

JURNALİSTİKAYA GİRİŞ

Müxbirin stolüstü kitabı

Bu layihə Azərbaycandakı ABŞ Səfirliyinin İctimaiyyətlə Əlaqə Bölməsi tərəfindən qismən maliyyələşdirilib. Azərbaycanadakı ABŞ Səfirliyinin İctimaiyyətlə Əlaqə Bölməsi və ya ABŞ hökuməti layihənin məzmunu üçün heç bir məsuliyyət daşımır.

Xəzər Universitəsi

**THE NEWSWRITER'S
HANDBOOK**
An Introduction to Journalism

M.L. Stein and Susan F. Paterno

Iowa State University Press
Ames

JURNALİSTİKAYA GİRİŞ
Müxbirin stolüstü kitabı

M.L. Stein və Susan F. Paterno

İngiliscyдын tyrcömy

Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı
Bakı 2001

© Iowa State University Press, Ames, Iowa 50014
All right reserved
ISBN 0-9138-2719-1

© İngilis dilindən tərcümə
© Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2001
Azərbaycan
İlkin nəşriyyat – Iowa State University Press tərəfinin icazəsi
ilə tərcümə edilmiş və nəşr olunmuşdur.
ISBN 9952-20-011-0

Redaktor: *Hamlet İ saxanlı*
Tərcüməçilər: *Xumar Hüseynova, Nərgiz İ smayılova*

Stein M. L. (Meyer L)
Jurnalistikaya giriş: müxbirin stolüstü kitabı/
M.L. Stein və Susan F. Paterno
Kitaba bibliografiya daxil edilib.
ISBN 9952-20-011-0

1. Jurnalistika. Peşə rəhbərliyi. I. Paterno, Susan, F. II. Başlıq.
PN 4797. S67 1998
070.4'023 – dc21

Azərbaycan Respublikasında çap olunub

İÇİNDƏKİLƏR

<i>Redaktordan</i>	vii
<i>Giriş</i>	ix
Xəbər nədir?	3
Mövzu axtarışı	13
Reportajın əsası	21
Fikirlərinizin planlaşdırılması	47
Məqalənin yazılması	65
Yığıncaqlar, çıxışlar və xüsusi hadisələrdən reportajlar ...	94
Müxbir və qanun	119
Müxbirlər otağında	138
Etika və dəqiqlik	146
Polislər və cinayət işi üzrə məhkəmə sisteminin şərhı ...	166
Məqalələr	193
Xüsusi reportajlar	233
Problemlər və nəşrlər	265
Jurnalist peşəsinə hazırlıq	278
<i>Ədəbiyyat</i>	301

REDAKTORDAN

Cəmiyyətimizin iqtisadi və siyasi əsasları kökündən dəyişməkdədir. Bu öz növbəsində təhsildə, mədəniyyətdə, kütləvi informasiya vasitələrində yeni məzmun və forma axtarışının zəruriliyinə gətirib çıxarır. İki tanınmış Amerika mütəxəssisi tərəfindən yazılmış bu kitabda iki çox mühüm məsələ həll edilmişdir. Bir tərəfdən, ali məktəblərin jurnalistika fakültələri üçün gözəl bir dərslik, eyni zamanda müxbirlər üçün hərtərəfli bir məlumat kitabı – stolüstü kitab meydana çıxmışdır. Bu işdə həlledici maliyyə dəstəyinə görə Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinə minnətdaram.

Kitabın ingiliscədən azərbaycancaya çevrilməsində və nəşrində əmək sərf edənlərə təşəkkür edir və onların adlarını çəkməyi özümə borc bilirəm. Kitabın 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 13-cü fəsillərini Xəzər Universiteti Tərcümə Araşdırmaları Mərkəzinin əməkdaşı Xumar Hüseynova, 6, 9, 12-ci fəsillərini isə həmin mərkəzin daha bir əməkdaşı – Nərgiz İsmayılova tərcümə etmişlər. 14-cü fəsil üzərində Xəzər Universiteti İngilis dili departamentinin müəllimləri Aytən Qiyasova və Mərufə Mədətova işləmişlər. 1-ci fəslin tərcüməsi isə əsasən həmin departamentin müdiri Əfqan Abdullayevə məxsusdur.

Qiymətli məsləhətləri ilə tərcümənin incə məqamlarını anlamaqda Xəzər Universiteti Lügət və Ensiklopediya Mərkəzinin direktoru Tofiq Abasquliyevin xidməti xüsusi qeyd olunmalıdır.

Bir çox sahələrə aid zəruri anlamların izahında bizə səmərəli yardım etmiş Xəzər Universiteti müəllimləri Məhəmməd Nuriyev, Knyaz Aslan, Cabir Xəlilov, Şəhla Nağıyeva, Hafiz Əliyev, Michael Hastings, Səadət Mahmudova, Raziyyə İsayeva, Gülzar Əliyeva, Vahid Ömərli, eləcə də Lissette Laymana (San Salvador, ABŞ səfirliyi) minnətdarlığımı bildirirəm.

Xəzər Universiteti Tərcümə Araşdırmaları Mərkəzinin direktoru professor Camal Mustafayevin sayəsində yaranmış gözəl iş mühiti, mənəvi iqlim layihənin uğurla başa çatmasında mühüm rol oynadı.

Xəzər Universiteti Nəşriyyatı və Xəzər Universiteti mətbəəsi kitabın oxuculara vaxtında və səliqəli çatmasında öz əməyini əsirgəmədi.

Kitab tərcümə olundu, çap olundu, öz həyatına başladı. Kitabın uzunömürlü olacağını zənn edirəm və oxuculara uğurlar arzulayıram.

GİRİŞ

Qəzet nəşrində texnologiyanın sürətli inkişafına baxmayaraq, redaktorlar hələ də redaksiyaya işçi götürərkən aydın və təsirli yazmağı, bundan başqa adi faktlara nəzər yetirməyi bacaran, ictimaiyyətdə və dünyada baş verənləri duya bilən qabiliyyətli və bilikli insanlar axtarırlar.

Bu kitabın əsas məqsədlərindən biri geniş məzmunlu yazını və reportajı ön plana çəkmək, eyni zamanda tələbələrə reportajın hazırlanması prosesini, onun dəqiqliyini, dürüstlüyünü izah etmək və çox mühüm, lakin sezilməz ünsürlərdən olan *xəbərin müəyyənləşdirilməsi* kimi anlayışlara qoyulan tələblər haqqında bilik verməkdir.

Müəlliflər həmçinin ümid edirlər ki, oxucular yazısında düzgün məlumat verə bilən, öz şəxsi mənafeyini kənara qoymağı bacaran müxbirlərin jurnalist etikasına riayət etməsinin əhəmiyyətini də anlayacaqlar.

Redaktorlar işə hədsiz can yandıran, aydın cümlələr qura bilən, öz qeydlərini bitkin və anlaşıqlı məqaləyə çevirməyi bacaran məsuliyyətli gənc kişi və qadınları əvvəllər heç vaxt bugünkü kimi axtarmamışlar.

Kitab bu cür keyfiyyətlərə xüsusi əhəmiyyət verir və sonrakı işlərə kömək məqsədilə bütün peşəkar jurnalistlərin təcrübəsindən istifadə edir.

Bununla belə, bu və ya digər mövzu heç kimi səriştəli jurnalist kimi formalaşdırma bilməz. Müxbir və redaktor yeni işləməyə başlayanları inandırırırlar ki, dünya hadisələrindən geniş məlumat toplamaq, nitq qabiliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün onlar qəzetlər, jurnallar, kitablar oxumalıdırlar. Hökumət və biznes sisteminin necə işləməsinin jurnalistikada böyük əhəmiyyəti var. Odur ki, tələbələri bu sistemlə bağlı məqalələr üzərində çalışmağa xüsusi olaraq həvəsləndirirlər.

Tələbələrin faktları toplamaq bacarığını artırmaq, onlara məqalə yazmaq üçün son müddətin əhəmiyyətini daha yaxşı dərk etdirmək, o cümlədən, onlarda gələcəyə real baxışlar formalaşdırmaq üçün biz jurnalistika dərslərinə tələbə şəhərciyindən kənarda tapşırıqlar verilməsinin də aid edilməsini təklif edirik.

Müəlliflər əvəzsiz yardıma görə Hay Tran Fan (*Hieu Tran Phan*), Peqi Heskes (*Peggy Hesketh*) və Rob Ostmana (*Rob Ostman*) da təşəkkür etmək istəyirlər. Rob Ostmanın köməyi, dəstəyi və redaktəsi olmasaydı, bu kitab heç vaxt yarana bilməzdi.

I FƏSİL

Xəbər nədir?

Con S. Naytdan (John S. Knight) “Xəbər nədir?” – deyə soruşduqda o cavab verərdi: “Həqiqəti tapın və yazın”. Ölkənin ən böyük qəzetlər silsiləsinin təsisçisi kimi Nayt Amerikanın ən həssas, ən şöhrətli və sevilən qəzetlərini nəşr etmişdir. Naytın tərcümeyi-halını yazanın fikrincə onun devizi bilavasitə icmaya xidmətdə hədsiz ciddilik, təşəbbüskarlıq, sosial maraqlar və icmada olan şəhərin qeyri-rəsmi iyerarxiyasına və sosial məsələlərə diqqətlilik idi. Lakin, o eyni zamanda etiqaatsız, idealist və mübariz redaktorları özünün qəzetlər silsiləsinə rəhbərlik etmək üçün işə götürmüş və onlara öz xəbərləri ilə xidmət etdikləri icmaya təsir etməyə imkan vermişdi. İkinci dünya müharibəsi zamanı kağız qıtlığı ilə əlaqədar, məsələn “Mayami Herald”ın (Miami Herald) redaktoru Li Hils (Lee Hills) qəzətdən elanları çıxartmaqla xəbərlərə daha çox yer saxlamışdı. İctimaiyyətin qəzetə meyli xeyli artmış və rəqabət aparan “Mayami Nyus” (Miami News) qəzeti bir daha yüksək tirajla çıxma bilməmişdi. Naytın başqa bir qəzetində Şimali Korolinada çıxan “Şarlotte obzöver”də (Charlotte Observer) redaktor Putə MKNayt (Pete McKnight) 1960-cı illərdə vətəndaş hüquqları uğrunda mübarizə zamanı açıq-aşkar Afrika mənşəli amerikalıların hüquqlarını cəsarətlə müdafiə etdi, bu da onun icmasında çox kəskin tənqidə səbəb oldu. Con S. Nayt “Obzöver”in (Observer) mübarizə aparan redaktorunu müdafiə etdi və qəzetə vətəndaş hüquqları uğrunda mübarizəni davam etdirməyə imkan verdi.

Xəbəri də pornoqrafiya kimi müəyyən etmək çətindir. Ali məhkəmənin hakimi Potter Styuarddan (Potter Stewart) pornoqrafiyanı təsvir etməyi xahiş etdikdə o sadəcə olaraq demişdi: “Mən pornoqrafiyanı onu görəndə müəyyən edirəm”. Demək olar ki, qeyri-müəyyən instinkt olan “xəbərin müəyyənləşdirilməsi” bacarığının inkişafına həsr etdikləri illərə əsaslanaraq redaktorların çoxu xəbərin nə olduğunu, nəyi şərh edib, nədən yan keçməyi qərara almaq üçün oxşar lakmus testindən istifadə edirlər. Jurnalistika fakültəsinin tələbəsi kimi siz bu instinkti dərhal inkişaf etdirməyə başlamalısınız. Sizin ideyalarınıza tələbat var. Onlar sizə oxuculara məqalələr yazmağa, daha yaxşı və yüksək maaşlı iş əldə etməyə kömək edəcək. Bununla da müvəffəqiyyət qazanmağınıza imkan yaradacaqdır. İdeyasız, təşəbbüssüz müvəffəqətsizliyə uğrayacaqsınız. Nizam-intizamınız olmadan və özünüzü işə həsr etmədən siz uğur qazanmayacaqsınız. Ancaq bu da həqiqətdir ki, ideyaları, təşəbbüskarlığı və gərgin iş həvəsi olan hər bir kəs kütləvi informasiya vasitələrində işləyərək,

şöhrət qazana bilər.

Bəs ideyalar haradan yaranır? Bəzi insanlar xoşbəxtidirlər. Onlar anadan-gəlmə hər şeylə maraqlanan olurlar. Digərlərinə məqaləyə ideya tapmaq işi imtahan verməkdən daha ağır olduğu halda, qarşılaşdıqları hər şey onlara ideya verir. Yeməxanadakı təsadüfi söhbət imtahanlarda geniş yayılmış fırıldaqçılığın etirafında gedirsə, bu həmin adamlar üçün bir mövzudur. Bir cüt tələbənin kollec direktorunun ofisi qarşısında əllərində plakat tutaraq təhqiredici şüarlar deməsilə bu adamlar suallar verməyə başlayırlar. Polislər yataqxanaya hər hansı bir münaqişəni aradan qaldırmağa gələndə onlar öz qeyd kitabçalarını çıxardır və müsahibəyə başlayırlar. “Mən hara gedirəm? Mən kiminlə danışırım? Niyə siz mənə ideya vermirsiniz?” deyə bəzi jurnalist tələbələr inildəyirlər. Müdirin sizdən axırıncı eşitmək istədiyi söz budur: “Siz bu işi mənimçün görməzdinizmi?”

Beləliklə, biz ilk növbədə buradan başlayırıq: Sizə xəbərləri müəyyənləşdirmək qabiliyyətinizi təkmilləşdirməkdə kömək edəcəyik. Bu elə bir qabiliyyətdir ki, ona yiyələnmək üçün illərlə yazmaq, reportajlar hazırlamaq lazımdır.

Gündəlik qəzetləri oxumağa, radionun bütün xəbərlərinə qulaq asmağa və televiziya xəbərlərinə baxmağa başlayın. Passiv oxucu və dinləyici olmadansa, fəal düşünün. Xəbərləri oxuyan və dinləyən zaman özünü suallar verin. Niyə hadisə televiziya yox, qəzetdə öz əksini tapıb? Hər üç kütləvi informasiya vasitəsində hansı hadisələr işıqlandırılır? Sizin fikrinizcə niyə bəzi hadisələr bütün medianın diqqətini daha çox cəlb edir, başqaları isə yalnız qəzetdə, radioda yaxud televiziya verilir? Niyə televiziya yerli bələdiyyənin müflisləşməsi haqqında xəbərə cəmi 10 saniyə, qəzet isə özündə buna 45 in.^{*} yer ayırır? Niyə televiziya yerli modelerin öz fotoqrafı tərəfindən öldürülməsi xəbərinə 5 dəqiqə vaxt ayırır, qəzet isə buna öz səhifəsində 5 in. yer verir?

Oxuduğunuz və eşitdiyiniz hadisələr barədə tənqidi düşünməklə siz media haqqında da tənqidi düşünməyə başlaya bilərsiniz. Siz həmçinin peşəkar jurnalistlərin nəyin xəbər kimi qiymətləndirdiyini deyə biləcək fikirləri axtarmağa başlaya bilərsiniz. Qəzet redaktorları və xəbərlər proqramının direktorları öz oxucu və tamaşaçılarının istəklərini aradıqca peşəkarlıq baxımından xəbərlərin müəyyənləşdirilməsi də dəyişir. Aydın ki, bəzi qəzetlərdə, xüsusilə bulvar qəzetlərində redaktorlar birbaşa, utanmadan, sensasiyalı, seks və qalmaqallı xəbərlərdən çoxlu pul qazanırlar və bunu etmək üçün özlərinin “Birinci düzəliş” (First Amendment) adlı hüquqlarından da uğurla istifadə edirlər. Lakin, jurnalistika ilə məşğul olanların çoxusu inanır ki, Amerikada Konstitusiyaya ilə qorunan yeganə biznes olan media da xalis gəlir kimi ictimaiyyətə xidmət etməlidir. Redaktorların xəbərlərdən gələn qazanca ehtiyacları var. Həmçinin hökuməti müdafiə edərək, demokratiyanı qorumaq da onların ictimai xidmət vəzifəsidir. Beləliklə, xəbərlərin mövzusu daima dəyişdiyindən onlar bu ehtiyac və vəzifə arasındakı tarazlığı qorumağa çalışırlar.

* 1 sm = 2,54 in

Son, və ya bugünkü, yaxud faktiki xəbərlər, böyük məqalələr, xəbər məqalələr, baş məqalə və rəylər

Siz xəbərləri müəyyənləşdirmək bacarığınızı təkmilləşdirməzdən əvvəl, qəzetinizdə və televiziyanızda gedən müxtəlif tipli xəbərləri fərqləndirməyi bacarmalısınız. Xəbərlər səhifədə və ekranda yazılış və qrafik görünüşləri ilə fərqlənir. Yerli qəzetin bir nüsxəsini götürün. Birinci səhifədə redaktorun fikrincə günün ən mühüm xəbəri olan, adətən, dördüncü səkkizə qədər məlumat verilir. “Recistə” (Register) kimi yerli qəzet Kaliforniya, Orinc bölgəsi (Orange County, California) redaktorunun yerli oxucular üçün daha vacib hesab etdiyi xəbərləri ön plana çəkir. Ölkə qəzeti hesab olunan “Nyu York tayms” (New York Times) redaktoru xalqı üçün ən mühüm, auditoriya üçün daha əhatəli hesab etdiyi xəbərləri birinci səhifədə verir.

Hər iki qəzet xəbərləri müəyyənləşdirdikdə öz xüsusi auditoriyasının istək və ehtiyaclarına əsaslanır. Universitə qəzetinə və yaxud televiziyanın xəbərlər verilişi üçün məlumat hazırlamağa siz də bununla başlamalısınız. Bununla belə “Orinc Kaunti Recistə” və “Nyu York Tayms” qəzetlərində ümumi hal azdır. Onlar əksər Amerika qəzetləri kimi, son xəbərləri, baş məqalələri və xəbər məqalələrini birgə birinci səhifədə verirlər. Bəzən hər xəbərin səhifədə görünüşünə əsasən fərqi seçmək mümkündür. Çox hallarda iri məqalələr böyük fotosəkillərlə verilir, üç-dörd sütunu tutur və çərçivəyə alınır. Faktiki xəbərlər isə əksinə şəkilsiz, bir ya da iki sütunda yerləşir. Lakin əksinə də ola bilər. Son xəbərlər, xüsusilə vərəqin yuxarısında çap olunan məqalələr beş sütunda bir neçə şəkillə, sxemlə, cədvəllə verilə bilər.

Bu fərqi deməyin ən yaxşı yolu xəbərin məğzini ifadə edən bir neçə abzası (lead – yön? (tər.)) oxumaqdır.

Son xəbərlər (bunlara günün xəbərləri və faktiki xəbərlər də deyirlər) ən asan müəyyən olunan xəbərlərdir. Təyyarə qəzaya uğrayıb. Terroristlər federal binanı partladılar. Universtə şəhərciyində narkotik maddə tapılıb. Uşaq bağçasındakı yanğın bir neçə körpənin ölümünə səbəb olub. Son xəbərlər son 24 saat ərzində baş verən mühüm hadisələrdən verilən xəbərlərdir. Müxbirlər o hadisələrə münasibətlərini bildirir, rəsmi şəxslərdən, zərər çəkənlərdən və hadisənin şahidlərindən müsahibələr götürür, hadisə yerindən ətraflı məlumat toplayır, sonra ən mühüm detalları başlanğıcda və ya məqalənin yönündə (lead) verərək onu yazmaq üçün bir norma və faydalı üsuldən istifadə edirlər.

Müxbirlər nəyin ən vacib olduğunu necə müəyyən edirlər? Kim? Nə? Nə vaxt? Harada? Nə üçün? Necə? Kimə aiddir? Bu məsələ mənim oxucularımın həyatına necə təsir edəcəkdir? kimi suallara cavab verməklə.

Əgər sizin bu suallara cavabınız yoxdursa, demək məlumat tam deyil. Geriyə qayıdın və əlavə suallar verin. Eləki bu suallara cavab tapdınız, oturun və öz-özünüzdən soruşun:

Bu cavablardan ən əhəmiyyətli hansıdır? Siz həmin cavabdan məqalənin yönünü yaradacaqsınız. Təyyarə qəzası, yanğınlar, magistrat yollardakı qəzalar, zəlzələlər, bomba partlaması kimi bədbəxt hadisələrə dair xəbərlər ya-

zarkən, məsələn, “Neçə nəfər ölüb? Neçə nəfər sağ qalıb? Neçə nəfər zədə alıb?” kimi suallara cavab vermək daha əhəmiyyətlidir.

Çərşənbə axşamı 7:30 p.m –də Mayamidən uçan Amerika hava yollarına məxsus reaktiv təyyarə yəqin ki, enməyə hazırlaşarkən Kolumbiyanın Kali beynəlxalq aeroportundan 14 mil aralıda ucqar bir dağla toqquşmuşdur. Nəticədə 6 nəfər sağ qalmış, 214 nəfər həlak olmuşdur.

Hadisə yerində rəsmi şəxslər qəza ilə bağlı heç bir izahat vermədilər və dedilər ki, təyyarənin qalıqları arasından tapılan reysin maqnitafonunda olan stenoqrammasının yaxın günlərdə suallara cavab verəcəyinə ümid edirlər. Qəza vaxtı heyətin kabinadakı söhbətləri stenoqrammada yazılıb.

Bu 1988-ci ildən bəri Amerika hava yolları kompaniyaları da daxil olmaqla baş verən ən dəhşətli təyyarə qəzası idi.

“Kim?” ... Altı nəfər sağ qalıb...

“Nə?” ... 214 nəfərin həlakı olduğu təyyarə qəzası.

“Nə vaxt?” Çərşənbə axşamı 7:30 p.m-də...

“Necə? (Hadisə necə baş verib?)” Enməyə hazırlaşan Amerika hava yolları təyyarəsi dağla toqquşandan sonra.

“Harada?” Kolumbiyanın Kali aeroportundan 14 mil aralıda...

“Nə üçün? Hadisə yerində rəsmi şəxslər qəza ilə bağlı heç bir izahat vermədilər və dedilər ki, təyyarənin qalıqları arasından tapılan reysin maqnitafonunda olan stenoqrammasının yaxın günlərdə suallara cavab verəcəyinə ümid edirlər. Qəza vaxtı heyətin kabinadakı söhbətləri stenoqrammada yazılıb.

“Kimə aiddir?” Bu 1988-ci ildən bəri Amerika hava yolları kompaniyaları da daxil olmaqla baş verən ən bədbəxt təyyarə qəzası idi.

Yazıçı elə etməlidir ki, oxucu daha çox bilmək istəsin. Faktiki xəbərlər, adətən, oxucuya məlumatı tez, aydın, yığcam şəkildə və “yalnız faktlar, xanım” yazı üslubunu saxlamaqla çatdırır. Bu üslub oxucu marağını cəlb edir, çünki mühüm xəbəri sadə və asan başa düşüləcək qaydada verir. Böyük məqalələr də həmçinin, adətən daha çox, faktlara, təfsilatlarla diqqət yetirməyi tələb edir. Lakin onlar həmçinin müxbirin daha əhatəli nəql etməsini, təmtəraqlı ifadələrdən, əlaməti göstərən çaşdırıcı sözlərdən, çeynənmiş söz və şablonlardan uzaq vasitələrdən istifadə etməsini istəyirlər. Bir çox hallarda məharətlə yazılmış böyük bir məqalə onun bütün məzmununu əhatə edən epizodla başlayır və ilk beş-altı abzas “Kim?” “Nə?” “Nə vaxt?” “Harada?” “Nə üçün?” “Necə?” “Kimə aiddir?” suallarına cavabları əhatə edir. Böyük məqalələr şəhər və şəhər ətrafı həyatdan bəhs edən idman, əyləncə yaxud xüsusi həyat tərzini bölmələrinin birinci səhifəsində gedir.

“Nyu-York Tayms” qəzetinin ön səhifəsindən götürülmüş aşağıdakı məqalə hadisənin mərkəzində duran yeniyetmə bir oğlan haqqında epizodla başlayır. Məqalənin məğzi onun əsas abzasında verilir, adətən bir və ya iki abzasda ümumiləşdirilir. Həmçinin məqalədə böyük sitatı çox vaxt məqalənin məğzini əsaslandıraraq ekspertdən soruşun.

Don Terri (Don Terry)

- Nyu-York, 8 oktyabr. Ertəsi gün əsən şiddətli küləyin Harlem (Harlem) parkında palıd ağaclarından saldıği qozalar tappılı ilə Nierobi Hardin (Nierobie Hardy) ayaqlarına düşüb onu qorxutdu. O, başını snayper üçün yarıqaranlıq yer gəzirmiş kimi ora-bura çevirdi.

Yeniyyətə: “Mənə elə gəldi ki, kimsə həmin an nəşə edəcəkdə. Buradakı adamlar dəlidirlər.” – dedi.

Nierobi bir qrup gəncin dayandıği küçənin tininə baxdı. Yəqin ki, onlar narkotik maddə satırdılar, çox güman ki, onlar qonşuluqda adamların toplaşa bildiyi yerlərdən birindədirlər.

“Mənim bütün dostlarım” - o dedi, “Birdən-birə varlanıb tezcə çoxlu pul qazanmaq istəyirlər. Onlar Cip maşın, gənc qızlar, gəlirli müəssisələr istəyirlər”.

“Sən də eyni şeyləri istəyirsənmi?” - deyə soruşduqda, o demişdi:

“Bəli. Axı, mən də yaşamaq istəyirəm”.

Nyu -York Tayms.

Aşağıdakı parça məqalənin məğzidir.

Bu günkü ağır gününə, qanunsuzluqlar etdiyi və məktəbdən qaçdığı yanlış keçmişinə baxmayaraq, Nierobi bəladan uzaq olmaq üçün, bəzi günlərdə daha gərgin, mübarizə aparır. O, 17 yaşında əsəbi həyat sürən gənc nəslin nümayəndəsidir. Küçələrinin gur işığında ümid və şansın görünmədiyi Nyu-Yorkun miskin ətraflarında narkotiklərin və işsizlərin arasında onlar məhv olmaq təhlükəsindədirlər.

Bunun arxasınca böyük sitat gəlir:

Cənubi Bronks (South Bronx) gənclər təşkilatında Nierobinin məsləhətçisi Vinsent D.Hiliard (Vincent D. Hilliard) dedi: “Lazımı qədər müsbət alternativlər olmasa, biz onu itirəcəyik. Mən onun yaxşı oğlan olduğuna əminəm. Amma küçələr yaxşı deyil. Mühitin onu məhv edəcəyi ehtimalı 50-nin 50-yədir”.

Məqalənin bir növü olan fərqi təqdim edən oçerkdə bir şəxsdən informasiya vermək üçün demək olar ki, həmişə mühüm bir səbəb – üzərində bənd olunması xəbər olur. Oçerk ictimai şəxsi – siyasətçini, əhəmiyyətli biznes rəhbərini, tələbə lideri, kollec prezidentini yaxud aktyoru ön plana çəkə bilər. Oçerkdə az tanınmış, lakin, eyni dərəcədə əhəmiyyətli, qeyri-adi işlər görəni bir şəxsi də diqqət mərkəzində saxlamaq olar. Xəbər və böyük məqaləni baş məqalə və rəy məqaləsi ilə qarışdırmayın. Xəbərlər və böyük məqalələr üçün məlumat verərkən və yaxud məlumat toplayarkən jurnalistlər bacardıqları qədər ən dəqiq və ən obyektiv yazı yazmaq ənənəsini gözləməyə çalışırlar. Bunun üçün jurnalistlər istənilən məsələ haqqında fikir söyləyəcək bütün mənbələrə müraciət edirlər (heç olmasa iki və ya daha çox) və fikirlərini əsaslandırmaq üçün müsahiblərinin dediklərini, onlara qabaqcadan təsir etmədən, faktlarla, statistik məlumatlarla və epizodla şərh edirlər. Bunun əksinə

olaraq, baş məqalə və rəyin dəqiq alınması üçün heç bir riyakarlıq edilmir. Baxmayaraq ki, yazıçılar dəqiq faktlar və statistik məlumatlardan adamları fikirlərindən döndərmək məqsədilə öz işlərini müdafiə etmək üçün lazımınca səmərəli istifadə edirlər. Əksər qəzetlərdə siz baş məqalə və rəy məqaləsini bir yerdə tapacaqsınız; resenziya səhifəsi baş məqalə səhifəsi ilə üzbəüz yerləşdiyinə görə (op-ed)^{*} adlanır. Baş məqalələr adətən qəzet sahibinin fikrini ifadə edən imzasız sütunlardır. Bu yazı redaksiya heyətinin üzvləri tərəfindən yazılır. Onlar isə konkret olaraq qəzetə könüllü perspektivli şəxs tərəfindən daxil olan təklifləri və təşəbbüsləri müdafiə və ya tənqid etmək üçün işə qəbul olunmuşdular. Rəylər adətən baş məqalə ilə üzbəüz səhifədə qonaq yaxud qəzetin icmalçısı tərəfindən yazılır və həmişə olmasa da çox vaxt baş məqalə müəlliflərinin inamlarını dəstəkləyir. Baş məqalələr və rəy məqalələri heç vaxt məlumatsız və səviyyəsiz tiradaların müzakirəsinə yol vermir; xəbərlər və böyük məqalədə olduğu kimi müəlliflər bu səhifələrin hazırlanmasına da çox vaxt sərf edirlər.

Amhöst Kollecinə Amerika Araşdırmalarında (American Studies at Amherst College) ixtisaslaşan III kurs tələbəsinin yazdığı aşağıdakı rəy məqaləsi Nyu-York Tayms qəzetində “Dekanı yox, polisi çağır” başlığı altında dərc olunmuşdur.

Ronald V.Lieber: (Ronald B.Lieber)

Amhöst Kollecinəki (Massaçusets) qadınların dördə biri cinsi təcavüzə məruz qalmış, yaxud ona kolleci bitirənə kimi təcavüz olunmuşdu. Bu statistik məlumat Arizona Universitetinin (University of Arizona) professoru Meri Kosun (Dr. Mary Koss) kollecdə zorlama ilə bağlı ölkədə apardığı axırıncı tədqiqatına dair çap etdirdiyi məqaləsindən götürülmüşdür. Doktor Koss deyir, “ən yaxşı halda bu zərərçəkənlərin on nəfərindən biri cinayət haqqında məlumat verəcəkdir. Universitetin daxili intizamla məşğul olan sistemi bilmir ki, bu cür halların qarşısını necə alsın. Bu da ümumiyyətlə zorlama haqqında məlumat verməyə təssüf doğuran meylsizliyə gətirib çıxardır.

Çox vaxt nizam-intizama nəzarət edən dekan zorlanmış qadınları yerli məhkəmə əvəzinə kollecin hüquq sistemində müraciət etməyin daha məqsədəuyğun olduğuna inandırır.

Kollecin üstünlükləri aydındır; adamlar tanışdır, süründürməçilik yoxdur, qadın məzunlara ayrılan qrantlar azalmır. Bununla belə qadınlar aşağı səviyyəli məhkəmə prosesindən başqa heç nəyə nail olmurlar.

Amhöst, Braun, (Brown) Darmaus, Yel və Karleton (Dartmouth, Yale, Carleton) kollecləri görünür ki, eynilə zorlama hallarının da qarşısını hər hansı intizam pozuntusu kimi fakultə-tələbə komitələrində mühakimə etməklə alırlar.

^{*} op-ed - baş məqalə yerləşən səhifənin qarşısındakı səhifə (tər.)

Ölkə üzrə belə komitələrin az bir qisminin zorlamayı qanuni yolla açıqlamada təcrübələri var, onlar da cinsi təcavüzlə bağlı qanunlarda olan dəyişiklikləri qətiyyənlə izləyirlər, nə də tibbi məlumat və fiziki dəlilləri araşdırma sahəsində ixtisaslaşmamışlar.

Az sayda kolleclərin cinsi təcavüzün qarşısını almaq üçün xüsusi təlimatları var. Bir çox intizam komissiyaları hədsiz dərəcədə qərarları yüngülləşdirirlər. Məsələn, keçən il Tafts (Tufts) komitəsi üzvləri (3 rəhbər işçi yaxud fakültə üzvləri və iki tələbə) 4 tələbəni zorlamaqda günahkar olduğunu müəyyən etmişdir. Qərarlar: bir nəfər müvəqqəti olaraq bir il kollecdən uzaqlaşdırıldı, iki nəfərin bir il təhsili dayandırıldı və dördüncüsünə bir daha tələbə şəhərciyində yaşamamaq şərtilə kolleci bitirməyə icazə verildi.

Bəs ağır cinayətlərə qarşı kolleclər nə tədbirlər görür? Əgər bir tələbə başqasını ölümcül bıçaqlasaydı, kollec onu özü cəzalandırmağa cəhd etməyəcək.

Kollec rəhbərləri kifayət qədər qadının sistemin düzgün işləyib-ışləməməsi ilə maraqlanmadıqlarını bəyan edərək belə tərbiyə metodlarının tənqidi ilə razılaşırlar. Bəs nə üçün qadınları onlara xidmət göstərməyən sistem narahat etməlidir?

Ölkənin hər yerində kolleclər cinsi təcavüzə qarşı vicdanla mübarizə aparırlar. Zorlamanın qarşısının alınması üzrə seminarlar indi I kurs tələbələrini istiqamətləndirən proqramların bir hissəsidir. Amhöstdə zorlanmış tələbələr dəstəkləyən tələbə qrupları var və kişilərdən ibarət bir qrup isə cinsi təcavüzə qarşı mübarizə aparır.

Ancaq kollec və universitetlər məhkəmə və andlı iclasçı rolu oynamağın onların işi olmadığını başa düşənə qədər qeyri qanuni məhkəmələrdən keçən qadınlar yuridiksiyanı rədd etməkdə davam edəcəklər.

Nyu -York Tayms.

Jurnalistika fakültəsində təhsil alan tələbəyə başlanğıc üçün rəy parçaları ideya mənbəyi ola bilər. Əvvəlki parçada, məsələn, jurnalist bir əsas sual verir:

“Bəs ağır cinayətlərə qarşı kolleclər nə tədbirlər görür? Əgər bir tələbə başqasını ölümcül bıçaqlasaydı, kollec onu özü cəzalandırmağa cəhd etməyəcəkdir”.

Gözü açıq gənc jurnalistlər ideyanı götürüb öz məktəblərinin şəraitinə uyğunlaşdıracaqlar. Sizin məktəbin tələbə şəhərciyində zorlamaya münasibət necədir? Müəssisə bu təsdiq olunmuş cinayətə gizli iclasda “iddia” qaldırır mı? Kollec rəhbərləri zərərçəkənləri cinayət haqqında yerli polisə məlumat verməyə sövq edirlər mi? Nə üçün? Yaxud nə üçün yox? Əgər bıçaqlama hadisəsi sizin tələbə şəhərciyində olsaydı, kollec rəhbərləri zərərçəkənin etirazına baxmayaraq polisə cinayət haqqında məlumat verərdilər mi? Nə üçün onda bir çox rəhbərlər zərərçəkənin arzusuna müvafiq olaraq zorlama barədə yerli polisə məlumat vermədiklərini deyirlər?

Ən yaxşı xəbərlər və məqalələr problemi sənədlərlə əsaslandırır, ziddiyyət və mübahisələri əks etdirir. Yəni də misal kimi rəy məqaləsinə qayıdaq. Deyək ki, siz əhvalatı yerli şəraitə uyğunlaşdırmısınız və məktəbinizdə müəyyən etmişiniz ki, nizam-intizama nəzarət edən dekan təcavüzə məruz qalmış qadınları yerli məhkəmədənsə kollec məhkəmə sisteminə müraciət etməyə inandırır. Sonrakı müsahibələr və reportajlar bizim rəy yazan tələbənin yazdığı bəyanatları əsaslandıran nümunəni göstərir. Bunu onun yazdıqlarından görmək olar. “Kollecün üstünlükləri aydındır; adamlar tanışdır, süründürməçilik yoxdur, qadın məzunlara ayrılan qrantlar azalmır. Bununla belə qadınlar aşağı səviyyəli məhkəmə prosesindən başqa heç nəyə nail olmur.”

Ziddiyyət burada üzə çıxır. Universitet rəhbərləri qanunun tam gücü ilə cinayətkarları mühakimə etməkdə tələbələrə kömək etmirlər. Çünki onlar universitetin ictimai imicini daha üstün tuturlar. Odur ki, zorlamanın cinayət olmasına baxmayaraq təcavüzün başqa formaları kimi ciddi olmadığı haqda məhkəməyə məlumat göndərirlər.

Məqalənin “Ey, Marta” adlanması səbəbinin vacibliyini də xatırla. Fərizəyə əsaslanan ərin arvadına müraciətlə “Ey, Marta, zebr ilə cütləşən at haqqında məqaləni oxumusanmı? Onların Zors adlı balası oldu!” deməsi “Ey, Marta” məqalələri oxucularını ayağa qalxmağa və qeydlər götürməyə məcbur edir. Hətta bu məqalələrdə də ziddiyyətlər var. Zorsla bağlı dəqiq yazı atabaxanların bərk qaçan zebr ilə köhlən atın cütləşməsindən daha sürətli qaçan yarış atı almaqlarından bəhs edir. Həmin köhlən at yarışlara buraxılacaq mı? At sahibləri genetik yolla dəyişdirilmiş cinsin pul mükafatını udmasına necə baxacaqlar? Yəqin ki, bəzi etirazlar olacaqdır.

Edna Bukanan (Edna Buchanan) Mayami Heraldın keçmiş polis müxbiri əfsanəvi “Ey, Marta” məqalələrinin müəllifi üslubunda yazan yazıçıdır. Toyuq almaq üçün növbədə dayanan və növbəsini başqasına verməkdən imtina etdiyinə görə öldürülən kişi haqqında yazdığı yadda qalan yöndə (leady) Bukanan yazmışdı: “Ac öldü”.

Əgər sizin redaktor sizə məqalə yazmağı tapşırırsa, siz onun xəbər olduğunu güman etməlisiniz. Xəbər isə heç vaxt nə isə sadə bir şey olmur. Müxbirlər çox vaxt nisbətən savadlı redaktorlardan kömək almadan son xəbərlərdən onları müəyyən etməlidirlər. Siyasətçi namizəd mətbuat konfransında bəyanat verir. Bəyanat doğrudanmı xəbərdir, yoxsa onu əvvəllər deyib? Şəhər meri hava nəqliyyatı üçün “təzə” səs səviyyəsi tələblərini elan edir. Onlar təzədir mi, yoxsa həmin qaydalar iki il əvvəl tətbiq olunub və tez-tez pozulub. Dövlət idarəsinin rəsmi işçisi işsizlik yaxud topdansatış qiymətləri haqqında ümidverici rəqəmlər söyləyir. Onlar nailiyyətləri təqdim edir, yoxsa kimsə agentliyin işini yaxşı göstərmək üçün rəqəmlərlə oynayırsa?

Faktları təhrif etmək üçün bəzi bürokratların söylədikləri fikirlərdə cavablar çox vaxt anlaşılmaz olur. Siz bilik və təcrübə toplamaq üçün xəbərlə cəhdi ayırmağı öyrənməlisiniz. Bunun üçün mübaligədən və qeyri-müəyyən münasibətlərdən uzaq araşdırıcı sanballı suallar vermək lazımdır. Hər hansı məqaləni yazmadan əvvəl qəzetlərdən eyni mövzuda yazılmış məqalələr əldə edin. Əvvəlki məqalələri kitabxanadan götürərək araşdırın. Hazırlıq gör-

məklə işinizi itirməyinizə səbəb olacaq böyük səhvlərdən uzaq ola bilərsiniz.

Məsələn, tələbə şurasının bezikdirici iclasına gedib qayıdandan sonra redaktoruna heç nə baş vermədiyini söyləyən gənc müxbirin əhvalatını götürün. Təəccüblənmiş redaktor soruşdu: “Heç nə baş verməyib deyəndə nəyi nəzərdə tutursan?”

“İclas başlayandan beş dəqiqə sonra prezident dedi ki, hamı iclası tərk etsin, biz də çıxdıq.”

Niyə? - Redaktor soruşdu.

“Çünki o dedi ki, onlar senatorun məsuliyyətə cəlb edilməsi məsələsini müzakirə etmək üçün qapalı iclas keçirəcəklər”.

Müxbir prezidentin iclası bağlama səbəblərini soruşmaq üçün narahat olmamışdı. Əgər soruşsaydı, tələbə şurasının iclası bağlamaqla öz konstitusiyasını pozduğunu öyrənmiş olardı. Ən azı, müxbir qəzetin oxucularına tələbə şurasının öz konstitusiyasına açıq-aşkar hörmətsizliyi haqda məlumat, həmçinin gözlənilən impiçment haqqında suallar verməli idi. Kim məsuliyyətə cəlb olunur və nə üçün?

Hökumət məmurlarının müxbirləri qovması həmişə məqalə mövzusuudur. Qovulma hadisəsi məqaləyə çevrilir.

Xəbərləri müəyyənləşdirərkən dəqiqləşdirmədə sizə kömək etmək və yazdığınız məqalənin xəbər olduğuna sizi əmin etmək üçün aşağıdakıları təqdim edirik.

Xəbər:

1. Qeyri-adi, şablondan və ya adətdən uzaq olmalıdır.
2. Aktual və tam vaxtıdadır, ömrü qısamdır.
3. İnsanların müvəffəqiyyəti və məğlubiyyəti baxımından əhəmiyyətlidir.
4. Yerli əhəmiyyət kəsb edir.
5. İnsanları güldürüb, ağlada biləcək qədər emosional hadisədir.
6. Çox maraqları əhatə edir. Xəbərin mühümlüyü onun təsir etdiyi adamların çoxluğu ilə ölçülür.
7. Cinayət, bədbəxt hadisə və çevrilişdir.
8. Hökumət hərəkəti və siyasi hərəkətdir.
9. Yenilikdir.
10. Yerlidir. Hadisə yerli şəraitdə televiziyanın yaxud qəzetin fəaliyyət dairəsindəmi baş verir?
11. Vergilər, iinfilyasiya və yaşayış xərcləri kimi pul kisəsinə təsir edən məsələlərdir.
12. Görkəmli şəxslərdir. Ölkədə və yaşadığı ərazidə xəbərləri məşhur və tanınmış adamlar yaradır.
13. Adamların haqqında danışdıqlarıdır?
14. Dəyişiklikdir. Dövrün dəyişməsi, köhnə hasarların dağılması, köhnə həyat tərzinin yenisi ilə əvəz olunması, köhnə məsələlərə yeni münasibət, mühüm hadisələrin ildönümləridir.

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Dərsə yerli qəzetin bir nüsxəsini gətirin və birinci səhifədəki məqalələrin növünü təyin edin. Hansılar faktiki xəbərlərdir? Hansılar böyük məqalələrdir?
2. Baş məqaləni və rəy məqaləsini müəyyənləşdirin. Rəy məqaləsi xəbərlərdən və məqalələrdən nə ilə fərqlənir? Onların oxşarlığı nədədir?
3. Kolleq qəzetində dərc etdirə biləcəyiniz bir faktiki xəbər məqaləsi təklif edin.
4. Tələbə şəhərciyində baş verən zorlama hadisəsinin tarixi haqqında xəbər yaxud böyük məqalə nümunəsi göstərin. Məqaləni yazmaq üçün kimdən müsahibə alardınız və nə üçün?

II FƏSİL

Mövzu axtarışı

Bütün məqalələr həyatın əsas ziddiyyətlərini özündə əks etdirən bir qrup mövzu – həyat və ölüm, insan əzabları üzərində qələbə, qəhrəmanlıq və qorxaqlıq, fədakarlıq və tamahkarlıq, cinayət və ədalət axtarışı, düzgünlük və korrupsiya, azadlıq və əsarət, çoxluğun zülmünə qarşı bir nəfərin mübarizəsi, daha böyük səadət uğrunda qurban, bütün naqisliklərə qarşı məhəbbət, həyatda tale və ya şansın rolu – ətrafında toplanır.

Bu ümumi mövzuların kontekstində Amerika jurnalistləri də tarix boyu hökumətin nəzarətçiləri olan rəsmi şəxslərin vəzifə cinayətləri və korrupsiyalarını aşkarlamaqla, seçki prosesində səriştəsizliyə yol verməmək üçün seçicilərə lazımı məlumat çatdırmaqla, demokratiyanın keşikçiləri kimi hərəkət etmişlər. Jurnalistlərin işi, qeyd olunduğu kimi, hadisənin ümumi təsvirini verməkdir. Əgər əvvəllər sadəcə olaraq hökumətin fəaliyyətini açıqlamaq kifayət edirdisə, indi jurnalistlər həmişə: “Bu, oxucularımın həyatına necə təsir göstərəcək?” sualına cavab verməyi özlərinə borc bilməklə yanaşı rəsmi şəxslərin fəaliyyətlərini şərh etməlidirlər.

Adətən, istənilən zaman müxbir otağında, müxbirlərin işıqlandıra biləcəyindən daha çox mövzu olur. Məsul redaktorlar xəbərləri müəyyənləşdirərək, hansı mövzunun şərh ediləcəyini qərara alırlar. Ən dəqiq xəbərlər polis raportlarından və mətbuata verilən rəsmi məlumatlardan, digərləri isə xüsusi müxbirlərdən alınır. Tufanlar, böyük dağıntılara və insan tələfatına səbəb olan yanğınlar, zəlzələlər və qətlər (xüsusilə zərər çəkən icmada azacıq belə tanınırsa) xəbər kimi asanlıqla qəbul edilir. Lakin fəaliyyətə yenicə başlayan jurnalistlərin əhatə etdiyi mövzuların əksəriyyəti hökumət, polislər, məhkəmələr, əl heyvanları, hava şəraiti, etnik festivallar və bayramların üzərində mərkəzləşir. Daha uğurla fəaliyyətə başlayan jurnalistlərdən müntəzəm işıqlandırılan şablon yazılardan uzaq olan mövzular tapmaq gözlənilir. Necə? İnsanlara və hadisələrə, əvvəldə müzakirə etdiyimiz ümumi mövzulara nəzərən baxmaqla. İnsanların cəmləşdiyi hər yerdə siz cəlbedici mövzular tapacaqsınız.

Əvvəlcə, qeyri-adi bir hadisə axtarın. Deyək ki, sizə gələn ilin büdcəsi müzakirə olunan tələbə məclisinin yığıncağından reportaj hazırlamaq tapşırılıb. Rəqəmləri nəzərdən keçirən kimi uyğunsuzluğu görürsünüz. Aydın olur ki, eyni sahəsi olan tələbə şəhərciyi klublarının əksəriyyətinə təxminən eyni

məbləgdə pul ayrılıb. Lakin siz radiostansiyanın büdcəsi yerdə qalan təşkilatların hər birindən 20 min dollar çox olduğunu görəsəksiniz. Bunun səbəbini soruşanda məlum olur ki, tələbə məclisinin prezidenti eyni zamanda radiostansiyanın direktorudur. O, digər dörd tələbə ilə birlikdə bütün xərcləri ödənilmiş səyahətə - Nyu-York şəhərindəki Radio Siti Myuzik Hola (Radio City Music Hall) getməyi planlaşdırıb. O, həmçinin imkansız paraşütçülərin reklam çıxışlarını maliyyələşdirmək üçün fonda müraciət edərək vəsait istəmiş və onu almışdır. Siz tələbələrə təhsil haqlarının necə xərcləndiyini şərh edən məqalə yazaraq, oxuculara və redaksiya heyətinə bu məlumatın tələbə məclisinə yeni prezidentin seçilməsinə əsas olub olmayacağı barədə qərar vermələri üçün imkan verirsiniz. Dərindən maraqlanmayan jurnalist fərqi heç zaman görmədiyinə, səbəbi soruşmadığına görə yazacağı şablon məqalə mühüm olan “Bu mənim oxucularıma necə təsir edəcək?” sualına cavab verməyəcək.

“San Fransisko Xroniklin” (San Francisco Chronicle) keçmiş redaktoru Skot Nyuhol (Scott Newhall) Kaliforniya ştatındakı Santa Klaritada (Santa Clarita) “Nyuhol Siqnal”ı (Newhall Signal) nəşr etmək üçün təqaüdə çıxmadan əvvəl ağzından süd iyi gələn müxbirlərə jurnalistika haqqında bir həqiqəti müntəzəm olaraq deyirdi: “Darıxdırıcı yazılar deyil, darıxdırıcı yazarlar var.” Müxbirlər öz iti ağılları, təşəbbüskarlıqları və işgüzarlıqları ilə bizim hamımıza aid olan ümumi mövzuları işıqlandırmaq üçün istənilən hadisəni təsvir edə bilirlər.

Məsələn, 1963-cü ildə prezident Con F. Kennedi (John F. Kennedy) qətlə yetiriləndə, jurnalist Cimmi Breslin (Jimmy Breslin) Kapitol Rotonda (Capitol Rotunda) jurnalistlərdən aralanaraq qəbirqazandan müsahibə almışdı. Bu Breslinin başqalarının görə bilmədiyi böyük hadisələri görmək qabiliyyəti idi. Bu da Breslini tədricən Nyu-York şəhərinin icmalçısı kimi gəlirli, nüfuzlu və səlahiyyətli bir işə gətirmişdi.

Yaradıcı jurnalistikaya aid başqa bir nümunə: “Dez Mones (Ayova) Reqisterin” (Dess Moines (Iowa) Register) müxbiri özünün çalışdığı qəzetdə kənd təsərrüfatında baş verən bədbəxt hadisələr zamanı ölmüş və ya şikəst olmuş fermerlər haqqında çoxlu xəbərlər oxuyurdu. Hər şeylə maraqlanması sayəsində müxbir aşkar etmişdi ki, fermerlik ölkədə ən təhlükəli məşğuliyyətə çevrilib. Bu mövzuda yazdığı məqaləyə görə o, Paltzer mükafatına¹ layiq görülmüşdü.

Laureat müxbir və yazıçı Ken Fuson (Ken Fuson) “Editor ənd Pablişer”-də (Editor and Publisher) demişdir ki, ən yaxşı mövzular ən aydın görünən mövzulardır; onlar digərlərinin görmədiyi hadisələrdir. Bu işdə uğur əldə etməyin ən qısa yolu başqalarının görmədiyi istiqaməti müəyyənləşdirib onun əksinə getməkdir. Və həmişə, həmişə göz qabağında olanları görməyə hazır olun.

Yeni aspektlər axtarın, - deyə Fuson məsləhət görür. “Sezam strit” (Se-

¹ Pulitzer Prize –1917-ci ildən qəzet sahibkarı Cozef Palitzer tərəfindən ayrılmış, Kolumbiya Universiteti tərəfindən jurnalistika sahəsində ən yaxşı əsərlərə görə verilən pul mükafatıdır.

same Street) verilişinin yaradıcısı Cim Henson (Jim Henson) vəfat edən il bir çox müxbirlər “Sezam Strit”ə baxan dördyaşlı uşaqlara həsr etdikləri səhər müsahibələrindən ibarət maraqsız məqalələr yazırdılar. Şou başlayarkən dörd yaşlı olan uşaqların indi kollecdə oxuduqlarını anlayan fərasətli müxbir isə onlardan Helsonun həyatlarına necə təsir etməsi barədə müsahibə alır.

“İdeya tapmaq üçün hər yeri axtarın və hər şeyə qulaq asın” - deyər Fu-son davam edirdi, - “mən özümü dərhal belə soruşmağa öyrətmişdim: “Bu məqalədirmi?” Gülməyiniz tutanda, ya da başınızı bulayanda, və ya kiməsə “Qulaq asın” deyəndə, yəqin edin ki, siz mövzu tapmışınız. “Fuson deyirdi ki, əgər bu məqalə əvvəllər çap olunubsa, onda onu yenidən yazmaq lazım deyil. “Əgər həmin məqaləni yenidən işləməliyəmsə, onda mən onu əvvəlkindən daha da yaxşı yazmaq istəyərdəm. “ Ən yaxşı məqalələrdə “ziddiyətlər və onların həlli yolları var.”

Mövzunun harada tapılmasına dair təkliflər:

1. İnsanlardan nəyin onları qəzəbləndirdiyini, qəmgin və ya xoşbəxt etdiyini soruşun. Onlara aid olan və ya təsir edən problemlər barədə söhbət edin; əgər imkan verilərsə, problemi necə həll edəcəklərini öyrənin. Restoranlarda, gözləmə zallarında və ya auditoriyalardakı danışıqlara qulaq asın. İnsanlar nə haqda danışırlar?
2. Açıqlaşdırın, televiziya və radioda xəbərlərə qulaq asın, diqqətinizi onlardakı, həmçinin öz icmanınızda baş verə biləcək ziddiyətlər üzərində cəmləşdirin.
Sonra mövzunu yeriləşdirin, öz icmanınızın bu məsələnin və ya problemin öhdəsindən gəlmək üçün necə çalışdığını göstərin. Yadda saxlayın ki, məqaləni köçürmək plagiatçılıq, icma üçün yeni qeyri-adi ideya tapmaq isə yaxşı jurnalistikadır.
3. Öz-özünü sual verin: Mənim icmamda başlıca problemlər nədir?
Sonra problemlərin həllində məsul şəxslərin necə uğur qazanmaları barədə məlumat verin. Əgər problemlər həll olunmayıbsa, bunun səbəbləri haqqında məqalə yazın.
4. Nəzarətlərlə bağlı məqalələr soruşanda olun.
Sizə və oxuculara rəhbərlik edən adamlar seçildikləri və ya təyin olunduqları işin öhdəsindən gəlirlərmi? Onlar düşünülmüş şəkildə və məsuliyyətlə yığıqları vergiləri və ya tələbələrin təhsil haqqlarını xərcləyirlərmi? Əgər bunu etmələrsə, səbəbini öyrənin.
5. Qəzet üçün məlumatlar.
Xəbərlər hər hansı işi və ya hadisəni çatdırmaq istəyən ictimai informasiya işçiləri tərəfindən yaranır. Ümumiyyətlə, yanlış və çox zaman faktları düzgün olmayan xəbərlər sözbəsöz təkrar nəşr edilməməlidir. Lakin onlar məqalənin ideyası üçün əla mənbə ola bilər. Nəşr edilməzdən əvvəl qəzet üçün verilən bütün məlumatları döndə-döndə yoxlayın.
6. Narahat adamları sakitləşdirin və sakit adamları narahat edin. Sizin icmada ən səlahiyyətli liderlərin bəxti gətirməyən insanlarla necə rəftar etdiklərini

öyrənin

7. Qəzetdə məqalələr tapın.

Çox vaxt xəbər hazırlayan müxbirlər qeyri-adi məqalə yazmaq üçün hansı məsələyə çox fikir verməyi müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkirlər. Məsələn, yerli qəzetdə qatarın təkərləri altına düşən və ayağından zədə alan Meksikadan gəlmiş qeyri-qanuni mühacir haqqında qısa xəbər verilmişdi. Evsiz-eşiksiz bir şəxs onu xilas edərək yerli xəstəxanaya çatdırmışdır. Məqaləni oxuduqdan sonra zərərçəkənə baş çəkən jurnalist daha geniş məlumat toplayır: həmin şəxs biletsiz, ümitsizlik içində yük qatarı ilə iş axtarmaq üçün ABŞ-a keçməyə cəhd etmişdi. Müxbir yük qatarında qəzaya uğrayan və şikəst olan biletsiz mühacirlərin sayının artdığını təsdiq etmək üçün statistik məlumatlar tapmışdır. Bu problemləri həll etmək üçün o, öz işlərini sənədlərlə əsaslandırmışdır. Məqalə ilk dəfə “Orinc Kaunti Reqister” (Orange County Register) də çap olunmuş, lakin teleqraf vasitəsilə yayılmış və bütün ölkədə oxunmuşdur.

Başqa bir hadisədə, müxbir işlədiyi qəzetdə az yaşlılar və əlillərə himayədarlıq məsələsinə baxılan məhkəmə iclasından götürülmüş qısa yazı oxuyur. Məqalə ömrünün son otuz ilini əqli cəhətdən zəif olanların xəstəxanasında keçirmiş 38 yaşlı lal-kar kişi haqqında idi. Onun vəkili xəstənin yenidən həmin xəstəxanada saxlanılmasına etiraz edirdi. Müxbir altı aylıq araşdırmadan sonra ağır vəziyyətdə olan, pis maliyyələşdirilən, əqli cəhətdən zəif olanlarla işləyən agentlik barəsində məqalə yazaraq, göstərirdi ki, agentlik həmin adamı kiçik yaşında, kar olduğuna görə səhvən bu xəstəxanada yerləşdirmişdir. Sonra onu təhsilsiz qoymuş, cəmiyyətdən təcrid olunmuş halda saxlamış, dil öyrətməmiş və ona buradan xilas olmaq üçün heç bir ümid verməmişdilər. Bu məqalə çap olunandan sonra həmin adam xəstəxanadan buraxılmış və bir neçə milyon dəyərində qanuni yaşayış yeri ilə təmin olunmuşdu.

8. İstiqamətlər axtarın. Müəyyən zaman ərzində baş verən dəyişiklikləri sənədlərlə əsaslandırın. Gündəlik xəbərlərin mənasını başa düşün və onları kontekstə daxil edin. Əgər siz tələbə şəhərciyində və onun ətrafında baş verən zorlama hadisələri haqqında məlumat verirsinizsə, polisdən cinayətlərdəki ümumi cəhətləri öyrənməyə çalışın. İstiqamətləri müəyyən etmək üçün ayrılıqda götürülmüş hadisələrin daha geniş mətnə nə mənə verə biləcəyini özünüzdən və ya başqalarından soruşun; onlar ümumi anlamlardakı hər hansı dəyişikliyə işarə edirmi?

9. Dünya rekordlarına, mühüm yubileylərə, qeyri-adi insanlara və Layza Minelli ilə qəribə oxşarlığı olan kartoflara baxın; onlar yaxşı mövzular verir. Və yaxud, əvvəlki fəsildə müzakirə etdiyimiz kimi, fərziyyələrə əsaslanan, ərimizi “Ey, Marta!” – deyərək qışqırmağa məcbur edən hər şeyi axtarın.

10. Elanları nəzərdən keçirin.

Qəzetin kübar dairələrinə mənsub icmalında da bəzi qəribə materiallar açıqlanır, ancaq burada dayanmayın. Tələbə müxbir öz spermalarını satmaq istəyən ziyalı şəxslər üçün verilmiş elan görür. O, donor olacaq ilk şəxsin sınaqlarını və əziyyətlərini şərh edən mükafat qazanmış məqalə yazır.

Mövzuların təqdimatı

Məqalə üçün sizdəki bir sıra mövzuları və bu barədəki fikirlərinizi məsul redaktorunuzun və müxbirlər heyətinin topladığı, ideyaların cəmləşdiyi və yoxlanıldığı yerdə təqdim etməyiniz məqsəduyğundur. Mövzuların təqdimatında müxbirlər və redaktorlar bu ideyaları müzakirə edir, araşdırmalar üçün yeni fikirlər irəli sürür münasib mənbələr ilə əlaqə saxlamağı məsləhət görürlər. Bəzən, fəvqəladə sensasiyalı xəbərlərdə olduğu kimi, təqdimat sizi maşın qəzası, yanğın, ikitərəfli qətlər və yaxud tələsik keçirilən mətbuat konfransına göndərməzdən əvvəl redaktorunuzla beş dəqiqəlik qısa müddətli görüşdən ibarət olur. Heç vaxt redaktorunuzun verdiyi tapşırıq haqqında tam anlayışınız olmadan hadisə yerinə getməyin. Əgər müsahibələriniz və araşdırdığınız sahələr məqalənizə tamamilə başqa aspektdən yanaşmağı tələb edərsə, əlbəttə, heç vaxt redaktorunuzun sizin məqaləyə verdiyi aspektlərə görə mübahisədən çəkinməyin. Çünki redaktorlar müxbirlərin xəbərləri müəyyənləşdirməsindən asılıdırlar və faktlar fərqli nəticəyə aparanda, onlardan məqalənin istiqamətini dəyişmələrini gözləyirlər.

Mənbələr axtarışı

İdeyanız olduğunu biləndə siz problem, məsələ və ya münaqişəni şərh edən, tarazlığı saxlayan, doğru və dəqiq məlumat vermək üçün sizə lazım olacaq məlumatları toplayaraq reportajın çətin hissəsinə başlayacaqsınız. Reportaj məqalənizin əsasını təşkil edən göz qabağında olan faktlar, statistik məlumatlar, epizodlar və müxtəlif nöqtəyi-nəzəri olan adamlardan gətirilən sitatların toplanması hesabına hazırlanır. Bunlar sizin mövzunuzun məğzini təşkil edir. Reportaja mövzunuzun muqəddiməsi və ya məğzini nəzərinizdə tutaraq başlayın və həmişə yadda saxlayın ki, faktlar dəyişib müxtəlif istiqamətlərə yönələndə işiniz sizdən öz nöqtəyi - nəzərinizi dəyişməyi tələb edə bilər.

Reportajın ən vacib hissəsi müsahibə alacağınız mərhələdir. Aşağıdakı mənbələrdən müsahibə almağa çalışın:

1. Problemə birbaşa cəlb edilmiş rəsmi şəxsdən.
2. Problemin həlli ilə razılaşmayan şəxsdən.
3. Problemdə zərər çəkmiş şəxsdən.
4. Əgər lazımdırsa, problemdən faydalanan şəxsdən.
5. Problemin gələcəyini və onun rəsmi şəxslər tərəfindən həll olunması yollarını verən kənar ekspertdən.

Sitatlar və istinadlar

Tamamlanmış məqalənizin keyfiyyəti geniş miqyasda reportajın məzmununun dərinliyindən, müfəssəl olmasından və sizin sitatlar yığmaq qabiliyyətinizdən asılı olacaq. Nəyin yaxşı sitat yaratdığını müəyyənləşdirmək (TV müx-

birləri tərəfindən “səsli bayt” adlandırılır) təcrübə və bacarıq tələb edir. Əgər müsahibə aparan zaman ürəyinizdəki səs “İlahi, mən əvvəllər heç vaxt bunun eynən bu yolla deyildiyini eşitməmişəm” deyirsə, yəqin ki, sizdə yaxşı bir sitat var. Onu yazın. Fikri çatdıraraq və mövzunu heyretləndirici tərzdə davam etdirərək, yerində gətirilmiş sitatlar nida işarələri funksiyalarını yerinə yetirirlər.

Digər müsahibələrlə bezmədən əsaslandırıdığımız faktlardan danışan da-rıxdırıcı sitatların hər bir abzası oxucuları bulvar ədəbiyyatlarına üz tutmağa vadar edəcəkdir. Ona görə də, bacarıqlı yazıçılar müsahibələrin çatdırmağa çalışdığı mənanı itirməkdən ehtiyatlanaraq, məlumatı mövzunun əsas məğzi ətrafında cəmləşdirərək, yığcam şəkildə verirlər. Məsələn, sitatlarda statistik məlumatlar çox nadir hallarda olmalıdır. Əksinə informasiyanı verin və onu öz mənbəyinə aid edin. Bu eynilə əksər faktiki məlumatlara da aiddir. “Nyu-York Tayms” qəzetində çap olunmuş məqalənin müəllifi evsiz tələbələr haqqında yazır və öz tezisini əsaslandıran, mənbələrdən götürdüyü statistik məlumatları məqalənin sərlövhəsində ümumiləşdirərək yazıya əlavə edir: “Evsiz tələbələrin dəstəklənməsi cəhdi məktəblərdə gərginliyi artırır.”

O, yenidən daha səlist ifadə edə bilmədiyi məlumatı aydınlaşdırmaq üçün sitatlardan istifadə edir.

Emi Stüart Uels (Amy Stuart Wells)

Federal və dövlət təhsil sisteminin rəsmiləri ölkədəki evsiz tələbələrin sayı haqqında statistik məlumatlar toplamağa başlayan kimi, yerli təhsil işçiləri və uşaqların müdafiəçiləri məktəblərdə uşaqları qeydiyyatla almaq və onların ehtiyaclarına necə cavab verəcəklərini müəyyənləşdirmək üçün əl-ayağa düşüblər.

Təhsil Departamentinin (A Department of Education) keçən həftə hazırladığı hesabatında ABŞ-da məktəb yaşlı evsiz-əşiksiz uşaqların sayının 220 min nəfərə çatdığı göstərilmişdir. Məlumatda deyilirdi ki, bu uşaqların 65 mini və yaxud 30 faizi məktəbə müntəzəm getmirdilər. Keçən il Evsizlərin Dövlət Koalisiyasının (National Coalition for the Homeless) təxmini hesabatına görə ölkədə 500 mindən 750 minə qədər məktəb yaşına çatmış evsiz uşaq var və onların 57 faizi məktəbə müntəzəm surətdə gəlmirlər. Milli Elmlər Akademiyasının (National Academy of Sciences) hesablamasına görə, uşaqlar dövlətin evsiz-əşiksiz əhalisinin ən sürətlə artan hissəsini təşkil edirlər.

Nəticədə, evsizlərin problemi üzərində işləyən təhsil işçiləri və hüquqşünaslar bildirirlər ki, onlar getdikcə çətinləşən təhsil və sosial problemlərlə üzləşirlər. Təkcə dərstdən yayınan evsiz uşaqlar deyil, həmçinin məktəbə olduqca nadir hallarda gələn işlərini qaydaya salmaq üçün uzun müddət bir sinifdə qalırlar və onlar məktəbdən xaric olmaq kimi böyük risklə pis şəraiti olan başqa uşaqlardan çox qarşılaşırlar.

Nyu-York Sitidə 300 evsiz-əşiksiz ailənin təhsil almasına rəhbərlik edən, Nyu York uşaqlarının hüquqlarının müdafiəçisi, gəlir gətirməyən təhsil agentliyinin araşdırma şöbəsinin direktoru İvonna Raferti (Yvonne

Rafferty) deyirdi ki, evsizlik savadlı olmaq üçün əlverişli şərait deyil. Ailələr bir sığınacaqdan digərinə atıldığı kimi uşaqlar da bir məktəbdən digərinə atılırlar. Onların müvəffəqiyyət qazanacağına necə ümid etmək olar?

Nyu York Tayms

Anaya öz uşağı ilə ispan dilində danışmamağı əmr edən hakim barəsində yazılmış aşağıdakı məqalədə müəllifin oxucuları cəlb etmək və mövzunu davam etdirmək üçün sitatlardan dialoq kimi necə istifadə etdiyinə diqqət yetirin. Həmçinin müxbir hakimin qrammatik səhvlərindən sitat gətirməklə onun savadsızlığını necə göstərdiyinə də fikir verin. Hadisə haqqında danışmadan, təqdim etməklə müəllif vacib bir informasiyanı oxucuya çatdırır: ispan dilində danışmağı cahilliklə bərabər tutan səlahiyyətli hakim özünün son dərəcə savadsız olduğunu nümayiş etdirir.

Sem Hou Verhovek (Sam How Verhovek)

SAN ANTONIO – Bu Texas Panhandle-da uşaqların himayə edilməsi məsələsinə baxan adi məhkəmə idi. Ştatın Sahə Hakimi (State District Judge) Samuel S. Kizerin (Samuel C. Kiser) beşyaşlı qızı ilə yalnız ispanca danışan Marta Laureanaya deyiləsi sözü az idi:

- Əgər o, birinci sinfə digər uşaqlarla birgə gedirsə, hətta, müəllim və uşaqların danışdığı dildə danışa bilmirsə və o, əsl amerikan vətəndaşdırsa, onda siz uşağı təhqir edirsiniz və onu qulluqçuluq üçün böyüdürsünüz.

- İndi bu məsələyə aydınlıq gətirin. Siz bu uşaqla ingilis dilində danışmağa başlayın, əgər o, məktəbdə yaxşı oxumasa, onda mən onu məktəbdən çıxara bilərəm, çünki diqqətdən kənar qalmaq ona xeyir gətirməz. Uşaq yalnız ingilis dilini eşidəcək.

Hakimin bu yay Amarillodakı (Amarillo) məhkəmə otağında söylədiyi və bu həftə yerli qəzetlər tərəfindən işıqlandırılmış iradları Qərbi Texasın sərhədlərindən uzaqlarda əks-səda vermiş hiddətə səbəb olmuşdu. Dolaşmaq boşanma məsələsi ilə əlaqədar davam edən məhkəmə atanın nəzarətsiz görüşmə hüququnu tələb etməsi ilə bağlı idi.

Bir çox ispan mənşəli qruplar bugün bu iradların mühacirlər üçün dözülməz və təhqiredici olduğunu bəyan edirlər və Texasın baş prokuroru (Texas Attorney General), Meksika mənşəli Dan Morales (Dan Morales) bildirdi ki, hakim “əsassız mövqe” tutmuşdur və onun qeydləri “uşaqların həqiqətən təhqir olunmasını böyük b1r şey saymayan” riskli şəraiti dəstəkləyir.

Hətta seçki vərəqələrinin və sənədlərin yalnız ingilis dilində yazılmasının tərəfdarları olan Vaşinqtonda yaşayan amerikalı ingilislər bildiriblər ki, hakimin xanım Laureanoya (Laureano) evdə yalnız ingidiscə danışmağı əmr etməsi “ən azı qeyri-qanunidir.”

Qrupun nümayəndəsi Dafni Maqnuşon (Daphne Magnuson) Çilidə doğulmuş və Amerika vətəndaşlığını qəbul etmiş Mauro E. Mujikanı (Mauro E. Mujica) nəzərdə tutaraq deyirdi: “ABŞ-ın ingilis mənşəli məmuru evdə öz ailəsi ilə ispan dilində danışır. Mən bilirəm ki, o, bunun əksiklik sayıldığını ona deyən istənilən hakimdən çox inciyərdi.”

Amarilloda mal ətini konservləşdirən fabrikdə katibə işləyən Laureano özü iki dil bilir və deyir ki, qızının da iki dildə danışmasına kömək etmək üçün onunla ispanca danışır. Bugünkü müsahibədə Laureano məhkəmə prosesi haqqında belə deyirdi:

“O bunları mənə məhkəmədə deyəndə, mən özümü təhqir olunmuş hiss edirdim. Bunun həqiqətən baş verdiyinə inanmırdım.”

“Hiss etdim ki, məni hüquqlarımdan, o cümlədən onlardan biri olan öz ana dilimdə danışmaq hüququndan, məhrum edirlər. “

Nyu York Tayms

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Universitetinizin qəzetində yazmaq üçün beş diqqət mərkəzində olan mövzu təklif edin. Onları ya xəbər, yaxud məqalə şəklinə salın.
2. Bu beş ideyadan hər biri üçün əlaqə saxlamağı nəzərinizdə tutduğunuz ən azı üç mənbənin adını və telefon nömrəsini göstərin. Bu müsahibələrdən nə öyrənməyə ümid etdiyinizi izah edin.
3. Sizin zənglərinizə cavab vermək istəməyən mənbədən necə müsahibə alacağınız haqqında danışın.
4. Əsas müsahibiniz sizə müsahibə vermək istəmədikdə nə edəcəyinizi bildirin.
5. Bu bölmədə çap edilmiş hər bir xəbərin və məqalələrin əsas hissəsini ayırın.
6. Hər bir məqalənin məğzini müəyyənləşdirin.

III FƏSİL

Reportajın əsası

Mövzunun haqqında mükəmməl məlumat yoxdursa, onu nə dərəcədə yaxşı yazmağınızın fərqi yoxdur. Siz heç vaxt çatışmazlıqları aradan qaldıra bilməyəcəksiniz. Hər hansı bir məsələni və ya problemi tam açıqlamaq həmin sahənin mütəxəssisi olmağı tələb edir. Mütəxəssis olmaq oxucularınıza lazım olan məlumatlardan qat-qat artıq məlumata malik olmağınız deməkdir. Əksər hallarda təcrübəli müxbirlər topladıqları məlumatın təxminən 10 faizini istifadə edirlər. Belə çıxır ki, siz lazım olduğundan 90 faiz çox məlumat toplayırsınız? Tamamilə yox. Hadisələrdən topladığınız məlumatlar sizə ədalətli və dəqiq məqalə yazmaq üçün lazım olan inamı verir. Bu biliyə malik olmadan siz haqqında yazdıqları problemi başa düşməyən, heç bir mənası və sintezi olmayan faktları, sitatları, bir-birinin ardınca düzən orta səviyyəli müxbirlərdən biri olursunuz (buna başqa cür “qeyd dəftərçəsindən asılı olan müxbir” də deyirlər).

Yüksək səviyyəli müxbirlər yazmamışdan əvvəl məsələni tənqidi təhlil edirlər. Əgər siz problem üzərində düşünsəniz, çox güman heç bir sualı cavabsız qoymayacaqsınız. Aşağıdakı məqalə ölkədə ən geniş yayılan gündəlik qəzetin birinci səhifəsinin şəhər həyatı ilə bağlı bölməsində dərc olunsada, cavabsız qalmış suallarla doludur. Məqalədə varlı qonşularının etirazlarını rədd edərək, torpağında kasıblara qəsəbə salmağa icazə verən qoca bir fermerin mübarizəsindən bəhs edilir (bu məqalə, I fəsilə müzakirə etdiyimiz kimi “bir şəxsin çoxluğun zülmünə qarşı mübarizəsi” haqqındadır). Diqqətli oxucular məqalədə tapdıqlarından daha çox cavab istəyəcəklər və müxbirlərin səhlənkarlıqları onları məyus edəcəkdir. Oxucular və tamaşaçılar belə halda kütləvi informasiya vasitələrinin heç nəyə yaramadığını hesab edib ona inamını itirir və tədricən qəzetləri oxumağı və ya verilişlərə tamaşa etməyi dayandırirlar.

TRƏBAKO KANYON (TRABUKO KONYON)

Neçə illər idi ki, Sem Porter azyaşlı oğlanların hüquqları uğrunda mübariz kimi çıxış edir.

O, mahal hökumətilə, qonşuları ilə və demək olar ki, özünün 223 akr¹ dağılmış rançosunda nə edə bilməsini ona cürət edib deyən bütün

¹ 1 akr = 0, 4047 ha

adamlarla dalaşırdı.

68 yaşında artıq Porter başqa bir iş uğrunda çarpışırdı, lakin indi onun pis səhhəti buna imkan vermədi.

Mart ayında iflic olması onu qismən hərəkətsiz vəziyyətə saldı. Uzun sürən mübahisəni həll etmək üçün Trabuko Kanyon Cəmiyyət Birliyi (Trabuco Canyon Community Assosiation) tərəfindən qoyulan darvaza onu öz mülkündə həqiqi məhbusa çevirdi.

Porter onları lənətləyir və kovboyluq nişanəsi olan qamış papağının altında başını tərpedirdi.

O, bu günlərdə çox şey deyə bilmir. Iflic onun nitqinə də təsir etmişdi. Lakin o, ev sahibkarlar birliyi (homeowners assosiation) ilə yaranan problemləri qeyd edərkən onun açıq mavi gözlərindən cəhənnəm alovu püskürürdü.

Bağlı darvaza Porterin mülkünə olan yeganə girişi kəsirdi. Müvəqqəti olaraq Porter açarları ona köməyə gəlmiş dostuna vermişdir.

Noyabr ayında o, ərzaq və müalicə preparatları paylaşdıran Əlillər üçün Deyli Makintoş Mərkəzinə (Daily McIntosh Center for Disabled) müraciət etmişdir. Lakin Əlillərə ərzaq paylayan könüllülər hər gün dəyişdikləri üçün açarları bir-birlərinə ötürə bilmədiklərindən içəri daxil ola bilmirdilər.

Əlil xəstələri əyləndirən, fiziki çatışmazlıqlarının bərpası ilə məşğul olan ümumi və loqoped həkimlər lazımı dava-dərmanlarla içəri girmək üçün 45 dəqiqə gözləməli olurdular. Bəziləri isə çıxıb gedirdi.

Deyli Makintoş mərkəzinin Laquna Miquel ofisinin (Daily McIntosh Center's Laguna Niguel office) vəkili Cuda Karter (Juda Carter) deyir ki, Porterin hökumət xidmətlərindən istifadəsinə mane olan hər bir hərəkət əlil amerikalıların hüquqlarının pozulmasıdır. O qeyd edirdi ki, ev sahibkarları birliyinə ünvanlanan saysız-hesabsız zənglər və məktublar cavabsız qalmışdır.

Porterdən ayrılan, ancaq hələ də rançoda yaşayan və ona kömək edən xanımı bildirdi ki, birlik işləri bilərəkdən ləngidərək qisas alır.

O, deyirdi: “Məncə onlar bizimlə əməkdaşlıq fikrində deyillər”

Porterlə birliyin nümayəndələri arasındakı narazılıqlar 1980-ci illərdə, Porter öz malikanəsinin qapısını Portervildə (Porterville) kirayə verilmiş alaçıqlardan və vaqon evlərdən qarışıq qəsəbə yaratmış qeyri-qanuni Meksika mühacirlərinə açan gündən başlamışdır.

Onun rançosuna yeganə yol Porterin mülkü ilə üzübüz olan 250 min dollar dəyərində evlərdən ibarət tikintidən Trabuko Haylədsdən (Trabuco Highlands) və uzaqda yerləşən Klevelend meşəsindən (Cleveland Forest) keçirdi.

Portervil sakinlərinin qonşuluqlarında olmasına məyus olan Trabuko Haylədsin sakinləri onlara qarşı iddia qaldırırdılar.

Nəticədə rançonun Şadou Rok Leyn (Shadow Rock Lane) tərəfdəki girişinə polad darvaza qoyuldu və beləliklə xarabalıqlar şəhərinin sakinləri içəridə qaldılar. Təkcə Porterin, onunla yaşayan ailəsinin və müqa-

viləli işçilərinin rançoya girib-çıxmaq üçün açarı var idi. Zaman keçdikcə Portervil bağlandı, ancaq dəmir qapı qaldı.

Sahibkarlar birliyinin prezidenti Mayk Safranski (Mike Safranski) bildirdi ki, artıq olan olub keçən keçib. O, indiki yubanmanı anlaşılmamazlıqda görürdü. Onun dediyinə görə, o, elə bilirdi ki, Porter ev sahibkarları üçün baha başa gələn təzə elektron qapı istəyir.

- Biz bilirik ki, tezliklə səmərəli bir qərar verməliyik, - deyər Safranski bildirdi.

Keçən çərşənbə axşamı o qeyd etdi ki, malikanə üçün xüsusi kodu olan qıfıllar qoyulacaq. Bu kodu bilənlər qıfılı açar biləcək və qapı üçün açar əldə etmiş olacaqlar.

Karter deyirdi: "Mən bunu görmək istəyirəm. Mənə əvvəllər bunu edəcəklərini demişdilər, ancaq heç nə etməmişdilər."

Porter qarğıya söykənərək sağ əli yanına düşmüş halda acıqla darvazanın hasarından uzağa baxırdı.

Orinc Kaunti Recister

Gəlin cavabsız qalmış sualları olan abzasları nəzərdən keçirək:

Mart ayında iflic olması onu qismən hərəkətsiz vəziyyətə saldı. Uzun sürən mübahisəni həll etmək üçün Trabuko Kanyon Cəmiyyət Birliyi (Trabuco Canyon Community Assosiation) tərəfindən qoyulan darvaza onu öz mülkündə həqiqi məhbusa çevirdi.

Necə ola bilər ki, ev sahibkarlar birliyi kimisə həbs etsin? Müxbirlər belə açıqlamalar verəndə mütləq növbəti abzasda onları izah etməlidirlər. Lakin müxbir bunu heç yerdə etməmişdi.

Noyabr ayında o, ərzaq və müalicə preparatları paylaşdıran Əlillər üçün Deyli Makintoş Mərkəzinə müraciət etmişdir. Lakin Əlillərə ərzaq paylayan könüllülər hər gün dəyişikləri üçün açarları bir-birlərinə ötürə bilmədiklərindən içəri daxil ola bilmirdilər.

Porter bu ev sahibkarları birliyinin üzvüdülmü? Əgər deyilsə, onda onun təyin olunmuş qaydalara etiraz etməyə ixtiyarı yoxdurmu? Bundan əlavə, birlik hansı qanuna əsasən sahibkara öz mülkünə qonaq dəvət etməyi qadağan edə bilər?

Deyli Makintoş mərkəzinin Laquna Miquel ofisinin (Daily McIntosh Centers Laguna Niguel office) vəkili Cuda Karterin (Juda Carter) deyir ki, Porterin hökumət xidmətlərindən istifadəsinə mane olan hər bir hərəkət əlil amerikalıların hüquqlarının pozulmasıdır. O qeyd edirdi ki, ev sahibkarları birliyinə ünvanlanan saysız-hesabsız zənglər və məktublar cavabsız qalmışdır.

Əgər bu birlikdə qanun pozulursa, onda nə üçün heç kim polisə müraciət etməyib? Əgər birlikdə federal qanunların pozulması baş verirsə, onda niyə heç kim ədalət məhkəməsinə müraciət etməyib? Bu səpkidə cinayət törədənlər məsuliyyətə cəlb olunublarmı? Bu qanuna kimsə riayət edirmi?

Porterlə birliyin nümayəndələri arasındakı narazılıqlar 1980-cı illərdə, Porter öz malikanəsinin qapısını Portervildə kirayə verilmiş alaçıqlardan və vaqon evlərdən qarışıq qəsəbə yaratmış qeyri-qanuni Meksika mühacirlərinə açan gündən başlamışdır.

Bircə dəqiqə. Porter qəhrəmandır, yoxsa xarabalıq sahibi? Cüzi xidmət göstərərək yüksək kirayə haqqı almaq üçün mü o, bu insanlara öz torpağında yaşamağa icazə verib?

Portervil sakinlərinin qonşuluqlarında olmasına məyus olan Trabuko Hayləndsin sakinləri onlara qarşı iddia qaldırdılar.

Qonşular nə üçün narazı idilər? Onlar cinayətlərin artmasına dozürdülərmi? Yaxud, onlar sadəcə, qonşuluqda gəzişən və ya maşın sürən bəxtsiz insanları görməklərinəmi etiraz edirdilər?

Nəticədə rançonun Şadou Rok Leyn (Shadow Rock Lane) tərəfdəki girişinə polad darvaza qoyuldu və beləliklə xarabalıqlar şəhərinin sakinləri içəridə qaldılar. Təkcə Porterin, onunla yaşayan ailəsinin və müqaviləli işçilərinin rançoya girib-çıxmaq üçün açarı var idi. Zaman keçdikcə Portervil bağlandı, ancaq dəmir qapı qaldı.

Nəyin nəticəsində? Məhkəmə qərarının? Yoxsa qeyri-qanuni məskunlaşmanın? Əgər Porter buna razı idisə, bəs o, indi niyə narazıdır? Yox əgər o, razılıq verməyibsə və məhkəmə onu buna vadar edibsə, onda sual olduğu kimi qalır: Bu necə qanuni ola bilər? Ev sahibkarları birliyi mülk sahiblərinə kimin onların mülkündə qalması işinə necə qarışa bilər, xüsusilə də, əgər Porter bu cəmiyyətin üzvü deyilsə?

Darvazanın pulunu kim ödəyib? Portervil nə üçün bağlandı? Nə vaxt bağlandı? Nə üçün darvaza qaldı? Və nə üçün öz mülkündəki qapıya Porterin hüququ çatmır? Bu birlik ictimai küçə hesab edilən Şadou Rok Leyndən istifadə etməyi sakinlərə necə qadağan edə bilər? Bəlkə bu belə deyil? Bəlkə bu şəxsi küçədir? Onda birlik buraya girişi qanuni yolla məhdudlaşdırıla bilərmi? Məqalənin heç bir yerində bu suallara cavab yoxdur.

Hər halda müxbir və redaktor oxucuların suallarını qabaqcadan müəyyən edə və onlara cavab verə bilməyiblər. Bəlkə də cavablar müxbirin qeyd dəftərində var idi, lakin bu cavabları məqaləsinə daxil edib-etməməyi bilmək üçün o, məsələni lazımınca yaxşı başa düşməyib. Redaktorun səhvi məqaləni diqqətsiz oxumağındadır. Belə olmasaydı müxbir çapdan əvvəl bu çatışmazlıqları aradan götürə bilərdi. Hər halda, bu çox vacibdir ki, siz jurnalistikanı öyrənməklə bərabər həmçinin redaktətmə qabiliyyətinə də malik olursunuz. Bugün, doğurdan da, bunların hamısını öyrətmək üçün səbrli və vaxtı olan redaktoru tapmaq çətindir; müvəffəqiyyətinizin çox hissəsi özünüzü öyrətmə qabiliyyətinizdən asılı olacaq.

Cavabları haradan tapmaq olar?

Əlbəttə ki, məlumatlardan. İnsanlardan, müşahidələrdən və sənədlərdən, demək olar ki, hər məqalədə istifadə edəcəyiniz mənbələrdən. Gəlin məlumat toplamağın ən mühüm mərhələsindən başlayaq: müsahibə.

Müsahibəyə hazırlıq

İkinci fəsildə məqalənin mövzularını müzakirə etdik. Əlinizdə bir mövzu var və siz o mövzunu inkişaf etdirmisiniz, indi isə məlumat toplama strategiyasını inkişaf etdirmək vaxtıdır.

Tapşırığı yerinə yetirməzdən əvvəl hər müsahibədə nəyə nail olmağa ümid etdiyinizi fikirləşin, öz yanaşmanızı redaktorunuz və yaxud başqa müxbirlərlə müzakirə edin və potensial müsahiblər barəsində məsləhət alın. Müsahibə vaxtı mətləbdən uzaqlaşmamaq üçün verəcəyiniz sualları əvvəlcədən qeyd edin. Yadda saxlayın ki, siz gözüaçıq olmalısınız. Əgər siz şəhər merindən nə üçün polis rəisini işdən çıxardığınızı öyrənmək istəyirsinizsə və o, nə vaxtsa əxlaqsızlığına görə həbs olunduğunu ağzından qaçırsa, əmin olun ki, siz mətləbdən uzaqlaşırınsınız. Vaxta qənaət etmək üçün bacardıqca müəssisənin rəsmi şəxslərinin çoxu ilə mümkün qədər telefonla əlaqə saxlayın və onları dəstəkləmək və ya təkzib etmək üçün sahə müşahidələrindən və müsahibələrdən istifadə edin.

Müsahibəyə başlamaq üçün bəzi məsləhətlər:

1. Müsahibinizlə müsahibəyə vaxt təyin edəndə, özünüzü məqalə yazan müxbir kimi göstərin və məqalənin əsas mövzusunun aydınlaşdırın.
2. Müsahibənin vaxtını müəyyənləşdirəndə mümkün qədər çox vaxt ayırın. Müsahibədən sonra sizə sərf etdikləri vaxt üçün öz təşəkkürünüzü bildirin. Getməzdən əvvəl, yeni əlavə suallar yaranarsa, zəng vurmaq üçün vaxtı və yeri müəyyən edin.
3. Son dərəcə zəruri hallar istisna olmaqla, heç vaxt müsahibədən əvvəl sualları müsahibinizə verməyə razılaşmayın. Belə fəvqəladə hallarda öz məqsədinizi redaktorla müzakirə edin. Əksər müsahiblər çap olunmazdan əvvəl məqaləni nəzərdən keçirmək üçün sualları qabaqcadan istəyirlər.
4. Müsahibə alarkən bu sahədə məsuliyyətli bir adamla danışdığınıza əmin olun. Rəsmi şəxsin katibəsi, zənglərə cavab verən qız və ya tələbə işçisi əgər vacib şəxs olan rektorun ianə fondunu götürüb Baham adalarına qaçdığını deməsə, müsahibə almaq üçün münasib deyillər.
5. Hadisənin baş verdiyi yerdə məqalənin yaxşı nəşr olunmamasından ehtiyat edərək sizi rəhbərlər pillələri ilə yönəldəcək əsas rəsmi şəxslərdən uzaq olun. Misal üçün, rektora, yaxud müavininə tabe olan rəhbər şəxslər universitetin problemləri ilə bağlı məsələlərə cavab verəcək ən yaxşı müsahiblərdir.
6. Müsahibəyə yarayan daha yüksək vəzifəli şəxslər tapın.
7. Əgər bir müsahibiniz sizə “Bağışlayın, mən kömək edə bilmərəm” desə, onda “Əgər siz kömək etməsəniz, bəs kim edər?” deyin. Heç vaxt başqa müsahiblərlə danışmamış telefon dəstəyini yerə qoymayın.
8. Heç vaxt “yox”da dayanmayın. Müxbir işinin əsas hissəsi informasiya verməkdən boyun qaçıran adamlardan məlumat toplamaqdır. Bu etirazları məğlub olmaq yox, qalib gəlmək üçün bir çağırış kimi qəbul edin. Əgər siz bazar ertəsi prorektorun ofisinə zəng etmişinizsə və onun katibəsi sizə rektorun yalnız məqalə üçün son hədd - cümə günündən sonra görə biləcə-

yini təkid edirsə, onda katibəyə bildirin ki, siz onsuz da məqaləni yazacaqsınız və rektora zəng vurub, nəzakətlə prorektoru tapmağın çətin olduğunu bildirin. Əgər mümkünsə, müsahibinizin müdirindən müsahibə götürməyə çalışın. Nə müdiri, nə də müsahibinizi tapa bilməyənsə başqa müsahiblərdən bacardığınız qədər çox məlumat toplayın və bunu məqalənizdə vurğulayın: “Avropada universitet prorektorlarının illik iclasının Çox Vacib Şəxsi (ÇVŞ)¹ olan prorektor söz demək iqtidarında deyil” və yaxud “VŞ olan prorektor ofisinə edilən təkrar zənglərə cavab verməkdən imtina edir.” Məqalənin dərcindən sonra ÇVŞ – prorektordan alacağınız izahedici xülasə ilə məqaləni tamamlayın.

Ədalət naminə, siz məqalənizə rəsmi şəxslərin əsas fikrini daxil etmək üçün faydalı və dəqiq iş görməlisiniz. Əgər sizə bazar ertəsi tapşırıq verilibsə, son gün isə cümə günüdürsə və siz cümə axşamına kimi gözləyəndən sonra prorektor ofisi tərk edən kimi zəng edirsinizsə, onda siz çox şey itirirsiniz. Belə olduqda prorektoru zənglərinizə cavab verməkdən imtina etməkdə günahlandırmağa haqqınız yoxdur. Faydalı, dəqiq iş, əgər lazımdırsa, hər gün və ya hər saat zəng etmək və hər zəngin vaxtını, tarixini, zəngə cavab verənin adını və cavabını düzgün qeyd etmək deməkdir.

9. Çətin tapılan adamla görüşməyin ən asan yollarından biri məlumat asistentinə zəng vurub onun ev telefonlarını öyrənməkdir. Bir çox rəsmi şəxslər, xüsusən məktəbdə işləyənlər öz telefon nömrələrini məlumat kitabçalarına yazdırırlar. Əgər kimisə tapmaq çətindir, həmişə onun ev telefonunu götürün. Siz heç vaxt katibənin və ya həmkarın onun telefonunu sizə nə vaxt verəcəyini bilə bilməzsiniz. Müxbir kimi mövzudan kənar sual verməyin. Məlumatları gizli saxlamağa üstünlük verən müsahiblər sadəcə “Mən bu haqda danışmaq istəmirəm” deyəcəklər. Siz cəhd etməklə heç nə itirmirsiniz. Bəzən belə hallarda, cəhdiniz alınarsa onda məqaləni tamamlamaq üçün qısa yol tapmış olursunuz.
10. Əvvəlcədən hazırlıq görün. Mövzunu və müsahibə alacağınız şəxsi öyrənin. Heç vaxt “müsahibim özü mənə məqalənin mövzusunu deyəcək” fikriylə müsahibəyə getməyin. Systemsiz reportaj, adətən, məqalə üçün az məlumat verən uzun uzadı mənasız müsahibəyə gətirib çıxarır. Ən pisi isə odur ki, səriştəli müsahib səriştəsiz, systemsiz müxbirə öz mənafeyi baxımından təsir edir. O, sonradan birtərəfli, yanlış məqalə yazıb bilər. Baxmayaraq ki, heç bir sual mənasız deyil, bəzi suallar sadəcə olaraq müəllifin tənbelliyini göstərir. Əgər sizə ABŞ prezidentindən müsahibə almaq səadəti nəşib olubsa, onda müsahibəni “Siz nə vaxt prezident seçilmişsiniz?” sualı ilə başlayacaqsınız? Heç vaxt müsahibədən əvvəl araşdırılmalı və əsaslandırılmalı olduğunuz suallarla müsahibinizi incidib, vaxtlarını almayın. Edə biləcəyiniz ən asan və ən mühüm hazırlıq məqalələri nəzərdən keçirməkdir. Kitabxanaya gedin, müsahibə almaq istədiyiniz şəxs, hadisə, problem və ya məsələ haqqında artıq yazılmış məqalələri tapın və yeni nöqtəyi–nəzərə əsaslanaraq suallar hazırlayın.

¹ VIP – a very important person

11. Kompüterin məlumat bazasından istifadə edin. Kitabxananın iş sisteminin anlaşılması yaxşı müxbir olmağın əsasıdır. Orada mövzunuza uyğun olaraq məlumat tapmağa kömək edən saysız-hesabsız elektron məlumatları var. Əgər məlumat bazasından istifadə edə bilmirsinizsə, onda kitabxananın strateji araşdırmalar seminarına üzv yazılın. Bu seminar sizə əsas araşdırma bacarığı aşılamalı, İNTERNET - dən və Amerika Onlayn (America Online) kimi müxtəlif kommersal məlumat bazalarından necə istifadə etməyi öyrənməlidir. Təlimatçı kitabxanaçılarla yaxşı münasibət yaradın və tez-tez onların köməyindən faydalanın.

Hətta universitet qəzetinə məqalə yazan tələbələr də yazmamışdan əvvəl hazır materialları nəzərdən keçirə bilərlər; əksər kollec və universitet kitabxanaları tələbə şəhərçiyi qəzetlərinin nüsxələrini xronoloji qayda ilə dövrü mətbuat bölməsində saxlayır. Əgər yaxın günlərdə universitetdə baş verən iğtişah haqqında yazmaq istəyirsinizsə və kimsə sizə iki il bundan əvvəl belə bir hadisənin baş verdiyini deyirsə, onda tələbə şəhərçiyinin qəzetlərinə baxın və hadisə haqqında dəqiq məlumatlar əldə etmək üçün nə yazıldığını araşdırın.

Məsələn, ABŞ-da prezident seçkilərinin hər dörd ildən bir keçirilməsi kimi ümumi faktlar istisna olunmaqla, heç vaxt əvvəllər çap olunmuş məlumatın dəqiq olduğunu güman etməyin. Həmişə müsahibələrinizdən aldığınız hər bir məlumatı dönə-dönə yoxlayın.

Çətin müsahibəyə nail olmaq

Əgər müsahibənin dediyi hər bir sözü yazsanız, o zaman məqalənin mənasız və qarışıq olar. Dayanın, qulaq asın, sonra işə yazın. Musahiblərin dedikləri büllur kimi aydın olana qədər ona suallar verməkdə davam edin. Əgər bu, qələmi yerə qoyub aydın ingilis dilində izahat xahiş etmək deməkdirsə, onda bunu edin. Qulaq asarkən eşitdiklərinizi təhlil edin, maqnitafon kimi hər sözü yazmayın. Kitabçanızda məsələləri, ideyaları, statistikaları və məzmunlu sitatları qeyd etmək üçün öz qisaldılmış stenoqrafiyanızdan istifadə edin. Diktofondan istifadə etmək sitatların dəqiqliyinə arxayınçılıq yaradır, lakin onu mətnə çevirmək kitabçanızdakı qeydləri yazmaqdan daha çox vaxt aparır.

Bugünkü jurnalistikada müsahibələr telefon vasitəsilə aparılır. Bir müxbir kimi müsahibəni harada aparmağınızı qərara almalısınız. Telefon vasitəsilə aparılan müsahibə çox vaxta qənaət edir, ancaq siz müsahibənin nə dərəcədə doğru dediyinə əmin ola bilməzsiniz. Üzərində işlədiyiniz məqalənin özü müsahibəni harada götürməyin əlverişli olduğunu müəyyən edəcək. Məsələn, siz gecə polisləri ilə işləyirsiniz və saat 10:30 – da qəfil, idarənizdən 50 mil məsafədə törədilən qarşılıqlı qətl haqda eşidirsiniz, onda yəqin ki, məqalə üçün son müddət olan 11 p.m-ə qədər hadisə yerinə nə gedə, nə də “zəng vurun-cavab verək” programından məlumat ala biləcəksiniz. Əvəzində qətlin törədildiyi yerin ünvanını öyrən və əks və ya “müxtəlif” istiqamətlə, evlərin ünvanları və telefon nömrələri olan sorğu kitablarına müraciət et. Sonra həlak olanların qonşularına zəng edib onlardan telefon vasitəsilə müsahibə alın. Siz hətta mərhumun evinə də zəng edə bilərsiniz. Hər dəstəyi müstəntiq və yaxud

ailə üzvlərindən biri qaldıra bilər. Sualar verməyə başlayın. Onlar sizinlə cəmiyyəti bir neçə dəqiqə danışa bilərlər, ancaq buna baxmayaraq siz məqaləniz üçün lazım olan informasiyanı əldə edə bilərsiniz.

Bu tez-tez verilən suala gətirib çıxarır: qətl qurbanının dərddə ailə üzvlərindən müsahibə almaq mənəvi baxımdan düzgündürmü? Psixoloqların dediyinə görə faciə nəticəsində yaxın adamını itirənlər, adətən, dərddə bəzi bölüşdürmək və ölənlə qohumu və ya dostuna qarşı nə hiss etdiklərini başqalarına çatdırmaq üçün kütləvi informasiya vasitələri ilə danışmaq istəyirlər. Bunu etməyin ən yaxşı yolu budur: mərhumun ailəsindən müsahibə alarkən nəzakətlə ölənlə şəxsi haqqında ürəklərində olanları sizinlə bölüşdürməklərini xahiş edin və sonra müsahibə əsnasında faciənin necə və nə üçün baş verdiyini soruşun. Əgər onlar sizə müsahibə verməkdən boyun qaçırsalar onları heç vaxt məcbur etməyin, sadəcə sizə ayırdıqları vaxta görə təşəkkür edib başsağlığı verin. Əgər siz müsahibə ala bilməmişsinizsə, redaktorunuzun mərhumun ailə üzvlərinin eksklüziv müsahibəsini rəqib mətbuatda və ya televiziya da görməsindən ehtiyat edin. Bu cür kobud səhvlər sizi gecə polisində daimi işə gətirib çıxartmaq üçün kifayətdir.

Başqa hallarda, vaxt çoxdursa, xüsusilə əgər cinayət, qəza və yaxud bədbəxt hadisələr baş vermişsə sizin hadisə yerinə getməyiniz lazımdır. Əgər o qətl hadisəsi gündüz baş veribsə, siz və başqa yerli media vasitələri nümayəndələri özünü cinayət törədilən yerə çatdırmalı, polis və qonşulardan məlumat almağa cəhd etməlisiniz. Rəqabətli hallarda və hadisə yerinə birinci gəlmək qabaqcıl olmaq deməkdir. Təsəvvür edin ki, siz qətl hadisəsi barəsində yerli televiziya qrupları və rəqib qəzet müxbirlərindən iki saat sonra xəbər tutmusunuz. Onda özünü necə hiss edərsiniz? Siz qonşuların qapısını döyənə qədər onlar ya evdə olmayacaqlar, ya da “Axı mən 5,9,11 kanallarının, “Baql və Tayms”ın (Bugle & Times) müxbirləri ilə söhbət etmişəm.” Mən artıq yorulmuşam” qısa cavabı ilə sizə məlumat verməkdən imtina edəcəklər. Unutmayın ki, redaktorunuzu sizin problemləriniz və hadisə yerinə gec gəlməyinizin səbəbləri heç də maraqlandırmır. Onları yalnız rəqabətdə birinci olmaq və adları dəqiq qeyd etmək maraqlandırır. Belə rəqabətli və cürət tələb edən hallarda müsahibə aparmaq bacarığınız, insanlar istəmədikdə belə onları sizinlə danışmağa əmin etmək və müsahibədə həmin adamlardan başqa müxbirlərin aldığından daha cəlbədicə və dolğun informasiya almaq qabiliyyətiniz sizin köməyinizə çata bilər.

Sərbəst düşüncə

Əksər məlumatlar məhkəmə protokollarında qeydə alınmışdır və bu sizə onları oxucularla bölüşdürmək hüququ vermək deməkdir. Bəzən idarə işçiləri bunu bilmirlər və sizə axtardığınız məlumatı verməkdən imtina edirlər. Belə olduqda mütləq məlumat vermək istəməyən şəxsin adını, vəzifəsini və telefon nömrəsini götürün. Bir çox hallarda tələbənin akademik fəaliyyətləri və ya nizam intizamı haqqında məlumat vermək qanun tərəfindən müdafiə olunur. Bunun ən yaxşı üsulu sizin axtardığınız informasiyanın məhkəmə proto-

kollarında qeydə alınıb alınmamasını öyrənməkdir, əgər varsa, onda müsahibinizin yanına qayıdın və məlumat verməyin qanuni vəzifə olduğunu həmsöhbətinizə deyın.

Jurnalistikanın ən mühüm missiyalarından biri hökumətin nəzarətçisi kimi işləmək, seçilən rəsmi şəxslərin vətəndaşların rifahı naminə qəbul etdikləri qərarlar barəsində vətəndaşlara məlumat verməkdir. Bir tələbə müxbir kimi siz müntəzəm olaraq tələbə şurası ilə əlaqə saxlamalı və onların gördüyü işlərlə, xüsusilə təhsil haqlarının hansı yolla sərf olunduğunu tələbələrə çatdırmalısınız. Universitetdə elan olunan hər bir görüşlər adətən ictimai hesab olunur. Deyək ki, bu xüsusi yığıncaq tələbə nəzarət komitəsinin iclasıdır. Burada qapıçını hirsəndirib narahat edən və onu vuran bir tələbənin hərəkətinin müzakirəsi gedir. Bu iclasa getmək üçün xahiş edirsiniz və sizə onun qapalı keçiriləcəyini deyirlər. Siz iclasın qapalı keçirilməsinin qanuni olduğunu faktlarla təsdiq edəcək rəhbərliyə müraciət edirsiniz. Hüquqşünas çağırır universitetin bu müzakirənin qapalı keçirilməyə hüququ olduğunu təsdiqlədirirsiniz.

Siz iclası şərh edə bilərsiniz və etməlisiniz.

Tələbə nəzarət komitəsində olanların adlarını tapmaq kifayət qədər asandır. Onların hər birindən müsahibə alın. Güman olunan zərərçəkənin və cinayətkarın adını ya məclis üzvlərindən, ya da istintaqda yaxından iştirak edən mənbələrdən öyrənməyə çalışın. Hər birindən müsahibə alın. Bu iclas məhz tələbələrin üzünə bağlı olduğu üçün işıqlandırılmalıdır.

Əksər hallarda tələbə şurasının rəsmiləri və tələbə jurnalistləri arasında ziddiyyət yaranır, xüsusilə də əgər tələbə jurnalistlər öz işlərini tələbə şurası nümayəndələrinin hərəkətlərini şərh etməklə edirlərsə. Kəskin məqalə tez-tez tələbə şurası rəsmilərinin iclasdan çıxarılması və ya maliyyə vəsaitlərini kəsməklə hədələnməsi kimi əvəz çıxmalara gətirib çıxarır.

Başınıza belə hadisə gəlməmişdən əvvəl tələbə konstitusiyasının maddələrini öyrənin; bunların əksəriyyəti hər mənada açıq iclasları dəstəkləyir. Əgər sizdən tələbə şurasının iclasını tərksis etməyi xahiş etsələr və ya baş verən hadisənin mətbuata aid olmadığını desələr, nəzakətli şəkildə etiraz edin. İclasın sədrinə açıq iclaslar haqqında konstitusiyanın verdiyi hüquqları və iclasın işini oxuculara çatdırmaq üçün məqalə yazmaq planınızı söyləyin. Heç yerə getməyin. Şanslardan biri olacaq: ya tələbə rəsmiləri fasilə elan edəcəklər, ya iclası təxirə salacaqlar və yaxud iclası başqa yerə keçirəcəklər (daima onların arxasınca gedin). Və yaxud onlar sizi qovacaqlar.

Əgər istədiyinizi etmək üçün yeganə yol yumruq davasıdırsa, onda mütləq məqalənizdə iclası məcburiyyət qarşısında qalıb, nəzakətlə tərksis etməyinizi göstərin. Sonra özünüzün qovulduğunuz və tələbə rəsmilərinin konstitusiyaya maddələrinə riayət etmədikləri barədə məqalə yazın. Ancaq iclasın qapalı keçirilməsinə əsas verən dəqiq səbəbi müəyyənləşdirməyi unutmayın. Tam əhatəli yazmasanız da, məqalə rəhbər işçilərin öz vəzifələrindən nə üçün və necə sui-istifadə etməkləri üzərində mərkəzləşməlidir.

Uğurlu müsahibə

Bacarıqlı müxbir olmaq üçün çoxlu sayda müsahibə aparmaq lazımdır. Bizə nəyin alınma bilib, nəyin alınma bilmədiyini ən yaxşı yalnız təcrübə öyrədə bilər. Çox vaxt hətta təcrübəli müxbirlər də dəfələrlə etdikləri eyni müsahibə səhvlərini dönə – dönə təkrar edirlər. Onlar heç vaxt tam dərk etməzlər ki, təkmilləşmək üçün niyə və nəyi edə bilərdilər.

Əlbəttə ki, ən əsası özünü inamınız olmalıdır. İnam sizin necə hazırlaşmağınızdan irəli gəlir. Eyni zamanda siz müsahibinizin inamını da qazanmalısınız. Müsahibinizin sizə inamı olmasa, müsahibə heç vaxt alınmaz. Necə geyinmisiniz? Əgər siz dövlət yardımı ilə çirkli yerdə yaşayan tənha ana haqqında məqalə yazırsınızsa, onda onun yanına Armani¹ pencəyində, üstü açılan BMW markalı avtomobillə getməyin. Əgər siz milyardlar qazanan kompaniyanın icraçı rəhbər işçisi (CEO) haqqında oçerk yazmaq istəyirsinizsə, cins şalvar, ketlər və idman maykası geyinməyin. Həmsöhbətlərinizin özlərini yaxşı hiss etməsini istəyirsinizsə, mühitə uyğun geyinin.

Əlləri inamla sıxın, gülümsəyin və müsahibinizin gözlərinə baxın. Müsahibəni qısa söhbətlə başlayın; müsahibinizlə əlaqə yaratmağa çalışın.

- O, sizin nə qəşəng idarəniz var. Bu qızınızın beysbol komandasına məşq etdirdiyiniz vaxt çəkilən şəkildir? Uşaq vaxtı mənim də atam beysbol komandamın məşqçisi idi. Qızınız hansı mövqedə oynayır?

Əvvəldən axıracan müsahibəni nəzarətdə saxlamağı unutmayın. Siz sual verirsiniz müsahibiniz isə onlara cavab verir. Özünüz haqqında mümkün qədər az danışın. Əgər söhbət sizin üstünüzdə gəlsə nəzakətlə qısa cavab verin və cəld həmsöhbətinizi çoxlu cavab tələb edən suallarla yükləyin.

Qısa söhbətə bir-iki dəqiqədən çox vaxt sərf etməyin; sizin və müsahibinizin vaxtı azdır. Yenidən müsahibəni nəzarətdə saxlayın. Əgər müsahibiniz vaxtı olmadığına görə beysbol məşqçiliyindən uzaqlaşdığını desə və sizdən nə üçün atanızın sizin komandanı tərki etdiyini soruşsa, buna xərçəng xəstəliyinin səbəb olduğunu geniş izah etməyə başlamayın. Sadəcə “Elə atamın da vaxtı yox idi,” - deyin. Ara verin. Sonra “Məncə müsahibəni başlasaq daha yaxşı olar,” - deyin.

Həmçinin yadda saxlayın ki, müsahibinizin nə qədər danışacağı sizdən asılıdır. Çox az adamlar systemsiz, hazırlıqsız, müsahibə zamanı dili dolayan müxbirlərə vaxt ayırmağa hazır olurlar. Müsahiblərin əksəriyyəti əvvəlcə sizinlə vaxt keçirməyin faydalı olub-olmadığını müəyyən etmək üçün müsahibəyə 10 dəqiqə vaxt ayıracaqdır. Əgər onlar müsahibə aparmağa icazə verməklə heç nə əldə edə bilməyəcəklərini hiss edərlərsə, onda sizinlə danışmayacaqlar. Onların sizə olan ehtiyacı sizin onlara olan ehtiyacınız qədərdir. Təkcə bunun özü hətta ən bacarıqsız müxbirə fayda verir. Əgər müsahiblər sizinlə danışmağı artıq hesab etsələr, onda müsahibə tez qurtaracaq. Yenidən inam haqqında söhbətə qayıdaq. Müsahiblər sizə nə qədər inansalar bir o qədər də öz əlavə vaxtlarını sizinlə danışmağa sərf etməyə hazır olacaqlar və sizi reportajı tamamlamaq üçün lazım olan informasiya ilə təmin edəcəklər.

¹ Giorgio Armani (org.) – İtalyan modelyeri

Sualların ifadəsi

Sualı necə verməyiniz sualın özü kimi vacibdir. “Nə zaman arvadınızı döyməyi dayandırdınız?” sualı belə fikir yaradır ki, həmsöhbətiniz arvad döyəndir. Bu sualı bu cür ifadə etsəniz daha yaxşı olar: “Yenidən həbs olunmağınıza gətirib çıxaran məişət ixtilaflarının səbəbini açıqlaya bilərsinizmi?” İkinci sual müsahibinizi şayiələrə yox, faktiki məlumatla cavab verməyə məcbur edəcək.

Kütləvi informasiya vasitələri ilə işləmiş müsahiblər yeni işə başlayan, hər şeyi bilmək istəyən müxbirin suallarını hansı hiylə ilə dayandırmağı bilirlər. Deyək ki, sizə universitetinizin prezidentinin nə səbəbə dekanı işdən çıxarması haqqında məlumat toplamağı tapşırıblar. Siz isə soruşursunuz: “Nə üçün dekanı işdən çıxarıbsınız?” Onda prezident cavab verəcək: “Mənə şəxsi işləri açıqlamağı qanun qadağan edibdir”. Sonra nə sual verəcəklərini bilməyən bir çox tələbə müxbirlər məqaləsiz qayıdırlar. Əlavə sualı belə vermək lazımdır: “Deyə bilərsinizmi gələcək dekanı necə görmək istəyərdiniz?” Prezidentin yeni dekanın axtarışı haqqında danışdıqları sizə köhnə dekanın harada səhv etdiyi barədə məlumat verəcək.

Əhatəsiz və əhatəli suallar

Əhatəsiz suallar sonrakı sualın qarşısını alan cavablara gətirib çıxarır. Belə suallar müxbirin xüsusi faktları yığmasına yol verir və müsahibi yalnız “Bəli” və “Xeyr” deməyə vadar edir. Nə axtardığınızı dəqiq biləndə belə cavablar faydalı, sizə xırdalığına qədər dəqiq məlumat lazım olanda isə az əhəmiyyətli. Məsələn, amansız cinayət nəticəsində dağıdılmış evin qonşuluğunda yaşayan uşaqlardan müsahibə alan cavan bir müxbiri götürək. O, müsahibəni ona heç nə verməyən əhatəsiz suallarla başladı:

- Dünənki qətl hadisəsi səni qorxutdu?
 - Bəli.
 - Sən onu gördün?
 - Xeyr.
 - Cinayət qonşuluğunuzda baş verib?
 - Bəli.
 - Bu məhəllədə atışma çox olub?
 - Bəli.
 - Bununla bağlı özünü necə hiss edirsən?
 - Çox pis.
 - Sənin deməyindən belə çıxır ki, burada əvvəlkindən daha çox cinayət hadisəsi baş verir?
 - Oh, bəli.
 - Buradakı insanlar da çox qorxdular?
 - Bəli.
- Və sair. Müxbir içində öz suallarından başqa heç nə olmayan qeyd kitab-

çası ilə qayıtdı. Hər bir valideynin bildiyi kimi uşaqdan hər hansı bir məlumatı almağın ən yaxşı yolu “Bəli”, “Xeyr” cavablarından uzaq olan əhatəli suallar verməkdir. Bu müsahiblər üçün də doğrudur. Əhatəli sual anlaşılmaz sual ilə eyni deyil, anlaşılmaz suallar anlaşılmaz cavablar doğurur. Əhatəli suallar isə müsahiblərə problemi öz nöqteyi-nəzərlərindən aydınlaşdırmağa və başa salmağa imkan verir.

Müxbirlər düzgün sualı verə bilmədiklərinə görə bir çox böyük hadisələr işıqlandırılmamış qalır. Məsələn, həyatda həqiqətən baş vermiş bir hadisəni götürək: Universitetdə keşişin öz rəhbərini cinsi ayrı-seçkiliyə yol verdiyinə görə məhkəməyə verməyi planlaşdırması barəsində söz-söhbət gəzirdi. Keşiş müsahibə verməkdən imtina edir, lakin məxfi olaraq, müxbirə bu ayrı-seçkilikdən həddindən artıq əziyyət çəkdiklərini bildirən başqa ştat işçilərinin və fakültələrin adını verir. Müxbir onları çağıraraq soruşmuşdur: “İş yerində ayrı-seçkilikdən əziyyət çəkmişiniz?” Onların hamısı “Yox” cavabı verirlər. Qanı qaralmış müxbir məqaləni atır.

Baxmayaraq ki, müxbir nə soruşacağını bilir, lakin sualı necə verməyi bilmir. Kimdənsə onun müdirinin ayrı-seçkilik salıb-salmamağını soruşmaq qorxulu və çox subyektivdir. Ayrı-seçkilik nə deməkdir? Acıqlı bir işçi ayrı-seçkiliyin yaranmasına o vaxt inana bilərdi ki, əmək haqqını süni surətdə artıran qadın cəzalandığı halda, həmin ofisdə bu işlə məşğul olan kişilər adətən sudan quru çıxırlar. Cinsi ayrı-seçkilik kimi həssas mövzuda məqalə yazmaq müzakirə olunan məsələni açıqlamır. Əksinə bir neçə əhatəli və əhatəsiz suallar verin:

- Kişi və qadınlar eyni iş görə eyni maaş alırlar?
- Sizin departamentin ixtisaslı qadınları az ixtisaslı kişilərə görə mükafatlarını itirirlər?
- Nə üçün departamentinizin 99 faizi kişilərdən ibarətdir?
- Qadınlar kişi rəhbərlərinin münasib olamayan söz və ya hərəkətlərindən incidikləri ilə əlaqədar şikayət ediblərimi?
- O qadınlara nə oldu?
- Sizinlə eyni ixtisasa malik kişilər sizdən tezmi irəli keçiblər?
- Nə üçün siz bunun doğru olduğunu güman edirsiniz?

Baxmayaraq ki, iki müsahibə heç vaxt bir-birinə bənzəmir, bir neçə məsləhət sizə müsahibəni düzgün suallarla başlamağa kömək edə bilər:

1. Aydın dildə özünəməxsus suallar verin və sualı bir mövzu ətrafında saxlayın. Əgər müsahibiniz sualı başa düşmürsə, onda sualı təkrar edin.
2. Həmsöhbətinizlə nə mübahisə edin, nə də öz nöqteyi- nəzərinizi bildirin. Müsahibə diskusiya deyil.
3. Aydın olmayan cavablar verən, yaxud qəsdən sualdan yayınan müsahiblərinizi nəzakətlə, lakin israrla yola gətirin.
4. Bir-birinə zidd olan məlumatlar verin və müsahibinizdən onlardan hansının mövqeyi ilə razılaştığını soruşun.
5. Müsahibinizin dediklərinə fikir verin. Bəzi adamlarda mövzudan yayınmaq meylli olur. Onların sözünü nəzakətlə kəsib, deyin: - Doktor Spirs (Spears), bu çox maraqlıdır, ancaq bir dəqiqə bundan əvvəl şəhərdə xəstəxana çar-

payılarının həddən artıq çox olması haqqındakı söhbətimizə qayıda bilərimmi?

6. Kəskin suallar verməkdən çəkinməyin. Cavabların özü bir xəbərdir. Çox vaxt müsahiblərin həqiqətlə heç bir əlaqəsi olmayan münasib “rəsmi cavab”ları olur. Həmsöhbətinizi, xüsusilə əgər onun suallarınıza tam cavab vermədiyini hiss edirsinizsə, bu rəsmi cavabdan uzaq saxlamağa çalışın.
7. Müsahibiniz sizi öz cavabı ilə razılaşmağa sövq edə bilər. Buna imkan verməyin. Sonra müsahiblər sizdən onların mənafeyini güdən məqalə gözləyə bilərlər.
8. Heç vaxt müsahibəni sonradan müsahibinizlə əlaqə saxlamaq üçün telefon nömrəsini və ya nömrələrini almamış bitirməyin. Məqaləni yazan zaman soruşmağı unutduğunuz vacib sual yadınıza düşə bilər.
9. Həmişə problem haqqında məlumatı olan hər bir mənbədən müsahibə alın və həmin şəxsin adını və telefon nömrəsini götürün.
10. Hətta müsahibinizlə qətiyyənlə razılaşmırsınızsa, necə olursa olsun təmkinli olun. Bu o demək deyil ki, siz yaltaq, kölə mövqeyini tutasınız. Bu sadəcə olaraq o deməkdir ki, siz öz hərəkətlərinizlə müsahibinizə intellektual səviyyəyə aşağı olduğunuzu, sizin təkəbbürünüzü və onu idarə etmək istəyinizi hiss etməyə imkan verməyin. Adamlar öz mədəniyyət səviyyələrinə baxmayaraq, adətən, təhqir olunduqlarını etiraf edirlər.
11. Həmişə məqalənizdə istifadə etməyi planlaşdırdığınız hər bir faktı müsahiblərinizlə dönə-dönə yoxlayın və onların doğruluğunu təsdiqləyin, ancaq heç vaxt onlara nəşrdən əvvəl məqaləni oxumağa icazə verməyin. Bu nəşrdən əvvəl senzuraya qapı açır.

Qeydlər etmək

Topladıklarınızın hamısı mövzunu başa düşmək üçün sizə bilməyiniz lazım olan köməkçi məlumatlardır. Diqqətlə və təhlil edərək qulaq asmaq məqaləni yazmağa sizə lazım olan məlumatı əldə etmək üçün çox mühümdür.

Qeyd götürməyin birinci qaydası: Hər bir şeyi yazmayın. Həmsöhbətinizin dediklərini anlayın; onların qeyri-obyektivliyini müəyyənləşdirməyə çalışın. Hər dəfə bunu etdikdən sonra məqalənin məğzini əsaslandırmaq üçün nə lazım olacağı haqqında fikirləşməyə başlayın. Müsahibinizin perspektivlərini məqaləni qısaca əhatə edə bilən cümlələrdə cəmləşdirin. Hər halda məsuliyyətli müxbir yalnız bununla kifayətlənmir. Mükəmməl məqalə yazmaq üsulu və şərh etmə sayəsində bu əhatəli cümlələr mətnə daxil edilir və məqaləni bəsitlikdən qoruyur.

Müsahibi bacarıqla dayandırmaq

İlk bir neçə müsahibələr zamanı siz onları çətinliklə idarə etdiyinizi hiss edəcəksiniz. Suallar vermək, cavablara diqqətlə qulaq asmaq, yaddan nəyinsə çıxıb-çıxmaması barəsində fikirləşmək və müsahibin cavablarındakı anlaşıl-mamazlıqları aydınlaşdırmaq üçün çoxlu sual hazırlamaq, deyilənlərdən əhə-miyyətli olanı yazmağa cəhd etmək – bunların hamısı sizin qabiliyyətinizin hü-

dudlarını müəyyən edir. Bəzən siz bildiyiniz mühüm sitatın sonunda yeni mövzu doğuran səbəb tapa bilərsiniz. Siz hələ də bir dəqiqə bundan əvvəl deyilənləri yazırsınız. Belə olduqda fikriniz dağıla bilər.

Onda müsahibəni dayandırın və deyin: Bilirsiniz, bu sizin vurğuladığınız əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. “Onu təkrarlamağa etiraz etməzsiz?” və ya “Bu sualı izah edə bilərsinizmi? Bu mənə aydın deyil.” Heç vaxt izahat üçün müsahibəni saxlamaqdan qorxmayın. Müsahiblər müxbirin dəqiq faktları və mövzu ilə bağlı sitatları götürmək cəhdlərini qiymətləndirirlər.

Müsahibin sözünü kəsmək üçün başqa üsullar da faydalıdır. Əgər siz həmsöhbətinizin indicə dediyinə fikir vermək istəmirsinizsə, ancaq sizə onu yazmağa və yeni sual haqqında düşünməyə çox vaxt lazımdırsa, onda müsahibinizi maraqlandıran və sizə öz qeydlərinizi etməyə imkan verən zərərsiz bir sual verin. Bu, müsahibinizin qalstuku və ya onun ofisindəki şəkillə bağlı ola bilər. Vəziyyəti qaydaya saldınızsa, müsahibəni yenidən məqalənin mövzuna qaytarmağı unutmayın.

Epizodlar və statistik məlumatlar

Müsahibələr zamanı epizodları yığmaq oçerk və ya böyük məqalələr üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir, baxmayaraq ki, epizodlar həmçinin xəbərlərdə və xəbər-məqalələrdə yazılır. İkinci fəsildə müzakirə etdiyimiz kimi, epizod məqalənin içərisində olan digər məqalədir. Epizodik hadisələr adətən insanı faktlarla üzləşdirir və məqalənin məğzini işıqlandırmaq üçün topladığınızı təqdim edir.

Epizoddakı hadisələr müxbirə yeni-yeni mövzular tapmağa kömək edir, ən əsası isə faktları humanistləşdirməyə kömək edir. Nyu-York Tayms qəzetinin müxbiri 1970-ci ildən bəri müxtəlif irqilər arasında bağlanan nigahın sayının üç dəfə armasını göstərən ABŞ Sensusunun statistikasına haqqında məqalədə yazdığı kimi:

İzabel Vilkerson (Izabel Wilkerson)

Başqa vaxt olsaydı Tom və Yvet Vezerly (Tom & Yvette Weatherly) bir-birlərini heç tanımazdılar. Onlar Atlantada Tomun ağdərili və varlı, Yvetin isə qaradərili və fəhlə sinfi kimi iki müxtəlif dünyada böyümüşdülər. Lakin inteqrasiya dövrünün uşaqları kimi, irqi birləşməyə icazə verildiyindən Yvet Tomun, faktiki olaraq, bütünlükdə ağdərili təhsil aldıkları ali məktəbə keçirilir və ingilis dili dərində Tomun arxasında otururdu. Onlar burada tanış olmuşdular. Bir-birlərinə dərslərində kömək edər, əl qaldırmaq üçün bir-birlərini həvəsləndirirdilər.

Onlar səkkiz il bundan əvvəl evlənmişdilər. Ailə üzvlərinin şoklarına və narazılıqlarına, başqalarının təəccüblü baxışlarına və xoşagəlməz rəylərinə dözmüşdülər. Onlar səyahət edərkən balaca şəhərlərdə və ya kəndlərdə dayanmamağı məsləhətli hesab edirdilər.

Onlar kiçik lakin sürətlə artan müxtəlif irqlərdən ibarət izdivac qru-

puna aiddirlər. Bilə-bilə və ya qeyri-ixtiyari, yaşlı stereotiplərin üzünə baxa-baxa özlərini Amerika irqi münasibətlərinin ön sırasına çıxarmışdılar. Ürək ağrısı ilə anlayırdılar ki, düşükləri ictimai mühit ən dözümlü amerikalılardan başqa hamını pərt edə bilərdi.

ABŞ Qeydiyyat Bürosunun (US Census Bureau) verdiyi məlumata görə müxtəlif irqli adamların izdivacı 1970-ci ildən üç dəfə artmışdı. Ağdərillilərin digər azlıqda olan xalqların nümayəndələri ilə izdivacı çox ümumi haldır və heç bir izdivac ağlarla qaraların izdivacı qədər hiddətləndirici deyil.

- Biz seqreqasiya¹ siyasəti yeridənlər üçün dəhşətli yuxu, amma başqaları üçün isə əla nümunəyik, – deyə sistemlərin psixanalitiki cənab Vezerli bildirdi.

Ölkənin irqi ayrı-seçkilik cəhaləti ilə üz-üzə durduğu halda onlar getdikcə uzaqlaşan iki dünya arasında körpü salmağa çalışırlar.

Nyu York Tayms

Müəllif bu tezisni əsaslandırmaq üçün daha çox statistik məlumatlardan sitat gətirir və başqa mənbələr, sitatlar və epizodlar təqdim edir. Onun öz məqaləsinə daxil etdiyi statistik məlumatların bəzilərindən:

- Ümumi Sosial Sorğu bütün irqlərdən olan 1,500 yaşlı amerikalıların illik sorğusudur. İndiki səsvermədə aşkar olundu ki, indi də ağların beş nəfərdən biri başqa irqlərlə nigahın qeyri-qanuni olduğunu bildirlər. 1972-ci ildə isə ağdərillilərin beşindən ikisi bu fikirdə idilər. Bu sorğu həmçinin göstərmişdir ki, ağların 66 faizi yaxın qohumlarının qaradərillilərlə nigah bağlamasının əleyhinədirlər. Yalnız 4 faizi bildirib ki, onlar buna razıdırlar, qalanları isə nigah üçün irqin əsas amil olmadığını bildirmişdilər.
- Ağdərillilərin təxminən 45 faizi yaxın qohumunun asiyalı və ispan mənşəli şəxslə, 15 faizi isə yəhudi ilə nigah bağlamasının əleyhinədir. O biri tərəfdən qaralar irqlərarası evlənməyə laqeyddirlər. Qaraların 2/3-i bildirib ki, başqa irqdən olanlarla nigah bağlamağın nə leyhinə, nə də əleyhinədirlər.

Statistik məlumatlar rəsmi mənbələrdən, şəxsi və ya ictimai agentliklər tərəfindən elmi əsaslandırılmış etibarlı sorğu və səsvermə məlumatlarından alınır. Yadda saxlayın ki, bəzi müsahiblər öz məqsədlərinə çatmaq üçün müxbirləri asanlıqla idarə etdikləri kimi statistikanı da idarə edirlər. Statistik məlumatların nə vaxt dəqiq və ya qondarma olduğunu aydınlaşdırmaq, onları digər mənbələrlə təsdiqləmək, real görünməyənləri qəbul etməmək özünüzdən asılıdır.

Nyu-York Tayms qəzetindəki irqlərarası nigah haqqındakı məqalədə müəllif, Tereza Consonun səbirsizliyinin emosional həyəcanını əks etdirən epizodla öz statistik məlumatını əsaslandırmışdır. Məqalə davam edir:

¹ seqreqasiya – ayırma. ABŞ –da: zəncilərin ağlarla bir evdə, hətta şəhərin bir hissəsində yaşamalarına, onların olduğu yerə gəlmələrini və s. qadağan edən irqçilik siyasəti.

Tereza Conson (Teresa Johnson), ağdərili sosial işçi 17 yaşında qaradərili aktyor Rolf Consona (Ralph Johnson) ərə getmişdir. Onların iki yeniyetmə övladı və Çikaqonun (Chicago) Hayd Park (Hyde Park) bölgəsində evləri var. Terezanın qohumları bir mil uzaqda Klevelanddə (Cleveland) yaşayırlar. Terezaya ən yaxın adamlarından başqa hamı onu qızlıq familiyası ilə tanıyır; onlar elə bilirlər ki, o subaydır və övladı yoxdur.

Ərə gedəndən bəri sirrinin açılmasından qorxaraq o, ailəsinin nə toy, nə də yas mərasimində iştirak etmişdi. Bir neçə ildən sonra bu haqda yalnız onun valideynləri xəbər tutdular. Onlar bu xəbərdən təşvişə düşmüşdülər və bunun yayılmasına imkan verməməyi tapşırmışdılar. Hətta Tereza son dəfə hamilə olduğunu da narahat olmadan onlara demişdi.

“Onlar birinci hamiləliyimdə olduğu kimi çox kədərləndilər, çünki bu mənim qayıtmamağım demək idi,” - deyə mıs Conson bildirdi.

Neçə illər idi ki, valideynləri onun uşaqlarına evə daxil olmağa icazə vermirdilər. Onlar uşaqlarla ya aeroportda, ya da yaxınlıqda yerləşən hər hansı pitsa kafesində görüşməyi daha üstün tuturdular. İndi isə valideynləri uşaqların yalnız gecələr, qonşuların görməyəcəyi vaxt gəlməsinə icazə vermişdilər. Cənab Conson deyir ki, mən də bu günə qədər qonşulara görə, ora gedə bilmirəm.

Mıs Conson deyirdi ki, adamlar onun ərinin qara dərisinə göz yuma bilmədiklərinə görə amansız paradoks hiss edirdi.

- Budur biz tipik orta təbəqəli ailəyik. Ralf Kiçik Liqanın (Little Lique) məşqçisidir. O, yerli məktəbin şurasında çalışır. Mənim qeyri-qanuni doğulmuş, cinayətkar, Hels Encels (Hell's Angels) həbsxanasında yatan yeniyetmə övladları olan yaxın qohumlarım var. Kənarda qalan isə yalnız mənəm. Əgər ərim ağdərili olsaydı və məni döysəydi bu, yaxşımı görünərdi.

Müxbir bu epizodları necə toplamışdı? O, ali məktəbdə Vezərliləri tanıyırdımı? O, cənab Consonun öz qaynanasının evinə yaxın buraxılmadığını müşahidə etmişdimi? Xeyr. Müsahibənin gedişi zamanı o, müxtəlif irqli ailələr axtarmış və eyni qayda ilə, məqaləsində istifadə etdiyindən daha çox, müsahibə götürmüşdü. O, həmsöhbətindən onların həyatında baş vermiş hadisələri və çətinlikləri təsvir edən xüsusi halları ona danışmağı xahiş etmişdi. Bu sualların cavabları onun məqaləsində epizodlara çevrilmişdi.

Müsahibə problemləri

Müsahiblərə qulaq asıb lakin onların dediyini doğrudan da başa düşməmək gənc müxbirlərin tez-tez rastlaşdığı digər problemdir. Bəzən bunlar müsbət qabaqcadan müəyyən olunmuş tapşırıqı uğursuz hazırlaşması və ya müsahibə zamanı diqqətsiz olmağı kimi sadə səbəblərdir. Lakin bəzən müsbətlər çox istifadə olunan hiylə ilə-cavablarını öz ixtisaslarının mübaliğəli jarqonları ilə ifadə edərək, müxbirləri çaşdırmağı xoşlayırlar. Bu, xüsusilə kompüter kompaniyasının məsul vəzifəli şəxslərinə, maliyyə bürokratlarına və təhsil sahəsində işləyən hər kəsə aiddir.

Heç vaxt belə müsahiblərə inamınızı qırmağa imkan verməyin. Sadəcə cavabların aydın ingilis dilində verilməsini xahiş edin. Bəziləri suallara birbaşa cavabdan elə dəbdəbəli sözlər işlətməklə qaçırırlar ki, məqaləni yazana qədər cavab almadığınızı anlamırsınız. Müsahibə zamanı ayıq olun və müsahibiniz qaneedici cavab verənə və yaxud məcbur olub “Yox mən bu suala cavab verməyəcəyəm” deyənə kimi suallarınızı verin. Sonra onun məhz bu ifadəsini sitat gətirin.

Müsahibin nə demək istədiyini tam anlamaq həmişə müxbirdən məsuliyyət tələb edir. Əgər belə olmasa siz heç vaxt məntiqə uyğun məqalə yazma və ya redaktorunuzun hər hansı bir sualına cavab vermə bilməzsiniz. Tanıdığımız tələbə müxbir bir dəfə problemlərlə əhatə olunmuş tələbə şəhərciyinin yeni proqramının buraxılışı haqqında məqalə vermişdi. Tələbəyə rəhbərliyin nə üçün problemləri həll edə bilmədiyini və nə qədər pul xərclədiyini aydınlaşdırmaq tapşırılmışdı. O, redaktə olunmadan çapa vermək istədiyi dolaşq bir məqalə ilə qayıtmışdı. Redaktor ona suallar verməyə başlayanda o, müsahiblərdən biri haqqında belə dedi: mən onun nə izah etməyə çalışdığını doğrudan da bilmirəm. O, həqiqətən özünü itirmişdi. Müxbir problemi başa düşmək və onu oxuculara yaxşı izah etmək kimi ən mühüm vəzifəsini sona çatdırmamışdı.

Çox vaxt müsahiblər eyni hadisə haqqında uyğun gəlməyən versiyalar söyləyirlər. Sizə məlumat gəlir ki, universitetin rektoru humanitar elmlər fakültəsinin dekanını işdən çıxarmağa hazırlaşır. Müsahibə zamanı rektor deyilənləri inkar edir. Lakin siz dekanın fərdi qovluğunu rektorun stolunun üstündə görürsünüz. Qovluq özü məqalə deyil. Ancaq bu, sizin çoxlu müsahibə aparmağınıza bir işarədir. Araşdırmanı davam etdirin. Müxbirlər heç vaxt sadəcə deyiləni yazmamalıdırlar. Əksinə, həqiqəti aydınlaşdırmalıdırlar. Kim doğru deyir? Kim yalan danışır? Haradasa aralıqda həqiqət varmı? Müsahibələri və axtarışları cavab tapana qədər davam etdirin. Amma müsahibiniz sizə, idrakınıza və ya əqidənizə hücum etməklə, sizi yoldan çıxarmağa cəhd edərsə təəcüblənməyin. Bu hallarda haqlı olduğunuzu bilirsinizsə inadla dayanın və müsahibiniz əsas suala cavab verənə, ya da, sualınıza heç vaxt cavab verməyəcəyini bildirənə qədər müsahibəni davam etdirin. Əgər fikirləşirsiniz ki, siz mətləbdən uzaqlaşa bilərsiniz, onda müsahibinizə nəzakətlə təşəkkür edin və redaktorunuzla əlaqə saxlayıb müsahibənizi yenidən istiqamətləndirməyə çalışın. Müsahiblərin məlumatı gizlətməsində və ya hətta yalan danışmasında da

qeyri-adi heç nə yoxdur. Əgər müsahibinizin sizi aldatmağından şübhələnirsinizsə, onda həqiqəti açmağınıza əsaslı şəkildə əmin olana qədər digər müsahiblərin axtarışını davam etdirməlisiniz.

Qısa xəbərlər: Mən nə axtarıram?

Qısa xəbərlər – qəfil baş verən hadisələr - müxbirliyi maraqlı peşəyə çevirir, lakin hadisənin sizi düzgün fikirləşməyinizə mane olan istiqamətə apar-maması vacibdir. Burada soyuqqanlılıq çox mühümdür, yoxsa siz hər hansı bir təyyarə qəzasının, qiyamın və ya yerə yatmış mədənin digər həyəcanlı tamaşaçısına çevrilə bilərsiniz. Siz ora məlumat toplamağa getmisiniz, gözlərinizi döyərək baxmağa yox. Hər təfəsilatı öyrənməlisiniz, düzgün mənbələrlə danış-malı və faktlarınızın doğruluğuna əmin olmalısınız.

Zərərçəkənlər, şahidlər, xilasetmə dəstəsi və rəsmi şəxslərin avtomobil qəzasının baş verdiyi yerdəki gərgin işi, mədən qəzası, yanğın, qətl, qiyam və ya təyyarə partlayışının qalıqları, narkotiklərin tör-töküntüləri arasında ağır iş-lərini əks etdirən qısa xəbərlər səhnəsi adətən, dəhşətli və qarmaqarışlıq olur. Polislər, orta tibb işçiləri və digər rəsmi şəxslər onlara tez-tez mane olan kütlənin içərisindən özlərinə yol açirlar. Patrul və ambulator maşınları gəldikcə qulaqbatırıcı sirenalar eşidilir. Polis və yanğınsöndürənlərə işlərini görməyə imkan vermək üçün küçələr bağlanır.

İstiqamətinizi müəyyən etmək üçün, sorğu suala başlamazdan əvvəl, vəziyyəti mükəmməl öyrənin. Hadisə haqqında danışırınsızsa, mümkün olan ən əlverişli mövqə axtarın və adamlardan müsahibəni hadisə yerindən kənarada götürməyi unutmayın: Məsələn, siyasi mitinqdəki, etirazçılardan və ya universitet nümayişindəki tamaşaçılardan müsahibə alın. Məqalənizə daxil edəcəyiniz təsvir və bütün təfəsilatları qeyd edin.

İstiqamətinizi müəyyən etdikdən sonra məlumat üçün polis, yanğınsöndürənlər və digər rəsmi şəxsləri axtarın. Xüsusi suallar verib qeydlər edin. Diqqətli olun! Yanğınla mübarizə aparın briqadaya göstərişlər verən kapitanı və ya barmaq izlərini götürən polis zabitanı narahat etməyin. Onlar vaxt tapıb sizinlə danışana qədər gözləyin. Əgər cavab sizi qane etmirsə, sualı yenidən verin və ya başqa yolla ifadə edin. Deyilənlərin hamısını düzgün başa düş-düyünüzə və adların düzgün yazılmasını dənə-dənə yoxladığınıza əmin olun. Adları eşitdiyiniz kimi yazmağa çalışmayın.

Adətən, polis və digər vəzifəli şəxslər media ilə əməkdaşlıq edirlər. Lakin buna baxmayaraq həmişə çətinliklərə hazır olun. Bəzi polisler jurnalistləri xoşlamırlar və onlarla pis rəftar edirlər və yaxud işıqlandırma üçün onlardan qanuni tələb olunan məlumatları açıqlamağa etiraz edirlər. Digər hallarda realığa laqeyd olan, xəbər ovuna çıxan müxbirlər dəstəsinin təhlükəsizliyi və ya onlar üçün yaranan təhlükə hətta ən mülayim rəsmiləri belə informasiyanı gizli, məlumat verəcək kanalları bağlı saxlamağa təlqin edir. Daha münasib vaxtda məlumat vermək üçün vəzifəli şəxslərlə razılığa gəlməyə çalışın. Əgər razılığa gəlməyə bir ümid yoxdursa və heç bir səbəb olmadan informasiyanın gizli saxlandığını hiss edirsinizsə, onda təcrübəli müxbirlər kimi cəsarətlə öz

etirazınızı bildirin.

Bəzi müsahiblər, xüsusilə, əgər onların bacarıqsızlığı, səhvləri və yaxud vəzifə cinayətləri də bura daxildirsə, onda onlar məlumatı gizli saxlamağa meyillidirlər. Məsul şəxslər hadisə yerində müsahibə verməyə razılıq verəndə, əlavə suallar vermək və ya daha aktual informasiya əldə etmək üçün onların adlarını, vəzifələrini qeyd edin və ev telefonları da daxil olmaqla telefon nömrələrini götürün. (yanğın və yaxud cinayət hadisələri zamanı bir sıra özünə-məxsus sualları öyrənmək üçün 10-cu fəsilə baxın.)

Çıxışlar, mətbuat konfransları və mitinqlər 6-cı fəsilə diqqətlə araşdıracağımız qısa xəbərlərin başqa formasını yaradır. Bir qrup adamın iclas keçirməsi faktı adətən xəbər deyil. Qrup üzvlərinin iclasda, etdikləri və ya nə dedikləri xəbərdir, xüsusilə də, əgər onlar hər hansı bir məsələ və yaxud problemə səs verirsə və barəsində tədbir görürlərsə. Deyək ki, sizə tələbə şurasının növbəti iclasına getmək tapşırılıb. Uzun və yorucu sesiyada şura foto klubun maliyyələşdirilməsinə və növbəti tələbə tamaşalarının geyimlə təchiz edilməsinə səs verdi. Sonra üzvlər cəld səs verərək nizamnaməni ləğv etdilər, xəzinədə qalan fondla özlərini mükafatlandırdılar və iclası təxirə saldılar. Hətta iclasın kiçik bir hissəsindən götürülməsinə baxmayaraq məqalənin yönü ən dramatik və ya oxuculara böyük təsir göstərən qeyri-adi fəaliyyəti əks etdirəcəkdir.

Aydın məğzi olmayan mövzuları əhatə etməyin ən əsas qaydası məlumatlar axtarmaqdır. Diqqətini natiqin çıxışındakı yeni, müxtəlif və yaxud dramatik fikirlərdə cəmləşdir. 1991-ci ildə İran körfəzindəki müharibədə Amerika Ordusunun bölməsinin komandiri general N.Norman Şvarzkopf (N. Norman Schwarzkopf), yerli universitetə dəvət olunmuş və ondan “Müharibə, Sülh və Ədalət” mövzusunda danışmağı xahiş etmişdilər. Tələbə şəhərciyinin müxbiri təqaüdə çıxmış generalın öz çıxışının əsas hissəsini Amerika gənclərinin şöhrətinə həsr etdiyi üçün səhvən elə bu mövzunu əsas götürərək 45 dəqiqəlik çıxış haqqında qarışıq, məğzi olmayan xronoloji hesabat hazırlamışdı.

Lakin Los Anceles Tayms qəzetinin müxbiri həmin dəqiqə məqalə üçün hansı məlumatın əsas olduğunu anlayıb və əsas mövzudan uzaq olsa da onun üzərində dayandı.

Terri Spenser (Terry Spencer)

Orinc – Təqaüdə çıxmış general N. Norman Şvarzkopf cümə axşamı Çapman Universitetinin (Chapman University) dinləyicilərinə bildirdi ki, İran Körfəzindəki müharibə həqiqətən dünya neft ehtiyatlarının qorunması üçün çox əhəmiyyətli idi. Lakin “neftin qan bahasına” satılması əsas tutan rəqiblərin fikrinə gəldikdə, “sadəcə olaraq bu səfehlikdir”

Əksəriyyətinin onu sevinclə salamladığı 3000 nəfər tələbə, məsul şəxslərdən və digərlərinin təşkil etdiyi izdihama Şvarzkopf deyirdi: “Gəlin buna nəzər salaq. Dünyanın böyük neft ehtiyatlarının 66 faizi Orta Şərqdədir. Şimali Amerikanın qənaətlə istifadə edə biləcəyi neft gələn əsrdə tükənəcəkdir. Orta Şərqdə hələ 200 illik neft ehtiyatı qalmış-

dır... Biz buna etinasız qala bilmərik. Ona görə də bizi “Səhra Tufanına” qoşdular.”

Onun sözləri Prezident Buşun bu müharibənin məqsədi neft ehtiyatlarının qorunması deyil Küveyt xalqının azadlığı olmasını bildirən sözlərinə zidd idi.

Los Angeles Tayms

Təsvir və təfsilatlar

Scwarzkopfun çıxışı haqqındakı məqalənin yönündə müəllif sadəcə deyiləni yazmaqdan daha böyük iş görmüşdü. O, həmçinin sözlərin kimə deyildiyini – 3000 nəfərlik dinləyicini, onların necə reaksiya verdiyini - “sevinclə salamladıqlarını” müşahidə etmişdir. Təsvir və təfsilat müxbirin səsləri, reaksiyaları, görünüşləri, qoxunu, dadı və hissi müəyyənləşdirməsindən yaranır.

Xüsusilə baş məqalələrdə və oçerklərdə qeyd etdiyiniz bu təsvir və təfsilat məqalənin məğzini aydınlaşdırmalıdır. Məsələn, əgər siz diqqətsiz professor haqqında məqalə yazırsınızsa və onun ofisi o qədər səliqəsizdir ki, siz bir fincan kofeni belə qoymağa yer tapmırsınızsa, onda bu müşahidənizi məqalədə qeyd edin. (Təsvir və təfsilatın, xüsusilə də böyük məqalələrdə vacibliyi haqqında daha çox məlumat almaq üçün 11-ci fəsilə baxın.) Qəzet məqalələrindəki təsvir və təfsilat oxuculara hadisəni məqalənin məzmunundan başa düşməyə kömək edir.

Fasilələri qoruyun

İnsanlar söhbət zamanı darıxdırıcı sükutu pozmağa meyl edirlər. Təcrübəli müxbirlər bunu bilirlər və bundan öz xeyirlərinə istifadə edirlər. Danışmayın, qoyun həmsöhbətiniz özü bu sükutu pozsun. Onlar cavab haqqında düşünərkən hadisə yerini təsvir və təfsilat üçün müşahidə edin, müsahiblərinizin öz mühitlərinə necə uyğunlaşdığını və o mühitin sizin məqalənin məğzinə necə təsir etdiyini qeyd edin.

Yadınızda saxlayın, müsahibə sizin beş hissini ifadə etmək deməkdir: eşitmə, görmə, tambilmə, qoxubilmə və toxunma ilə hissetmə. Komandanın bir üzvi, tapşırıqla sinif otağına getmiş müxbir Larri Kampbel (Larry Campbell), 1989-cu ildə Anxoric (Ala.) Deyli Nyusda Palitzer Prizlə təltif olunmuşdu. O, ətrafdakıları qeyd etmişdi:

Fasilədən sonra mən qardan islanmış və şifonərə basılmış şalvarımı hiss edə və ya qarşısında oturmuş dostunun stulunu ritmik halda təpikləyən qırmızı zolaqlı köynəkdə olan oğlan görə bilərəm. Divarlar çılpaqdırlar, yoxsa Şüküranlıq gününün (Thanksgiving Day) hind toyuqları və ya Müqəddəslər gününün (Halloween Day) balqabaqları əks olunmuş divar kağızları ilə ahəngsiz örtülmüşlər. Mən yanaşı oturmuş, daima bir-

birinin qulağına pıçıldayan və pıqqıldayan Çərənçi Gəlinciklərə (Chatty Chathys) tamaşa edə bilərəm.

Eyni zamanda, bütün bunların mənə nəyi xatırlatdığı barəsində düşünürəm. Qadın ətrinin iyi mənə ali məktəbdəki qız dostunu xatırladır. Mən bunu qeyd edəcəm. Fərəhli, qırmızı baş, qırmızı saqqal kişi mənə tulanı xatırladır. Bunu yazıram. Sonra mən yazmağa başlayanda bu təsvirlər hadisə yerini bütövlükdə mənə əks etdirəcəkdir.

Editə and Pablişə

Tənqidi düşüncə

Cavabın tənqidi təhlili qalmaqal arxasından həqiqəti əldə etmək üçün bir açardır. Siz diktofon vox, müxbirsiniz. Fakt və fikir arasındakı fərqi görün və müsahibin sizə dediklərini tənqidi təhlil edin.

Deyək ki, bir tələbə oğlan, özünün iddia etdiyi kimi ağdərili olduğuna görə onun hüquqlarını pozan professor haqqında məqalə yazmağınızı istəyir. Tələbənin sizə gətirdiyi sübut dərindən D* qiymət almasıdır. Dediyyə görə sinifdəki digər ağdərili kişilər də eyni səbəbdən D qiyməti almışdılar. Siz aydınlaşdırırsınız ki, sinifdəki altı ağdərili tələbədən üçü D qiyməti, qızlardan isə beşi keçid qiymətləri alıblar.

Sinifdə ağdərili kişilərin hüquqlarının pozulması qarşısı alınmazdır? Tələbələrə bəziləri, hətta keçid qiyməti almış qızlar da bunu təsdiq etdilər. Bu onların rəyləridir. İndi sizə faktlar lazımdır. Ayrışeçkilik salındığını iddia edən tələbələrə öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün əllərində hansı dəlil var? Bu müxbir və müsahibin arasında baş verən söhbətdir:

Müsahib: Fənnin aralıq, yekun imtahanları və kurs işi var və kişilər bunların hər üçündən D alıblar.(fakt)

Müxbir: Bu necə ayrışeçkilikdir?

Müsahib: Professor qadınlara kişilərə nisbətən daha çox güzəştə gedir.
(rəy)

Müxbir: Siz bu nəticəyə necə gəldiniz?

Müsahib: Deməli belə, o qadın ərdədir və hələ də öz qızlıq familiyasından istifadə edir. Bu o deməkdir ki, o, feministdir və hər kəs bilir ki, bütün feministlər qadınları kişilərdən üstün tuturlar.(rəy)

Fikirlər dəyərlili qərarlardır. Faktlar həqiqətə uyğundur. Tənqidi düşüncə hər iki anlam arasındakı fərqi və onların hər birinin etibarlılığını müəyyən etmək deməkdir. Əksər müsahiblər xəbərləri qərəzçiliklə və ya həqiqət hesab etdikləri versiya baxımından şərh etməyə çalışdıqlarından sizin hər bir məqaləniz tənqidi düşüncə bacarığı tələb edir. Müsahiblərin iradlarının doğruluğunu müəyyən etməyə kömək üçün Phi Delta Kappa məlumat kitabçasında dərc olunmuş aşağıdakı tənqidi düşüncələrdən istifadə edə bilərsiniz. Apardığınız hər bir müsahibədə əsas məqsədiniz bundan ibarətdir:

1. Faktın dəqiqliyini müəyyən etmək.
2. Qanuni və ya qeyri-qanuni tələbləri fərqləndirmək.

3. Münasib və ya qeyri-münasib məlumatı, tələbi və ya səbəbləri bir-birindən ayırmaq.
4. Qərəzçiliyi aşkar etmək.
5. Təsdiqlənən və təsdiqlənməyən fərziyyələri müəyyənləşdirmək.
6. Aydın olmayan və ya qaranlıq qalan iddiaları və dəlilləri ayırd etmək.
7. Dəlildəki məntiqi uyğunsuzluğu başa düşmək.

Dəqiq mənbələrdən sitatlar gətirdiyinizə əmin olun və nəzərə alın ki, bir çox məsələlərin və problemlərin ikidən çox tərəfi var. Sizin işiniz çoxluqların və azlıqların fikirlərini öyrənmək, onları yaxşı bilmək, başa düşmək və eyni zamanda aydın və dəqiq şəkildə təqdim etməkdir. Bunun üçün siz insanların nə dediklərini başa düşməli və belə demələrinin səbəbini bilməlisiniz.

Sözsüz ki, eyni zamanda onlara qarşı edilən ittihamları təkzib etməklərinə imkan verməlisiniz. Deyək ki, əlil tələbə ona ya tələbə şəhərciyində əlil arabalarının çatışmazlıqları haqqındakı şikayəti dayandırmağı, ya da başqa məktəbə keçməyi təklif etməsinə görə rəhbərliyi günahlandırır. Cavab vermək üçün rəhbərliyə geniş imkan vermədən bu məlumatı dərc etmək təkcə pis jurnalistika deyil, əməlli-başlı böhtan atmaqdır.

Müsahibə nə zaman qurtarır?

Müsahibəni həmişə bu sualla yekunlaşdırın: Sizdən soruşmadığım sual qaldımı? Çox vaxt müsahiblər ağılınıza gəlməyən və yaxud soruşmağı unutduğunuz sualları sizə deyəcəklər. Həmişə müsahibələrin ən cansıxıcısı qeyd dəftərinizi bağlayıb qələminizi kənara qoyandan sonra canlanacaq. Müsahibiniz daha söhbətçil olub danışmağa başlayanda siz də hazır olun və yenidən yazın. Həmişə dəftər-qələminizi əlinizin altında saxlayın.

Müsahibə yenidən zəng vurma

Müsahibəni aparacaqsınız və yalnız ofisə qayıdanda və redaktorunuz “Yaxşı, bəs nə üçün prezident dekanı işdən qovub?” sualını verən zaman anlayacaqsınız ki, həlledici sualı verməmişsiniz.

Siz bunun nə vaxt, harada, necə və nə olduğunu bilirsiniz, lakin elə bu an birbaşa nə üçün? sualını vermədiyinizi anlayırsınız. Ay! Yaxşı ki, sizdə prezidentin ev telefonunun nömrəsi var. Nəyisə soruşmağı unutduğunu anlayın kimi lazım gələrsə, lap on dəfə zəng vurun. Nə qədər çox reportaj hazırlasanız, müsahibinizdən vacib sualları soruşmağı da bir o qədər az unudacaqsınız. Hətta bərkə-boşa düşmüş peşəkar müxbirlər də belə səhvlər edirlər və bilirlər ki, müsahibə yenidən zəng etmək onların işinin bir hissəsidir.

Çox vaxt qeydlərinizin qarışıq olmasından və prezidentin dekanı təqaüd fondundan 5 min dollar və ya 5 min 800 dollar məbləğində pul xərclədiyinə görə işdən çıxartdığını deməsinə əmin olmamağınız kimi hallar da olur. Müsahibinizə zəng edin. Hər hansı bir faktı, rəqəmi və ya fikri başa düşmədiyiniz halda zəng edin və bunu müsahibinizlə aydınlaşdırın.

Redaktorlar

Öz redaktorlarınızdan istifadə edin. Redaktorlar həmişə məşğul, kobud olmağa meyl göstərilir. Onlar heç vaxt problem və ya sualları müzakirə etməyi sevmirlər. Hətta belə olsa da siz redaktorunuzun kömək etməsini təkid etməlisiniz; əgər birbaşa soruşulsa, nadir halda kimsə etiraz edər. Lakin həmişə onların iş cədvəllərini yadda saxlayın. Köməyi onların iş vaxtı qurtaranda və yaxud redaksiyanın iclasına gedən zaman gözləməyin. Əgər onlar bu dəqiqə sizinlə danışa bilməyəcəklərsə, onda görüşmək üçün vaxt təyin edin və sizə kömək etməyə vaxt tapana qədər inad göstərin. Bəzən siz redaktora tapılması çətin olan bir müsahib kimi münasibət bəsləməlisiniz, lakin buna dəyər. Yaxşı redaktor, sizin hələ köməyə ehtiyacınız olduğuna görə, əlinizdəki mövzunun əsas məğzini müəyyən etməyə və sizə soruşmaq üçün lazım olacaq sualların hazırlanmasına kömək edərək müsahibə prosesində çox xeyirli ola bilər. Hər dəfə problemlə rastlaşanda, işinizi necə davam etdirmək, kiminlə danışmaq və yaxud sizin üçün çətin əldə edilən informasiyanı necə tapmağı öyrənmək üçün məsləhət lazım olanda cəld redaktorunuzu axtarın.

Anonim məlumat

Jurnalistlər anonim rəylər haqqında müxtəlif fikirdə olurlar. Yaxşı jurnalist eyhamdan başqa bir şey olmayan informasiyanın kimisə rəsmi məlumat verməyə təhrik edənə qədər istənilən informasiyanı almağa hazır olur. Çox vaxt müsahiblər hadisəni və yaxud jurnalisti manipulyasiya etmək üçün anonimliyin arxasında gizləndiyindən xəbər agentliklərinin çox az hissəsi anonim müsahiblərə əsaslanıb məqalə yazmağa meyl göstərir. Həmişə həmsöhbətinizdən soruşun: “Bu məlumatı siz mənə rəsmi verə bilmirsinizsə, bəs kim bunu edə bilər?” və yaxud “Əgər rəsmi surətdə mənə deyə bilmirsinizsə, onda dediklərinizi təsdiq edən bir sənəd verə bilərsinizmi? Əgər siz verə bilmirsinizsə, bəs onda kim verə bilər?”

İşinizi təxirə salmayın və müsahibəyə başlayın

Böyük jurnalistikanın əsas qaydası: Məqaləni yazmağa və ya məlumat verməyə heç vaxt kifayət qədər vaxt olmur. Ona görə də aldığınız tapşırığı yazmağı heç vaxt axıra saxlamayın ki, sonradan onu qurtara bilməməyinizdən şikayət edəsiniz. Bu cür bəhanələr qəbul edilməzdir. İş vaxtında görülməlidir. Redaktorunuzun təyin etdiyi vaxt müddətində işi mümkün qədər mükəmməl görməyə çalışın. Amerikan Cournalizm Revyu (American Journalism Review) qəzetinin redaktoru Rem Reider deyirdi: “Məqalə yazmaq üçün nə lazımdırsa onu etmək anlayışı Amerika jurnalistikasında kök atmışdır. Uzun saatlar? Bu problem deyil. Yeddi günlük həftələr, təyin olunmuş naharların pozulması, uğursuz münasibətlər, ailədəki vəzifəyə laqeydlik? Çox pis. Birinci yerdə məqalə durur” Arvadına nə üçün yenidən evə gec gələcəyini başa salan redaktor

qışqırır ki, sən başa düşmürsən. Bu böyük məqalədir. Bu sözlərə onun arvadı cavab verdi ki, yox, SƏN anlamırsan. Məqaləniz HƏMİŞƏ böyük olur.

Bu sənətin xüsusiyyəti belədir. Siz daha rahat həyat tərzini sürməyi də seçə bilərsiniz. Bu yaxşıdır. Ancaq peşəkarcasına rəqabət aparmaq istəyirsinizsə, onda indidən hər bir məqalədən bacardığınız qədər çox şey öyrənməyə cəhd edin və sonrakı məqaləni daha da yaxşı yazmağa çalışın.

Diktofonlar

Diktofon sizi sitatların dəqiq və məzmununa uyğun olmasını təmin edən faydalı bir vasitədir. Lakin diktofonla müsahibə aparmaq, xüsusilə başlayanlar üçün problemlər yaradır.

Əvvəla, müxbirliyə yeni başlayanlar müsahibə zamanı qulaq asmamaq və qeydlər etməmək üçün çox vaxt diktofonlardan bir dayaq kimi istifadə edirlər. Heç bir saatlıq müsahibəni diktofonla yazmağa çalışmırsınız? Bu iki saat yarım saat işdir. Onu üç müsahibin sayına vurun. Siz məqaləni saat 5 p.m-ə – son müddətə çatdırmırsınız. Ən pisi tələbələr diktofonlara nə qədər çox güvənənlərsə bir o qədər də asanlıqla müxbirliyin təcrübədə təkmilləşən qeyd aparma qabiliyyətini unuda bilərlər. Bacarıqlı müxbir olana və qeydləri məharətlə götürməyi öyrənənə qədər, diktofonu yaddan çıxarın. Əgər siz diktofondan istifadə etmək məcburiyyəti qarşısında qalmırsınızsa, onda özünüzlə elə aparın ki, güya sizdə diktofon yoxdur və həmişəki kimi qeydlərinizi aparın. Əgər diktofon işləməsə belə, siz lazım olan məlumatı əldə etmiş olarsınız. Eyni zamanda, bəlkə də ən vacibi odur ki, yazılı qeydlər vaxtınıza qənaət edərək, yazmaq üçün sizə lazım olan məlumatı müəyyənləşdirməyə, lazımsızı isə kənara qoymağa kömək edəcək.

Vizual hazırlığa dair qeydlər

Bugünkü kütləvi informasiya vasitələrində uğur qazanmaq üçün siz vizual hazırlığa malik olmalısınız. Yazıcılar, müxbirlər, fotoqraflar, qrafika rəsamları və səhifə dizaynerləri şəkillər, xəritələr və başqa informasiya qrafikləri ilə ən dəqiq, səliqəli və vizual cəhətdən cəlbedici məqalə tərtibatları hazırlayırlar. Çünki adətən kiçik ticarət yerlərində müsahibə aparan yeni başlayan televiziya və ya qəzet müxbirlərindən öz kameralarından və fotoaparatlarından istifadə etməkləri gözlənilir. Vizual hazırlığa indidən başlayın. Tərtibatın və dizaynın əsasını öyrənmək üçün fotoqrafçılıq və qrafikaya aid bir fənn götürün. Müxbirlərdən, ən azı, fotonu təsirli edə biləcək xüsusi vəziyyəti qeyd etməklə öz məqalələrinin fotosəkilləri üçün fotoqrafa hara getməyi və nəyin şəklini çəkməyi göstərən, yazılı formada təyinat verməkləri gözlənilir. Tapşırıq vaxtı siz və fotoqraf yaddan çıxma bilənləri görmək üçün bir-birinizə kömək edərək əməkdaşlıq etməlisiniz. Çox vaxt məqalənin qəzetdə yerləşdirilməsi bədii tərtibatdan asılıdır, yəni şəkillərin keyfiyyəti və ya illüstrasiyalar məqalənin qəzetin birinci, yoxsa axırıncı səhifəsində olmasını müəyyənləşdirməyə kömək edir. Əksər hallarda tələbə müxbirlər üzərinə məqalənin bədii tərtibatı

kimi əlavə məsuliyyət götürməkdən boyun qaçırırlar. Onlar göstərişləri redaktorların üstünə atıb uyğun gələn şəkilləri, qrafikləri və sxemləri tapmağa kömək etmək üçün heç bir şey göstərmirlər. Yadda saxlayın ki, müəllimlər, jurnalistika üzrə mütəxəssislər, daxili rəhbərlər sizi təqdim etdiyiniz məqaləni necə təsirli edəcəyinizə görə qiymətləndirəcəklər. Məqaləni daha da yaxşılaşdırmaq üçün vizual düşüncəli və yaradıcı təkliflər edən müxbirlər göstərdikləri təşəbbüskarığa və işgüzarlığa görə ən yüksək qiymətləri alacaqlar.

Mən İctimai əlaqələr fakültəsinin tələbəsiyəm. Mən nə üçün müxbirlik haqqında düşünməliyəm?

Yaxşı müxbirlər həmişə dərc olunmuş xəbərləri oxuyur, onları xəbərlərin vəziyyətinə görə qiymətləndirir və faktlarla tamamlayır. Yaxşı xəbərlər buraxılışı qəzet məqaləsi kimi səliqəli, qısa və real, yaxşı və MB (Mətbuat Birliyinin)¹ stilinə uyğun yazılmalıdır. Buna baxmayaraq, bir çox hallarda ictimai əlaqələr üzrə mütəxəssislər əsas bacarıqlara malik olmadıqlarından uğursuzluğa düçar olurlar. "Göndərilən xəbərlər jurnalistlər üçün faydasızdır"- deyərək ictimai əlaqələr üzrə mütəxəssis və tədqiqatçı Linda Morton "Editor ənd Pablişer" qəzetinə bildirmişdir.

Morton jurnalistlərin çoxdan bəri bildikləri faktı əsaslandıran bir məsələnin araşdırılmasına rəhbərlik edirdi. Mətbuat üçün verilən məlumatlar xəbərlərin çatışmazlığına görə geri qaytarılır, onların müəllifləri heç vaxt onların yerli şəraiti nəzərə alaraq yazmaq üçün narahat olmurlar, yazılar çox uzun olur, onlar çox az faktdan, daha çox təbliğatdan ibarətdir, onları gec çatdırırlar, səthi yazırlar və yaxud da yazılar jurnalistlərdən çox, sifarişçilərin mənafeyini güdür.

Bir jurnalist kimi qazandığınız bu bacarıqlar eynilə sizin bir publisist kimi müvəffəqiyyətinizi müəyyən edəcək bacarıqlardır. Jurnalist məqalələri mühüm mənbə olan ictimai əlaqələrlə məşğul adamlardan asılıdırlar. Məsələn, tələbə şəhərçiyi qəzetində yenidən fəaliyyətə başlayan bir jurnalist kimi siz universitetinizin ictimai əlaqələr üzrə mütəxəssislərilə yaxından tanış olmalı və məlumatlar üçün daimi mənbəyə müraciət etməlisiniz. Bu məlumatlardan vacib məqalələr yaranır; yaxşı təkmilləşmiş ictimai əlaqələr mütəxəssisi olan müsahib sizə ekskluziv müsahibələr götürməkdə və yaxud çətin tapılan bir müsahiblə görüş təşkil etməyə kömək edə bilər. Baxmayaraq ki, bir çox publisistlər xəbərlərin jurnalistlərə çatmasına çox mane olurlar, ehtiramlı xəbər təminatçısı kimi yetişdirdiyiniz publisist həddən ziyadə faydalı ola bilər.

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Universitetinizin nəşriyatına baş çəkin. Oranın işçiləri ilə görüşüb məqalə üçün sizə ideyalar verməklərini xahiş edin. Məlumat verə və dərc edə biləcəyiniz yaxşı mövzusu olan üç məqalə ideyası təklif edin.

¹ AP – Associated Press (org.)

2. Tələbə rəhbərliyin yığıncaqlarını, universitetin yeni xəbərlər və ya qəfil meydana çıxan fəvqəladə hadisələri haqqında məlumatı əhatə edin. Qeydlər götürün və münasib faktları, statistik məlumatları, epizodları və sitatları toplayın. Bunu etdikdən sonra məqalənin əsas mövzusunun sinfə təqdim edin və onun məğzini əsaslandırmaq üçün hansı dəlilə müraciət edəcəyinizi qeydlərinizdən istifadə edərək izah edin.
3. Problem və ya məsələ barədə müfəssəl məlumat alaraq və bu barədə əvvəllər yazılmış məqalələri toplayaraq verdiyiniz məqalə mövzularından birini araşdırın.
4. Təklif etdiyiniz məqalə üçün ən azı üç müsahib müəyyən edin və onlardan hansı nöqtəyi-nəzəri gözlədiyinizi izah edin. Sonra onların hər birinə verəcəyiniz sualları yazın.

VII FƏSİL

Müxbir və qanun

Birləşmiş Ştatlar dünyada ən azad mətbuat sisteminə malikdir. Lakin Konstitusiyaya Birinci Əlavənin daxil edilməsi ilə verilmiş bu azadlıq mətbuatı heç də ölkənin qanunlarından azad etmir.

Son illərdə artmaqda olan qəzetlərdə çalışan çoxsaylı jurnalistlər böhtan atmaq və başqasının sirrini açmaq üstündə düşdükləri məhkəmələrdən keçən çətin yollarda bunu anlamağa başlayıblar. Bu cür məhkəmələr müqəssirlərə 10 milyon dollara və ya daha artıq məbləğə başa gəlib. Belə işlər üstündə cərpışma udan yaxud uduzan tərəflərə çox baha oturur və bəzi kiçik qəzetlərin bağlanması gətirib çıxarır.

Bundan başqa, jurnalistlər sitatlara etinasızlıq göstərilməsi, söz azadlığının qarşısının alınması, məhkəmə iclaslarının qapalı keçirilməsi, onların məhkəmə protokollarına yaxın buraxılmaması kimi maneələrlə də rastlaşırlar.

Son vaxtlar Böhtandan Müdafiə Mərkəzinin (Libel Defense Resource Center) medianı maliyyələşdirən təşkilatlarının məlumatlarına görə, böhtanla bağlı məhkəmə proseslərində mətbuatın məhkəməni udməsi halları artmışdır. Mərkəz qeyd etmişdir ki, qəzet redaksiyaları 1980-ci illərin sonunda orta hesabla 500 min dollar pul götürmüşdür. İndi bu məbləğ bir milyon dollardan artıq olmuşdur. Böhtandan Müdafiə Mərkəzinin baş vəkili Henri Kaufman (*Henry Kaufman*) deyirdi: “Böhtana görə verilən cərimələrin orta məbləğinin bir milyon dollardan artıq olması tükürpərdici vəziyyətdir.”

Böhtan nədir?

Böhtan insanın təmiz adına və nüfuzuna vurulan zərbədir. Şəxsi ictimaiyyət arasında gülünc vəziyyətə salan, ona qarşı nifrət yaradan, onu təhqir edən sözlər, şəkillər və karikaturalar özü-özlüyündə, ilk baxışda böhtandır. Zərərli sözlər elektron yayım sistemlərində və ya radio vasitəsilə yayılan söhbətlər əsnasında verilsə, bu, şayiə adlandırılır.

ABŞ-da 50 ştatın hamısının böhtan haqqında məzmunca bir-birinə bənzər qanunları var. Məsələn məhkəməyə verən şəxs, iddiaçı və müqəssir (müqəssirlər) müxtəlif ştatlarda yaşadıkları halda, böhtan məsələlərinə federal məhkəmələrdə baxılır.

Böhtanla bağlı əksər hadisələrə səbəb təsdiq olunmamış cinayətlər, ayrılıqlar, müəmmalı sazişlər, rüşvətxorluq və əxlaq qaydalarına zidd münasibətlər, uyğun olaraq, fərdi ləkələyən, onun sənətində və biznesində

problemlər yaradan hallardır (1). Eyni zamanda bunlar insanı dostları arasında, cəmiyyət, ən çoxu isə ictimaiyyət qarşısında nüfuzdan salır, onu gülünc vəziyyətə qoyur (2). Həkimin xəstəyə düzgün olmayan tibbi yardım göstərməkdə günahlandırılması onun peşə nüfuzuna dəyən ciddi zərbədir. Polisin rüşvət aldığı iddia etmək böhtana görə məhkəməyə çağırış deməkdir. Məqalədə uşaqları təngə gətirən məktəb müəlliminin günahlandırılması başqa bir iddia yarada bilər.

Son zamanlar buz meydançalarının sahibkarları "Detroit Nyus" (*Detroit News*) və "Detroit Frii Press" (*Detroit Free Press*) qəzetlərini məhkəməyə vermişdilər. Buna səbəb qəzetlərin buz meydançası yaxınlığında quldurlarla atışma barədə verdiyi məqalə olmuşdur. Məhkəməyə şikayətdə göstərilirdi ki, meydançanın istifadə üçün təhlükəli olması haqqındakı yazılar böhtandır. Apelyasiya məhkəməsi işi qəzetlərin xeyrinə həll edərək bildirmişdir ki, məqalə yerində yazılmışdır. Belə məsələlərin çoxu bir anda sübut olunur.

Adətən, böhtan iddiası qaldıranda adları çəkilmiş müqəssirlər siyahısına günahlandırılan qəzet, mövzunu şərh edən müxbirlərin adları, mümkündür ki, informasiya mənbəyi də daxil edilir. Redaktorlar da bu məqaləni redaktə etdiklərinə və mübahisəli materialın çap olunmasına imkan verdiklərinə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər.

Əlbəttə ki, böhtandan müdafiə olunmaq da mümkündür. Bütün məhkəmələrdə ən təsirli müdafiə üsulu sübut oluna bilən həqiqətdir. İddiyanın qarşısında hakimi və ya andlı iclasçıları ona böhtan atılmasına inandırmaq kimi çətin bir iş durur. Əgər müqəssir sübut edə bilsə ki, qəzetdə verilən məqalə həqiqətdir, onda böhtan barədə, şübhəsiz ki, söhbət olmayacaq. Hər halda, mənbəni dəqiq göstərməklə verilən sitat o qədər də etibarlı müdafiə deyil. İddiyanın pul oğurlaması, gəlir vergisindən yayınması, beş il müddətində uşağın saxlanması üçün məhkəmə tərəfindən müəyyən olunmuş pulun ödənilməməsi kimi inandırıcı dəlillər, adətən, günahlandırılan müxbirlərin qalib gəlməsi ilə nəticələnir. Odur ki, tədqiqatçı müxbirlər elə sənədlər axtarırlar ki, o, səhv işləri aydın göstərə bilsin. Bu cür dəlilləri tapmaq gərgin iş, çoxlu vaxt və səbr tələb edir.

"Pulun izi ilə gedin", - deyərək "Boston Foeneks"-in (*Boston Phoenix*) müxbiri Al Qiardano (*Al Giordano*) məsləhət verirdi: "Siyasətçilər seçki kampaniyalarına ayrılmış dollarları mənimsəyir, hökumətin büdcəsindən istifadə etməklə və vergilərdən yayınmaqla xeyriyyə məqsədilə dollarlar xərcləyirlər. Bu pullar qanuni rüşvətin dövrüyyəsi üçündür."

Böhtandan müdafiə olunmağın ikinci yolu imtiyazdır. Qanun qəzet işçilərinə məhkəmə, qanunvericilik və digər ictimai işlərdən böhtan təhlükəsi olmadan yazmaq imtiyazı verir. Jurnalistin müəyyən məhkəmə araşdırmalarından yazmağa tam səlahiyyəti var. Bu o deməkdir ki, prosesdən bəhs edərkən hüquqşünaslardan və andlı şahidlərdən böhtana görə məhkəmə qorxusu olmadan sitat gətirə bilərsiniz. Eyni qayda ilə Konqresin və ya ştatın

qanunverici orqanının iclas salonundan götürülmüş qeydləri sərbəst şəkildə və böhtan hədəsi olmadan çap etmək mümkündür.

Bununla yanaşı, məhkəmə prosesində, fasilə zamanı və ya nahar ərəfəsində prokurordan, şahidlərdən və ya hadisə ilə bağlı istənilən kəsdən eşitdiklərinizi yazmaqda ehtiyatlı olun. Hakim çəkici stola vuraraq məhkəmə iclasının bitdiyini bildirir. Bu, həmin məhkəmə prosesindən yazan jurnalistin də səlahiyyət həddününun başa çatmasına işarədir.

Məhdud səlahiyyətlər verilə də elə qeyri-müəyyən vəziyyətlər var ki, burada müxbirlər ehtiyatlı olmalıdırlar. Sərxoş sürücünün həbs olunması haqqında məlumat doğrudursa, bu barədə yazmaq tam məqsədəuyğundur. Lakin polis zabitləri və ərazi prokuroru ilə keçirilən mətbuat konfransları və müsahibələr bir qədər risklidir. Nə yazacağınızı diqqətlə nəzərdən keçirin, əgər faktların doğruluğuna əmin deyilsinizsə, həmin məsələni redaktorunuz və ya ərazi prokuroru ilə müzakirə edin. Polis şübhəli şəxsin mühakimə edilib, ömürlük həbs cəzasına məhkum oluna biləcəyi barədə danışa bilər. Elə ola bilər ki, həmin şəxs sadəcə olaraq, sorğu-suala tutulsun və hətta ona qarşı irəli sürülmüş iddialara baxılmaqdan azad olunsun. Polisin qeydiyyat jurnalından material götürərkən daha ehtiyatlı olun. Çünki onlardan istifadə etmək üçün sizin tam səlahiyyətiniz yoxdur.

Böhtanın qarşısını alan üçüncü yol ədalətli şərhdir. Bu, qanuni bir anlayışdır və mətbuata ictimaiyyəti maraqlandıran mövzuları şərh etmək hüququ verir. İdman şərhçisi beysbolda üçüncü oyunçunun topu qaydasında tutmamasını cəzalanmadan şərh edə bilər. Teatr tənqidçisinə pyesdə aktyorların oynunu və ya pyesin özünü təsvir etməyə icazə verilir. Eynilə bu qayda şərhə məşğul olan siyasi icmalçılara, redaksiyada çalışan müəlliflərə və digər jurnalistlərə də şamil edilir. Şərhlər, eyni zamanda, faktlara əsaslanmalı, gizli niyyətdən uzaq olmalı və müəllifin fikrini olduğu kimi ifadə etməlidir.

“Nyu York” hadisəsində məhkəmə ədalətli yekun şərhə belə vermişdir:

Hər kəsin ictimaiyyətin marağı və anlayışları ilə bağlı şərhlər verməyə hüququ var. Bu şərtlə ki, onlar ədalətli və xoşniyyətli olsun. Bu cür şərhlər və tənqidlər qərəzli yazılmayıbsa, nə qədər sərt olsa da, böhtan hesab edilmir. Beləliklə, şərhlərin açıq-aşkar nümayiş olunan kitablardan, qravüralardan, şəkillərdən, heykəllərdən, ictimai binaların memarlığından bəhs etməsi mümkündür. Aktyorlar və eksponentlərin hamısı qəzetlərin tənqid mövzusu ola bilər. Ədalət və səmimiyyətlə verilmiş tənqidlər böhtan deyil, hər halda, burada kəskin tənqidi ifadələrin də işlənməsi gözlənilir. (Hoepner v. Dunkirk Pr. Co., 254 N.Y.95)

İndi isə xəbərdarlıq edirik: Bəzi bulvar qəzetlərinin son illərdə rastlaşdıqları kimi, beysbol oyunçularının, kino ulduzlarının, siyasətçilərin və digər məşhur adamların şəxsi həyatları ilə bağlı böhtanlar da məhkəmə salonlarına aparıb çıxarır. İddiaçılar arasında aktrisa Karol Börnet (*Carol Burnett*), komik aktyor Rodney Dangerfeld (*Rodney Dangerfield*), estrada artisti Maykl Cekson (*Michael Jackson*) və aktyor Klint İstvudun (*Clint*

Eastwood) adlarını çəkmək olar. Bu məşhur adamlar şəxsi həyatlarına müdaxilə etməklə böhtana yol vermiş naşirlərə qarşı məhkəmədə iş qaldırmış və məhkəməni udmuşlar. “Neyşional Enkvurer”ə (*National Enquirer*) qarşı məhkəməni udan super ulduz İstvud məhkəmədən sonra mətbuat konfransındakı bəyanatında qəzet haqqında demişdi: “Sizin insanları yalanla çırkaba bətirməyiniz ədalətsizlikdir.” Məqaləni çap edən bulvar qəzeti, ümumi fikrə görə, İstvudla müsahibəyə əsaslanaraq onu içki düşkünü, qadınlara qarşı kobud, balaca qızına etinasız olan bir insan kimi təsvir etmişdi. İstvud bəyan etdi ki, belə bir müsahibə heç vaxt olmayıb.

“Nəyi araşdırmaq lazım olmadığını bilin”, - deyə Ol Ciordano (*Al Giordano*) məsləhət verir: “Bacarıqlı siyasi jurnalistlər başqalarının sirtini axtarmaqla deyil, daha faydalı işlərlə məşğul olmalıdırlar. Kilsənin yol verdiyi və ya vermədiyi seksual mövzulardan və ya yalançı jurnalistə “mövzu verən” şəxslərdən uzaqlaşın. Həmçinin ailə üzvlərini rahat buraxın. Sirlərinin açılması çox-çox dəyərli insanları siyasətdən uzaqlaşdıraraq bizi darıxdırıcı, məcarasız həyat sürən siyasətçilər sinfi ilə üz-üzə qoyur.”

Sensasiyalı yazılar verən bulvar qəzetləri hədsiz riskə getdiklərindən böhtanla bağlı məhkəmələrə daha çox cəlb olunurlar. Aparıcı qəzetlər – “Val Strit Journal” (*Wall Street Journal*), “Vaşington Post” (*Washington Post*), “Mayami Herald” (*Miami Herald*) və bir çox digər qəzetlər öz səhmlərini böhtana görə məhkəmələrdən qoruya bilmişdilər. Bu cür qəzetlər Hollivud ulduzlarının yataq otaqlarındakı oyunları eşələyib çıxarmırlar. Lakin onlar da müxtəlif cür riskə gedirlər. Voterey (Watergate) haqqında yazmaq da risk idi. Bütün bunlardan sonra “Vaşington Post” Birləşmiş Ştatların prezidentinin bu istintaqdakı rolunu araşdırmağa başladı. Çox vaxt qəzet korrupsiyanın üstünü açmağa çalışanda yüksək vəzifəli şəxslərin adları hallanır. Odur ki, redaktorlar müxbirlərdən faktları, şayiələri, iddiaları daim diqqətlə və döndöndə yoxlamağı tələb edirlər. “Vaşington Post”un məşhur redaktoru Ben Bradle (*Ben Bradlee*) israr edirdi ki, “Voterey”dəki cinayəti şərh edən gənc müxbirlər Bob Vudvord (*Bob Woodward*) və Karl Bernsteyn (*Carl Bernstein*) yazdıqları hər mühüm hadisəni ən azı iki mənbə ilə əsaslandırmışdılar.

Böhtanın mətbuat üçün həmişə mövcud təhlükə olmasına baxmayaraq, diqqəti cəlb edən hadisə 1964-cü ildə “Nyu York Tayms”ın “Sallivan” (*Sullivan*) əleyhinə iş qaldırması oldu. Bu, böhtan cəriməsinə qarşı güclü müdafiə yaradaraq, Birləşmiş Ştatlarda böhtana dair qanunu çətinliklə dəyişdirdi.

Bu halda Ali məhkəmə böhtana görə “Nyu York Tayms”a və dörd qara-dərili nazirə kəsilmiş 500 min dollar cəriməni ləğv etmişdi. Cəriməyə səbəb Alabama (*Alabama*) ştatında – Montqomeridə (*Montgomery*) vətəndaş hüququ müdafiəçilərinin lideri mərhum Dr. Martin Lutcer Kinqdən (*Dr. Martin Luther King*) ötrü maliyyə dayağı axtaran kollec tələbələrinə qarşı polisə hərəketini ittiham edən bəyanat olmuşdu. Ali məhkəmə bir səsle qərara almışdır ki, əgər bəyanatın səhv məlumatla əsasən və yaxud həqiqətə əhəmiyyət vermədən (başqa sözlə, əgər müəlliflər nəyin isə səhv olduğunu bilsələr və

buna əhəmiyyət vermədən məlumatı işıqlandırsalar) çap olunduğu və ya səsləndirildiyi sübut olunmazsa, ictimai xadimlər böhtan barəsində iddia qaldıra bilməzlər. Çox vaxt iddiaçının vəkili problemlə qarşılaşır. O, ilk növbədə yazısı böhtan hesab edilən müəllifin qərəzli olub-olmamasına əmin olmalıdır.

Bu qərar tanınmış adamların medianı məhkəməyə vermək məsələsini daha da çətinləşdirmişdi. Lakin böhtan iddiaları tək-cə məşhur adamlar tərəfindən qaldırılmır. "Sullivan" qərarı özünü müəyyən hallarda incidilmiş sayan adi adamlara aid edilmir. Qəzetdə səliqəsizlik edərək dəsmalların üstünə kerosin tökərək binada yanğına səbəb olan qapıçı haqqında məlumat getmişdi. Bu məlumata görə, o da ştatın qubernatoru kimi asanlıqla məhkəməyə müraciət edərək qəzetdən on milyon dollar cərimə tələb edə bilər. Hətta o, buna daha asanlıqla nail ola bilər, çünki qubernatorlar çox vaxt məhkəmənin reklam ediləcəyindən və məğlub olacaqlarından ehtiyatlanırlar.

Atlantanın tanınmış basketbol ulduzu Dominikyu Vilkinsin (*Dominique Wilkins*) keçmiş sevgilisi həm Vilkinsi, həm də "Atlanta Cournal-Konstituyşn"u (*Atlanta Journal-Constitution*) Vilkinsin guya onu "alçaldan" qeydlərinə görə məhkəməyə vermişdi. Lakin Corcia (*Georgia*) ştatının məhkəməsi beş milyon dollarlıq prosesdən imtina etdi və bildirdi ki, danışmaq azadlığı Vilkinsə öz fikirlərini ifadə etmək hüququ verir. Onun fikirləri kiminsə xoşuna gəlməyə də bilər. Beləliklə ictimaiyyət arasında məşhur olmayan bu qız məhkəməni uduzdu.

Redaktorlar və hüquqşünaslar bu fikirdədirlər ki, böhtanla bağlı məhkəmədən ən yaxşı müdafiə dəqiq müsahibədir. Çox nadir hallarda böhtanla bağlı məhkəmələrə müxbirin qərəzli işi səbəb olur. Adətən, müəllifin məqalədə şəxsi marağı olmur. Beləliklə, böhtanla bağlı əksər hadisələr səthi müsahibələr ucbatından – faktların toplanmasındakı açıq-aşkar diqqətsizlik nəticəsində baş verir. Müxbir informasiyanı yoxlamadan yalnız aktuallığına görə qəbul edir. Telefonla verilən anonim məlumat, xəbərçidən gələn imzalanmış məktub yalnız araşdırılmağa ehtiyacı olan müsahibənin başlanğıcıdır. Bunlar tələm-tələsik kompüterin qarşısında oturub yazmaq üçün siqnal deyil.

Böhtanla bağlı bir sıra məhkəmələrə səbəb polis protokollarından götürülmüş məlumatlar olur. Burada həmişə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Qanuna görə, əgər bir şəxsin günahı sübut olunmayıbsa, deməli, o, günahsızdır. Həbs olunmuş şəxs və ya polis bölməsinə sorğu-suala aparılmış adam şübhəli şəxsdir, cinayətkar deyil. Məqalə bunu aydınlaşdırmalıdır. Bundan başqa, məlumatlar hökumət adamlarına aiddirsə, kimi işə riyakar, nizam-intizamsız və ya cinayətlə bağlı ifadələrlə təsvir edəndə xüsusilə diqqətli olun. Qoyun dedektiv desin ki, Hari Cones (*Harry Jones*) həbs edilərkən üstündə kokain və 32 kalibirli tapança var idi. Məqaləni yazarkən "şübhəli" və "şübhələnilən" kimi sözlərdən istifadə edin. Növbəti məqalə böhtandan bu cür müdafiə üçün nümunədir. (Nümunədə kursivlə verilmiş yazı bizə məxsusdur.)

Əmanət və borc pul verən yeddi müəssisədən oğurluq etməkdə şübhəli sayılan şəxs cümə günü Sakramento (Sacramento) polisi tərəfindən həbs olunmuşdur.

38 yaşlı Paul Edvord Mor (*Paul Edward Moore*) yeddi bankın silahlı qarətində günahkar kimi qeydə alınmışdı. Oğurluqlar martın 8-dən 9-na keçən gecə Florin Rouddakı (*Florin Road*) Siers Seyvinq Bankı (*Sears Savings Bank*) qarət olunan zaman baş verib. *Bunlar polisin məlumatındandır.*

Cinayətin əlamətləri, Morun görkəmi və onun avtomobilinin görünüşü barədə məlumatı olan polis zabitlərinin dediyinə görə onlar Moru Friport Bulvarı (*Freeport Boulevard*) və Blair prospektində (*Blair Avenue*) veyillənərkən yaxalayıblar.

Polis çavuşu Bob Börns (Bob Burns) demişdir: “Mor silahlı olsa da müqavimət göstərmədən təslim oldu. Onun maşınından oğurluğunu sübut edən dəlillər tapılmışdır”.

"Sakramento Bii"

Polis növbətçisi kömək üçün müraciət edən kişinin zəngini qəbul etdi. Növbətçi hələ dəstək əlində ikən zəng vuranın anasını güllələdiyindən şübhələndiyini bildirmişdir. Bu hadisə haqqında çavuş Rik Hobsun (Rick Hobbs) məlumatından sonra bazar ertəsi Los Alamitos (*Los Alamitos*) şəhərində 31 yaşlı bir proqramçı ölüm hadisəsində günahlandırılaraq həbs olunmuşdu. MakKormiksin (McCormick) anasının 6540-cı Qrand Maman küçəsi, Kipress (6540 Grand Maman St., Cypress) ünvanda yerləşən evində axtarış aparən assistent Hobs demişdi ki, MakKormiks polisə təxminən saat 17:30 ərəfəsində zəng vurmuşdu.

Hobs dedi: “Söhbət əsnasında o, (MakKormiks) bir neçə dəqiqəliyə telefondan uzaqlaşmış və bu vaxt növbətçi polis dəstəkdən güllə səsi eşitmişdi.

Hobs bildirdi: “Polis bir neçə dəqiqədən sonra hadisə yerinə çatdıqda başından güllə ilə vurulmuş Klaudun (*Cloud*) meyitini evin arxasındakı həyətdə tapdılar.”

Hobs ifadə verdi: “Polislər hadisə yerindən 12 kalibrlik tüfəng tapdı və MakKormiksi həbs etdi.”

Hobs deyirdi ki, görünür MakKormiks növbətçi ilə danışdığı vaxt Klaud evə çatıbmiş.

Hobs dedi ki, iki atəş açıldı, biri qarajın yanında, digəri kondominatın həyətidə.

Hobs dedi: “Biz hələ ölümün səbəblərini araşdırırıq. Görünür ki, Klaud Zounun (*Zoe*) oğlu ilə münasibətləri pis imiş.”

Anaheimdə Ceykoks Disposal şirkətində (*Jaycox Disposal Co.*) işlə-

yən MakKormiks Kipress şəhər həbsxanasında saxlanılır.

"Long Biiz Press -Telegram" (Long Beach Press-Telegram)

Husier Mətbuat Birliyinin (*Hoosier Press Association*) baş vəkili Riçard R.Kardvel (*Richard R.Cardwell*) mühüm materialın verilib-verilməməsini müəyyən etmək üçün fikirlərini necə planlaşdırdığını göstərmişdi:

1. Bu material müəyyən oluna bilən şəxsə və kiçik qrupa qarşı böhtan deyil ki?
 - a. Əgər böhtan deyilsə, çap edin.
 - b. Əgər böhtandırsa, onda...
2. Bu materialı çap etməyə səlahiyyətiniz varmı?
 - a. Səlahiyyətiniz varsa, çap edin.
 - b. Səlahiyyətiniz yoxdursa, onda...
3. Materialın doğruluğu yəqindirmi?
 - a. Əgər materialın doğruluğuna əminsinizsə, onda çap edin.
 - b. Əgər əmin deşyilsinizsə, çap etməyin.

Redaktorlar böhtanla bağlı məhkəmədən çəkinməyərək məqalələri müntəzəm olaraq çap etməyi qərara alırlar. Nəyinsə düz olmağı o demək deyil ki, özünü zərərçəkən kimi hiss edən şəxs şikayət etməyəcəkdir. Əgər qəzetlər hər məqalənin böhtana görə iddiaya gətirib çıxaracağından ehtiyat etsəydilər, onda xəbərlərin çoxu heç vaxt oxuculara çatmazdı. *"Nyu York Tayms"* qəzetinə qarşı Nyu York şəhərinin keçmiş məhkəmə tibbi eksperti iddia qaldırmışdı. Buna səbəb meyiti yararkən ekspertin yol verdiyi saxtakarlığa görə işdən azad edilməsi haqqındakı məlumat olmuşdu. Şübhəsiz ki, "Tayms"ın redaktorları məqalənin məhkəməyə gətirib çıxarmasına baxmayaraq, onun yazılmasının qanuni olduğuna inanırdılar.

Özlərini müdafiə etmək üçün qəzetlər böhtanla əlaqəli işlərdə səriştəsi olan vəkillər tuturlar. Əksəriyyəti isə böhtanla bağlı məhkəmədən qorunmaq üçün geniş sığorta tədbirləri həyata keçirirlər.

Müxbirlər belə vəkillərə və sığorta siyasətinə o qədər də etibar etməməlidirlər. Jurnalistin işi qəzet sahibini məhkəmədə pis vəziyyətə salırsa, o özünün nüfuzunu və qəzetə olan inamı təhlükə altında qoyur. Digər tərəfdən isə müxbirlər, redaktorlar və naşirlər əks-səda doğuran mövzulara sadıq qalırlar. Onlar məhkəməni udaraq öz nüfuzlarını artırırlar. Hələ də böhtanla bağlı məhkəmədən uzaq olmağın ən yaxşı yolu ehtiyatlı, vicdanlı müxbir olmaqdır.

Böhtandan yaranan cinayət

Xüsusi tərəflər arasındakı böhtanla bağlı hadisələrin əksəriyyətinə məhkəmələrdə mülki işlər kimi baxılır. Bununla belə, böhtan əmin-amanlığın pozulmasına səbəb olursa, cinayətə çevrilə bilər. Qəzetlər nadir hallarda bu cür məsələlərə görə mühakimə olunurlar. Lakin prokuror böhtandan yaranan cinayət haqqındakı qanunu pozduğuna görə qəzetə qarşı iddia qaldıra bilər. Bir çox ölkələrdə hökumət böhtanın yaratdığı cinayət haqqındakı qanunlardan onun rəsmiləri ilə razılaşmayan mediaya təzyiq vasitəsi kimi istifadə edir. Diktatura şəraitində nəyin böhtandan yaranan cinayət sayılması diktatorun nöqtəyi-nəzərinə əsasən müəyyən olunur.

Birləşmiş Ştatlarda şəhərin su təchizatının yararsız olması haqqında yanlış məlumatla həmin ətrafda vahimə yaradılması halı böhtanın yaratdığı cinayət hesab edilir. Müxtəlif ştatların qanun məcəllələrində rəsmi şəxslərin fitnələri böhtanla əlaqəli cinayətə zəmin yaradır.

Şəxsi həyata müdaxilə

İngilis qanunlarında böhtanın dərin kökləri var. Lakin kütləvi informasiya vasitələrinin yaratdığı toxunulmazlıq anlayışı iyirminci əsrin fenomenidir. Bu gün az sayda ölkələrdə toxunulmazlıq haqqında qanun mövcuddur. Hər halda toxunulmazlıqla əlaqəli məhkəmə işlərinə ümumi qanunlarla da baxa bilərlər.

Məhkəmələr şəxsi toxunulmazlıqla bağlı işə baxdıqda belə müəyyənləşdiriblər ki, insanın şəxsi ada malik olmaq, özünü ifadə etmək hüququ olduğu kimi toxunulmazlıq hüququ da var. Aydın desək, hər bir şəxsin sosial, siyasi və vəzifə hüquqları ilə yanaşı toxunulmazlıq hüququ da mövcuddur. Bu imtiyazın istənilən formada pozulması şəxsi həyata müdaxilə kimi qəbul olunur və mühakiməyə əsas verir.

Bəs toxunulmazlıq hüququna kim malikdir? Məhkəmə belə hesab edir ki, bir şəxs məşhurdursa, getdiyi yerlərdə toxunulmazlığı haqqında imtiyazı olmur. Tanınmış aktrisa öz mühafizə dəstəsi ilə gecə klubuna daxil olarkən onun şəklini çəkmək üçün dayanıb gözləyən fotoqraflara götürəcəkləri foto halaldır. Bəs həmin aktrisa öz həyətində çılpaq vəziyyətdə gün vannası qəbul edərkən həyətin üstündən uçan vertolyotun qəfil yerə yaxınlaşması ilə onun içindəki fotoqrafın aktrisanın şəklini çəkməsi necə? Bulvar qəzetində çıxacaq bu foto şəxsi həyata müdaxiləyə görə keçirilən məhkəmə prosesində yaxşı dəlil ola bilər. Məhkəmə belə hesab etmişdi ki, hətta adi adamlar da öz evlərində toxunulmazlıq hüququna malikdirlər.

Aktyor Alek Baldwin (*Alec Baldwin*), görünür, bu barədə elə kəskin fikirdə imiş ki, arvadı, aktrisa Kim Besincer (*Kim Basinger*) və yeni doğulmuş uşaqları ilə birgə evə daxil olduqda onların şəklini çəkən həvəskar fotoqrafi vurmuşdu və buna görə də onu günahlandırmışdılar.

Digər tərəfdən, Şahzadə Diana xalq arasında hara üz tuturdusa, fotoqraflar da onun arxasınca gedirdilər. O, Parisdə avtomobil qəzasında həlak olduqda da fotoqraflar onu izləyirdilər.

Bir şey aydındır. Ümumiyyətlə, xəbərlərin yayılmasında məhdudiyət yoxdur. Hadisələrdə, qarətlərdə, qarışıqlıqda əli olan şəxslərin adları və ya şəkilləri qəzetlərdə dərc olunubsa, onlar həyatlarına müdaxilədən şikayət edə bilməzlər. Məhkəmə belə mövqə tutmuşdur ki, xəbər istimaiyyətlə məxsusdur. Xəbərləri işıqlandırmaq üçün müsahibə götürən, şəkil çəkən müxbirlər sadəcə olaraq öz işlərini yerinə yetirirlər.

Hər halda, yenə də, nəyin qanuni və ya qeyri-qanuni xəbər olduğunu fərqləndirmək müdriklikdir. Bəzən bir şəxsdən müsahibə götürmək yaxud onun şəklini çəkmək üçün razılıq almaq bir problem olur. Gəlin belə bir vəziyyəti nəzərdən keçirək. Müxbir və fotoqraf uşaq oğurlanmış yerin qonşuluğuna gəlib çıxırlar. Qonşuların bəzisi cinayət haqqında sərbəst danışır, lakin bir qadın qətiyyətlə bildirir ki, o, bu məsələni müzakirə etmək istəmir və ən əsası: “Şəklimi çəkməyin”, – deyir. Buna baxmayaraq, fotoqraf gizlicə bir şəkil çəkir və onu dərc etdirir. Burada böhtan iddiasına zəmin varmı? Sözsüz ki, var.

Vaşinqton Dövlət Vəkillər Birliyinin (*Washington State Bar Association*) keçmiş prezidenti Poul Aşley (*Paul P. Ashley*) Mətbuat Birliyinin redaktorlar qrupuna demişdi: “Başqasının həyatına müdaxilə etməyin əsasında insanların dərd-sərinə və ya digər şəxsi işlərinə amansız yanaşma, kobudluq durur. Bu, o şəxslərə aiddir ki, onlar nəzərəçarpacaq heç bir iş görməyiblər, ya bilərəkdən, ya da pis təsadüf nəticəsində onları camaatın içində biabır edən hadisədə iştirak etməyiblər.

Çox vaxt şəxsi həyata müdaxiləyə misal olaraq məhkəmələrdən götürülmüş xüsusi hadisələr sitat gətirilir. Bir neçə il bundan əvvəl on iki yaşlı qız xəstəxanada ana olmuşdu. Onun haqqında çap olunmuş məqalə qadını və onun ərinə iddia qaldırmağa sövq etmişdi. Ər-arvad bildirmişdilər ki, məqalə onları “son dərəcə pərt etmiş, alçaltmış, onlara mənəvi əzab vermiş, hisslərini təhqir etmiş və sirlərini aləmə fəş etmişdir.” Məhkəmə iddianı rədd edərək, bildirmişdir ki, on iki yaşlı qızın ana olması çox qeyri-adidir. Bu, təbii olaraq ictimaiyyətdə maraq yaradan bioloji hadisədir.

Ölüm hadisəsinə görə mühakimə olunmuş və bəraət qazanmış, əvvəllər fahişə olmuş bir qadın sonra ərə getmiş və uzun illər gözəl həyat sürmüşdür. Onun adı və şəkli reklam kimi istifadə olunduğundan o, iddia qaldırılmış və məhkəmə ona haqq qazandırmışdı. Məhkəmə bildirmişdir ki, reklamda göstərilən hadisə bu qadının həyatında baş versə də, bu, onun şəxsiyyətinə müdaxilə deməkdir. Çünki həmin qadının xoşbəxt olmağa haqqı var.

Ali məhkəmənin “Layf” (*Life*) jurnalındakı şəkilli məqalə ilə bağlı qərarını hüquqsunaslar və hakimlərin çoxu rəğbətlə qarşıladılar. Ər-arvad öz evlərində quldurlar tərəfindən bir neçə saat girov saxlanılmışdı. Həyatdan götürülmüş bu epizoda əsaslanaraq, “Dəhşətli yaşantılar” adlı pyes çap

olunmuşdu. Əyanilik xatirinə jurnal cinayətin baş verdiyi evdə aktyorların oxşar vəziyyətlərdə şəkillərini çəkib vermişdi. Ailə şəxsi işlərinə müdaxilə edildiyinə görə iddia qaldırmış və məhkəməni birinci mərhələdə udmuşdu.

Bu qərarın əksinə olaraq, Ali məhkəmə konstitusiyanın azad mətbuata verdiyi hüquqların şəxsi həyata müdaxilə edən yazılara da tətbiq edilməsini dəstəkləyirdi. Burada o hal nəzərdə tutulur ki, mövzunun şərhə mühüm hesab edilir. Məqalənin “əsasən yerində yazıldığını” hesab edən hakim demişdi:

Məlumat verməklə əyləndirmək arasındakı fərq [mətbuat azadlığının] müdafiəsi üçün çox sezilməzdir. Belə hallarda səhv etmə ehtimalı ictimai işlər haqqında verilən məlumatlarda olduğundan az deyil. Sadələşmə və ya adi bir diqqətsizlik edilərsə, hər iki halda səhvlər olur. Əgər söz azadlığını saxlamaq üçün məsələlərə yenidən baxmaq tələb edilirsə, buna əməl etmək lazımdır.

Xüsusilə də böhtan xarakterli olmayan məsələdə biz mətbuatı məqalədə cəmlənmiş faktları, şəxsin adını, şəkli və ya portreti yoxlamaq qədər ağır işin qarşısında qoyuruqsa, azad cəmiyyətdə azad mətbuatın mühümlüyünə ciddi xələl gətirmək kimi böyük riskə yol veririk. (Time, Inc. v. Hill, 385 U.S. 374, 17 L.Ed. 2nd, 456, 85 S.Ct. 534 [1967])

Hətta iddiaçının adını göstərməsələr də qəzetlər şəxsiyyətin həyatına müdaxilə üstündə asanlıqla mühakimə olunurlar. Zorlamaya məruz qalmış qız məqalədə adı çəkilməsə də, “Fort Vörzi (Texas) Star-Teleqram”ı (Fort Worth (Texas) Star-Telegram) şəxsi həyatına qarışmaqda günahlandıraraq məhkəməyə vermişdi. Qəzetin redaktorunun qızın kimliyini açıqlamamağa təminat verməsinə baxmayaraq, hakim kimliyi artıq ictimaiyyətə onu zorlayan şəxsin məhkəmə prosesindən məlum olan qızın adını çap etməyi qəzetə qadağan etmişdi.

Hörmətsizlik

“Siitl Post-İntellicenser” (Seattle Post-Intelligenser) qəzetinin müxbiri Kesi Corc (Kathy George) son günlərdə məhkəmənin baş hakimi tərəfindən məhkəməyə çağrılıb. Buna səbəb Kesinin evində baş vermiş dəhşətli hadisə barədə hakimin suallarına cavab verməkdən imtina edərək, hörmətsizlik göstərməsi olmuşdur. Qəzetin vəkili ştatın ali məhkəməsinin xüsusi səlahiyyətli komissarına zəng vuraraq onu həbsxanadan xilas etmişdir. Komissar ona “Post-İntellicenser” apelyasiya şikayəti edənə qədər möhlət vermişdi.

Bu yaxınlarda Aydahoda (Idaho) müxbir qadın həbs olunmuş və cərimələnmişdi. O, ərindən ayrılmış, öz uşağını oğurlamaqda günahlandırılan bir qadının əhvalatını öyrəndiyi gizli mənbəni demək istəməmişdi.

Son 25 ildə həbsxana ilə hədələnmiş və ya həqiqətən həbs olunmuş bu iki nəfər and içərək verdikləri informasiyanın mənbəyini göstərməkdən imtina etmiş və ya məhkəmənin digər göstərişlərinə etinasız olmuşdular.

Bu ölkədə mətbuatın bir neçə imtiyazı var. Lakin onlardan heç biri qanunlara məhəl qoymamaq deyil. Məhkəmələrin istənilən şəxsi

hörmətsizliyə görə məhkəməyə cəlb etməyə və cəzalandırmağa səlahiyyəti çatır. Əgər hakim qərara alsın ki, müxbirin susması məhkəmənin inzibati işinə mane olur, onda onun qarşısı alın bilər. Adətən, bu, o deməkdir ki, müxbir məlumatı verməyincə şübhələnilən şəxsin ədalətli mühakimə oluna bilməməsi barədə hakim vəkil ilə razılığa gəlir. Bu cür kəskin qanuni münasibət hakimlərin qanunlar haqqındakı izahlarını qəzet işçilərinin ənənəvi vəzifə borclarına qarşı qoyur. Bu ənənə anonimliyini tələb edən müsahiblərin məxfiliyinin saxlanmasıdır.

Bir sıra səbəblərdən, bəzi müsahiblər məlumatın onların adı ilə getməməsini istəyirlər. Əks təqdirdə onlar müsahibə vermirlər. Öz şirkətinin müntəzəm olaraq ekologiya qaydalarını pozmasına inanan “xəbərçilər” işdən qovulmaqdan qorxurlar. Bəzi pozğun ünsürlər müxbirlərlə söhbət etməklə hətta öz həyatlarını təhlükə qarşısında qoyurlar.

Jurnalist istinadsız, əsas olmayan informasiyanı qəbul etməməlidir. Əgər o, belə informasiyanı qəbul edibsə, ona etibar etmiş adamın adını gizli saxlamağa etika baxımından borcludur. Jurnalistikada yazılmamış qanunlardan biri müsahibi “satmamaqdır”. Müəllifin mənəvi borclarına sözünün üstündə möhkəm durması əlavə olunur. O bilir ki, əgər sözündən dönsə, ona bir daha inanmayacaqlar. Həmkarlarının da ona münasibəti mənfi olacaqdır. Çünki onun səhvi bütövlükdə jurnalistikamı ləkələyir.

Xüsusilə istintaq reportajlarında bəzən müxbir və redaksiya mühüm qərar qəbul etməli olur: bu zaman ya informasiyanı verən mənbəni gizli saxlayacaqlarına söz verərək onu götürməli, ya da məlumatdan imtina etməlidirlər.

Get-gedə daha çox redaktor israr edir ki, müxbirlər onların yanına əllərindəki materialın nəşr olunması üçün icazə almağa gəlirlər. Redaktor məsələyə daha geniş baxımdan yanaşır. O, məqalənin nə dərəcədə məxfi olması barədə düşünür. Əgər o, razılıq versə, qarşıya hansı problemlər çıxar bilər? İctimai münasibətlərlə məşğul olan bir şəxs siyasi sirləri açıqlayan mənbə kimi göstərildiyinə görə “Minneapolis Star Tribyun”a (*Minneapolis Star Tribune*) qarşı iddia qaldırmış və məhkəməni udmuşdu.

Müxbir bilməlidir ki, hakim tələb etdiyi halda o, gizli saxladığı müsahibin adını deməzsə, həbs olunmaq təhlükəsi ilə qarşılaşa bilər. O zaman mərhum Bill Far (*Bil Far*) Los Angeles Herald Ekzaminə (*Los Angeles Herald Examiner*) ilə birlikdə Çarls Masonun (*Charles Mason*) ölüm hadisəsi ilə bağlı məqalədə müsahibin adını demək istəmədiyinə görə 42 gün müttəhimlər kürsüsü arxasında oturmuşdur.

İstintaq Müxbirləri və Redaktorları (*Investigative Reporters and Editors*) təşkilatının təcrübəli üzvləri jurnalistlərə məsləhət verirlər ki, onlar əvvəlcə müsahiblərin ictimaiyyət qarşısında öz məlumatları ilə çıxış etmələrinə qəti etirazları olub-olmamasını müəyyənləşdirsinlər. Belə hallar olmuşdur ki, ilk etirazdan sonra müsahiblər məqalədə adlarının çəkilməsinə razılaşmağa sövq edilmişdilər. Əgər məlumat verən şəxs adının anonimliyini israr edirsə, onda

təklif olunur ki, belə adamdan soruşulsun: müxbir onun adını deməmək üstündə həbs olunmaqla hədələnərsə, o, irəli duracaqmı?

Müxbiri məxfi şəxsin adını vermək məcburiyyəti qarşısında qoyan bu vəziyyət mətbuat azadlığını təmin edən Birinci Əlavə ilə məhkəməni ədalətli aparmaq hüququ ilə təmin edən Altıncı Əlavə arasında uyğunsuzluq yaradır. Qarşdurma yarandıqda kütləvi informasiya vasitələri qanundan tutarlı silah kimi istifadə edir.

Ştatların çoxunda müxbirlərin informasiya saxlama hüququnu müdafiə edən qanunlar var. Bu qanunların arxasında duran məntiqi əsaslandırma jurnalistlərin sərbəst olmasıdır. Onlar məlumat toplamaqda və lazım olmazsa dəyişiklik etmədən materialın çapı haqqında qərar verməkdə azad olmalıdırlar. Müdafiə qanunlarının mətnləri dəyişir. Bəzi ştatların qanunları jurnalistləri daha çox müdafiə edir. Lakin ən sərt qanunlar belə mütləq deyildir. Ümumiyyətlə, cinayət hadisələrində prokurorlar müdafiə qanununa qarşı çıxış edirlər. Onlar bunu belə əsaslandırma bilirlər ki, tələb olunan faktlar müttəhimin vəziyyəti üçün mühümdür, digər yerlərdə isə istifadə olunmur. Orada məlumatın məxfi olması və ya olmaması, əvvəllər çap olunub-olunmaması yaxud müxbirin həmin faktı məlumat toplayarkən iş müddətində əldə etməsi, ya da hadisəni təsadüfən öz gözləri ilə görməsi hallarına uyğun qərarlar ola bilər.

Arizona apelyasiya məhkəməsi bəyan etmişdir ki, ştatın müdafiə qanunları yalnız müntəzəm baş verən hadisələr əsnasında məlumat toplayan və yazan şəxsləri müdafiə edərək məhdud xarakter daşıyır. Uyğun olaraq çap olunmamış əlyazmasını, fayllarını və qeydlərini ictimaiyyətdən qorumağa çalışan kitab müəllifi müdafiə hüququna malik deyil. Hələ də möhkəm müdafiə qanunları olan ştatlarda bir sıra hakimlər məxfiliyin saxlanması tərəfdarıdır.

Hər halda hakimlər və hüquqşünaslar Birinci Əlavədən onlara daha aidiyyətli olan Altıncı Əlavəni saxlamağa meyllidirlər. Müttəhimlərin ədalətli mühakiməsi üçün onlar istəyirlər ki, qəzetlər məhkəmədən əvvəl və məhkəmə prosesi zamanı hadisələri nisbətən az işıqlandırsınlar. Hüquqşünaslar çox vaxt israr edirlər ki, müxbirin gizli müsahibinin adını deməsi məhkəmə prosesinin ədalətliliyinə əmin olmaq üçün vacibdir. Onlar başqa şeylər də istəyirlər. Hakimlərin və vəkillərin çoxu – həm ittihamçılar, həm də müdafiəçilər istəyirlər ki, şübhəli şəxslərin etiraf çıxışlarının, ittihamçıların dəlillərinin və günahkarların əvvəlki polis protokollarındakı məlumatlarının şərh edilməsi üzərində məhdudiyyət qoyulsun. Belə ki, andlı iclasçılar qəzetdə oxuduqlarının və ya televizorda gördüklərinin təsiri altına düşməsinlər. Qarşılıqlı telekommunikasiyanın sürətli inkişafı sayəsində indi xəbərləri İNTERNET-dən də götürmək olur.

Bir neçə il əvvəl Amerika Vəkillər Birliyinin komissiyası ittihamçılar, vəkillər və polis zabıtları tərəfindən məhkəmədən əvvəl və məhkəmə prosesi zamanı müxbirlərə verilən informasiya üzərində məhdudiyyət qoyulmasını məsləhət görürdülər.

Redaktorlar, müxbirlər və naşirlər Readon Report (*Reardon Report*) adlandırılan məlumata xəbərlərin idarə olunmasına cəhd kimi baxdı və ona əks mövqe tutdular. Lakin bu məlumat hüquqşünasların yaddaşında daha çox qaldı. O.C. Simpsonun iki qətl hadisəsi ilə bağlı Los Anclesdə dünyanın diqqətini cəlb edən məhkəmə prosesi ərəfəsində baş hakim Lans Ayto (*Lance Ito*) mətbuatda hadisənin işıqlandırılması üzərində bəzi qadağalar qoydu. Hətta hər gün kiçik məhkəmə salonuna daxil olmağa hansı müxbirə icazə verildiyini də müəyyən etdi. Məhkəmə prosesində fasilə zamanı hüquqşünaslardan müsahibə götürmək, o cümlədən reklam və televiziya üçün şəkillər çəkmək qadağan olunmuşdu. İki müxbir onlara məlumat verən mənbələri məhkəmə prosesində göstərməkdən imtina etdiyinə görə az qala məhkəməyə qarşı hörmətsizlikdə ittiham olunacaqdılar. Digər iki nəfər isə saqqız çeynəmək və pıçıldaşmaq kimi ədəbsizliyə görə günahlandırılaraq məhkəmə salonunundan çıxarıldılar. Bütün bunlara baxmayaraq, məhkəmə prosesi kamera ilə çəkilməmişdi. Ayto sonralar çəkiliş icazə verdiyinə təssüflənərək göstərdi ki, çəkiliş məhkəmə prosesi ətrafında sirk atmosferi yaratmışdı. Diqqəti çəkən hal odur ki, hakim Simpsonun bəraitindən sonra çox təsirli bir ölüm hadisəsi ilə bağlı məhkəmə prosesinin televiziya işıqlandırılmasını qadağan etdi. (Mendendez qardaşları öz valideynlərini bıçaqla öldürməkdə günahlandırılırdılar).

Bir jurnalistin məxfi müsahibin adını deməyə məcbur edilməsi barədə şikayəti belə inam yaradır ki, sahə prokurorları, vəkillər tez-tez istəyirlər ki, mətbuat onların işini görsün, bu və ya digər məsələdə onlara kömək edəcək adamları izləyib tapsın. Redaktorlar və müxbirlər göstərirlər ki, xüsusilə prokurorlara lazım olan məlumatları toplayacaq müstəntiqləri var. Simpsonun məhkəməsində hər iki tərəf müstəntiqlərdən yaxşı istifadə etmişdi.

Jurnalist müsahibinin dediklərini əsaslandırmağa sadələşməsinə yanaşmamalıdır. Əlbəttə ki, alicənab insanlar var və onlar, məsələn, sahibkarın su kanalına zəhərli tullantılar atdırması barədə məlumatı verəndə ictimaiyyətin marağını əsas tuturlar. Lakin eyni zamanda riyakar xəbərçilər də var ki, onların niyyəti elə də təmiz deyil. Onlar kimdənsə qisas almaq və ya kiminləsə haqq-hesab çəkmək istəyirlər. Ola bilsin ki, xəbərçini buna təhrik edən onu işində irəli çəkməyən müdirinə olan nifrətidir. İmkan verməyin ki, bu, sizin əldə edə biləcəyiniz obyektiv informasiyanı toplamağa mane olsun. O, öz xidmətini təklif etdikdə araşdırma aparmaq, əxlaqi baxımdan qərar vermək sizin işiniz deyil. Bununla yanaşı, sizin işiniz həmin şəxsin məlumatını döndə-döndə yoxlamaqdır. Qıssası, heç nəyə inanmayın. Araşdırmalar aparmaq sizi və qəzetinizi sonrakı peşmanlıqdan qoruyur. Kiminsə sizə nişan verdiyi sənəddən daha mühüm olan sənədi yenə də axtarın. O cümlədən əlüstü müsahibələrinizi maqnitafona yazın. Əgər müsahib dediklərindən imtina etsə, lent yazıları sizin əlinizdə əsasdır.

“Filadelfiya Deyli Nyus” (*Philadelphia Daily News*) qəzetinin keçmiş təşkilatçı redaktoru Don Harrison (*Don Harrison*) müşahidələrinə əsasən, öz

şəxsi mənfəətlərini güdənlər daha qərəzli adamlardır. Yalnız deyilənlərə əsasən hərəkət etmək jurnalistikanın zəifliyidir.

Giriş problemi

Faktik olaraq, müxbirlərə hər gün məhkəmə proseslərinə, şəhər şurasının və məktəb heyətinin, qanuni himayədarların iclaslarına və digər rəsmi yığıncaqlara girişi qadağan edirlər. Protokollara baxmaq işində də maneələr mövcuddur. Bu hallara, hətta açıq iclaslar və protokollar haqqında qanunu olan ştatlarda da rast gəlinir.

Müdafiəçi vəkilin tələbi ilə hakim müxbirləri cinayətlə bağlı məhkəmə prosesinin ilk iclasına buraxmaya bilər. Şəhər şurası və ya məktəb heyəti özünün media üçün bağlı olan “qapalı iclasında”, azad iclas qanunundan uzaq öz “şəxsi problemlərini” müzakirə etmək üçün görüşməsi mümkündür. Mətbuatın diqqətindən yayınmaq üçün onlar bu cür iclasabənzər görüşlərə, şura üzvlərinin idarələrinə və ya evlərinə gedirlər. Bir sıra dövlət universitetlərinin rəhbərlikləri institutun işlərini müzakirə etmək üçün gizli yığıncaq keçirirlər.

Bunun iclaslara və protokollara yol açıb-açmayacağına baxmayaraq, bir çox qəzet və radio-televiziya müxbirləri tələb olunan aşkarlığı hökumətin vasitəsilə saxlayırlar. Bu məqsədə nail olmaq üçün qəzetlər tez-tez məhkəməyə müraciət edirlər. “Sen Cose (Kalif.) MerKuri Nyus” (*San Jose (Calif.) Mercury News*) qəzeti Oakland şəhərinin rəsmilərini və Alameda Kauntini təqdim etdiyi sənədlərə görə məhkəməyə vermişdi. Onlar həmin sənədlərdən, şübhəsiz ki, vergi ödəyənləri Reyders futbol komandasının Los Ancelesdən Oaklanda qayıtması ilə maliyyə çətinliklərinin olmayacağına inandırmaq üçün istifadə etmişdilər. Şikayətdə rəsmi şəxslər məsləhətçilərin xəbəri olmadan verdikləri məlumatlara görə günahlandırılmış, buna ictimaiyyətin diqqətini yayındırmaq üçün istifadə olunan bir kələk kimi baxmışdılar.

“Mətbuat Birliyi”nin prezidenti və baş icraçısı Luis D. Bokardi (*Louis D. Boccardi*) Peşəkar Jurnalistlər Cəmiyyətinin (*Society of Professional Journalists*) konfransında demişdi: “Bəzi mübarizələrin müəyyən nəticəsi olur. Bu nəticələr uğrunda mübarizə apardığımız xüsusi halları bir-birindən fərqləndirir. Lakin daha geniş mənada bu, hər cür məxfiliyə qarşı, ictimai proseslərin ictimaiyyətdən gizlədilməsinə qarşı mübarizədir. Bu, elə mübarizədir ki, onun sonu yoxdur.”

Federal təbəqələrdə mətbuata İnformasiya Azadlığı Qanunu (İAQ) (*Freedom of Information Act (FOIA)*) və Məxfilik Qanunu (*Privacy Act*) kömək edir. Onlar təsdiq edir ki, bütün federal agentliklərin protokolları ilə, bəzi istisnalar olmaqla, istənilən şəxs tanış ola bilər. Bundan başqa, ABŞ Konqresi, məhkəmələr, Baş Mühasibat İdarəsi və digər təşkilatlar “federal agentlik”lərə aid deyildir. Gizli məlumatlar həmçinin ölkənin təhlükəsizliyi və xarici siyasəti üçün mühümdür.

Bu qanun ştat və yerli hökumətlərə aid edilmir, lakin onların açıq iclaslar və protokollar haqqında qanunları var. Onlar da eyni məqsədə xidmət edir.

Bir çox jurnalistlər əvvəllər oğurlanmış sənədləri İAQ-nın tələbi sayəsində əldə etmişdilər. Bununla da onlara ictimaiyyəti maraqlandıran məsələləri aydınlaşdıran məqalələr yazmağa imkan yaradılmışdı. Lakin bu həmişə avtomatik proses deyil. Protokolları göstərmək istəməyən agentliklər bu tələblərin qarşısını alan yolları tapmağa çoxlu vaxt itirir və ya digər üsullardan istifadə edir. 1986-cı ildə İFA Konqres tərəfindən dəyişdirilməmişdən əvvəl bir neçə agentlik bəzi informasiya təşkilatlarının onlardan sənədləri götürməsinə mane olmaq və ya bu işi qeyri-mümkün etmək üçün bəzən minlərlə dollara gəlib çatan köçürmə haqqı qoymağa cəhd göstərirdilər.

Hətta İFA-nın verdiyi sərbəstliyə baxmayaraq, bəzi hökumət agentlikləri protokolları göstərməmək üçün müxtəlif bəhanələr tapırlar. Mətbuat Birliyinin keçmiş müxbiri Teri Anderson (*Terry Anderson*) özünün Lebanonda (*Lebanon*) terrorçular tərəfindən yeddi il girov saxlanması ilə bağlı materialları Dövlət Departamentindən (*State Department*) götürməyə mənasız cəhdi zamanı bunun şahidi oldu. Öz iş təcrübəsi haqqında yazdığı kitab üçün materiala ehtiyacı olan Anderson acınacaqlı şəkildə bildirdi ki, onu girov saxlayanlar və Amerika agentləri haqqında məlumat toplamaq cəhdinin qarşısı 11 federal idarə, o cümlədən də Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi – MKİ (*CIA*) tərəfindən alındı.

Mətbuat üçün başqa problem məhkəmə sənədlərinin əldə edilməsidir. Rivəsaydın (Kalif.) "*Press-Enterprays (Riverside (Calif.) Press-Enterprise)*" qəzetinin xəstəxanadakı on iki xəstənin ölümündə günahlandırılan kişi tibb işçisinin mətbuatda geniş işıqlandırılmış məhkəmə prosesinin ilkin stenoqramını əldə etmək üçün göstərdiyi cəhdlər boşa çıxmışdı. Ştatın apelyasiya məhkəməsi müəyyən etdi ki, müttəhimin tanıtma ədalətli mühakiməni təhlükə altında qoyduğu halda, mətbuatın belə stenoqramı nəzərdən keçirməyə ixtiyarı yoxdur.

Lakin bu sahədə uğurlar da əldə edilib. Kütləvi informasiya vasitələrinin təbliğatı qanunverici orqanların ilkin məhkəmə prosesinin qapalı keçirilməsinə icazə verən 105 illik Kaliforniya qanununun dəyişdirilməsində başlıca rol oynadı. Bugün bu cür iclaslar o vaxta qədər açıq keçirilir ki, hakim müttəhimin ədalətli mühakiməsinə əmin olmaq üçün məhkəmə prosesinin qapalı keçirilməsinin tam zəruriliyi haqqında qərar qəbul etsin.

Məhkəmələrlə gündəlik toqquşmalarda kütləvi informasiya vasitələrinin itirdikləri qazandıqlarından çox olur. Hakimin qapalı iclas keçirmək haqqındaki əmri müzakirə olunur və yəqin ki, şikayət edilir, bununla da məhkəmə prosesi başa çatır və heç bir mühüm informasiya əldə edilmir.

Qəzetlər sübut etdilər ki, hazırkı andlı iclasçılara cinayət haqqında yazılan məqalə qədər güclü və tez təsir edən dəlil yoxdur. Oxuya biləcəkləri bu yazıların təsiri ilə onlar adətən hadisəni unudurlar. Yadda saxlamaq lazımdır ki, məhkəmənin qapalı iclas haqqındakı qərarını pozmaq məhkəməyə

hürmətsizlik kimi qəbul oluna bilər. Gizli məhkəmə iclaslarını pozmaq istəyən müxbirlər məhkəmə icraçıları tərəfindən bayıra çıxarılmışdılar.

Söz azadlığının qarşısını alan əmrlər

Birinci Əlavə qəzetlərin nəyi çap edib-etməyəcəyini müəyyənləşdirən hakimin və başqalarının qarşısını aldı. Lakin hakim məhkəmə prosesində hüquqsunaların kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri ilə danışmasını qadağan edərək xəbərin işıqlandırılmasına çətinlik törədə bilər. Bu, söz azadlığının qarşısını alan əmr adlanır.

Bu sxem eyni zamanda merlər, polis rəhbərləri, hökumət başçıları və digər rəsmilərin rəhbərləri tərəfindən istifadə olunur. İşçilərə xəbərdəki xüsusi məsələ haqqında müxbirlərlə danışmamaq əmri verilir. Bəzən bu qayda jurnalistlə istənilən qəbildən olan əlaqəyə aid edilir. Milvokinin (*Milwaukee*) keçmiş meri “Milvoki Journal”na (*Milwaukee Journal*) qarşı elə acıqlı olmuşdu ki, öz işçilərinə onun istənilən nümayəndəsi ilə hər hansı əlaqəni qadağan etmişdi.

Xoşbəxtlikdən belə maneələr mətbuat və ictimaiyyətin inkişafına kömək edən işlərdən azdır. Adətən, kimsə – naməlum xəbərçi – məlumatı müxbirə sızdırır. Ona görə də ictimai idarələr arasında etibarlı əlaqələr yaratmağa cəhd etmək yaxşı fikirdir. Hakim və ya ərazi prokuroru əhvalatı gizli saxlamaq istədikdə məhkəmə kargüzarı və ya prokuror köməkçisi maneəni yarım keçmək üçün sizə kömək edə bilərlər. Belə məhdudiyyətlər qoyan rəsmi şəxsləri kütləvi informasiya vasitələrinin bu əmrə düşmən münasibəti maraqlandırmayacaq. Lakin yüksək vəzifələr tutmaq istəyən işçilər, ümumiyyətlə, jurnalistlərlə pis münasibətdə olmağı qətiyyətlə arzulamırlar. Xəbərçiyə qarşı mənfi münasibətdən asılı olmayaraq, məlum qaydaya görə məlumat verməyi qadağan edən əmrləri pozmaqla əldə olunsay belə informasiya çap oluna bilər. Qəzetlər informasiyanın “Ağ evdən müsahibə”, “bələdiyyə işçisinə”, “yüksək vəzifəli şəxsə” aid olduğunu deməklə böyük düşüncəsizlik etmiş olurlar. Əlbəttə ki, belə ehtiyatsızlığa görə müsahibinizin işini itirməsi realdır, lakin o risk etdiyini bilir və bu əmri pozmağa onun öz əsasları var.

Qaydanın pozulması

Qəzet müxbirləri bəzən ictimaiyyətin çəkindikləri yerlərə daxil olurlar. Qanuni olaraq “Qaydanı pozma” sözü hər kəsə aid edilir. Lakin bəzən tələsik, gərgin iş vaxtı müxbirlər ya bilərəkdən, ya da təsadüfən şəxsi mülkiyyətə daxil olurlar.

400-ə yaxın nümayişçi nüvə enerjisi zavodu əleyhinə çıxaraq Oklahoma (*Oklahoma*) emal şirkətinə məxsus otlağın hasarını uçuraraq, içəri daxil olmuşdular. Bir neçə müxbir onların ardınca xüsusi torpaq sahəsinə keçmiş, polislə nümayişçilər arasındakı dava-dalaşı qeydə almış, şəkillər çəkmişdilər.

Nümayişçilərdən bəziləri və səkkiz müxbir qaydanı pozduqları üçün həbs olunmuşdular. Birincilər azad edilmiş, müxbirlər isə günahlarına görə mühakimə edilmişdilər. Oklahoma məhkəmələri torpaq sahibkarlarının xüsusiyyətçilik prinsipinə əsaslanaraq bildirmişdir ki, şirkətin qaydanı pozan hər bir şəxsin həbsini tələb etmək hüququ var.

Ali məhkəməyə şikayətdə müxbirlər sübut etdilər ki, artıq bir dəfə kütlə şirkətin torpağına keçmişdir, o, daha xüsusi deyildir. Ali məhkəmə ittihamnamələri nəzərdən keçirməkdən imtina etmişdi.

Medianı daha da ürəkləndirən Ali məhkəmənin axırıncı qərarı olmuşdur. Bu qərar ticarət mərkəzi sahibkarlarından öz ərazilərində bəzi siyasi çıxışlara yer vermələrini tələb edən Kaliforniya qanununu dəstəkləyirdi. Hər halda belə mərkəzlərdə müxbirlərin alıcılardan müsahibə götürməsi, onların buradan uzaqlaşdırılmasına səbəb ola bilər.

Mətbuatın Azadlığı üçün Müxbirlər Komissiyası (*MAMK*)¹ inanır ki, onun Birinci Əlavə kimi başlanğıc dəlili var. Bu sənədə əsasən müxbirlər və fotoqraflar işlə əlaqədar xüsusi və ya yaşanılmayan sahəyə daxil olduqda cinayət xarakterli qanun pozuntusuna görə ittiham olunmamalıdırlar. Cak Landau (*Jack Landau*), vəkil-müxbir və *MAMK*-ın keçmiş icraçı direktoru “Editə ənd Publişə” qəzetində göstərirdi: “Nə qədər ki, müxbirlər yalnız passiv müşahidəçilər kimi hərəkət edirlər, xüsusiyyətçilik hüquqlarına toxunurlar və ya onların işinə qarışırlar, belə görünə bilər ki, onların siyasi nümayişlər, piketlər, yanğınlar və xüsusi mülkiyyətçiliklə bağlı polis departamentinin gördüyü işlər barəsində yazmağa geniş hüquqları var.”

Landau yazırdı ki, Oklahoma qərarından fərqli olaraq, Ali məhkəmə və digər məhkəmələr, ən azı yaşayış yerlərinə yaxın olmayan tarlalar, otlaqlar və digər torpaqlarla bağlı yer sahibkarlarının hüquqlarını azaldır.

Xüsusi qaydanın pozulması ilə bağlı necə qərar olursa-olsun, əgər nümayişlər yaxud digər fəvqəladə hadisələrin gedişinə kiminsə şəxsi mülkiyyəti mane olursa, müxbirlərin hadisənin qızğın yerində hər hansı bir qaydanı gözləyəcəklərinə inam yoxdur. Heç nə olmasa da, rəqabət onları dayanmağa qoymayacaq. Bundan başqa, hər belə məcburi daxilolma hadisəsi həbsə gətirib çıxarmır.

Bununla belə, başqa cür hadisələrdə, qaydanı pozmaq üçün xəbərdarlığa əhəmiyyət verməmək böyük müsibətə gətirib çıxara bilər. Məsələn, gecə kimya məhsulları şirkətinin heyətinə gizlicə daxil olub onun tullantılarının suyu çirkləndirməsini yoxlamaq cəhdi belə bir bəhanə ilə əsaslandırıla bilməz ki, siz yalnız qəzətdəki kiçik məqalədən həyəcanlandığınızı üçün buradasınız. İttiham sizin hərəkətinizi planlı qarət kimi qəbul edər və sizə qarşı məhkəmədə iş qaldırar. İstehsalat firması yenicə baş vermiş hadisəni araşdıran jurnalistlər dəstəsini qaydanı pozduqlarına görə bağışladığı halda, bir

¹ The Reporters Committee for Freedom of the Press (RCFP)

müxbirin gecə hasarı aşaraq şübhələndiyi cinayəti tədqiq etmək istəyi, şübhəsiz ki, kəskin reaksiya yarada bilər.

Son illərdə müxbirlərlə bağlı ən maraqlı hadisə 1995-ci ildə 169 nəfərin ölümü ilə nəticələnən Oklahoma şəhərindəki Alfred P. Murrah Federal Binasında (*Alfred P. Murrah Fideral Biding*) partlayış zamanı müxbirin hadisə ilə əlaqədar həmin binada olması idi. Burada olmaq onun vəzifəsinə aid deyildi.

“Çikaşa (Okla.) Deyli Ekspres” (*Chickasha (Okla.) Daily Express*) qəzetinin xəbərlər üzrə redaktoru Brenda More (*Brenda Moore*) xüsusi xilasetmə paltarını geyinərək dağılmış binaya daxil olan xilasedicilərə qoşulmuşdu. Həmin vaxt isə media əməkdaşlarını polislər hadisə yerinə yaxın buraxmırdılar. Ona baha başa gəlsə də More ilk eksklüziv məqalənin müəllifi olmuşdu. Mahalın xilasedicilər dəstəsinin üzvləri danlanmış, Brendanın rəhbərləri onu və digər jurnalistləri bu məsuliyyətli addıma etinasızlıq göstərdiklərinə görə töhmətləndirmişdilər. Əksər jurnalistlər isə yəqin ki, belə bir fikrin onların ağına gəlməsini arzulayırdılar.

İctimaiyyət üçün verdiyi məlumatda More demişdi: “Mən içəri keçməliydim, müxbir və vətəndaş kimi həmin mənzərəni görməliydim. Mənim məqaləmi gərginlik və mövzuya olan tələbat doğurdu. Sarsılmışdım, diqqətimi cəmləyə bilmirdim. Belə bir addım atdığıma görə mütəəssirəm və bu mənə həyat dərsi olacaqdır. Lakin mən heç kəsə heç bir ziyan vurmamışdım.”

İndi federal bina ictimai mülkiyyətdir. Lakin sərəncama görə polisin mətbuatı fəlakət zonalarından kənar saxlamaq hüququ var. Morenin hərəkəti qanun və əxlaq baxımından problemlər yaradır. O, həbs oluna bilərdi və ərazi prokuroru bunu təklif etmişdi. Təşəbbüskarlıq və qətiyyətlilik, ümumiyyətlə, yaxşı jurnalistika əlamətləri hesab edildiyi halda, müxbirin mövzunu ələ keçirmək üçün öz həmkarlarına qarşı ədalətsiz hiylə işlətməsi xoşagəlməzdir və jurnalistlər tərəfindən tənqid oluna bilər.

Axtarış və müsadirə

Ölkənin bir çox müxbir otaqlarında yeni müdafiə forması sınaqdan keçirilir. Qəzetlərin və teleradio verilişləri stansiyalarının müxbirləri və redaktorları yazıları, şəkilləri və qeydləri ya gizlədir ya da məhv edirlər. Bunun səbəbi odur ki, polis məhkəməyə çağırış kağızı və ya axtarış haqqında orderlə gələr və onları müsadirə edə bilər.

Hakimiyyət orqanlarının axtarış aparmaq hüququnu Ali məhkəmə 1978-ci ildə “Zöçər”in (*Zurcher*) “Stanford Deyli”yə (*Stanford Daily*) qarşı qaldırdığı məhkəmə işinin qərarında müdafiə etmişdi. Yeddi il əvvəl nümayişçilər Stanford Universiteti xəstəxanasına (*Stanford University Hospital*) hücum etmişdilər. Polis onları xəstəxanadan çıxartmışdı və polislərdən bəziləri etirazçılar tərəfindən döyülmüşdü. Tələbə şəhərciyinin qəzeti olan “Stanford Deyli” öz fotoqrafının bu qarışıqlıqdan çəkdiyi şəkilləri

dərc etmişdi. Ərazi prokuroru nəşrlərin və neqativlərin polis zabitləri tərəfindən yoxlanılması üçün qəzet redaksiyasında axtarış aparmaq orderi almışdı.

Məhkəmə birinci mərhələsində “Deyli”nin axtarış aparmaqla Birinci Əlavənin verdiyi hüquqların pozulması haqqında iddiasını dəstəkləmişdi. Bu qərar Ali məhkəmə tərəfindən ləğv edilmişdi. Ali məhkəmə qərara almışdı ki, nə Birinci, nə də Beşinci Əlavələr cinayət dəlilini tapmaq üçün axtarışa mane ola bilməz.

Bununla belə, 1980-ci ildə Konqresin və prezident Cimmi Karterin dəstəklədiyi layihə federal, ştat, yerli hüquq mühafizə orqanlarına “xüsusi səbəblər” olmadan müxbir otaqlarında gözlənilməz axtarış aparmağı qadağan etdi.

Buna baxmayaraq, bu cür axtarışların qorxusu qalmaqdadır. Bir çox qəzetlər və teleradio verlişləri rəhbərliyi öz işçilərinə belə şəraitdə necə hərəkət etmək barədə təlim keçmişdilər. Adətən, işçilərə məsləhət görülmüşdür ki, belə hallarda polisin işinə qarışmasınlar, eyni zamanda onlara kömək də etməsinlər.

Müsadirədən sığorta olunmaq üçün bəzi qəzet təşkilatları yazıları, lentləri, qeydləri məhv edir və ya gizlədirlər. Burada problem ondadır ki, müxbirin yazısı və ya lent yazısı onun özünü və qəzetini böhtanla bağlı mühakimədən müdafiə edən yeganə vasitə ola bilər. Çünki onlar məqalənin ehtiyat yazısıdır.

Hüquq mühafizə orqanları ilə kütləvi informasiya vasitələri arasında axtarış, müsadirə, açıqlama və Birinci Əlavənin digər mübahisəli məsələləri üstündə başlanan düşmənçilik münasibətləri davam edir. Media bəzilərini uducaq, bəzilərini uduzacaq. Yadda saxlanılacaq başlıca amil odur ki, hər bir demokratik şəraitdə bu suallar müzakirə oluna və ya məhkəməyə verilə bilər. Bir çox başqa ölkələrdə mətbuatın hüquqlarının qorunması tələblərinə hakim qüvvələr qəzetləri bağlamaq, redaktorları və ya müxbirləri həbsxanaya salmaq, ya da onları öldürməklə cavab verirlər.

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Cinayətlə bağlı məhkəmə proseslərində təcrübəsi olan iki yerli hakimdən və hüquqşünasdan, yerli vəkillər birliyinin prezidentindən, qəzet redaktorundan və məhkəmə müxbirindən müsahibə götürün. Onların mülahizələrinə əsaslanaraq, azad mətbuatın mövzusu olan ədalətli məhkəmə prosesindən oçerk yazın. Son vaxtlarda baş vermiş elə məhkəmə prosesi tapın ki, o, sizin məqaləniz üçün mövzu olsun.
2. Siz gündəlik qəzetdə ümumi tapşırıqları yerinə yetirən müxbirsiniz. İşindən narazı olan bir nəfərdən məlumat alırsınız ki, böyük bir yükdaşıyan şirkətin sahibi bir sahildən digərinə İran üçün qeyri-qanuni yolla kompüter avadanlıqları və təyyarə hissələri daşıyır. Siz öyrənmisiniz ki, Federal Axtarış Bürosu şirkətin

işini araşdırır, lakin mətbuata heç bir məlumat vermir. İşçilər sizə güman olunan yolasalma haqqında heç nə deməyəcəklər. İnformasiya verən şəxsin məlumatını göstərən araşdırmanız əsaslıdır. Siz çap ediləcək eksklüziv məqalə yazın.

ABŞ-ın prokuroru çağırış vərəqəsi ilə sizi məhkəməyə çağıraraq şahid kürsüsünə çıxardır. Yükdaşıyan şirkətin rəhbərlərini günahlandıran aktı almış prokuror sizdən məlumat götürdüyümüz gizli mənbəni soruşur və hakim də onu dəstəkləyir. Əvvəlcədən siz öyrənmişdiniz ki, sizə məlumatı verən şəxsin özünün qeyri-qanuni ticarətdə əli var və bu barədə sizə yalan deyib.

İttihamçının sualına öz cavabınızı və bu cavabın səbəblərini dürüst ifadə edin. Yadda saxlayın ki, müsahibinizin adını deməkdən imtina etsəniz, həbs oluna bilərsiniz. Burada səhv, yaxud düzgün qərar yoxdur. Sizin qazanacağınız xal başlıca olaraq məsələni dərk etməyinizdən asılıdır.

3. Yerli şəhər bələdiyyələrinin, planlaşdırma komissiyasının, məktəb şurasının və digər ictimai təşkilatların iclas keçirmə əhəmələrini yoxlayın. Onlar iclaslarını ştatın açıq iclas keçirmək haqqında qanununa uyğunmu aparırlar? Əgər belə deyilsə, onda bunun səbəbini öyrənin? Məqaləni yazın.

VIII FƏSİL

Müxbirlər otağında

Televizorda və kinoda gördüklərinizə inanmayın. Kütləvi informasiya vasitələri çoxdan mövcud olmayan jurnalistikanı məşhurlaşdırmışdı. Qarmaqarışq müxbirlər otağından başlayan jurnalistika baş vermiş hadisələri inadkarlıqla öyrənmək üçün dəridən-qabıqdan çıxaraq özünü bir gərgin vəziyyətdən digərinə atmağa hazır olan müxbirlərdən və onlara qışqıra-qışqıra göstərişlər verən içki düşkünü redaktorlardan ibarət idi. Ola bilər ki, bu cür müxbirlər otağının bir neçəsi başqa yerlərdə də mövcuddur. Amerikanın böyük gündəlik qəzetlərinin əksəriyyəti Hildi Consonun (*Hildi Johnson*) vaxtındakı siqaret tüstüsü ilə dolmuş köhnə daxmalardan daha çox sığorta şirkətlərini xatırladır. (Bizim aramızda olan nisbətən gənc adamlar üçün Hildi Conson teatrda və kinoda ön planda duran dağınıqsaxlı, yüngül şlyapalı və heç vaxt “yox” cavabını qəbul etməyən şinelli bir müxbir idi.) Müşahidəyə əsasən, bugünkü müxbirlər keçmiş həmkarlarından daha yaxşı geyinir, az içir və çox işləyirlər. Onlar çox işləyirlər, çünki bir çox qəzetlərin, xüsusilə ictimai qəzetlər birliyinin sahibləri öz vəsaitlərindən daha çox gəlir çıxarmaq istəyirlər. Bunun bir yolu nisbətən az işçi götürüb onlardan çox iş tələb etməkdir.

Müxbirlər otağında görülən işlər

Nəticə etibarilə, redaktorlar və sahibkarlar nisbətən az işçi ilə öz icmaları haqqında daha yaxşı yazmağa ümid etdiklərindən, 1980-ci illərin sonu və 1990-cı illərdə müxbir otaqlarını dəyişməyə başladılar. Ənənəyə görə, böyük gündəlik qəzetlərdə təşkilatçı redaktor səhər və günorta iclası keçirməklə redaksiyanın cari əməliyyatlarına nəzarət edirdi. Burada qəzetin müxtəlif sahələrinin – xəbərlər, baş məqalələr, idman, biznes, dövlət, milli bölmələrinin redaktorları növbəti gün nəşrə gedəcək məqalələri müzakirə edirdilər. Qəzetin redaktoru nadir hallarda belə icaslarda iştirak edirdi. Əvəzində isə o, qəzetin keyfiyyətli və mənfəətli olması üçün naşirlə birgə onun dizaynı üzərində işləyirdi. Təşkilatçı redaktorlar və onların assistentləri xəbərlərin gündəlik işıqlandırılmasına və qəzetdə məqalənin yerləşdirilməsinə dair qərar qəbul etməyə məsul idilər. Bölmə redaktorları tapşırıqlar hazırlayırdılar və onların müxtəlif sensasiyalar, məhkəmələr, polis,

təhsil, daşınmalar, bələdiyyə, dövlətin qanunverici orqanları, mahalın idarə heyəti və s. kimi xüsusi sahələri işıqlandıran müxbirlərə nəzarət etmək üçün assistentləri var idi.

Adətən, gənc müxbirlər ümumi xarakterli tapşırıqlar yerinə yetirirdilər, yəni onlar daha təcrübəli müxbirlərin etmədiyi istənilən işi görürdülər. Liza Minellinin kartof becərən fermerlərdən müsahibə götürdüyü kimi. Onlar həmçinin yanğınsöndürən maşının arxasınca düşür, polis müşahidəçilərini izləyirdilər. Hökumətin ən mühüm idarələri haqqında artıq yazıldığından və veteran müxbirlər vaxtlarının çoxunu iclaslara getməyə, bürokratlardan, siyasətçilərdən və hüquq mühafizə orqanlarının rəhbərlərindən müsahibə götürməyə sərf etdiklərindən belə tapşırıqları gənclər yerinə yetirirdilər. Bununla belə, 1980-ci illərin sonlarında qəzet biznesinin iqtisadi mühiti dəyişməyə başladı.

1970 və 1980-ci illər qəzet inhisarında partlayış yaratdı. Hətta ən çətin illərdə belə qəzet nəşrinin vəziyyəti digər sahələrdən xeyli yaxşı idi. “Nayt-Rider” (*Night-Ridder*) qəzetinin mərhum rəhbəri Ceyms Batteni (*James Batteni*) bir tanışını haqqında belə danışmağı xoşlayırdı: “O, “küt olmasına baxmayaraq” qəzetə pul qazanmaq üçün gəlmişdi.” Həmçinin qəzetlərin inhisarı həyat normasına çevrildikcə, qəzet oxumaq seçimi tamamilə azalırdı. Bu vəziyyət Batteni və onun nəslindən olan jurnalistləri oxuculara münasibətləri barədə yenidən düşünməyə sövq etdi. Amerikanın böyük şəhərlərində geniş yayılmış demoqrafik dəyişikliklər xəbərləri işıqlandırmaq üçün redaktorları yeni yollar araşdırmağa təhrik edirdi. Orta təbəqənin adamları əvəzinə şəhərlərdə ənənəvi qəzet oxucusu olmayan və çoxluq təşkil edən kasıb mühacirlər artmağa başladı. Orta təbəqənin nümayəndələri şəhərləri tərk edib şəhərətrafi yerlərə köçməyə başladılar. Həmin vaxt əyalətlərin gündəlik qəzetləri şəhər qəzetlərinə nisbətən daha çox dövr edirdi. Çoxlu sayda oxucusunu itirən şəhər qəzetlərinə reklamçıların diqqətini cəlb etmək lazım idi. Hətta belə vəziyyətdə də qəzetlərin gəlirləri digər sənaye sahələrinə nisbətən iki dəfə çox idi. Bununla belə, sahibkarlar ürəklərincə olan qazanclarını qorumaq istəyirdilər. Bir çoxu şəhər qəzeti əvəzinə əyalət qəzeti kimi fəaliyyət göstərməyə üstünlük verərək şəhərdəki köhnə redaksiyalarını əyalətlərə köçürdülər.

1990-cı illərin əvvəllərində Orinc Kauntidə (*Orange County*), Kaliforniyada ilk dəfə olaraq “Orinc Kaunti Recister” (*Orange County Register*) qəzeti şəhər ətrafında müxbirlər otağını sınaq üçün təşkil edən ilk qəzet oldu. Bu taktika başqa qəzetlər tərəfindən geniş şəkildə qəbul edildi. Baş redaktorlar təşəbbüskarlığı artırmaq və sanballı reportaj hazırlamaq üçün jurnalistlərin çiyinlərinə həddindən artıq böyük yük qoydular. Onlar idarələri, bürokratları və iclasları işıqlandırmaq əvəzinə müxbirlər otağının işçilərini yeniləşdirib, müxbirləri və redaktorları mövzular üzrə müəyyənləşdirdilər. Biznes redaktoru maliyyə işləri ilə məşğul olan redaktora çevrildi. Məqalələr, əyləncələr və idman, polis, məhkəmələr və sosial məsələlər, elm və

hökumətlə bağlı mövzular üçün redaktorlar var idi. Həmin qrupların daxilində, məsələn, siyasət və hökumət, şəhərlər və ərzaq, bazarlıq və dəb sahələri üçün köməkçi redaktorlar fəaliyyət göstərirdi. Ümumi tapşırıq almış səkkiz nəfərdən ibarət müxbirlər dəstəsini dörd yerə ayıraraq, Xüsusi Təyinatlı Dəstəyə¹ (XTD) bölürdülər. Bu dəstə böyük məqalələr yazmaq və istintaq aparmaq qabiliyyətinə malik idi.

Redaktorlar əmin idilər ki, yenidən təşkil olunma bölmələr arasındakı ənənəvi maneənin aradan götürülməsinə, bütövlükdə mətbuatda işıqlandırmanın inkişafına kömək edəcək, fəvqəladə xəbərlərin müvəffəqiyyətlə verilməsini təmin edəcək. Yenidən təşkil olunmanın nailiyyətini göstərmək üçün heç bir müstəqil rəy deyilmədi, lakin digər qəzetlər gəlirlərinin aşağı düşdüyü halda yenidən təşkil olunma yolları axtarırdılar vaxt işlərini elə bu qaydada qurmağa başladılar. Çoxları xüsusi sahə müxbirlərini ayırmaqla oxşar üsullardan istifadə etdilər.

Nümayəndəliklər

Əksər qəzetlərin bəzi xarici dövlətlərdə, ölkə paytaxtlarında və Vaşinqtonda (*Washington, D.C.*) nümayəndəlikləri var. Lakin daha çox yayılanlar qəzetin kənd və şəhər ətrafında, şəhər şurasında, hökumət orqanlarında, polisdə, məhkəmələrdə olan şöbələridir. Şöbələrin müxbirlərindən daim yeni mövzular tapmaq, onları araşdırmaq, bu sahədə və ya mövzuda nəyin işıqlandırılıb-ışıqlandırılmaması haqqında qərar qəbul etmək gözlənilir. Məhkəmə müxbiri, məsələn, eyni zamanda gedən altı məhkəmə iclasından birini seçə bilər və ya müəyyən olunmuş istənilən gündə bir neçə məhkəmə iclasına baş çəkə bilər. Polislərin fəaliyyətini işıqlandıran müxbirlərin polisin mərkəzi orqanlarında mətbuat otağı götürmək imkanı var. Onlar nəzarətçi ilə məsləhətləşə, hansı cinayət yaxud dava-dalaşın ən əhəmiyyətli xəbər olduğunu və onun mətbuatda dərcinin layiq olub-olmadığını müəyyən edə bilərlər.

Qəzetin redaktə mərkəzi

Redaktə mərkəzi əksər qəzetlərdə sərlövhə verməmişdən əvvəl məqalələrin üslub, dəqiqlik, orfoqrafiya və qrammatik cəhətdən redaktə olunduğu yerdir. Əsasən hər növ məqalələrlə işləmək iqtidarında olan redaktə mərkəzlərinə üstünlük verilir, bununla belə, böyük qəzetlərdə redaksiyanın xəbərlər, idman, məqalələr üzrə müxtəlif şöbələrinin öz redaktə mərkəzləri var.

Təyin olunmuş redaktor məqaləni redaktə etdikdən və müxbir onun üzərində lazımi düzəlişlər apardıqdan sonra mərkəzin redaktoru məqalənin üzərində işləyir. O, həmçinin dəyişikliklər edir və sonra qəzetin özünəməxsus iş prinsipindən asılı olaraq müxbirlə bu dəyişiklikləri müzakirə edir. Mərkəzin

¹ Special Weapons and Tactics (SWAT)

redaktoru şəkilləri, sxemləri, qrafikləri izah edən qeydlər yazır, başlıqlar, çoxbaşlıqlı məqalələr üçün bir sərlovhə verir və xəbərlərin hüdudlarını müəyyən edir.

Texniki redaktorluq bütün detalları öyrənməyi tələb edən xüsusi, son dərəcə nüfuzlu işdir. Qəzetin rəhbərləri texniki redaktoru işə götürərkən aparıcı jurnalistlər axtarırlar. Onlardan biri demişdir: “erudisiyalı şəxs elə adamdır ki, yalnız bir fənn tələb olunduğu halda Latin Amerikasının siyasi tarixindən və ya Şekspir yaradıcılığından, yaxud da riyaziyyatdan iki dərəcə götürmüş olsun.” Bəzi qəzetlər tamamilə redaktə mərkəzini ləğv etməyi sınaqdan keçirirlər. 1995-ci ildə ”Viçita İql” (*Wichita Eagle*) qəzeti redaktə mərkəzini ləğv edəndə müxbirlər otağında şok vəziyyəti yaratdı, səs-küyə səbəb oldu. Müxbirlər dəstəsinə təyin olunmuş texniki redaktorlar məqalələr yazırlar; müxbirlər isə məqalələr üçün sərlovhələr verirlər. Bununla yanaşı, qəzet jurnalistləri dəstələrdə qruplaşdıraraq orta idarəedici vəzifələri ləğv etməklə müxbir otağının yenidən təşkil olunmasını sınaqdan keçirdi.

Redaktorlar

Ənənəvi qəzetlərdə təşkilatçı redaktor redaktora, baş redaktora, hətta qəzetin naşirinə də məlumat verir. Gündəlik xəbərlərin işıqlandırılmasından başqa, təşkilatçı redaktor, adətən, qəzetin müxtəlif redaktə bölmələrinə, işəgötürmə və işdən azad etmə məsələlərinə də nəzarət edir. Qəzetin tirajından asılı olaraq təşkilatçı redaktor həmçinin səhifənin hazırlanması ilə məşğul ola bilər, kasıblar üçün nəzərdə tutulan proqramda göstərilən fondun lazımsız yerə xərclənməsini, yaxud ştatın həbsxanasında artan zorakılığı araşdırma bilər. Məsələn, “San Fransisko İgzaminə”də (*San Francisco Examiner*) təşkilatçı redaktor yeddi nəfərdən ibarət müxbirlər və fotoqraflar dəstəsinə məqalə üçün Latin Amerikasının sosial və iqtisadi vəziyyəti barədə mükəmməl mövzu verməklə mühüm iş görmüşdü.

Qəzetin redaktoru redaktə mərkəzini istiqamətləndirir və çox vaxt səhifələrin hazırlanması üzərində təşkilatçı redaktorla birgə işləyərək modellər hazırlayır. Səhifənin dizaynı – məqalənin qrafika işləri və qəzetin bədii tərtibatı TV-nin təsiri ilə getdikcə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İndi saysız-hesabsız informasiya mənbələri ilə rəqabət aparmaq və qəzet alıcılarına yol tapmaq üçün redaktorlar qəzetləri mümkün qədər cəlbedici etmək istiqamətində işləməlidirlər. Müxbirlər və redaktorlar üçün bu, o deməkdir ki, onlar səhifələrin dizaynı, qrafiklərin işlənməsi və rənglərin seçilməsi sahəsində bacarıqlı olmalıdırlar.

Qəzətdəki redaktorların sayı onun tirajından asılıdır. Tirajı 100 mindən artıq olan qəzetlərin başqa sahələrlə yanaşı, daşınmaz əmlak, incəsənət, səyahət, dəb, ərzaq, bağçılıq və ev təmiri ilə bağlı sahələrə aid məqalələrə cavabdeh olan redaktorları ola bilər. Demək olar ki, bütün qəzetlərin baş məqalə və rəy səhifəsi üçün redaktorları var. Böyük qəzetlərdə bazar günü və

həftəsonu buraxılışlarını ayrıca işçi qrupu hazırlayır. Həmçinin əksər qəzetlərin cəlbədicə dizayna, fotolara və qəzetin bədii tərtibatına cavabdeh olan ayrıca qrafika şöbəsi var.

Mümkün qədər ən yaxşı məqalələr kompleksini təqdim etmək üçün müxbirlər, redaktorlar, dizaynçılar və rəssamlar birgə işləyirlər. Müxbirlər qrafika rəssamlarına və fotoqraflara müntəzəm olaraq fotosəkillərə dair tapşırıqlar verməklə, hansı şəklin məqalənin məğzini daha yaxşı təsvir edə bildiyini müzakirə etməklə onlara yardım göstəriirlər.

Digər şöbələr

Naşir qəzetin həm baş meneceri, həm də çox vaxt sahibidir. Əgər qəzetin sahibi bir neçə kiçik və ya bir böyük şirkətdirsə, naşir sahibkarın marağını əks etdirir və biznesdə gəlirinə təminat verir. Sahibkarın və ya naşirin günün xəbərləri haqqındakı rəyi, adətən, baş məqalələrin yerləşdiyi səhifənin redaktoru tərəfindən yazılaraq həmin səhifədə və ya onun qarşısındakı səhifədə (*op-ed*) çap edilir. Adətən, əsas səhifənin redaktoru qəzetin redaktoruna deyil, birbaşa naşirə hesabat verir. Naşir qəzetin biznes əməliyyatlarına, tirajına, buraxılışına, reklamlara və elanlara nəzarət edən baş menecerlə işləyir. Baş menecer və naşir redaksiyanın büdcəsini, adətən, qəzetin redaktoru və ya təşkilatçı redaktoru ilə birlikdə müəyyənləşdirirlər.

Kilsənin dövlətdən ayrılması

Qəzetin biznes tərəfi gəlir gətirir; jurnalistlər isə onu xərcləyirlər. Jurnalistikada kök salmış bir ənənə bu iki tərəfi bir-birindən aralı saxlayırdı. Jurnalistlər çox vaxt biznes rəhbərlərini simic, özlərini isə rahatları mütəəssir etmək, narahatları sakitləşdirmək məqsədilə ictimaiyyətə xidmət etmək tapşırığı almış idealistlər kimi qəbul edirlər.

Lakin müzakirə etdiyimiz son iqtisadi dəyişikliklər nəticəsində iki tərəfi ayıran sədd artıq uçmaqdadır. Naşirlər az büdcəni və jurnalistlərin səmərəli işləmələrini təmin etmək üçün redaktorlara bilavasitə təzyiqliq göstərməklə maliyyə xərclərinə əsaslı təsir edə bilir və edirlər.

Xalis gəlirin artmasında marağı olan bəzi qəzetlər redaksiya ilə qəzeti yayanlar arasında əlaqə saxlayırlar. Onlar bundan oxucuların rəyini öyrənmək üçün istifadə edirlər. Vətəndaşların demokratiya şəraitində məsuliyyətlə fəaliyyət göstərməsi üçün bilmək istədikləri barədə redaktorların fikirlərindən daha çox oxucuların zövqünü oxşayan yazıları dərc etmək lazımdır. Əsas rəhbər işçilər deyirlər ki, müşahidələrə əsasən oxucular, daha çox tələb olunan və aktual məlumatlar istəyirlər, o cümlədən reklamçılar da müxtəlif mövzulu məqalələrə üstünlük verirlər. Floridada, Roka Ratonda (*Roca Raton*) qəzetlər yaşlı, varlı oxucularını itirmədən, gənc mütəxəssisləri cəlb etmək məqsədilə yenidən dizayn olundu. Redaktorlar qəzetləri parlaq rənglər, tünd

qrafiklər və az da olsa şok xəbərlərlə dəyişdirdilər. Bu da bir nəfər media tənqidçisinin nüsxəni “qəzet maskası geyinmiş alıcı bələdçisi” adlandırmasına imkan verdi.

1990-cı illərin əvvəllərində ölkənin ikinci böyük qəzetlər birliyi olan “*Nayt-Ridə*” qəzetləri radikal dəyişikliklər layihəsini yerinə yetirdi. Şirkətin təxminən bütün qəzetləri “nəşrdə birgə istifadə edilən qaydalarda dəyişikliyin əsas layihələrini həyata keçirməyə başladı”. “*Advertayzing Eyc*” (*Advertising Age*) bildirmişdir ki, bu məlumat həmin vaxt şirkətin vitse-prezidenti olmuş Bill Beykerə (*Bill Baker*) məxsusdur. Daha çox yerli xarakterli və əhalinin həyat tərzindən bəhs edən xəbərlər də daxil olmaqla oxucuların mühüm hesab etdikləri mövzulara üstünlük vermək istiqamətində xəbərlərin işıqlandırılmasında dəyişikliklər oldu. Qaridə çıxan (*Gary, Indiana*) “*Post-Tribune*” qəzetində redaktor Viliam V. Satn (*William W. Sutton Jr.*) müxbirlər otağının strukturunu dəyişərək, onun dediyi kimi, “oxucuların diqqətini cəlb edən məqalələri” əsas tutaraq icaslara aid məqalələri qəzetdən çıxartmışdır. Bəzi oxucuların şikayətindən sonra qəzet iclas materiallarını yenidən qəzetdə dərc etdirməyə başladı. O deyirdi: “lakin biz onları başqa məzmununda dərc edirik. Oxucuların həyatını asanlaşdıran və onlara nəzarət etmək imkanı verən yeniliklərə və məlumatlara üstünlük veririk.” Sonra o, əlavə edirdi ki, müxbirlər otağı mədəni dəyişikliklərə məruz qaldı. “Mən oxuculara deyirəm ki, mən sizin qəzetin redaktoruyam. Öz qəzetinizdə nəyi görmək istədiyinizi mənə deyiniz, biz sizi daha çox razı salmaq üçün əlimizdən gələni edəcəyik.”

Qəzetin qəbul etdiyi qərarlarda iqtisadi problemlərin nəzərə alınması meylini şərh edəcək mövzu da özünü göstərə bilər. İdman mədəniyyəti və biznesi mövzusunda şərhələr yazan “*Filadelfiya İnkvayrer*”-in (*Philadelphia Inquirer*) müxbiri Maykl Sokolov (*Michael Sokolove*) deyir ki, biz yaxşı qazanc axtararkən heç bir məqsədə xidmət etməyən lazımsız işlərə çoxlu enerji itiririk. “Qəzetin jurnalist xülyaçıları, adətən və ya çox vaxt Mayamidən gələn və gəlməkdə davam edən bəzi təşəbbüslərə elə qoşulurlar ki, öz enerji və istedadlarını böyük jurnalistikaya sərf etmək əvəzinə, hesabatlar yazır və ya icaslara gedirlər. Əgər onlar, hətta xoş niyyətli olsalar belə, bu cür işləyirlərsə, onda əbəs yerə jurnalistikaya üstünlük verir, özlərini ona həsr edirlər. Bu, qəzetin keyfiyyətinə də təsir göstərir.”

“*Filadelfiya İnkvayrer*”-in keçmiş redaktoru Maksvell E.P. Kinq (*Maxwell E.P. King*) deyir ki, redaktorlardan və müxbirlərdən ən əlverişsiz vəziyyətdə böyük işlər tələb olunur və onlar bunu sözsüz yerinə yetirirlər. Qəzet işçiləri fədakar insanlardır. Əgər siz onlara şərait yaratsanız, onlar əllərindən gələni edəcək, cəhənnəm əzabına dözmək belə olsa işləyəcəklər. Biz bəzi işləri yerinə yetirməməliyik. Biz xəbərlərin verilməsinə və onların getdikcə təkmilləşməsinə çox az əhəmiyyət veririk.”

Kinq deyir ki, maliyyə məsələləri baş redaktorları çox narahat edir, lakin tək-cə “*İnkvayrer*”də yox. “Bu, problem demək olar ki, istənilən qəzet şirkətində var.” O deyir: “Mən bilirəm. Bundan çıxış yolu yoxdur.”

“*Nayt-Ridder*”in keçmiş redaktoru, indi isə “*Baltimore’s San*”in (Tayms Mirrə) (*Baltimore’s Sun, Times Mirror*) redaktoru Con Karol (*John Carroll*) deyir ki, korporativ jurnalistikanın meydana gəlməsi ilə redaktorların rolu dəyişmişdi. O deyir ki, təkcə “*Nayt-Ridder*”də deyil, Amerika jurnalistikasının hər yerində kommunizm səhnədən getmiş, kapitalizm qələbə çalmışdı. “Amerikanın ümumi həyat meyarlarının şərhə ön plandadır. Lakin burada demək olar ki, icmaya xidmət, coşqun jurnalistika kimi digər bütün meyarlar istisna olunmuşdur. Redaktorlar daha çox bizneslə məşğul olurlar, getdikcə daha az icmaların yaxşı və pis işlərinə müstəqil rəhbərlik edirlər.

Müxbirlər otağı haqqında qeyd

Bizim apardığımız ümumi müzakirələrin əksəriyyəti, nəticə etibarilə, bugünkü əsas mərkəzi qəzetlərin müxbir otaqlarının jurnalistlər tərəfindən necə idarə edilməsi haqqındadır. Yadda saxlayın ki, bununla belə, kiçik, orta ölçülü, gündəlik, həftəlik, iki həftədən bir çıxan qəzetlərin idarə olunması bir-birindən çox fərqlidir. Hər bir qəzet icmanın ehtiyaclarından, onun xidmət etdiyi sahibkardan asılı olaraq müxtəlif cür idarə olunacaqdır.

Bu, gündəlik şəhər qəzetidirmi? Həftəlik şəhərətrafi qəzetidirmi? Rəqabətli, yoxsa inhisar bazarındadır? Onun tirajı bir neçə mindir, yoxsa 500 min? Müxbir otağının necə işləməsi haqqında ən son məlumatı və əsas müsahibləri axtarmaqla məqalə yazmaq istəyirsinizsə, iş üçün müraciət etməzdən əvvəl işlə tanış olun, mətbuatda məqalə ilə çıxış edin, hadisə danışın, qəzetdə və televiziya şirkətində araşdırma aparın.

Təklif olunan tapşırıqlar

4. Zavoda ekskursiyaya getmək üçün yerli qəzetə müraciət edin. (Əgər lazımı bildiriş verilərsə, qəzetlər, ümumiyyətlə, jurnalist qrupları üçün səyahətlər təşkil edirlər).
5. Mərdən, şəhər şurasının üzvündən, polis rəisindən və ya şəhər rəhbərindən onun işi ilə bağlı cari məsələ haqqında müsahibə götürün. Heç olmasa müsahibəniz faktik xəbərlər əvəzinə gündəlik xəbərlər şəklində də alınmazsa, onda hadisəni əsas məqalə şəklində yazın.
6. Polisi, şəhər bələdiyyəsinin və əyalətin idarəetmə mərkəzinin xüsusi müxbirlərini müşayiət edin. Öyrəndikləriniz haqqında hesabat yazın.
7. Yenicə muzdla yanğıın törətmiş üç kişi və bir qadını həbs etmiş xəfiyyədən soruşacağınız on sualın siyahısını hazırlayın. İcmanınızda son üç həftədə naməlum səbəblərdən 15 yanğıın hadisəsi baş verib. Onları öyrənin.
8. Üç qəzet seçin və onları ümumi məzmunu, yazı üslubuna, tərtibatına, qrafikasına, baş səhifəsinə, yerli, dövlət, milli və xarici məlumatları necə işıqlandırmasına görə tənqid edin.

IX FƏSİL

Etika və dəqiqlik

Patrisiya Bouman (*Patricia Bowman*) prezident Con F. Kennedinin (*John F. Kennedy*) nəvəsi – Vilyam Kennedi Smissi (*William Kennedy Smith*) onu zorlamaqda günahlandırmışdır. Geniş şərh edilən məhkəmə prosesində ona bəraət qazandırdılar.

Qəzetlər adətən zorakılıqdan zərər çəkənlərin adlarını yazmırlar. Bununla belə, Boumanın adı birinci London qəzetində, sonra Birləşmiş Ştatların supermarket qəzetlərində, daha sonra NBC Nyusun (*NBC News*) məqaləsində çap olunaraq bütün dünyada tanındı. Nəhayət, onun adı avqust ayında “Nyu-York Tayms”da və bir neçə digər böyük qəzətlərdə çıxdı. Bu zəncirvari reaksiya idi.

İdarəçi Redaktorların Mətbuat Birliyinin¹, *APME News* jurnalında, özü haqqındakı məqaləsində Bouman bildirdi ki, onu axtaran media tərəfindən “o yenidən təhqir olundu”.

“Mən küçədə maşın qapılarının çırpıldığını eşitdim,” – Patrisiya yazırdı. “Qapının zəngi çalındı. Telefon zəng çaldı. Mən və qızım nəzarət altında yaşayırdıq. Həmin gecəyə qədər çöldə üstündə ötürücü qurğular quraşdırılmış teleradio stansiyalarının maşınları var idi... Mən dəhşətlə anladım ki, əgər media məni tapıbsa, demək məni zorlayan şəxs də tapa bilərdi. İkinci izləmə – ikinci zorakılıq başlamışdı.”

Digər zərər çəkənlər haqqında mətbuatda yazılmadığı halda Bouman nə üçün məhz onu seçdiklərini soruşmaqda davam edirdi.

“Kütləvi informasiya vasitələrinin öyrətmək və məlumat vermək səlahiyyəti var.” – o qeyd etdi. “Adımın qəzətlərdə verilməsi öyrətmək və ya kimdəsə müəyyən fikir yaratmaq üçün heç nə etmədi.”

Onun adının “seçilməsinə” səbəb ittiham olunanın məşhurluğu, bulvar qəzetlərinin cazibədarlığının artırılması və onların qızğın rəqabəti olmuşdu.

Bir çox jurnalistlər Boumanla razılaşırlar və daha çoxu belə etika problemlərinə görə əzab çəkirlər. Redaktorların və yaxud müxbirlərin elə bir konfransları yoxdur ki, orada etikaya dair məsələlər və onların həlli yolları müzakirə olunmasın. Peşəkar Jurnalistlər Cəmiyyəti² jurnalistlərə kömək etmək üçün etika normalarını qəbul etmişdi, İdarəçi Redaktorların Mətbuat Birliyi isə onu yazıda istifadə olunmaq üçün təkmilləşdirir. Bir neçə qəzet ciddi surətdə

¹ Associated Press Managing Editors

² Society of Professional Journalists (*SPJ*)

həyata keçiriləcək etik davranışlar üçün öz qaydalarını qoydular. Bəzi qəzetlər həmçinin oxucuların redaksiya üzvləri haqqında şikayətlərini təqdim edən, lakin qəzet departamentindən və hətta nəşirlərdən asılı olmayan məmurları işə götürürlər. Onlar yanlış iddiaların səbəblərini, etika qaydalarını şübhə altına qoyan məsələləri yoxlayır və çox vaxt müxbiri və yaxud redaktoru təqsirləndirən fikirlərlə birlikdə öz araşdırmalarını qəzetdə nəşr edirlər. Buna görə də bu məmurlar öz həmkarları arasında heç də məşhur deyillər.

Siz öz yerli qəzetinizdə səhvləri düzəltmək üçün “düzəliş” lövhəsini də nəzərdə tutmalısınız. Səhvlər etməyin, çünki artıq 1920-ci, 30-cu, 40-cı və 50-ci illərin, etikaya az fikir verən kobud şərhli jurnalistikasının dövrü keçib. Digər informasiya vasitələrinin qızğın rəqabəti və tirajın azalması ilə qarşılaşan qəzetlər qoyduqları etika standartlarına etinasız yanaşmaqla bir daha oxucularını itirmək fikrində deyillər. Bundan başqa işə yenicə başlayanların əksəriyyəti tədris planlarına etika kursları da daxil olan jurnalistika məktəbinin məzunlarıdır.

Ancaq jurnalistika nə dəqiq elm, nə də ideal bir peşə olmadığından etika və dəqiqlikdə səhvlər yaranır. Bunlar informasiya vasitələrinin qarşılaşdığı başlıca problemlərdir.

Maraqların toqquşması

Siyasi namizədə ictimai informasiya vasitəçisi kimi xidmət edən müxbir və öz gəliri üçün ticarət haqqında “məxfi məlumatlar” toplayan biznes müxbiri açıq-aşkar etikəsiz hərəkət edir və rəhbərlik onların fəaliyyətlərindən xəbərdar olduqda işdən uzaqlaşdırılacaqlar. Bundan başqa, kiminsə və yaxud hər hansı bir təşkilatın haqqında sanballı məqalə yazmaq üçün rüşvət alan müxbir də işsiz qala bilər.

Cənubi Kaliforniyanın həftəlik qəzetində idman bölməsinin qadın müxbiri rəhbərliyə bildirdi ki, orta məktəbin bir voleybol oyunçusunun atası oyun haqqındakı məqalədə qızı barəsində geniş yazmaq üçün ona 50 dollar təklif etmişdir. O, ataya pulunun nə üçün geri qaytarıldığını nəzakətlə bildirmiş və bu təklifi qəbul etməmişdi.

Takoma Nyus Tribununun (Vaş.) (*Tacoma (Wash.) News Tribune*) texniki redaktoru Səndi Nelson (*Sandy Nelson*) əvvəlki müxbir işinə qaytarılması üçün qəzeti məhkəməyə vermişdi. O, başqa işə keçirilmişdir, çünki rəhbərlik onun homoseksualistlərə bağlı ayrışdırıcılıq da daxil olmaqla, müxtəlif işlərin xeyrinə ictimai fəaliyyət göstərməsinə etiraz etmişdir. Şirkət qərara aldı ki, belə işlərə qoşulması onun müxbir vəzifəsindən doğan maraqlarla toqquşur və qəzetin etibarlılığını şübhə altına qoyur. Nelson təkid edirdi ki, o heç vaxt müdafiə etdiyi məsələləri şərh etməyib və müxbir kimi fəaliyyəti zamanı həmişə tamamilə obyektiv olubdur. Buna əlavə olaraq o, işdən sonra öz şəxsi həyatını istədiyi kimi qurmağa haqqı olduğunu bildirmişdi. Bu hadisə Ali Məhkəməyə qədər gedib çatdı və qəzetin xeyrinə həll olundu.

Əyləncəli birja qəzeti olan “Hollivud Reporter”in (*Hollywood Reporter*) müxbiri Donna Balansia (*Donna Balancia*) böyük istedadlar agentliyinə və di-

gər müttəhimlərə qarşı iddia irəli sürdükdən sonra işdən azad edilmişdir. O, ABC TV-dəki şou proqramda onun televiziya seriaları üçün olan ideyasının oğurlanıb istifadə olunduğunu bəyan etdi. Dəyən zərər üçün ən azı 750 min dollar tələb etməsinə görə müdiri Balansianın qəzeti pərt etdiyini söylədi. O, təsdiq edirdi ki, Reporter qəzetinin ştat işçilərinin kənar layihələr üzərində işləməsinə qadağan edən heç bir qaydası yoxdur və burada maraqlar toqquşmur, çünki o, televiziyanı müdafiə etməmişdi.

Burada rol oynayan bir amil var ki, o da faktiki olaraq olmayan ziddiyyəti qəbul edərək narahat olmaqlarıdır.

Sitlda (*Seattle*) qəzet özü özünü etika qaydaları ilə bağlı mübahisənin mərkəzində qoymuşdu. Sitl Taymsın (*Seattle Times*) yeni beysbol meydançasının rəhbərlərinin reklam səhifəsinə 40 min dollar pul ayırması qəzetin oxucular tərəfindən tənqid olunmasına və onun öz işçiləri arasında narazılıqlara səbəb oldu. Layihənin əleyhinə olanlar fikirləşdilər ki, Tayms etika xəttini keçərək belə çox açıq danışdı. Naşir Frank Blesen (*Frank Blethen*) ümumi götürəndə şəhərə xeyir verən pulsuz reklamların olmasını təsdiqlədi: “Hamımız iş görəndə özümüzdən soruşmalıyıq ki, biz öz növbəmizdə cəmiyyətə fayda veririkmi?” Əsas korporasiyaçı və rəhbər kimi bizdən soruşulan real sual belə idi: “Biz burada iştirak etməyə ehtiyac hiss edirdikmi?” Cavab “bəli”dir.”

Bütün bunların ibrətamizliyi ondadır ki, siz maraqların toqquşacağı və yaxud kiminsə etirazına səbəb olan məsuliyyətli işi öz üzərinizə götürməzdən əvvəl uzun müddət və hərtərəfli düşünməlisiniz. Siz təkcə öz işinizi deyil, bütünlükdə karyeranızı təhlükə altında qoya bilərsiniz. Bu biabırçılıqla qarşılaşmış müxbirlərə, əgər mümkündürsə, jurnalistikanın başqa sahələrində iş axtarmaq çətin olur. Vaşinqton Post (*Washington Post*) qəzetinin müxbiri Canet Kuki (*Janet Cooke*) öz anasının məşuqu tərəfindən daima iynələnən səkkizyaşlı uşaq haqqında təsirli məqalələr seriyasına görə Palitser Mükafatını aldı. Sonradan məqalələrin əvvəldən axıra qədər saxta olduğu aşkar olundu. Belə oğlan uşağı yox idi. Kuki işdən qovuldu və mükafat geri qaytarıldı. Bu onun, ən azı, qabaqcıl qəzetlərdəki karyerasına son qoydu.

Əgər ürəyiniz sizi həqiqətən də maraqların ziddiyyətinə gətirən və ya bu halın gözlənilməliyi bir fəaliyyətə təhrik edirsə, onda nüfuzunuzu və yaşayış vəsaitinizi qorumaq üçün problemdən yan keçməyin yolları var. Siz ya öz vəzifənizdən istehfa verin, yaxud ən yaxşısı, məqsədinizin üstü açılana qədər məzuniyyət verməklərini tələb edin. Bəzi qəzetlər ziddiyyət yarananda müxbirin işlədiyi xüsusi sahəni və yaxud tapşırıqlarını dəyişdirməyə icazə verəcəklər. Aydın ki, əgər təhsil sahəsində işləyən müxbirin əri məktəb şurasına rəhbər seçilibdirsə, onda o öz fəaliyyətini davam etdirə bilməyəcək və heç istəməməlidir də. Ancaq idman, əyləncə və yaxud bələdiyyə istiqamətinə yönəlmək hər bir şübhəni aradan qaldırmaqlıdır. Yeri gəlmişkən, kütləvi informasiya vasitələrində işlədikləri zaman işçilərin ictimai idarələrə qaçmasına burada şübhə ilə baxırlar.

Sonuncu söz: Əgər sizin qəzetinizdə maraqların toqquşmasını aradan qaldıran nəşr olunmuş təlimatlar varsa, onları diqqətlə oxuyun və sonra yəni-dən bir də oxuyun. Əgər belə bir sənəd yoxdursa, təlimatlar və yaxud nəyin

mümkün olduğu, nəyin mümkün olmadığı məsələlər barədə redaktorunuzla məsləhətləşin.

Obyektiv yazıçı

Jurnalistlər arasında obyektivlik anlayışının olmadığını söyləyən ədəbsiz adamlara fikir verməyin. Bu ehkamçılar təsdiq edirlər ki, müxbirlər və redaktorlar bu peşəyə aldıkları tərbiyyə və təhsil, sosial və iqtisadi statuslar, etnik tərkiblər və şəxsi meyllərin birgə təsiri ilə xəbərlər haqqında formalaşan fikirlərlə gəlirlər. “Obyektivlik bir mifdir” cümləsi onların tanınmış şüarlarıdır.

Bu mif deyil (baxmayaraq ki, miflər də həqiqət ola bilər). Obyektiv yazı Amerika jurnalistikasının təməlidir və hər gün bütün ölkə bununla rastlaşır. Tənqidçilər əksər insanlarda olduğu kimi jurnalistlərin də öz təcrübələri nəticəsində formalaşdıqlarını deməkdə haqlıdırlar. Onlar Marsdan gəlməyiblər. Ancaq nəzərə alınmalıdır ki, onlar ictimaiyyətə əksər oxucuların istədikləri və gözlədikləri düzgün, şışirdilməmiş faktlar vermək marağında öz hisslərini boğmaq təlimini jurnalistika məktəblərində və iş yerlərində keçmişdilər. Onlar rəyləri baş məqalə səhifəsində, şəxsi yazılarda və baş məqalə olan səhifənin qarşısındakı səhifədə tapa bilərlər. Obyektivliyə şübhə edənlər həmçinin görünür anlamırlar ki, müxbirlərin yazdıqları məqalələrin böyük əksəriyyətində heç bir şəxsi maraqları yoxdur. Onda nə üçün onlar bu məqalələri belə yaymaq istəyirlər? Yazıçının başlıca ideyası son müddətə qədər yaxşı bir məqalə yazılmasına imkan verir.

Əvvəldə qeyd edildiyi kimi jurnalistika ideal bir sahə deyil. Təəssüf ki, bir çox müxbirlər öz mənafeələrini güdürlər, ya tapşırıqla, ya da səhvən məqaləni təhrif edirlər. Ola bilsin ki, öz mənafeələrini güdənlər nəşirlər və ya digər rəhbər işçilərdir, yazıçılar isə sadəcə şəflərinin istədiyini təsvir edirlər. Hər halda, bu nadir hallarda olur. Əksər nəşirlər daha çox qəzetin biznes tərəfi ilə maraqlanaraq, qəzetin xəbərlər bölməsinin işinə qarışmırlar.

Bununla belə, deyək ki, öz qərəzli, mənfi fikirlərinin və yaxud nöqtəy-nəzərlərinin məqaləyə salınmasına imkan verən təkə müxbirin özüdür. Redaktorlar obyektivlikdən yayınmaları yaxşı görürlər və müəllifi işdən çıxarmasalar da, həmin dəqiqə dayandırırırlar. Sonuncu təhlildə obyektivlik sadəcə ədalət deməkdir. Yazıçı ziddiyyətli məsələnin hər iki və ya beş tərəfini də təqdim etməlidir. Cinayət törətməkdə günahlandırılan şəxsə zəng vurulmalıdır. Ola bilər ki, onun deməyə sözü var. Yararsız məhsullar satdığına görə federal rəhbərlik tərəfindən ittiham olunan şirkətin rəhbərliyi bəyanat üçün zəng vuraraq müraciət etmək səlahiyyətinə malikdir.

Özünüz üçün bu tezi yoxlayın. Ədalət və obyektivlik üçün beş və ya altı qəzetin xəbər məqalələrini yoxlayın. Bizim fikrimizcə siz qəzetlərin Mətbuat Birliyinin (*Associated Press*) reportaj stilinə, yəni heç bir bəzək olmadan birbaşa məqalənin ortasına çatmaq üslubuna meyl etdiklərini görəcəksiniz. İstisna edilən, əlbəttə yaradıcılığı, yumoru, qeyri-adi yönü olan və nəqli üslubda yazılan münasib böyük məqalələrdir. Hətta belə geniş yazılarda da, obyektivlik

tivlik saxlanıla bilər. Əslində oxucuları cəlb etmək məqsədilə xəbərləri böyük məqalələr şəklində verməyə güclü meyl var.

Aşağıdakı iki məqalənin birincisi məlumatların birbaşa təqdimatını, ikincisi isə xəbərlərin məqalə şəklində çatdırılmasını nümayiş etdirir.

Colayni Houts (*Jolayne Houtz*)

Gəncləri, əsasən azlıq təşkil edən kollec məzunlarını Sitl Əyalət Məktəbində dərs demək üçün yığan birillik proqram maddi və iş yerləri ilə bağlı problemlərinə görə bu dərs ilindən sonra bağlanma təhlükəsi qarşısındadır.

Əyalət ölkə müəllimlərinin beynəlxalq əməkdaşlıq proqramı olan “Tiç for Amerika”nın (*Teach for America*) məktəbdə sınaqına icazə vermişdi. Odur ki, Sitl məktəbinə 17 yeni müəllim gəlmişdi.

Həm əyalət rəhbərliyi, həm də işləyən tələbələr bu razılıqdan faydalanırlar. Kollec məzunları ölkə miqyasında yığılır, bütün ölkəboyu bölgələrə göndərilir və şəhər məktəbində dərs demək hüququ qazanmaq üçün iki illik öhdəçilik yerinə yetirirlər. Sonda, onlar müəllim diplomu ala bilirlər. Bu müəllimə olan ehtiyacı aradan qaldırmağın kəsə yoludur.

Və əyalət, əsas məqsədlərindən birinə, məktəblərdə başqa irqə məxsus olan müəllimlərin sayının artırılmasına kömək alır.

Lakin Sitlın proqramı bu il aşağıdakılar da daxil olmaqla bir neçə problemlə rastlaşdı:

- Əməliyyatlara kömək etmək üçün şəxsi fondların çatışmazlığı. “Tiç for Amerika” proqramı fəaliyyət göstərmək üçün şəxsi vəsaitlərdən aldığı yardımın məbləğini heç olmasa 70 faiz artırmağa çalışır. Ancaq Sitldə bu proqram öz xərclərinin ¼ -ni ödəmək üçün IBM kimi şirkətlərdən aldığı pul vəsaitini kifayət qədər artırmışdır – deyə bu il “Tiç for Amerika”nın Sitl proqramına nəzarət edən Lori Haydek (*Lori Hildek*) bildirdi.
- Sitl məktəblərində yeni üzvlər üçün boş yerlərin çatışmazlığı. Bu il proqramda “Tiç for Amerika”-nın bir qrup yeni üzvlərini işə gətirmək nəzərdə tutulub, ancaq keçən bahar rayonun büdcə problemləri müəllim kadrların ixtisara salınmasına səbəb oldu. Ona görə əyalət rəhbərliyi və “Tiç for Amerika” bu il planı təxirə salmaq barədə razılığa gəldilər.
- “Tiç for Amerika” proqramının Nyu York Sitidəki dövlət ofisində yenidən vergi qoyulma məsələsinə baxılır. “Tiç for Amerika” proqramı öz səylərini müəllimlərin çatışmadığı rayonlara yönəltməyə çalışır, – əlaqələr üzrə direktor Kristina Selmo (*Christine Thelmo*) bildirdi. Bu Sitldəki hal deyil.

Haydek dedi ki, proqramın davam etdirilməsi haqqında qərar rayonun gələn il yeni müəllim kadrları üçün boş yerlərin olub olmadığı yoxlandıqdan sonra, fevralın 1-də qəbul olunacaq.

“Bilirəm, əyalət rəhbərliyinin bizim gətirdiyimiz yeni kadrları təcrübələrinə görə və eləcə də onlara müxtəlif işlərdə kömək etmək məqsədilə burada saxlamağa müəyyən arzuları vardır” – o dedi.

Proqram əyalət və ştat tərəfindən həddən artıq müsbət qiymətləndirildi, - Haydek dedi.

“Tiç for Amerika” proqramının buradakı yeni 17 üzvlərinin 15-i bu il hələ də Sitlın orta və ali məktəblərindədir. Onların 13-ü ağdərili deyillər- Haydek dedi.

Rayonun məqsədi şəhərin etnik tərkibini (indi azlıqda olanlar 28 faiz təşkil edir) əks etdirən işçi qüvvəsinə malik olmaqdır – deyə əyalətin ictimai əlaqələr direktoru Riçard Kruz (*Richard Cruz*) bildirdi. Əyalətin müəllim heyətinin təxminən 23 faizini azlıqda olan xalqlar təşkil edir.

“Belə proqramlar olmadığından buna nail olmaq çətindir” – Kruz dedi. Son üç ildə Vaşinqtonun ənənəvi kollec və universitetlərində diplom alan müəllimlərin 6 faizini azlıqda olan etnik qruplar təşkil edir – o dedi.

“Tiç for Amerika” proqramının ideyası Princeton Universitetinin (*Princeton University*) yuxarı kürs tələbəsinin 1989-cu ildəki tezis işindən götürülmüşdür. Bu tezis müxtəlif, kolleci yenicə bitirmiş məzunların müəllimlik təcrübəsi olmadan riyaziyyat, elm və dilçilik sahəsində təcrübəli müəllimlərin çatışmadığı əyalət məktəblərində iş yerlərini necə doldurması haqqında idi.

Sitl Tayms

Kevin Conson (*Kevin Johnson*)

Ceyms Holdermanın (*James Holderman*) yolunu azması Cənubi Karolinanın faciəsidir və bu fəlakət davam edir.

Bir vaxtlar Cənubi Karolina Universitetinin səlahiyyətli prezidenti Birləşmiş Ştatların prezidentlərini, diplomatlarını və kino ulduzlarını özünə dost hesab edirdi. Onun möhkəm siyasi əlaqələri hətta Roma Papası II Con Paulu ölkənin Baptist kilsələrinin üstünlük təşkil etdiyi ərazidə yerləşən tələbə şəhərciyinə gətirdi.

Eyni zamanda, Holderman passiv Cənub İnstitutunu daha yüksək təhsil elitası ilə rəqabətə qaldırdığı üçün etimad qazanmışdı.

Uğurlu karyera, 30 yaşlı xanımı və iki uşağı ilə onun həyatı çox gözəl görünürdü. Sonra 1990-cı ildə aşkar olundu ki, bu məşhur prezident universitetin neçə min dollarlıq fondunu yaxşı idarə etmirdi. Tələbə şəhərciyindən kənardakı səyahətlərdə onu müşayət edən tələbə oğlanlarla cinsi əlaqəyə girməsi haqqda olan ərizələr və ittihamlar daxil olmaqla davam edirdi.

Çərşənbə axşamı Holderman hüquq mühafizə sisteminin yaratdığı çətinliklərlə yeni mərhələdə qarşılaşdı. Belə ki, Kolumbiyanın federal hö-

kuməti müflisləşməyə səbəb fırıldaqlarına görə onu ittihamnamənin 8 bəndi ilə günahlandırdı.

Onsuz da 1990-cı ildə üstü açılmış Universitet fondlarının düzgün istifadə olunmaması və vergilərin ödənilməməsinə görə şərti azadlıqda olan Holdermanın yeni cinayətdə ittiham olunması, onun ağır formada ictimaiyyət qarşısında sonuncu ifşası ola bilərdi.

“Bu mənim məşğul olduğum ən faciəli məsələdir” – çərşənbə günü yeni ittihamları elan edərək Cənubi Karolinanın B.Ş. prokuroru Pit Strom (*Pete Strom*) dedi. “Hər halda heç kim qanundan kənar qalmır.”

Yalnız iki il əvvəl, Holdermanın onun həyatına çevrilmiş fəlakətdən çıxdığı görünürdü. O, Çarlistonda məskunlaşmışdır, biznes üzrə məsləhətçi işləyir və fond pullarını yığırdı. Öz keçmiş problemlərini maniakal psixoz tutmaları ilə bağlayırdı və “Yaxınlaşan qatarın vahiməli işığı” adlı kitabındada bunları ürəyini boşaldaraq, müzakirə edirdi.

Çərşənbə günü Holderman anladı ki, bu vahimə yenə də onun üstünə gəlir.

Doqquz səhifəlik ittihamnamədə federal rəhbərlik Holdermanı 1993–1994-cü illərdə müflisləşməyə görə məhkəməyə verilərkən öz maliyyə vəziyyəti haqqında təkrar yalan danışmaqda günahlandırdı.

Yeni ittihamların əsasında müəyyən olundu ki, universitetin keçmiş prezidentinin, guya ki, təqaüdə çıxmaq məqsədilə alınmış 30 min dollara yaxın gəliri gizlədilmişdi. İttihamçılar Holdermanı Kroun Pablişers (*Crown Publishers Inc.*) üçün kitab yazmağa 20 min dollar avans alması haqqında yalan danışmaqda da ittiham etdilər.

Keçmiş prezidentin vəkili Coy Makkulloh bu ittihamnaməni “kədərli” adlandırdı və Holdermanın ruhi xəstəliyinin onun müdafiəsinin bir hissəsi olacağını söylədi. Əgər günahkar sayılsa, onu 40 illik həbs cəzası və 2 milyon dollar dəyərində cərimə gözləyir.

Özünün tələbə şəhərciyindəki malikanəsində çoxlu dəbdəbəli şənliklər keçirməklə tanınan bu girdəşifət müttəhimini tanıyanların hamısı bir daha məyus oldular.

“O, çox yaxşılıqlar etmiş bir adam idi,” – Ştat Ali Məhkəməsinin hakimi, 1991-ci ildə Holdermana 5 illik şərti azadlıq və 500 saatlıq ictimai xidmətlərə məhkum edən keçmiş sahə hakimi Con Henri Voller (*John Henry Waller*) dedi. “Sonra siz aşkar edəcəksiniz ki, o, tanındığı kimi deyildir. Məncə bu, hər hansı bir səcdəgahın yıxılmasına bənzəyir. Görünür o yıxılmaqda davam edir.”

Universitetdəki 13 illik vəzifəsi zamanı Holderman məktəbin fondunu 4 milyon dollardan 50 milyon dollara qədər qaldırmaqda böyük etimad qazanmışdır.

İllinoys sakini, Norsvest Universitetinin (*Northwestern University*) fəlsəfə elmlər doktorunun 1977-ci ildə şişirdilmiş tərcümeyi-hal ilə şəhərciyə gəlməsi tez gözə çarpan təsir yaratdı.

Onun məşhur adamları söhbətlərlə görüşlərə cəlb etmək bacarığı və yaxud qısa müəllimlik dərsləri misilsiz idi və onun öz biliyini artırırdı.

Stromun dediyinə görə Holderman bir dəfə demişdi: “Məlumdur ki, Elvis ölübdür, yoxsa o, universitetimdə olardı.”

“Camaat məşhur şəxsiyyətlərlə həddən artıq maraqlanırdılar” – keçmiş ştat senatoru Tom Turnipsid (*Tom Turnipseed*) dedi. “Şəhərin hər yerində siz onların Holdermanın şəhərciyində olduqlarını və Henri Kissingeri (*Henry Kissinger*) gördükləri haqqında danışdıqlarını eşidə bilərsiniz. Bu oğlan uca səslə bəyanat verməsi üçün papanın bura gətirilməsinə kömək etmişdi.”

Holdermanın müxtəlif tərəflərindən danışan keçmiş yerli ittihamçı Dik Harputlian (*Dick Harpootlian*) bir dəfə dedi: “O, şəhərdə nə vaxtsa olan ən yaxşı panaseya satıcısı idi.”

Əksəriyyət razılaşıb ki, Holdermanın tənəzzülünə səbəb bədxərcliyyə meylli olması idi.

Hətta 1991-ci ildə Holdermanı vergilərdən yayındığına və universitetin pulunu düzgün xərcləmədiyinə görə mühakimə edəndə də, Voller bildirdi ki, o, heç vaxt Holdermanı “cinayətkar” hesab etməmişdir. Onun universitet üçün etdiyi yaxşılıq həmişə “vəziyyəti tarazlaşdırırdı”.

“Mən insanların Holderman haqqında danışdığını eşidəndə onların yalnız məyus olduqlarını hiss edirəm” – Voller dedi.

USA Tudey

İnsan maraqlarına uyğun yaxşı məqalə yazmaqla yanaşı, USA Tudeydəki (*USA Today*) məqalənin necə məntiqlə işləndiyinə də fikir verin. Oxucu burada hər hansı bir qərəzli fikir tapmaqda çətinlik çəkəcək.

Hədiyyələr və bəxşilər

Xəbər verən mənbələrin müxbirlərə hədiyyə və bəxşis vermələri və iltifat göstərmələri 30 və ya 40 il bundan əvvəlki kimi böyük problem deyil, ancaq bu hələ də davam edir. Mənbələrin əksəriyyətinin bu təcrübədən yayınmasının bir səbəbi odur ki, onlar müxbirlərin indi daha yüksək etika standartlarına malik olduqlarını və əksər qəzetlərin belə təklifləri qəbul edən işçilərinə qarşı ciddi qaydalar qoyduqlarını bilirlər.

Hədiyyələrin, dəvətnamələrin, təyyarə ilə pulsuz səyahətlər və yaxud mehmanxanada güzəştlər – “havayı əşyalar” – verənlər nə qədər yaxşı niyyətdə olsalar da jurnalisti təhlükə altında qoyurlar. Məsələ sadədir: Etikalı müxbir mənbədən qiymətli heç nə qəbul etmir.

Bir vaxtlar, basketbol komandalarının əsas liqasının oyunlarını şərh edən müxbirlərin yol xərcləri klub tərəfindən ödənilirdi. Daha belə deyil. Bir çox qəzetlər idman müxbirlərinin, səyahət müxbirlərinin və şəhərdən kənar da tapşırıq alan digər müxbirlərin yol xərclərini ödəyirlər. Müxbirlərin olduqca böyük bəxşisləri qəbul etmələri onların ləyaqətliyini şübhə altına qoyur, ancaq

bugün bu hala müəyyən mənada pis yanaşılır. O qədər pis ki, faktiki olaraq belə səxavətlə verilmiş bəxşişləri götürmək jurnalistə öz işi bahasına başa gələ bilər.

St. Petersburg Tayms (*St. Petersburg Times*) bəxşişlərin və iltifatların qəbul olunmasını qadağan edən qəzetlərdən biridir. Çıxışları və mətbuat konfranslarını şərh edən müxbirlər üçün kinoteatr və digər əyləncələr üçün pulsuz biletlər və hətta nəzakət xatirinə təklif olunmuş qəlyanaltılar və yaxud naharlar qəbul edilməzdir. Digər qəzetlərin iki dollardan çox olan hər hansı bir bəxşişin alınmasını qadağan edən qaydaları vardır.

Buna baxmayaraq, bir çox müxbirlər və onların işlədikləri qəzetlər mətbuat konfranslarında təsadüfən təklif edilən təmtəraqlı pulsuz qəlyanaltıları heç də təhlükəli hesab etmirlər. Əsas mənbələrin bəzi xəbər hadisələrində qəlyanaltı və naharlar təşkil etməsi tamamilə adi haldır və müxbirlər yeib içməyə dəvətnamə ala bilmədikdə narazı qalırlar. Onlar əlavə edirlər ki, nə diqqətli mənbə nə də onun ictimai əlaqələr üzrə nümayəndəsi belə qonaqpərvərliyə görə güzəştlər gözləməzlər. Los Ancelesin Dünya İşləri Konsulluğu kimi bəzi təşkilatlar nahardakı natiqlərin çıxışlarını şərh edən müxbirlərə naharda xüsusi yer ayırır, nahar etmədən qeydlərini götürmək istəyən müxbirlərə isə başqa stollar təklif edirlər.

Bahalı hədiyyələr başqa məsələdir. Televizor, yeni maşın, kompüter və yaxud yaz qarderobu hər hansı bir hörmətli qəzet tərəfindən qəbul edilməyəcəkdir. Buraya həmçinin Havay adalarında istirahət, yerli NFL komandalarının ölkədəki mövsüm oyunlarına biletlər və hətta restoran yeməkləri də aiddir. Müsahibə üçün restoranda görüşmək lazımdırsa və yaxud arzu ediləndirsə, onda ya hər iki hesabı (çeki) ödəyin, ya da hollandiya üsulu ilə nahar edin. Əksər qəzetlər səbəb olduqda çəkilməmiş xərcləri əvvəlcədən nəzərdə tutur. Yuxarıda qeyd edilən hədiyyələrə gəldikdə isə, sadəcə “Yox, təşəkkür edirəm” deyir.

Siz kim olmaq istəyirsiniz?

Mənbədən alınan Havay adalarına havayı səyahət biletini və yaxud bir yeşik fransız şampanı qəbul edib-etməməyi etika baxımından qərara almaq çətin deyil. Şirkətin qaydaları və etika normalarına baxmayaraq, mühakiməli düşünüb, özünüzə imtina etməlisiniz.

Bununla belə digər etika məsələləri tam aydın deyil, ictimaiyyət və jurnalistlərin öz aralarında mübahisə yaradır. Onların ən çətini mövzu tapmaq üçün özünü müxtəlif şəxslər kimi qələmə verməkdir. Get-gedə, müxbirlər dilənçilər və əyyaşların rayonundakı vəziyyət haqqında yazmaq üçün özlərini evsiz-eşiksiz səfillər kimi, xəstəxanalarda və müalicə ocaqlarında yaxşı müalicə aparılmadığını ifşa etmək üçün palatalarda qulluqçu kimi və tələbə şəhərciyində qeyri-qanuni narkotik satılmasını aşkar etmək üçün orta məktəb tələbələri kimi qələmə verirlər. Çikaqo San Tayms (*Chicago Sun-Times*) qəzetinin müxbirləri bir dəfə öz qənimətlərini gizlədən oğruların əldə etdiklərini geri qaytarmaq üçün gizli kamera ilə təchiz edilmiş əsl bar təşkil etmişdilər. Jurna-

listlər Miraj barından minlərlə dollar dəyərində oğurlanmış malları alaraq öz-lərini oğurlanmış malları saxlayanlar kimi qələmə vermişdilər.

Lap bu yaxınlarda, çoxlu supermarketləri olan Fud Layən (*Food Lion*) onlara dəyən zərəri ödəmək üçün ABC-dən böyük məbləğ - 5,5 milyon dollar almışdır. Buna səbəb ABC-nin "Praym Taym Liv" (*Prime Time Live*) televizi-ya şousunun həmin supermarketlərin ət məhsullarının əhaliyə satılması zamanı antisanitariyaya yol verdikləri halları gizli kamera ilə çəkməsi idi. Bu hadi-sənin informasiya vasitələri üçün maraqlı və müdhiş tərəfi odur ki, Fud Layn ABC-nin reportajının doğruluğunu inkar etmədi, o ancaq öz iddiasını şounun müxbirlərinin kameralarını öz pariklərində gizlədərək yalnız onun ət məhsul-ları ilə bağlı işləri haqqında cəsusluq etmək məqsədilə mağazaların birində işə düzəlmələri faktına yönəltdi. Apellyasiya məhkəməsinə edilən şikayətdə cəri-mənin qiyməti xeyli azaldıldı.

İnformasiya toplamaq üçün Miraj planı və digər jurnalist hiylələri – əsa-sən başqa (ancaq heç bir vəchlə hamısı yox) jurnalistlər tərəfindən - alqışa və kəskin tənqiddə səbəb oldu. Belə fəaliyyətlərin əleyhinə olanlar bildirirlər ki, şəxsi detektiv rolunu oynamaq jurnalistin vəzifəsi və məsuliyyəti deyil. Onlar deyirlər ki, bu polislərin işidir. Bəzi media işçiləri belə oyunların onların on-suz da çox hörmətli olmayan peşələrini daha pis vəziyyətdə qoyduğundan na-rahatdırlar. Onlar təkid edirlər ki, bu onları nüfuzdan salır.

Cəsusluq üstündə mühakimə olunanlar istintaq zamanı cavab verirlər ki, müəyyən vəziyyətlərdə qanun pozuntuları haqqında məlumat toplamağın ye-ganə yolu yalnız bu üsul olur. Onlar qeyd edirlər ki, xəstələrin pis müalicə olunduğu və çirkli çarpayılarda yatdığı müalicə müəssisələri və xəstəxanalar belə səhnələrin şahidi olmamaq üçün mətbuatı dəvət etmərlər və qəzetə yarar-sız idarəçilikləri haqqında bir şey demirlər. Bundan başqa, məktəb direktorları şəhərcikdə narkotik maddələr satıldığını bilirlərsə, onda bu faktı yaymırlar. Hər şeydən əvvəl, öz işlərini göstərmək üçün belə vasitələrdən istifadə edən qəzetlər və müxbirlər ictimaiyyətin marağına səbəb olurlar.

Bu mövqə ətrafında yaxşı müzakirələr etmək olar. Jurnalistikada belə reportajlar əsasında mükafatlar qazanılıb, baxmayaraq ki, bəzi hakimlər başqa-larını ictimaiyyətdə ifşa edən gizlicə əldə edilmiş şərhələrə üstünlük verməyə ehtiyat edirlər.

Lakin sensasiyalı xəbər əldə etmək arzusu və məqalə üçün son müddə-tin təzyiqi altında müxbir telefonda müsahibə aldığı adama yalan danışanda bu mübahisələr yenə də mövcud olurmu? Telefon özünüz haqqında yalan danış-maq üçün yaxşı vasitədir. Siz istədiyiniz hər bir kəs ola bilərsiniz və müxbirin özünü polis məmuru, sosial işçi, zəmanətçi və digərləri kimi qələmə verməsi adi hal olmuşdur. Əksər jurnalistlər çox vaxt kədərli qohumlardan və ya dostlardan bu yolla informasiya toplamağa pis və qeyri-etik üsul kimi baxırlar və bundan qaçırlar. Siz təsəvvür edirsinizmi ki, bütün ictimaiyyət bu haqda nə fikirləşir.

Əslində, insanlar daha çox vicdanlı müxbirlə söhbət edirlər. Oyunbazlar bunu belə təsəvvür etmərlər. Fərqi yoxdur istər telefonla, istərsə də üz-üzə ol-sun, əgər jurnalist özünü nəzakətlə təqdim etsə və professional qaydada dav-

ransa onda müsahib onunla danışmağa qəti etiraz etmir əksinə, o daha çox əməkdaşlıq etmək əhval-ruhiyyəsi ilə qarşılanır. Əlbəttə elə adamlar var ki, bu və ya digər səbəbdən müxbirlə danışmayacaqlar, və buna onların hüququ var. Birləşmiş Ştatların prezidenti və digər rəsmi şəxslər mətbuat konfransları keçirirlər, ancaq Konstitusiyada yazılmayıb ki, onlar bunu etməlidilər.

Əgər sizin mənbə ilə ziddiyyətiniz varsa, bu o demək deyil ki, siz çıxılmaz vəziyyətdə qalmısınız. Sizinlə danışacaq digər mənbələri axtarın və onlardan məsələni həll edə bilən digər şəxslərin adlarını alın.

Anonim mənbələr

Anonim mənbəni məqaləyə daxil etməyə dəyər. Müsahib yalnız adının aşkara çıxarılmadığı halda məlumat verə bilər. Müxbir belə şərt daxilində materialı qəbul etməyə də bilər, ancaq əgər edibsə, onda, sözünün üstündə durmaq onun mənəvi borcudur.

Anonim mənbələrin geniş istifadəsi etika problemdir? Yalnız o vaxt ki, mənbə uydurmadır – real şəxs deyil.

Demək olar ki, hər bir jurnalist öz mənbəsinin şəxsiyyətini müəyyənləşdirməlidir. Faktiki adlar məqaləni daha etibarlı edir. Oxucular “Ağ evin nümayəndəsinə görə”, “Qubernatorun yaxın adamı dünən bildirdi ki,” və yaxud “Şirkətin məsul işçisi dünən təkzib etdi” kimi ifadələrdən şübhələnə bilərlər.

Belə şəxsiyyətləri bilinməyən adamların öz adlarını qəzetdən kənar saxlamağa adətən əsasları olur. Prezident baş köməkçisi vasitəsilə bir fikir yaya bilər. Məqsədi ictimaiyyətin yeni ideyaya necə reaksiya verəcəyini müəyyən etməkdir. Nümayəndə ştatın katibi ola bilər. Əgər ideya baş tutmasa, nə prezident, nə də katib ictimaiyyətin qarşısında buna məsuliyyət daşımaq istəməzlər. Əgər ideya geniş yayılsa, onda prezident təklifi üçün dəstək alaraq, geniş bəyanat verə bilər.

Çətin vəziyyətlərdə müxbirlər çox vaxt onlara gizli əsaslarla yanaşan yerli rəsmilərlə və ya hökumətin kiçik məmurları ilə iş görürlər, çünki onların açıq danışmaları öz vəzifələrini və ya karyeralarını təhlükə altına ata bilər. Onlar çox vaxt tanıdıqları müxbiri çağırır və şəhər şurasındakı oğurluğu, icazəsiz pikniklər və ya şəhər şurası prezidentinin qaynının kanalizasiya sistemilə əlaqəli gəlirli müqaviləsi haqqındakı məlumatları ona etibar edirlər. Mənbənin öz adının qəzətdə getməsinə icazə verməyəcəyinə görə bu cür ayrı-ayrı şəxslərdən alınmış məlumatları sevməyən müxbir onu rəqabətə çəkəcək ən qüvvətli partlayışa səbəb olan mövzudan imtina edə bilər.

Jurnalist adətən xəbərçinin nə üçün başqasının həbs olunmasına və yaxud karyerasına son qoymasına aparan məlumatlar verməsini mühakimə etməyi özünə rəva bilməməlidir. İctimaiyyətin maraqlarına uyğun fəaliyyət göstərən müxbir açıqlamanın arxasında duran məqsədlə deyil, ilk növbədə məlumatın düzgünlüyü ilə maraqlanmalıdır. Bu, çox vaxt digər mənbələrdə onu təsdiq edən və yoxlayan məlumatı axtarmaq deməkdir. Bəzən ən yaxşısı mövzunu düzgün anlamaq, və öz işinizi saxlamaq üçün, onun üzərində bir və ya iki gün oturmaqdır.

Mətbuat Birliyi xidmət göstərdiyi digər qəzetlər kimi mənbələrin adlarını anonim mənbələrdən üstün tutur, ancaq alternativ yol olmadıqda anonim materiallara kəskin qaydalar tətbiq olunur. Aşağıdakı MB-nin anonim mənbələrdən aldığı materiallarına dair qaydalardır:

- Rəy deyil, yalnız fakt olmalıdır.
- Mövzu üçün əsas olan fakt.
- Hər hansı bir digər şəraitdə əldə edilə bilməyən fakt.
- Mümkün olan yerdə ikinci mənbə tərəfindən təsdiqlənən fakt.

“Mümkün olan kimi biz mənbələrin kimliyi və yaxud ən azı istintaqda onların hansı mövqə tutduqları haqqında bacardığımız qədər çox məlumat verməyə çalışırıq.” – deyərək MB-nin idarəedici redaktoru Darel Kristian (*Darrell Christian*) bildirdi.

Bu halda, MB-nin ikinci mənbə axtarışı müxbir Bob Vodvard (*Bob Woodward*) və Karl Bernsteynin (*Carl Bernstein*) Votərəyət istintaqında vacib idi. “Vaşinqton Post”un (*Washington Post*) icraçı redaktoru Ben Bradli təkid etdi ki, onlar hər bir ekskluziv məlumat vermək üçün başqa mənbələr də tapırdılar.

Mənbə ilə münasibətlər

Maraqların toqquşması, bəxşislər və iltifatlarla bağlı məsələləri həll etmək müxbirlə mənbə arasında yarana bilən əlverişli münasibətlərə nisbətən daha asandır. Belə halda, adətən etika qaydasının dəhşətli pozuntuları olmur. Şəhər şurasının üzvü və yaxud məktəb şurasının prezidenti deyir ki, mənbə dostluqdan başqa qiymətli heç nə təklif etmir. Bu isə problemdir.

Xüsusi sahələrdən yazan və yaxud əksinə vaxtının çoxunu müəyyən rəsmi şəxslərə sərf edən müxbirlər anlayırlar ki, onlarla xoş münasibətlər yaratmaq asandır. Onlar öz mənbələrilə o qədər yaxın münasibətdə olurlar ki, hətta bir-birlərinin evində əylənirlər. Bu jurnalistikanın ən yüksək səviyyələrində baş verə bilər və baş verir. Vaşinqton müxbirləri hökumət rəsmilərinin bir çox şənliklərinə dəvət olunurlar, iltifatlar isə qəbul edilmir. Şəhəratrafi ərazilərdə polislərdən yazan müxbirlər polislərlə işdən sonra sosial tədbirlər keçirdiklərinə görə məşhurlaşdırlar. İdman müxbirlərinin də məşqçilər və oyunçularla münasibəti eynilə belədir. Belə əlaqələr yaxşı mövzular yarada bilər.

Çikaqo Tribununun (*Chicago Tribune*) Vaşinqton bölməsinin rəhbəri Ceyms C. Varren (*James C. Warren*) xatırlayırdı ki, Vaşinqtona, K.B.-də ilk dəfə tapşırıq alanda, o, “cərgənin başına çatıb prezidenti və birinci xanımı salamlamazdan əvvəl jurnalistlərin 20-30 dəqiqə sakitcə düzləndiyi Milad şənliyində Ağ Evin işçilərinə yaltaqlanmalar” haqqında yazdı. O zaman orada ləziz pulsuz yeməklər, içkilər və çoxlarının şərh etdiyi dedi-qodular var idi.”

Mənbəyə çox bağlanmaq təhlükəlidir. Elə bir gün gələr ki, məktəb direktoru, polis kapitanı, mer və yaxud məşhur futbol müdafiəçisi çətinliyə düşər. Bir yerdə çörək yediyin və həqiqətən xoşladığın adamı incidən məqalə yazmaq asan deyil. Direktor məktəb fondunu mənimsəməkdə, kapitan isə rüşvət almaqda ittiham oluna bilər. Redaktorunuzu sizin həmin şəxsə olan hiss-

l riniz maraqlandırmır. Ona v  elə oxuculara da dəqiq, obyektiv məqalə lazımdır.

Onda cavab yeni mənbələrlə butun sosial əlaqələrdən qaçmaqdırmı? Oynadıđınız müxtəlif rolları aydın bařa d ř n  qədər bu vacib deyil. Digərləri hərəkətsiz dayananda azacıq fəal olmaq z r rsizdir v  hətta bir və ya iki nala-yiq sözlər də eřitm k olar. Bələdiyyə binası ofisinin ř nliyində iřtirak etmək, məsələn, müxbirin etika dəyərlərini  t tin ki, təhlükə altında qoyacaq. Ancaq  ek   z  pul ödəyən ř h r rəhbəri hesabına restorana dəvət olunmaq isə bařqa məsələdir.

Dəqiqlik istəyi

Reportajda d qiqliyy  nail olmaq  t tin deyil; bu yalnız bir az vaxt aparır. Bir çox oxucular  c n dəqiqlik etika ilə bađlıdır. M  yyn səhvlər məqalənin qabaqcadan d ř n ld y n  ř bh  yaradır,  unki onlar yazıya x ssusi meyillik verir. Onlar hətta qəzet redaksiyanın siyasətinə də qarıřa bilər.

Səhvlər haqqındakı həqiqət çox acıdır.  ks riyy ti diqqətsiz reportaj v  redaktə etmə, tənbəllik v  sürətə d qiqlikd n daha çox fikir vermə nəticəsində yararır. D qiqliyin jurnalistika məktəblərində v  müxbir otađında çox vurđulanmasının səbəbi odur ki, qəzetlərin v  eləcə də müxbirin etibarlılıđı ondan asılıdır.

Bəzən dəqiq olmayan məqalə müxbirə ya bilərəkdən, ya da diqqətsizlik nəticəsində verilən yanlış məlumatlardan yararır. Belə olduqda qəzeti g nahlandıracaq, baxmayaraq ki, indi əksər qəzetlər növbəti gün çıxan d z liř lövhəsində səhvləri düzəldirlər v  yanlış məlumatın qəzətdən asılı olub olmasını aydınlaşdırırlar.

S hvl rd n qaçmađın bir ne  yolları var. Biri diqqətlə qeydlər aparmaq və bařa d řm diyiniz hər bir řeyi izah etmələrini m sahibl rinizd n xahiř etməkdir. Jurnalistikada bir ne  tədbirlə yanařılan məsələlər var. Digər xəbərdarlıqlar isə ařađıdakılardır:

- ř bh li məlumatları digər mənbələr v  sənədlərlə d n -d n  yoxlayın. N řriyyatın kitabxanası v  məhkəmə protokollarından istifadə edin.
- Adları düzgün yazdıđımıza əmin olun. Soruřun “C hərfi Charlie s z ndeki kimidir?” ř bh l n nd  adları telefon v  ř h r məlumat kitabçası vasitəsilə d qiqleřdirin.
- M qal nizi təhvil verməzdən əvvəl çox diqqətlə oxuyun. Səhvlərin çoxu  z- z n z  diqqətli redaktə etdikdə ařkar oluna bilər.
- Heç vaxt ehtimal etməyin. Siz nəyinsə aydın olduđunu d ř n b səhv edə bilərsiniz.

řimal-Qərb Universitetinin (*Northwestern University*) mərhum professoru Kurtis D. Makduqal (*Curtis D. MacDougall*)  z “*Interpretive Reporting*” kitabında yazırdı: “Qəzetin n řr etdiyi məqalələrin əksəriyyətində 100 faiz dəqiq olmamađa heç bir səbəbi yoxdur. Belə ki, fəaliyyətə yeni bařlayan müxbirlərin öyrənməli olduđu ilk d rsld n biri səhvlərdən necə qaçmaq haqqındadır. B xti gətirən təzə iřçi o adamdır ki, öz fəaliyyətinə məqalədə hər

dəfə düzgün yazılmayan sözü və yaxud da inisialda səhv yazılmış hərfi tapanda “hay-küyündən dam uçan” redaktorun əli altında başlasın.”

Dəqiqlik deyəndə təkcə düzgün yazılmamış adlar və yaxud faktların təhrif edilməməsi nəzərdə tutulmur. Səhvlər həmçinin tapşırığı yerinə yetirəndə diqqətsizlikdən də yarana bilər. Belə yazı faktiki olaraq düzgündür: Şəhər şurası sahibkarların öz sahələrinə qoyduqları darvazaları götürmək əmri vermir. “Payn Qruvun (*Pine Grove*) 200-dən çox ev sahibkarları buna etiraz etmək üçün keçən gecə Şəhər Şurasının nümayəndələrinin yanına getmişdilər.” Əgər məqalədə sakinlərə darvazaların mahalın planına uyğun gəlmədiyi üçün sökülməsi haqqında altı ay əvvəl xəbərdarlıq edildiyi qeyd olunmazsa, onda bu tam dəqiqlik deyil.

Bundan başqa, natiqin öz siyasi rəqibini ştat senatlığına namizədliliyini irəli sürdüyü mahalın rəsmi sakini olmadığına görə tənqid etməsini şərh etdikdə, rəqibin qabaqcadan bu ittihamı qəbul etməsi və həmin mahalda özünə ev alması da söylənilsə, əlbəttə ki, yaxşıdır.

Qıyası, dəqiq olmaq ədalətli olmaq deməkdir. Bu məqalə haqqında bir neçə fikir olan vəziyyəti şərh edərkən tarazlığın necə saxlanıldığını göstərir:

Katerin Bouman (*Catherine Bowman*)

Təxminən 90-a yaxın yaşı olan şəhərli başqa ştatın korporasiyasının binanı təzələmək və icarə haqqını qaldırmaq planına görə öz San Fransiskodakı evlərindən çıxarılmışdılar.

Vestern Addışında Viktorian Manorun (*Victorian Manor in the Western Addition*) sakinlərinə bu ayın əvvəlində deyilmişdir ki, onlar fevralın 1-nə qədər köçməlidirlər. Sosial işçilər bildirdilər ki, bu bina şəhərdə əlil arabalarından, çəliklərdən və ya qoltuq ağaclarından istifadə edən az gəlirli adamları qəbul edən yeganə sığınacaq və qayğı binasıdır.

Qərarın ləğv olunmasının gecikdirilməsi çərşənbə günü sosial işçilərin, şəhər rəsmilərinin və qocaların müdafiəçilərinin yığıncaq keçirməsinə gətirdi. Onlar bildirdilər ki, sabit gəliri olan qocalar üçün San Fransiskoda kifayət qədər çarpayı yoxdur. Bununla nəzərdə tuturdular ki, əksər Viktorian Manor sakinləri şəhəri tərk etməli olacaqlar.

“Bizə elə gəlir ki, belə təşkilatın sakinlər haqqında düşünməməsi və onlara belə gec məlumat verilməsi biabırçılıqdır.” – Oaklandda Əlillərin Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə məhkəmə proseslərinə rəhbərlik edən Sid Volinski (*Sid Wolinsky*) dedi. “Balaca otaqda və müəyyən bir rejimdə yaşayan insanları birdən birə yeni mühitdə yaşamağa məcbur etmək dəhşətli bir şokdur. ... Emosional zərbəni şışirtməyə ehtiyac yoxdur.”

Son beş ildə Viktorian Manor Hayvardda Sedar Vilic (*Cedar Village Inc. in Hayward*) tərəfindən idarə olunur. Sedar Vilicin prokuroru Orin Qruver (*Orrin Grover*) dedi ki, bura bir il əvvəl Bey Areanın Fil Runez adlı sahibəsinin maliyyə problemləri ilə üzləşməsi nəticəsində istifadə olunmaq hüququnu itirdi.

Qruver bildirdi ki, sonradan bina Bankers Trust adlı maliyyə institutunun əlinə düşdü, o isə öz növbəsində gündəlik idarəetmə məsuliyyətlərini keçən ay Sitlda Emeritus Korporasiyası adlanan qrupa təhvil verdi.

Emeritus əməliyyatlarının vitse prezidenti Lari Klaunç (*Larry Claunch*) bildirdi ki, sakinlərin köçməsi üçün fevralın 1-i tarixi dəqiq deyil. O dedi ki, yaşayış üçün münasib yer tapılana qədər, heç kim köçməyə məcbur edilməyəcək.

“Biz hər bir sakinlə işləyəcəyik.” – Klaunç dedi. “Bu bir gecədə həll olunan məsələ deyil.”

Klaunç altı ay ərzində başa çatacağı gözlənilən bu prosesdə şirkətin binanın yeniləşdirilməsi üçün təxminən 2 milyon dollar xərcləyəcəyini bildirdi. Emeritus mərtəbələrdə şəxsi vanna otağı tikmək və dəyişikliklər etmək, mətbəxt və digər otaqlar tikməyi planlaşdırır. Bununla yanaşı binanın damında da iki dəbdəbəli mənzil tikilməsi nəzərdə tutulur.

Klaunç bildirmişdi ki, sakinlərin təqribən yarısı ayda 700 dollardan az pul ödəyir; digər sakinlər üçün ödənişlər gəlirdən asılı olaraq ayı 2400 dollara qədər olan dəyişkən cədvələ əsaslanır. Dəyişikliklərdən sonra orada az gəlirli sakinlər üçün təxminən 12 çarpayı olacaq, ancaq əksər sakinlər ayda 1500 və 3000 dollar arasında pul ödəyəcəklər.

O, bildirdi ki, bu kosmik qiymətlər binanı fəaliyyətdə saxlamaq üçün çox vacibdir. Keçmiş idarəçilərin rəhbərliyi vaxtı Viktorian Manor yalnız zərərlə işləyirdi.

“Əgər o, pul itirirsə idi, onda o orada qala bilməzdi.” – o dedi.

“Bağlamaq əvəzinə biz onu daha gözəl bir yerə çevirəcəyik.”

Qruver demişdi ki, biznes “az gəlirli olsa da, böhrandan uğurla çıxmışdı”.

“Əgər onlar binanı daha gözəl etməyə hazırlaşarlarsa onlar səhv edirlər.” – Qruver bildirmişdir. “Onlar maddi cəhətdən aşağı təbəqədə yaşayan və belə evlərə böyük ehtiyacı olan adamların əlindən evlərini alırlar və varlılar üçün səli-küylü bir yer tikirlər.”

Bayram vaxtı gəlib çatan köçürmə haqqındakı məktublar sakinlər arasında narazılıq yaratmışdır. Emeritusun işçiləri deyirlər ki, onlar sakinlərə mümkün qədər çox məlumat vermək istəyirdilər, ancaq tənqidçilər bildirirlər ki, onlar insafsızdırlar.

“Çox az adam burada baş verənlərdən xəbərdardır.” – 78 yaşlı sakin Edvin Davidson dedi. “Bu mənim tamamilə xoşuma gəlmir. Bizə böyük təzyiqlər var.”

Davidson San Fransiskoda 1950-ci ildən qalır və dövlət yardımını və əzməbləqli təqaüdlə dolanır. O, ayda təxminən 750 dollar ödəyir və artıq ödəməyə imkanı çatmır.

“Mən burada rahatam.” – o dedi. “Mən San Fransiskoya alışmışam. Hər küçəni, hər küncü tanıyıram.”

Emeritus münasib yerlər tapmaq üçün yerli agentliklərlə işlədiklərini bildirdi. Hal hazırkı sakinlər Emeritusun onlara göstərəcəyi “qaygını” bi-

lirlər və ondan da artığını istəməyərək, qaldıqları yerə qayıtmağa üstünlük verirlər.

Bəzi sakinlər oranı tərk etməyə etiraz etmirlər.

“Mənim 82 yaşım var.” – Gertrud Leonard dedi. “Bu yaşda harasa gedirəmsə, getdiyim yer mənimçün vacib deyil.”

Hər iki tərəf deyir ki, Viktorian Manoran problemi daha geniş böhranı göstərir: dövlətin vəsaitləri azaldığı halda yaşlı əhəlinin qayğısına necə qalmaq olar.

“Biz şəhərdə qidalanma və qayğı ehtiyacında olan azgəlirli yaşlılar üçün bir necə yaxşı plan hazırlamalıyıq.” – şəhərin heriotrik sağlamlıq proqramına rəhbərlik edən Mari Emma Din (Mary Emma Dean) dedi. “Bu bizim çağırış təbəlimiz ola bilər.”

San Fransisko Xronikl

Aydın olmalıdır ki, belə mürəkkəb məqalədə müxbir müxtəlif fikirlərlə rastlaşdıqda ədaləti və tarazlığı saxlamaq üçün onların hamısını əhatə etməlidir. Həmçinin sakinlərdən, yeni sahibkarlar və sosial işçilərdən gətirilmiş dəyərli sitatlarla məqalənin necə gücləndiyinə də fikir verin. Məsələlər mühüm olsa da, maraqsız şəkildə təqdim olunduqda öz təsirlərini itirə bilərlər.

Etika normaları

Bu fəslin əvvəlində jurnalistin etika normaları müzakirə olundu. Həmçinin xatırlanmalıdır ki, bir çox müxbirlər və redaktorlar onlara etinasızdılar. Bu o demək deyil ki, onlar etikəsizdirlər, ancaq müxbirlər hiss edirlər ki, müəyyən qaydalar və standartlar onların fəaliyyətini məhdudlaşdıracaq. Belə bir faktın olmasına baxmayaraq vəkillər və həkimlər üçün olan etika qaydalarından fərqli olaraq onların sanksiya verən yuxarı instansiyaları yoxdur. Amerika jurnalistlərinə imtiyazlar verilmir.

Etika qaydalarının bəzi tənqidçiləri qorxurlar ki, onlar hökumətə mətbuatı bəzi vasitələrlə sıxışdırmaq haqqında ideyalar verir, hüquqşünasların böhtan məhkəməsinə qarşı hazırlıqlı olmaqlarını təmin edirlər. Sonuncu məsələ heç də tamamilə əsassız deyil. Böhtanla bağlı məsələdə iddiaçıları müdafiə edən vəkillər onların incidilməsi, yəni öz klientlərinin zərər çəkdiyi barədəki mübahisəni qızıışdırmaq üçün qəzetin yazılmış etika standartlarını göstərirlər.

Hələ də qəzet biznesində etika qaydalarına maraq mətbuatın tənqidi ilə bərabər ortaya çıxaraq inkişaf edir. Öz nüfuzlarını artırmaq üçün qəzetlər özlərinə əvvəlkindən daha çox diqqət yetirirlər. Dövlət məmurları, kütləvi informasiya vasitələrinin öz daxili tənqidçiləri, baş məqalənin qarşısındakı səhifələri və digər vasitələri qəzetin ictimaiyyətlə əlaqəsini artırmaq üçün istifadə olunur. Bəzi qəzetlər o qədər uzağa gediblər ki, yerli vətəndaşları redaktorların keçirdiyi qəzet yığıncağında iştirak etməyə dəvət edirlər. Qəzet haqqında

xoşladıqları və xoşlamadıqlarını “mərkəzi qrupa” çatdırmaq tamamilə adi haldır.

Qəzetlərin öz nüfuzları haqqında düşünmələri yaxşı əsaslanıbdir. 1995-ci ildə Mətbuat və İnsanlar üçün Tayms Mirror Mərkəzinə əsaslanaraq Vaşinqtonda (K.B.) keçirilən sorğuda ictimaiyyətin rəhbərləri fikirləşdilər ki, müxbirlərin etika qaydaları rəsmi şəxslərin etika qaydaları kimidir. Bu nəticələrdə pis odur ki, Vaşinqton rəsmilərinin ədalətliyini və etika standartlarını qiymətləndirməyi xahiş edəndə ictimaiyyətin ¾-ü onları aşağı və ya lap aşağı qiymətləndirmişlər. Bir qrup yaxşı xəbər isə o idi ki, konqresmenlərdən müxbirləri mühakimə etmələrini xahiş edəndə onların 63 faizi maraqların toqquşduğu məsələdə müxbirlərin rəsmi şəxslərlə eyni etikaya malik olduğunu bildirdilər. Ancaq 25 faizi müxbirlərin rəsmilərə nisbətən az etikalı olduqlarını demişdilər.

Yerli siyasətçilər bu sorğuya qoşulanda xəbərlər bir az da yaxşılaşdı. Onların ¾ hissəsindən çoxu mətbuat işçilərinin onlar kimi etikalı olduqlarına inandığını dedilər və bəzi jurnalistlər buna şübhəli bir kompliment kimi baxdılar.

Qəzetlər bu sorğuda müxbirlərdən daha çox uğur qazandılar. İctimaiyyət öz yerli gündəlik qəzetini “Nyu York Tayms”, “Vaşinqton Post” və “Los Angeles Tayms” kimi əsas dövlət qəzetlərindən yüksək qiymətləndirdi. Cavab verənlərin yarısından çoxu gündəlik qəzetlərə onların ən çox tanıdıqları A (58 faiz) və yaxud B (38 faiz) qiymətlərini verdilər, əhalinin yalnız 30 faizi əsas qəzetləri eyni qiymətləndirdi. Əlbəttə, ehtimal etmək olar ki, onlar öz yerli qəzetlərini ölkənin gündəlik qəzetlərinə nisbətən daha yaxşı tanıyırlar.

Etika məsələləri ilə məşğul olmaq demək olar ki, qəzetlərdə görünən gündəlik hadisədir. Buna bənzər bir hadisə *APME* jurnalında Riçmond Tayms Dispaçin rəhbər redaktoru Luiz Sils tərəfindən verilmişdir. Yerli televiziya stansiyasının həftəlik xəbərlər redaksiyasının rəhbəri ictimai parkın tualetində eyni cinsə mənsub olan naməlum işçini cinsi əlaqəyə sövq etdiyinə görə həbs olunmuşdur. Sual məlumatın qəzətdə şərh edilib edilməməsi idi.

Sils bildirdi ki, bu məsələnin açıqlanmamasına səbəb redaksiya rəhbərinin ictimai xadim, məşhur şəxs olması və ailələrin bu parka tez-tez gəlməsi faktları oldu. Nəşr etməməyin əsasları, o davam edir, o idi ki, qəzet seksual əlaqəyə sövqetmə haqqında ittihamları nadir hallarda şərh edir. Buna bənzər gizli polis əməliyyatları bəzən aldadıcı olur və əgər həbs üzrə məhkəmə prosesi başlasaydı, bu iş ictimai qaydaları pozan uydurma kimi baxılacaqdılar. Sils dedi:

Məsul şəxsin ictimaiyyətdə məşhurluğu onun intim həyatı barəsində yazmağa əsas verirmi? Bu halda xeyr. Yalnız bu hadisə özünü nümunəvi şəxs və ya əxlaqi təmizliyin müdafiəçisi kimi təqdim edən şəxslə bağlı olarsa, onda biz bu həbsi əlbəttə ki, dərc edəcəyik. İndi isə ən çətin sual: İctimaiyyətdəki rəsmi şəxsləri, əsas ictimai xadimləri və yaxud ictimaiyyətin böyük etimadını qazanmış vəzifəli şəxsləri cinsi əlaqələr üstündə həbs edə bilirlər. Belə həbslərin şərh edilməsinə buraxılışa məsul şəxs etiraz etmir ki? Həftəsonundakı

buraxılışa cavabdeh olan şəxs əsas xəbərlərin buraxılmasına məsul olan şəxsə eynidirmi?

Qəzet rəhbərliyi iş məhkəməyə çatana qədər gözləməyi qərara aldı, ancaq rəqib telestudiya əhvalatı şərh edərək Tayms Dispaçi onu yalnız 4 abzaslıq məqalə kimi nəşr etməyə vadar etdi. Sils dedi ki, əgər qəzet mövzunu işıqlandırsaydı, onda yazını eyni ölçüdə nəşr edəcəkdə. Məsələ məhkəməyə çatanda qəzet ondan reportaj hazırladı.

Sils xatırladı ki, bəzi oxucular mövzunun qəhrəmanı ilk dəfə həbs olunduqda jurnalistləri hadisəni nəşr etməməklə "öz mövqelərini qoruduqlarına" görə tənqid edirlər.

Həm qəzetin rəhbərləri, həm də işçilər anlayırlar ki, onlar etika normalarını daima nəzərə almalıdırlar. Belə bir anlayış Peşəkar Jurnalistlər Cəmiyyətinin aşağıda verilmiş etika normalarının hazırlanmasına gətirib çıxartdı. Bu qaydalar 1926-cı ildə ilk dəfə qəbul olundu, 1973-də və 1984-də yenidən baxıldı. 1997-ci ildəki bu yazıda sonrakı düzəlişlər də nəzərdə tutulub.

Peşəkar Jurnalistlər Cəmiyyəti inanır ki, jurnalistlərin vəzifəsi həqiqətə qulluq etməkdir.

Bizim fikrimizcə kütləvi informasiya vasitələri agentlikləri faktları öyrənib, şərh etmək üçün Kostitusiyasının onlara verdiyi hüquq və azadlıqdan istifadə edərək ictimai rəy və informasiyanın daşıyıcılarıdır.

Biz ictimaiyyətin maariflənməsinin ədalətin müjdəçisi olduğuna inanırıq. İctimaiyyətə verilən hüquqlardan biri həqiqəti bilmək hüququdur. Bizim Kostitusiya vəzifəmizin bu həqiqəti tapmaq olduğuna inanırıq.

Biz inanırıq ki, bu məsuliyyətlər jurnalistlərdən ağılla, obyektivliklə, dəqiqlik və ədalətlə işləməyi tələb edir.

Son olaraq biz verilmiş iş standartlarının qəbul olunmasını elan edirik:

- **MƏSULİYYƏT:** İctimaiyyətin vacib olan hadisələri bilmək və onlarla maraqlanmaq hüququ var. Bu işə xidmət etmək kütləvi informasiya vasitələrinin başlıca məqsədidir. Xəbərlərin və maarifləndirici fikirlərin yayılması məqsədi hamının rifahı üçündür. İctimaiyyətin nümayəndələri kimi peşə nüfuzundan öz eqoist və dəyərsiz məqsədləri üçün istifadə edən jurnalistlər böyük həqiqəti ləkələyirlər.
- **MƏTBUAT AZADLIĞI:** Mətbuat azadlığı azad cəmiyyətdə insanların əsas hüququ kimi qorunur. O bunula müzakirə etmək, sual vermək üçün azadlıq və məsuliyyət daşıyır və hökumətimizi, ictimaiyyətimizi və şəxsi müəssisələri fəaliyyət göstərməyə, öz fikirlərini bildirməyə çağırır. Jurnalistlər məşhur olmayan fikirləri demək hüququnu və çoxluqla razılaşmaq imtiyazlarını qoruyurlar.
- **ETİKA:** Jurnalistlərin vəzifəsi ictimaiyyətə həqiqəti çatdırmaqdır. Onlar başqa hər hansı bir məsuliyyətdən azad olmalıdırlar.
- 1. Mükafatlar, iltifatlar, pulsuz səyahət, xüsusi müqavilələr və ya imtiyazlar jurnalistlərin və onların rəhbərlərinin doğruluğunu şübhə altına ala bilər. Bahalı hədiyyə qəbul olunmamalıdır.

2. İkinci iş, siyasətə qoşulma, ictimai idarədə qalmaq və icma təşkilatlarında xidmətlər jurnalistin və onların rəhbərlərinin doğruluğunu nüfuzdan salırsa, onlardan qaçmaq lazımdır. Jurnalistlər və onların rəhbərləri onları maraqların real və ya güman olunan ziddiyyətindən qoruyacaq həyat tərzini sürməlidirlər. Jurnalistlərin işi ictimaiyyət üçün çox əhəmiyyətlidir. Bu da onların peşələrinin xüsusiyyətidir.
3. Şəxsi mənbələrdən alınan məlumatların xəbər kimi mühümlüyü sübut olunmasa, onlar nəşr edilməməli və ya tele-radio vasitəsilə yayılmamalıdır.
4. Jurnalistlər maneələr yox, ictimaiyyətin maraqlarına xidmət edən xəbərlər axtaracaqlar. Onlar ictimai işin ictimaiyyət arasında aparılmasını və ictimai məlumatların ictimaiyyət tərəfindən yoxlanmasının mümkün olduğuna inanmaq üçün daima cəhdlər edəcəklər.
5. Jurnalistlər qəzet işçisinin məlumatı verən mənbənin məxfiliyini qoruyan etika normasını dəstəkləyirlər.
6. Plagiatlıq qəbul olunmazdır və ədalətsizlikdir.
 - DƏQİQLİK VƏ OBYEKTİVLİK: İctimaiyyətlə yaxşı əlaqə yaratmaq bütövlükdə layiqli jurnalistikanın təməlidir.
1. Həqiqət bizim son məqsədimizdir.
2. Xəbərlərdən reportaj hazırlayarkən obyektiv olmaq başqa bir məqsəddir. Bu təcrübəli peşəkara xas olan əlamətdir. Bu çalışdığımız işin həyata keçirilmə standartıdır.
3. Səhvlərin olması və ya müfəssəlliyin çatışmazlığı bağışlanılmazdır.
4. Qəzətdəki yazıların başlıqları uyğun məqalələrin məzmunları ilə tamamilə əsaslanmalıdır. Şəkillər və televiziya yayımları hadisənin dəqiq təsvirini verməli və kiçik detalları məzmunun kənarında işıqlandırmamalıdır.
5. Əsaslı iş xəbərlər reportajı ilə rəylərin ifadə edilməsini aydın şəkildə bir-birindən fərqləndirir. Xəbərlər rəylərdən və qərəzli fikirlərdən azad olmalı və məsələnin bütün tərəflərini göstərməlidir.
6. Redaksiyada bilərəkdən tərəfdarlıq edərək həqiqətdən uzaqlaşmaq Amerika jurnalistikasının ruhunu pozur.
7. Jurnalistlər ictimai hadisələr və məsələlərə dair redaksiyanın fikri, təklif etdikləri əsaslı təhlillər, qeydlər üçün məsuliyyət daşıdıqlarını bilirlər. Onlar bacarığı, təcrübəsi və mühakiməsi əsaslı yazılara imkan verən fərdlərin materiallarını təqdim etməyi öz üzərlərinə götürürlər.
8. Təbliğata həsr olunmuş xüsusi məqalələr, təsvirlər yaxud da müəllifin özünün çıxardığı nəticə və izahlara da məsuliyyətlə yanaşılmalıdır.
 - ƏDALƏTLİ OYUN: Jurnalistlər həmişə insanların vəzifəsinə, toxunulmazlığına, hüquqlarına və xəbərləri toplama və təqdimat zamanı qarşılaşdıqları adamların rifahına hörmət edəcəklər.
1. Kütləvi informasiya vasitələri günahlandırılan adama cavab vermək şansı vermədən nüfuza və mənəvi dəyərlərə toxunan qeyri-rəsmi ittihamlardan xəbər verməməlidir.

2. Media insanın toxunulmazlıq hüququnu təcavüzdən qorunmalıdır.
 3. Kütləvi informasiya vasitələri pislilik və cinayət haqqında ətraflı məlumatlarla yüksək dərəcədə maraqlanmaq istəyindən çəkinməməlidir.
 4. Öz səhvlərinin cəld və tam düzəldilməsi xəbərlər xidmətinin vəzifəsidir.
 5. Jurnalistlər öz şərhlərinə görə ictimaiyyət qarşısında məsuliyyət daşmalıdırlar və ictimaiyyətə informasiya vasitələrindən olan şikayətlərini çatdırmağa imkan verilməlidir. Oxucular, tamaşaçılar və dinləyicilərlə açıq söhbət geniş yayılmalıdır.
- ZƏMANƏT: Jurnalistlər bu standartların pozulmasını fəal tənqid etməli və bu pozuntuların qarşısını almağa çalışmalıdırlar. Onlar bu işi başqa qəzet işçilərinin də arasında yaymalıdırlar. Bu etika normalarına ciddi riayət etmək Amerika jurnalistləri və Amerika ictimaiyyəti arasındakı qarşılıqlı inamı və hörmət bağlarını qoruyub saxlamaq deməkdir.

Beşinci maddəyə haşiyə əlavə etmək olar. Bir neçə qəzet, xüsusilə Nəyt-Ridder silsiləsindən olan qəzetlər “ictimai jurnalistika” adlanan jurnalistika ilə məşğul olurlar və burada qəzetlər müzakirəyə və operativ qrupların təşkilinə kömək etməklə öz cəmiyyətlərinin məsələ və problemlərilə maraqlanırlar. Bu nəşrlər ənənəvi salnaməçi və müşahidəçi rolundan uzaqlaşaraq cəmiyyətlərinin gündəlik həyatında iştirak edirlər. Lakin həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bəzi jurnalistlər ictimai jurnalistikanı bəyənmirlər. Belə jurnalistlər ictimai jurnalistikanın onların obyektivliyini şübhə altında qoyduğunu əmindirlər. İnanırlar ki, bu sahə xəbər yaratmaqla məşğul olaraq, jurnalistikanın xəbərlər vermək işinə kölgə salır.

X FƏSİL

Polislər, məhkəmələr və cinayət işi üzrə məhkəmə sisteminin şərh

Bir az bundan əvvəl bu barədə yazılmışdı. Dünyanın diqqəti Oklahoma şəhərində bomba partlayışında günahkar sayılan Timosi McVeyhin (*Timothy McVeigh*) məhkəməsinə yönəlmişdi. Oradakı əksər qəzet və tele-radio müxbirləri üçün bu yəqin ki, onların hazırladıkları reportajlardan ən böyüyü və sözsüz ki, iş təcrübələrində gördükləri ən təsirli məhkəmə prosesi idi.

Lakin məhkəmə prosesindən əvvəl demək olar ki, bütün cinayət hadisələrində olduğu kimi orada da istintaq, həbs, andlı iclasçıların günahlandırma haqqındakı aktları, ilkin məhkəmə prosesləri olmuşdu. Sistemi bilmək, onu dəqiq işıqlandırmaq və məqalənin daha da maraqlı olması üçün fikirlər axtarmaq (həmçinin, birinci səhifədə çap olunmaq şansını əldən verməmək üçün) bu cür reportajların əsasıdır.

Həbs prosesi

Əvvəlcə cinayət işi üzrə məhkəmələr olur, burada cinayət və şübhələnən cinayətkar var. Bizim hüquq sistemimizdə şübhələnən şəxs onun günahı sübut olunmayana qədər günahsız sayılır. Müxbir kimi isə qəzetdə mühakimə etməmək üçün olduqca ehtiyatlı olmalıdır. Bu təkcə məsuliyyətli reportajla bağlı məsələ yox, həmçinin böhtan üzrə məhkəmədən özünü müdafiə məsələsi ola bilər. Hakim və ya andlı iclasçılar tərəfindən günahı təsdiq edən hökm olana qədər siz şübhəli və ya şübhələnən şəxs haqqında yazırsınız.

Şübhəli şəxs üç yolla həbs edilə bilər:

1. Polis zabiti hakim tərəfindən verilmiş order əsasında onu həbs edə bilər.
2. Cinayətin baş verdiyini görən, yaxud onun baş verməsinə inanmağa əsas olan polis zabiti şübhəli şəxsi həbs edə bilər.
3. Baxmayaraq ki, bu ümumi hal deyil, adi vətəndaş da lazım gəldikdə şübhəli şəxsi həbs edə bilər.

Bütün hallarda qanunsuz hərəkətlər ya cinayətdir, ya da qanun pozuntusudur. Cinayət və ya ağır cinayət daha ciddidir. Bu hadisəyə görə cinayətkar həbs oluna və ya cərimə ilə cəzələndirilə bilər. Müəyyən müddətdən sonra, həmçinin, canı uzun müddətli şərti azadlığa da buraxıla bilər. Şəhər və aşağı

instansiyalı məhkəmələrdə dinlənən qanun pozuntuları da cərimə və həbslə nəticələnə bilər, baxmayaraq ki, bu hökm sözsüz ki, dövlət həbsxanasında deyil, mahal həbsxanasında icra olunacaq. Bir çox yuridiksiyalarda oğurluq hadisəsində cinayətlə qanun pozuntusu arasındakı sərhəd oğurlanmış əşyanın dəyərindən asılı olur. Qiyməti 59 dollar olan radionun oğurlanması halına qanun pozuntusu kimi baxılır. Çünki qanuna görə əşyanın dəyəri ən azı 100 dollar olmalıdır ki, oğurluq cinayət hesab edilsin. Qanunun pozulduğu müəyyən hallarda ərazi prokuroru şəraitdən asılı olaraq şübhələnilən şəxsi cinayətdə və ya qanun pozuntusunda günahlandırma bilər.

Cinayətin baş alıb getdiyi bugünkü şəhərlərdə bəzi vaxtlarda cinayətlə qanun pozuntusu arasındakı fərq aydın görünür. Kaliforniyada, məsələn, “üç qat zərbə” qanunu var. Onun vasitəsilə cinayətkar keçmiş ittihamnamələrə əsasən, sadəcə olaraq, yaxın mağazadan altı şüşə pivə oğurladığına görə ömürlük olaraq həbsə göndərilə bilər. Digər ştatlarda da iddialar qaldırılanda əvvəlki ittihamnamələr nəzərə alınır. Bundan başqa, əgər 59 dollarlıq radionu binaya nəyi isə sındıraraq daxil olub götürmüşdülərsə, radionun oğurlanması cinayətdə günahlandırmaya səbəb ola bilər.

Cinayətlər belə başlıca kateqoriyalara bölünür.

1. Şəxsə qarşı cinayət.
2. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayət.
3. İctimai sakitliyi pozan cinayət.
4. Əhalinin sağlamlığına və təhlükəsizliyinə qarşı edilən cinayət.
5. Hökumətə qarşı törədilən cinayət.
6. Əxlaq və ləyaqət əleyhinə yönələn cinayət.

İnsana qarşı yönələn cinayətlərə qətl, zorlama, qarət, təhqir, adam oğurlama, qəsdən və ya təsadüfən adam öldürmə hadisələri aiddir. Bütün hallarda birinci dərəcəli cinayət kiminsə qərəzlə, yaxud “pusqu” ilə öldürülməsidir. İkinci dərəcəli qətl hadisəsi insanı planlı şəkildə yox, qəzəbdən öldürməkdir. Burada da öldürmək məqsədi olur. Hakimin tapşırığına uyğun andlı iclasçı bu və ya digər ittihamnaməni təklif edə bilər. Birinci dərəcəli qətl cinayəti haqqında daha ağır hökm çıxarılır, o cümlədən bəzi hallarda ölüm hökmü də bura daxil olur. Birinci dərəcəli qətlə görə ittihamnamələrdə andlı iclasçılar günahlandırma qərarını təqdim edəndən sonra ölüm hökmünə səs verə bilər. Hakim andlı iclasçıların cəza haqqında qərarını təsdiqləyə və ya ləğv edə bilər.

Mülkiyyətə qarşı cinayətlərə qarət, yanğın törətmə, başqasının mülkiyyət hüququnu pozmaq, oğurluq, başqasının pulunu mənimsəmək, saxtakarlıq, oğurlanmış əmlakın qəbul edilməsi, qəsdən ziyanvurma, fırldaqçılıq və saxta çeklərin buraxılması daxildir.

İctimai sakitliyi pozan cinayətlər qiyam qaldırmaq, dava-dalaş salmaq və ya sərxoşluq, nalayiq hərəkətlər, sakitliyin pozulması (hay-küylü məclislər), icazəsiz nümayiş və dövlətin müxtəlif məhkəmə sənədlərində rast gəlinən digər pozuntular ola bilər.

Son illər ətraf mühitin müdafiəsi əhalinin sağlamlığına və təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş cinayətləri mühüm qəzet məqaləsinə çevirmişdir. Birliklər və ayrı-ayrı fərdlər gölləri, su hövzələrini, sahilboyunu, yaşayış yerlərinə ya-

xın əraziləri zibilləmək üstündə cərimə yaxud həbs olunurlar və ya onlara qarşı hər iki tədbir görülür. Həmçinin bu qrupdakı pozuntulara magistr yollarının zibillənməsi, yollardan STOP nişanlarının çıxarılması və ya onların korlanması, kiminsə mülkündə üfunətli tullantıların və ya ölmüş heyvanın saxlanması daxildir. Bəzi hallarda hökumət nümayəndələri çirkli və antisanitariya şəraitində olmasını hesab etdikləri evlərdən uşaqları götürərək onların valideynlərini məsuliyyətə cəlb edə bilirlər.

Hökumət əleyhinə olan ən ağır cinayət xəyanətdir. Bu cinayət üstündə şəxsi uzun müddətli həbs, müharibə vaxtı isə ölüm cəzası gözləyir. Bu qəbildən daha ümumi hesab olunan digər cinayətlərə qiyam, (nadir halda qiyama çağırış), anda xəyanət, ictimai xadimin rüşvətxorluğu, saxtakarlıq (saxtakarlıq pulla bağlı olduqda, bu federal cinayətdir) və qaçaqmalçılıq aiddir.

Federal hökumətin özünün cinayət hüququ və hüquq mühafizə orqanları var. Bunlar MKİ (FBI), Gizli Xidmət (*Secret Service*), Narkomaniya ilə mübarizə idarəsi (*Drug Enforcement Administration*), Gömrük Xidməti (*Customs Service*), Hökumət Vergi İdarəsi (*Internal Revenue Service*) Poçt Ekspertiza Xidməti (*Postal Inspection Department*) və başqalarıdır.

Federal mülkiyyətdə baş verən cinayətə yəqin ki, federal məhkəmədə baxacaqlar. Buna baxmayaraq, çox vaxt federal hökumətin və ştatın statusları üst-üstə düşür, bank qərarında olduğu kimi. Ştat məhkəməsində silahlı bank qərarında şübhələnən şəxsin ştat məhkəməsində mühakimə olunmasına icazə vermək ştat prokuroru ilə eyni səlahiyyətli B.Ş-ın prokuroru üçün, sözsüz ki, adi haldır. Əgər ştat prokuroru mühakimə edirsə, federal zabitlər öz işlərini dayandıracaqlar. Maşın oğurluğu da həmçinin həm ştat, həm də federal cinayət sayıla bilər. Əgər oğurlanmış nəqliyyat növü ştatın sərhədindən çıxarılmışdırsa, bu federal cinayətə aid edilir.

Əxlaq və ləyaqətə qarşı yönələn cinayətlərə fahişəlik, yaxın qohumlar arasındakı cinsi əlaqə, ikiarvadlılıq və ya iki ərliklik, homoseksualizm, zinakarlıq (az hallarda buna çağırış), allahı və dini ləkələmək ona rişxənd etmək kimi ədəbsizlik və kafirlik daxildir.

Çoxunun yüzdən artıq yaşı olan bu qanunların tətbiqi ştatdan, cəmiyyətdən və mühakimə edənin şəxsi nöqteyi-nəzərindən asılıdır. Məsələn, kafirlikdə günahlandırma nadir halda məhkəmə otağına gəlib çıxır.

Əvvəldə dediyimiz kimi həbslər asayışı qoruyan zabit tərəfindən özündə olan informasiyaya, inama və ya həbs haqqında orderə əsasən aparılır. Order ərazi prokurorunun təqdimatı və ya böyük andlı iclasçının *düzgün layihəyə* səs verməsinə əsasən hakim tərəfindən verilir. Bu o deməkdir ki, andlı iclasçı ittihamçı tərəfindən təqdim olunan dəlilə inanır. Bu kifayətdir ki, hadisə məhkəməyə baxılmaq üçün qaytarılsın. 25 nəfərdən ibarət olan böyük andlı iclasçılar günahkarı yaxud günahsız müəyyən etmir. Bu qərar kiçik andlı iclasçılar (12 nəfərlik) tərəfindən və ya məhkəmə prosesində verilir. Hətta ərazi prokuroru hakimdən böyük andlı iclasçılarının təqdimatı olmadan həbs üçün order istəyəndə o, böyük andlı iclasçılarının günahlandırma aktını istəyəcəkdir.

Böyük andlı iclasçılarının mülahizələri ittihamçılar və şahidlərdən başqa hamıya qaranlıqdır. Onların qərarı hakimə təqdim edilir. Kütləvi informasiya

vasitələrinin son nəticəni bilməsinə mane olmaq üçün bəzən onu plomblayırlar. Baxmayaraq ki, media nümayəndələrinə böyük andlı iclasçıların otağına keçməyə icazə verilmir, son nəticəni öyrənmək bəzən mümkündür, içəridə baş verənlər barəsində bir eyham, dəlil və ya tam məlumat almaq üçün otağın çöl tərəfində münasib yerdə dura bilərsiniz.

Həbs

Düzgün aparılan həbsdə günahlandırılan şəxs polis və ya şerif məntəqəsində qeydiyyatata alınır. Cinayət hadisələrindən yazarkən əmin olun ki, siz adı kitaba düşmüş şəxslə, sadəcə danışdırılmaq üçün buraya gətiriləni fərqləndirirsiniz. Bu fərq çox mühümdür. Sorğu-suala tutulmuş şəxsin ola bilər ki, tamamilə heç bir cinayətlə əlaqəsi yoxdur və məntəqəyə könüllü gəlmişdir. O, sadəcə olaraq, ya şahid ola bilər, ya da onda polis üçün faydalı digər məlumat var. Qeydiyyatata alma formal prosesdir və şəxsin həbsdə olduğunu göstərir. Şübhəli şəxsin əl izləri götürülür, üstlərindən götürülən əşyalar, onun adı, ünvanı və fiziki əlamətləri xüsusi formada qeyd olunur. Çox güman ki, şübhəli şəxs kimi müəyyən pozalarda şəkili də çəkiləcəkdir. Əgər onu azad etmək üçün girov olmazsa, həbsxanaya göndərilir. Ciddi cinayət hallarında günahlandırılan şəxsin etibarlı saxlanıldığına əmin olmaq üçün ittihamçılar adətən çox yüksək məbləğdə girov istəyirlər. 500 min dollardan 2 milyon dollara qədər girov tələb olunması ümumi haldır. Lakin hakim ərazi prokurorunun və vəkilin dəlillərini dinləyəndən sonra məbləği müəyyən edir.

Girov şübhəli şəxsin məhkəməyə gəlməsinə zəmanət verən təklif olunmuş pul və ya mülkdür. Əgər o məhkəməyə gəlməyə girov müsadirə olunur. Əksər müttəhimlər üçün böyük məbləğli girov qoymaq mümkün olmadığına görə zəmanət verməklə məşğul olanlar müvafiq ödənişlə pul təklif edirlər. Evli, ailəli, işi olan, günahkar hesab edilən adam əvvəllər cinayət etməyibsə, cəmiyyətdə yüksək mövqeyi varsa, belə şəxslər yüngül girovla və ya “özləri girov olmaqla,” bu o deməkdir ki, tamamilə girovsuz azad oluna bilərlər. Buna baxmayaraq, bir çox hallarda qətl hadisəsində günahlandırılanlar üçün girov qoyulmasına məhkəmə icazə vermir.

Müxbirlər polis və məhkəmələrlə bağlı hadisələri işıqlandıranda çox vaxt zəmanətçilərdən məqalələrini genişləndirmək üçün informasiya mənbəyi kimi istifadə edirlər. Bəziləri redaksiyaya məşhur şəxsin həbsinə dair məlumat verəcəkdir.

Budur həbs haqqında səciyyəvi məqalə.

Al Bayker (*Al Baker*)

Polis bildirmişdir ki, cəza dəstəsinin veteran zabiti dünən qadınla bağlı mübahisə üstündə Bruklin (*Brooklyn*) içki mağazasının bayırında bir kişini güllə ilə ölümcül yaralamışdı.

Polisin dediyinə görə cəza zabiti, 30 yaşlı Mario MkCaskil (*Mario McCaskill*) və zərər çəkən 27 yaşlı Leslie Burqesin (*Leslie Burgess*) arasında kimliyi bilinməyən bir qadının üstündə münaqişə var idi.

79-cu ərazinin serjantı Timosi MkQarity (*Timothy McGarrity*) məlumat vermişdir ki, Burges Nostrand prospektindəki mağazadan siqaret almağa getmiş və burada Mario MkCaskillə rastlaşmışdı. Bu mübahisə dünən gecə saat 1-də qətlə nəticələnmişdi.

Şahidlər polisə demişdilər ki, o deyəsən 38 kalibirli Ruqer silahından işdən kənar istifadə edərək güllə ilə Burgesin qarnından vurmuşdu.

Polis Burqesin günorta saat 3:28-də Kings Kaunti xəstəxanasında (*Kings County Hospital*) öldüyünü demişdi.

Polis qeyd etmişdi ki, qadın Qeyts prospektinə yaxın eyni kvartalda yaşamasına baxmayaraq, hadisə yerində yox idi.

MkCaskil, həmin vaxtı, zabitlərə cavab verərkən bildirmişdir ki, o üç kişi ilə dava edən vaxt Burqes bıçağı yaxud ülgücü dəstəyindən yapışaraq onun üstünə yönəlmişdi. Bu fakt informasiya şöbəsinin nümayəndəsi zabit İvette Serranoya (*Ivette Serrano*) məxsusdur.

Lakin polisin məlumatında deyilir ki, ən azı beş şahid, o cümlədən fiziki dəlillər MkCaskilin dediklərini təsdiq etməmişdi.

Detektivlər dünən səkkiz illik iş təcrübəsi olan cəza dəstəsinin zabiti ni ikinci dərəcəli ölüm hadisəsində ittiham etdilər.

Cəza Departamentinin informasiya bölməsinin nümayəndəsi Tom Antenen (*Tom Antenen*) bildirmişdir ki, MkCaskil burada 10 dekabr 1987-ci ildən işləyir. O son zamanlar daha çox Raykers Ayləndə (*Rikers Island*) ezam olunurdu.

Nyu York Deyli Nyus

Polislər haqqında yazılar böhtan məhkəmələrinə daha çox gəlib çıxır. Ona görə yazıçının faktların əksəriyyətinin uzaqgörənliklə polislərə aid etməsi həbslər olduqda və məhkəmədə iddia qaldırıldıqda həmişə yaxşı kömək edir.

Həbslər və ziddiyyətlərdən məlumat verərkən məqaləni tamamlamağa çalışın. Yalnız polisin qeydiyyat kitabından hadisə haqqında götürdüyünüz quru rəsmi məlumatla arxayın olmayın. Həbs edən zabitlər, ərazi prokuroru, mətbuata məlumat bölməsinin assistenti və səlahiyyətli nümayəndə ilə söhbət edin. Şahidləri tapın, əgər mümkünsə şübhəli şəxslə söhbət edin. Zəmanətin olmadığı təqdirdə, öz vəziyyətlərini anlatmaq üçün bəzi şübhəli şəxslər müsahibələr verir və hətta mətbuat konfransları keçirirlər. Bəzi müxbirlər müsahibələrini həbsxanalardan toplayırlar, çətin məsələdir, lakin mümkündür.

İndi isə gəlin böyük andlı iclasçılarla bağlı məqalənin necə işlənildiyinə baxaq.

Sandara Çereb (*Sandra Chereb*)

Reno – Çərşənbə günü Hökumət Vergi İdarəsini partlatmağa cəhd etdiyinə görə iki nəfər şübhəli kişi böyük federal andlı iclasçılar tərəfindən günahlandırılmışdır.

Hökumət binasının partladılması üçün qeyri-insani cinayətin baş verdiyi vaxt partladıcı qurğudan istifadəyə cəhd etmiş 40 yaşlı Cozef Baili (*Joseph Bailie*) və 52 yaşlı Nellis Hurst (*Ellis Hurst*) hökumət binasını dağıtmaq və ya ziyan vurmaq məqsədilə hazırladıqları sui-qəsdə müqəssir hesab etmişlər.

Dekabrın 18-də baş vermiş hadisənin günahlandırma aktının hər bəndinə görə onlar günahkar hesab edilsələr ömürlərinin 50 ilini həbsxanada keçirəcəklər. Bu sözlər B.Ş-ın prokuror köməkçisi Ron Raçovundur. (*Ron Rachow*).

B.Ş-ın hakimi Filis Holdey Atkinsin (*Phyllis Halsey Atkins*) günahlandırmasından əvvəl onların hər ikisi bu səhər məhkəməyə cəlb etmə zamanı günahkar hesab edilmişlər.

100 funtluq amonium nitrat və yanacaqdan hazırlanmış 30 qallonluq ağ plastik silindirdən ibarət olan bomba qırmızı əl arabasında quraşdırılmışdır. Eyni ilə bu qarışıqdan aprel ayında Oklahoma şəhərində 169 insanın məhvinə səbəb olan partlayış zamanı istifadə edilmişdir. Həmin bomba təxminən 5 min funt ağırlığında idi.

Renodakı bombanı Hökumət Vergi İdarəsinin işçisi təxminən 7:15 a.m.- də işə gələrkən avtomobil dayanacağı yanında tapmışdı.

B.Ş-ın Spirtli içkilər, Tütün və Odlu silah idarəsi (STOI) və MKİ-nin nümayəndələri bildirmişdilər ki, bombanın fitili yandırılmışdır, lakin piston lazımcına güclü olmadığından partlayış baş verməmişdir.

Bob Stevat (*Bob Stewart*), STOI-nin Renodakı residenti, bildirmişdir ki, əgər bomba partlasaydı həmin binaya böyük ziyan vurardı və yəqin ki, yaxınlıqda olan hər kəsi öldürərdi.

Bomba mütəxəssisləri qurğunu sabitləşdirərək Renonun şərqindəki səhrada partlatmışdılar.

Şübhələnilən Bailin iş yoldaşları deyirdilər ki, o tez-tez vergini rədd etməsi barədə təkəbbürlə danışırdı.

Bu iki kişi son zamanlar Renodan 50 mil cənubda, Qadnervildə (*Gardnerville*) tikinti materiallarını maşına yükləməklə məşğul idilər.

Cinayətlə bağlı ilkin şikayətdə deyilir ki, Baili öz planını həyata keçirmək üçün Hurstu bu işə cəlb etmiş və onun furqonunu dekabrın 17-də bombanı aparmaq üçün almışdı.

Federal idarənin işçiləri Hurstu yaxalayanda, o Baili haqqında məlumat vermişdi.

Şikayətçi dedi: “Hurt həm onun həm də Bailin Hökumət Vergi İdarəsində əvvəllər problemləri olduğunu bildirmişdir.”

Şikayətçi demişdir ki, kişilər bombanı bir gün əvvəl, bazar günü, bina boş olan zaman partlatmaq istəyirdilər.

STO idarəsinin nümayəndəsi Riçard Stoltz (*Richard Stoltz*) şikayətində yazırdı: “Baili qurğunu götürüb HVİ maşınlarının arxasında yerləşdirmişdir. Hurst sonra deyirdi ki, Baili fitili yandırmışdı və onlar oradan uzaqlaşdıqdan sonra gurultu eşitmişdilər.”

Mətbuat Birliyi

Məqalədə bombanın tərkibinin göstərilməsi, iki kişiyə qarşı səciyyəvi ittihamlar, bombanın necə yerləşdirilməsi, necə gətirilməsi, onun harada və kimin tərəfindən tapılması kimi faktlardan yaxşı istifadə edildiyinə görə o daha da oxunaqlı olmuşdur. Həm də müxbir MKİ məlumatında oxuduğundan başqa açıq-aşkar çox şey etmişdi. O hüquq mühavizə orqanlarının zabitlərindən, o cümlədən də şübhələnilən şəxsin iş yoldaşlarından müsahibə götürmüşdür.

Nəticədə məqalə yığcam yazılmış, yaxşı cilalanmış əhvalatı hissələrə bölərək oxucuya mümkün qədər tam şəkildə, məhdud vaxt ərzində çatdırılmış digər nümunə olmuşdur. Bu yazı bir günün mövzusu deyil və əksər detallar, hadisə inkişaf etdikcə “sonrakı” məqalələrdə üzə çıxacaqdır.

Məhkəmə prosesinin şərh

İlkin dinləmədən tutmuş ta məhkəmə prosesinə qədər məhkəmə işlərini şərh etdiyinizə görə şəhərin ən təsirli tamaşasına baxmaq üçün birinci sırada yer alırsınız. Məhkəmədə hər gün mükafatlandırılmalar olmur. Lakin müəyyən vaxt ərzində siz sözsüz ki, iş vaxtı qanuni sistem haqqındakı kino versiyalarından daha maraqlı olan insan dramının şahidi olursunuz.

Bizim hüquq sistemimiz İngilislərin ümumi qanun və təcrübəsindən uzaqlaşdığından ştat və federal məhkəmələr üçün cinayət araşdırma prosesləri, faktiki olaraq, eynidir.

Həm federal həm də ştat məhkəmələrində dramatik xəbərlər əsasında məqalələr yazmağa həddən çox imkan var. Siz müttəhimlərin və şahidlərin öz narahatçılıqlarını necə açıb göstərdiklərinin, ittihamçıların və vəkillərin bir-biri ilə qarşılaşmaqdan, çox vaxt, necə nəzakətlə yayınmağa çalışdıqlarının şahidi olacaqsınız. O.C.Simpsonun qətl işilə bağlı məhkəmə prosesi həmin dəqiqə qəzetlərin birinci səhifəsini tutdu və tele-radionun axşam xəbərlərinin əsas mövzusunə çevrildi. Lakin bu birinci səhifədə yerləşərək oxucuların diqqətini cəlb edən yüzlərlə məhkəmə proseslərindən yalnız biri idi. Çox vaxt müəmmalı ittihamçının məhkəmə prosesi drama və ya təəccüb yaradır ki, bu da məqaləni oxunaqlı edir.

Məhkəmə prosesindən reportaj hazırlanması haqqında bir fakt var ki, o da məqalənin maraqlı olması üçün onu hay-küylü reklama çevirməməkdir. Sadəcə olaraq nə baş verdiyini demək, bir çox hallarda, oxucuların diqqətini cəlb etmək üçün kifayətdir.

Əvvəlcə gəlin məhkəmə prosesindən qabaq nə baş verdiyinə baxaq. Həbsdən və günahlandırmadan sonra müqəssir ilkin məhkəmə prosesilə qarşı-

laşır. Burada ona günahı və ya günahları haqqında məlumat verilir, hakim ondan vəkilin olub olmaması barədə soruşur. Əgər müdafiəçisi yoxdursa, yaxud (mümkündür ki,) maddi imkanı buna yol vermir, onda müqəssiri müdafiə etmək məqsədilə ictimai müdafiəçi təyin edilir. Onu vəkili müşayət edərsə, vəkil dəlillərin olmadığına görə ittihamları rədd edə bilər. Hakim, ümumiyyətlə, hadisənin məhkəmə prosesində baxılıb baxılmayacağını müəyyən etmək üçün şahidləri dinləyə bilər. Adətən, azad etmə barəsində təkliflər olmur.

Sonra mühakimə etmə mərhələsi gəlir. Burada günahlandırılan şəxsin günahkar olub olmadığı müəyyənləşdirilir. O, günahkar sayılırsa, hakim şərti azadlığa buraxma departamentindən məlumat alandan sonra həbs etmə gününü müəyyən edəcəkdir. Günahkar deyilsə, məhkəmə prosesi üçün vaxt təyin olunacaq.

Müqəssirin iclasçılarının məhkəməsinə müraciət etmək üçün konstitusiyaya hüququ var. Lakin o hakimin onun üçün müəyyən etdiyi tale ilə razılaşaraq, andlı iclasçıların məhkəməsindən imtina edə bilər. İclasçıların cinayətlə bağlı məhkəmə proseslərində ilk addımı adətən, seçicinin qeydiyyat vərəqindən iclasçı kimi dəvət olunmuş qadınlardan və kişilərdən ibarət böyük iclasçılar qrupundan on iki nəfərin seçilməsi olur.

İclasçıların seçilməsi bir neçə gün çəkə bilər. Həm müdafiəçi həm də ittihamçı elə iclasçılar axtarır ki, onlara məhkəmədə dayaq olacaqlarına inansınlar. Necə səs vermələrini öyrənmək üçün onları iclasçı otağında diqqətlə sorğu-sual edirlər. Bununla iclasçıların meyillərini müəyyən etmək yaxud onların məşğuliyyətlərini və mənşələrini öyrənirlər. Bir qadının yeddiyaşlı oğlunu motosiklçi motosikillə vurub qaçmışdı. Nəticədə uşaq ölmüşdü. Bu qadın iclasçının nəqliyyatla qətl törətmiş adamın məhkəməsində iştirakı şübhəsiz ki, vəkil tərəfindən qəbul olunmayacaqdır. Potensial iclasçılardan həyat yoldaşları və qohumları hüquq mühafizə orqanlarının zabiti olan iclasçılar da müdafiəçilər tərəfindən yəqin ki, qaytarılacaqlar.

Digər otaqda oturmuş böyük iclasçılar dəstəsindən, hər iki tərəfin sorğu-suala tutduğu gələcək iclasçılar qrupu, lotereya sistemi üzrə seçilirlər. Hər iki tərəf məhdud sayda iki cür protest edə bilər. Birincidə vəkil, yaxud ittihamçı səbəb göstərmədən iclasçıdan imtina edə bilər. Hakim qəbul etməmənin səbəbi ilə razıdırsa, protest etmədə məhdudiyyət yoxdur.

İclasçıların seçilməsi mövzular versə və maraqla seyr olunsa da, bu cinayət məhkəmə prosesində maraqlı hissə deyil. Hər iki tərəfin hüquqşünasları tərəfindən təklif olunan suallar məhkəmə prosesinin strategiyasını göstərir. İclasçılar öz cavablarının nüsxəsini hazırlaya bilərlər. Böyük işlərdə külli miqdarda sifarişçisi olan vəkillər pulla iclasçı seçmək üçün mütəxəssislər tuturlar. Onlar gələcəkdə iclasçı olacaq hər kəsin psixoloji vəziyyətini öyrənmək üçün onların həyatlarını öyrənirlər. Bu proses mühüm hadisələrdə, Simpsonun məhkəməsində olduğu kimi, iclasçılığa namizədlərin hazırlanmış uzun sorğu vərəqlərini doldurması ilə asanlıqla edilir. Potensial iclasçının şəxsi informasiyasına baxmayaraq, hüquqşünaslar sorğuların iclasçının necə yönələ biləcəyini dəqiq müəyyən edəcəyinə şübhə edirlər. Suallar ailənin mənşəyini, iqtisadi statusunu, dini, sosial və peşə əlaqələrini əhatə edir. Əlbəttə iclasçılardan

məhkəmə prosesinə ayıq başla gəlmələri və bütün dəlilləri dinlədikdən sonra qərar vermələri gözlənilir. Lakin belə yalançı dünyada buna bel bağlamaq olmaz. Yazıdakı böyük məhkəmə prosesində iclasçıların seçilməsi maraqlı mövzu vermişdi.

Linda Deutsç (*Linda Deutsch*)

Cümə axşamı Con De Loreanın (*John Z. Lorean*) ittihamçısı kokain daşımaqda məsuliyyətə cəlb olunmuş müqəssirin əleyhinə olan iclasçıların prosesdən uzaqlaşdırılmasının artmasından narahat olduğunu bildirmişdir. Namizəd iclasçılar De Loreanın ağıllı vəkili tərəfindən “tora düşürdülər”.

B.Ş.-in prokuror köməkçisi Ceyms Volş (*James Walsh*) məhkəmədən kənarında demişdir: “Haqqında geniş məlumat verilmiş bu hadisə sözsüz ki, insanlarda müəyyən fikir yaratmışdır.”

Lakin o bildirdi ki, onlar bu fikirlərinə görə sistemə olaraq uzaqlaşdırılmamalıdır. “Sizin istədiyiniz hər iclasçının özünə məxsus düşüncəsi və mülahizələri var. Sual onların fikirlərini dəyişib və ya dəyişə bilməyəcəyi barəsindədir.”

Bu hadisənin şərh zamanı yaranmış uzun müddətli sükutu pozaraq Volş iclasçıların “arxayın” seçildiyini hiss etdiyini və onda prosesin lazım olduğundan daha çox uzadıldığı təəssüratının yarandığını bildirmişdir.

O demişdi ki, dünyanın yaranması üçün yeddi gün gərək olduğu halda, iclasçıların seçilməsinə aylar lazım olmamalıdır.

59 yaşlı De Lorean 24 milyon dollar məbləğində dəyəri olan kokainin yayılmasında iştirakına görə ittiham olunur.

De Loreanın vəkilləri Hovard Veytzman və Donald Renin (*Howard Weitzman, Donald Re*) sualları gələcək məhkəmə iclasçıları De Loreanın kokain daşdığına görə “ola bilsin ki, günahkardır” bəyanatını verməyə gətirib çıxardır. Bu sullara qarşı çıxma bilmədiyi üçün tənqə gəlmiş Volş cümə axşamı öz narahatlığını bildirdi.

Ceyms Volş bildirdi ki, insanlar ədalətli və səmimi olmaq istəyirlər. Onlar qanun biliciləri deyil, adi insanlar, sadələvə fəhlələr, evdar qadınlardır. Onları tələyə salırlar. Hovard və Donald çox ağıllı suallar verirlər.

Dəhlizdəki söhbətində Volş deyirdi ki, mən bilmirəm bu məsələni necə həll edirəm, çalışıram suallarımı elə qurum ki, onlar nəyi nəzərdə tutduqlarını desinlər.

Həmin vaxt B.Ş.-in ərazi hakimi Robert Taqasuqi (*Robert Takasugi*) açıq-aşkar namizədlərin əleyhdarları tərəfindən incidildi. Onlar qanunun əsas müqəddiməsinə görə De Loreanın günahı subut oluncaya qədər günahsız hesab olunmasının tərəfində idilər.

Bəzi namizədlər dedilər ki, o özünün günahsızlığını sübut etməyincə biz ona inana bilmərik.

Məsləhət stolunda oturmuş De Lorean özünün günahkar olması barədə bəyanatları soyuqqanlıqla təkrarlayırdı.

Takasuqi gələcək məhkəmə iclasçılarının günahsızlığın prezumpsiyası qanunu haqqında mühazirə oxumağa başladı. O həmçinin prokurorların suallarına cavab verdi və kəskin şəkildə məhkəmə iclasçılara dedi: “Məsələnin geniş ictimaiyyətə məlum olması, əlbəttə ki, dəlil deyil.”

Volş demişdir ki, çərşənbə axşamından başlayaraq gələcək iclasçılardan hər birinin vəkillər tərəfindən bir saat davam edən sorğu-sualı federal məhkəmədə görünməmiş haldır.

Volş: “Bu qeyri-adi haldır. Siz adətən bu cür mükəmməl istintaqla rastlaşmırsınız. Mən birinci dəfədir ki, belə iş görürəm.”

Adətən, federal hakimlər bütün sorğu-sualları əvvəlcədən suallarını yazılı şəkildə hakimə vermiş vəkillərlə birgə aparırlar.

Cümə axşamı keçirilən məhkəmə iclasında sual-cavab edilmiş üç namizəd öz fikirlərindən danışacağı və hadisəni dəlillər əsasında mühakimə edəcəklərini bildirdikdən sonra, demək olar ki, qəbul olundular.

İctimaiyyət qarşısında sorğu-suala tutulanlar bir qədər sonra onların narkotikə, cinayətə və hüquq sisteminə münasibəti barədə qapalı şəkildə sorğu-sual olunacaqlar.

Veytzmanın iclasçılığa namizəd qadınla sorğu-sualı elə bir ziddiyyətli vəziyyətə gəlib çıxmışdır ki, qadın şikayətlənərək demişdi: “Mən bilirəm ki, siz mənə açıqlanırsınız. Amma bilmirəm niyə?”

Bu qadın işə baxılan halda bütün məhkəmə iclasçılığına namizədlərə paylanmış sorğuda yazdığı bəzi şeyləri dedikləri ilə açıq-aşkar təkzib edirdi.

Veytzman ondan soruşmuşdu: “Bu kişi çox ciddi cinayətdə günahlandırıldığı halda siz niyə daha dəqiq olursunuz.”

Qadın: “Bütün bu sualların içində mən nə yazdığımı daha xatırlamıram.”

Qadın söz vermişdi ki, bacardığı qədər səmimi olmaq üçün əlindən gələni edəcəkdir. O, demək olar ki, qəbul olunmuşdur.

Mətbuat Birliyi

Andlı iclasçılar seçildəndən sonra, məhkəmə prosesi ittihamçının açıq bəyanatı ilə başlayır. O məhkəmə iclasçılarının öz növbəsində nəyi əsaslandıracağını bildirir. İttihamçı həmçinin müttəhimin xüsusiyyətləri və məqsədləri barəsində qeyri-səmimi təsvir verərək, iclasçılara təsir etməyə cəhd edə bilər. Vəkillərə də açıq bəyanat vermək səlahiyyəti verilir. Lakin o ittihamçının işi təqdim olunub qurtarandan sonra bəyanat verə bilər.

Qanuna görə vəkilin dediklərinin heç biri iclasçılar tərəfindən dəlil kimi qəbul edilmir. Beləliklə, vəkillərin qeydləri məqalədə dəlillərlə qarışdırılmamalıdır.

Ərazi prokuroru və ya onun köməkçisi olan ittihamçı (federal məhkəmələrdə B.Ş.-in prokuroru) öz işinə şahidləri *bilavasitə sorğu-suala* çağırmaqla başlayır. Şahid ilə işi qurtardıqdan sonra vəkilə səlahiyyət verilir ki, öz sifarişçisinə dəyən ziyanı aradan götürmək və ya mümkündür ki, şahidin haqlılığına olan şübhədən çıxmaq üçün onunla *çarpaz sorğu-sual* aparsın. Çarpaz sorğu-sual prosesləri çox kəskin və qızgın keçir; bunlar sizin məqalənizin yönü ola bilər. Həm ittihamçılar, həm də müdafiəçilər öz şahidlərini düzgünlük təcəssümü, opponentlərini isə sözün mənasını başa düşməyən adamlar kimi təsvir etməyə meyillidirlər.

Expert şahidlərə (məsələn, həkimlər, mühəndislər, psixoloqlar və əlyazma mütəxəssisləri) münasibət müxtəlifdir. Onların düzgün olmaları problem deyil, bəzən onların fikirləri və tapıntıları başqa ekspertlər tərəfindən qəbul edilmir. Məhkəmə otağında baş verən ən yaxşı duellər ekspertlər və onların bilik dairəsində öz “ev tapşırığını” hazırlamış vəkillər arasında olur. O ekspertlərin dəlillərini, faktiki olaraq, ləğv etmək üçün onun üzərində kifafət qədər şübhə yarada bilər.

C.O. Simpsonun məhkəmə prosesi klassik misaldır. Müdafiəçi ittihamçının mütəxəssis şahidlərinin dediklərinə o qədər şübhə yağdırdı ki, xüsusilə qanın analizinə qarşı, bu hücumu Simpsona bəərət hökmünün çıxarılmasında mühüm amil kimi qiymətləndirildi.

Əksər məhkəmə şahidləri öz kürsülərində bacardıqlarının ən yaxşısını etməyə – düzgün danışmağa çalışırlar. Yalan danışmaq, yalandan şahidlik etmək onları həbsxanaya aparacaq günahlandırmaya gətirib çıxardır. Hər halda, siz şahidlərdən bir neçə ay və hətta il bundan əvvəl olmuş hadisələr barədə soruşduqda “yadımdan çıxıb” ifadəsini çox eşidəcəksiniz. Bəzi şahidlər bu cavabları ilə hüquqşünaslar arasında şübhə toxumu səpirlər. Lakin buna qarşı hüquqşünaslar çox şey edə bilmirlər. Yox əgər şahidlər on sualın doqquzunda yaddaşlarından şikayət edirlərsə, bu hal, yəqin ki, sizin məqalənizdə qeyd olunacaqdır.

Məhkəmə prosesində sizin başa düşə bilmədiyiniz maneərlər və göstəricilər ola bilər. İttihamçı və ya vəkildən izahat almaq üçün iclaslar arası tənəffüsü və ya nahar fasiləsini gözləyin. Heç vaxt sizə aydın olmayanı yazmağa cəhd etməyin.

Hər halda, dəhliz müsahibəsi zamanı hüquqşünaslardan və şahidlərdən aldığınız sitatlarla ehtiyatlı olun. Hüquqşünasların bəyanatları və şahidlərin ifadələri məhkəmədə imtiyazlıdır və uyğun olaraq böhtan sayılmır. Lakin bu imtiyaz məhkəmə otağından kənardakı bəyanatlara aid edilmir. Andlı iclasçının şərh digər iclasçılara təsir edərsə, heç bir vəchlə onu çap etməyin. Belə jurnalistika sizi məhkəmə prosesinə hörmətsizlikdə ittihama və yəqin ki, həbsə gətirib çıxardar. Şahiddən müfəssəl məlumat almaq yaxşıdır. Şəxsi öz ifadəsini genişləndirmək və ya hadisə haqqında öz fikirini qəzetə bildirməsi üçün dilə tutmaq qarışıq vəziyyətdə çox təhlükəlidir.

Andlı iclasçılardan məhkəmə prosesi ərəfəsində müsahibə götürmək qəti qadağandır və təcrübəli jurnalistlər heç vaxt buna cəhd etmirlər. Hakimlər bacardıqları qədər andlı iclasçıları təcrid etməyə çalışırlar, onlara heç kimlə

hadisə barədə danışmamağı, mövzu haqqında qəzetdə oxumamağı, televiziya verlişlərinə baxmamağı təlqin edirlər. Yüksək profilli məhkəmə proseslərində hakim andlı iclasçını təcrid edər, məhkəmə prosesi müddətində onun üzərində nəzarətçilər qoymaqla, mehmanxanada yerləşdirə bilər. Simpsonun məhkəmə işində də belə etmişdilər. Hələ də, Simpsonun məhkəməsində olduğu kimi andlı iclasçılar məhkəməyə yaşayış şəraitlərindən şikayət edirlər, yaxud da ailələrindən təcrid olunmuş halda yaşamağa daha dözmədiklərini təsdiqləyirlər. Bu hal qanuni xəbər olur. Eynilə də iclasçının günahkar və ya günahsız haqqında fikir söyləməsi kimi qeyri-münasib hərəkətinə görə prosesdən uzaqlaşdırılması da ədalətlidir.

Pul qazanmaq üçün məhkəmə proseslərindən reportajlar hazırlamaq maraqlı görünürmü? Ola bilər. Lakin əvvəlcə Linda Deuçun (*Linda Deutsch*) dedikləri ilə tanış olun. O, Mətbuat Birliyinin xüsusi müxbiridir. Müxbir Amerika məhkəmə prosesindən yazan gərəqli jurnalist hesab edilir. O.C. Simpson və Mansonun qətl işləri də daxil edilməklə, faktiki olaraq, son iyirmi ildəki böyük məhkəmə proseslərinin hər birini işıqlandırmışdır.

Deuç deyir:

Jurnalistlər ümumi tapşırıqlardakı bir sıra mövzuların hər biri ilə uzun müddət məşğul olurlar. Bundan fərqli olaraq məhkəmə proseslərinin işıqlandırılması səbr, bacarıq, uzun müddətli diqqət və saatlarla oturmaq qabiliyyəti tələb edən gərgin bir işdir.

Hər proses mini-həyatdır. Bir ilə qədər uzanan yüksək profilli işlər hər kəsin səbrini sınağa çəkə bilər.

Yüksək profilli məhkəmə işlərinə təyin olunmuş müxbirlər hadisə haqqında haylı küylü fikirlər deməkdənsə, ciddi obyektivliyin saxlanmasına cəhd etməlidir. Bir şeyi yadda saxlamaq vacibdir: demək olar ki, hər bir məhkəmə prosesində insanların həyatları və ya ən azı onların vəsaitləri təhlükə altındadır. Yekun sözünə demək müxbirin deyil, məhkəmə iclasçılarının və ya hakimin işidir. Müttəhimlər kürsüsünün qarşısında oturanların prosesə qanuni səlahiyyətləri çatır. Lakin müxbir mətbuat işçiləri üçün ayrılmış kürsüdə oturan, prosesdə marağı olmayan, burada baş verənlər haqqında məlumat yayan müşahidəçidir.

Müxbir nəticə ilə maraqlanmamalıdır və xatırlamalıdır ki, əgər istənilən hadisədə hər iki tərəf haqqında obyektiv məlumat verilsə, oxucular, tamaşaçılar və dinləyicilər də öz qərarlarını verə bilərlər. Onlarda bunun üçün əla qabiliyyət var. Əgər sizin öz mülahizələriniz varsa, onları özünüzün saxlayın. Heç kim sizdən hadisə haqqında qərar qəbul etməyi xahiş etmir.

Faktları şərh edərkən jarqonlardan çox istifadə etməyə çalışmayın. Məhkəmə müxbirlərində hüquqi ifadələrdən istifadə etmək dəbə çevrilib. Lakin bu vacib deyil və bəzən də qeyri-peşəkarların başa düşəcəyi tərzdə yazmaq kimi jurnalist qabiliyyətinə mane olur. Məqaləni yalnız hakimlər başa düşsə, ictimaiyyət üçün onun əhəmiyyəti azalar. Yazını sadə, dəqiq və koloritli saxlayın. Məhkəmə prosesi tələb olunduğu səviyyədə şərh edilsə, daha cəlb edici olar.

Bir məhkəmə prosesi var. Yəqin ki, onu işıqlandıрмаğa icazə verməyəcəklər. Bu az yaşlıların işləri üzrə olan məhkəmələrdir. Əksər ştatlar yurisdiksiyaların çoxunda olduqca tez-tez rast gəlinməyincə, prosesi gizli saxlayırlar.

Cinayət elə tükürpədicə olur ki, ittihamçılar azyaşlını yaşlılar kimi ittiham etməyi tövsiyə edirlər və hakim bununla razılaşıır.

Məhkəmə işindən yazılan məqalə

Məhkəmə prosesinin gündəlik işiqləndirilməsində dəyərli olan istənilən məlumat məqalənizin başlanğıcında olur. Siz nə qədər məhkəmə prosesində çox oturarsınızsa, bir o qədər də məqalənin yönünü hazırlamaq asan olar. Bu sizə oradaki adamların xüsusiyyətlərilə, əsas məsələlərlə və əvvəlki ifadələrlə tanış olmaq imkanı verir. Başlanğıcda siz andlı iclasçıların seçilməsində, açıq bəyanatların dinlənməsində iştirak etməli olursunuz. Əvvəldən axıra qədər adətən, şahidlər, sizin məqalənizi hazırlayırlar.

Elə fikirləşməyin ki, siz ifadələri əvvəldən axıra ardıcıl yazmalısınız. Ərazi prokurorunun “səmimi” şahidinin bilavasitə dinlənməsi əhəmiyyətsiz ola bilər, və əgər sizdə olan yalnız bu məlumatdırsa, ondan məqalənizin yönü üçün istifadə edə bilərsiniz. Lakin elə həmin gün siz elə bir çarpaz dinləmə eşidirsiniz ki, əvvəlki şahidin dediklərini alt-üst edir. Bu şübhəsiz ki, sizin yazınız üçün əngəldir.

İstənilən halda məhkəmə haqqında məqalə məntiqi, ardıcıl qaydada olmalıdır. Əgər eyni gündə bir neçə şahid varsa, onlar hadisədə mövqelərinin mühümlüyünə görə təqdim edilməlidirlər. Ola bilər ki, bəziləri bir neçə, digərləri bir-iki məlumat verə bilər və ya heç nə deməz.

Hətta məhkəmə həftələrlə uzansa belə, hər məqaləyə qaynaq daxil edilməlidir. Bəzi məhkəmə düşüncələri proses barədə məlumat almaq üçün qəzeti hər gün oxuyacaqlar, lakin oxucuların çoxu bir qədər gec qoşula bilər, yaxud hərdən bir prosesi izləyə bilərlər. Belə halda qaynaq haqqında məlumat az görünə bilər. Ümumiyyətlə, qaynaq haqqında yazıda tarix, cinayətin əsas xüsusiyyətləri və əvvəlki mühüm ifadələrdən qısa arayışı verən yalnız bir cüt abzas tələb olunur. Belə təfəsilat həmçinin məqalənin ardıcılığını pozmaqdan qaçmaq, yaxud iki müxtəlif şahidin ifadələrində nəzərə çarpan ziddiyyəti daha yaxşı göstərmək üçün məqalənin münasib hissələrinə əlavə edilir.

Müttəhimlər kürsüsündə olan şəxs həmişə dramatik məqalə üçün mövzudur. Lakin sizin bunu yazmağa imkanınız olmaya da bilər. Qanuna görə müttəhimdən ifadə vermək tələb olunmur, baxmayaraq ki, bəziləri bu yolu seçirlər. Əvvəlcədən vəkilədən öz klientini şahid kürsüsündə oturdub oturtmayacağını planlaşdırdığını soruşmaq mümkündür.

Əgər drammatizm, emosiya və epizod şişirdilməyibsə, yaxud sensasiyalaşdırılmayıbsa, onların da məhkəmə hadisəsi ilə bağlı məqalədə öz qanuni yerləri var. Məhkəmələrdən olan şit, emosiyalı məlumatlar 1920 və 1930-cu illərdə məşhur idi. İndi belə hallar yoxdur. Hətta bununla belə, əsəbi və ya təmkinli şahidlər, kinayəli prokurorlar, sərt və qərarlı hakimler, şahidlərin geyimləri də daxil olmaqla onların fiziki təsviri məqaləni canlandırma bilər. Şahidin nə geyindi, onun ələkeçməzliyi, müşahidəçilərin sayı və onların ifadələrə aydın reaksiyaları məqalə üçün daha çox məlumat ehtiyatı yaradır. Bütöv mənşərini səhnə, şahidləri və hüquqşünasları onların tez-tez görüdükləri şə-

kildə – aktyorlar kimi təsvir edin. Oxucunun özünü prosesin iştirakçısı kimi hiss etməsinə şərait yaradılmasında pis heç nə yoxdur.

Nümunə kimi verilmiş məhkəmə prosesini tədqiq edin.

Fol Rivə, Mass. (*Fall River, Mass.*)

Şahid kürsüsündə altı üzücü saat keçirən gənc ana xeyriyyəçilərə yalan danışdığını etiraf edərək, başına gələn əhvalatdan pul qazanmaq niyyətinin olduğunu dandı. O təmkinlə Nyu Bedford barında tanımadığı kişilər tərəfindən ələ salınması və zorlanması haqqındaki ifadəsini təsdiq etdi.

İyirmi ikiyaşlı qadın, dünən üç müxtəlif vəkil tərəfindən aparılan gərgin çarpaz dindirilmədə iştirak etməsinə baxmayaraq, cümə günü birinci dindirilmədə olduğu kimi sakit görünürdü.

Bu məhkəmə işində altı kişi biabırçı zorlama hadisəsinə görə günahlandırılırdı. Qadın burada təsdiq edirdi ki, o martın 6-da Nyu Bedford (*New Bedford*) yaxınlığındakı Biq Danin (*Big Dan*) meyxanasına siqaret almağa getmiş və seyirçilərin alqışları altında bilyard stolunun üstündə dönə-dönə zorlanmışdı.

Hər ikisi 27 yaşında olan Daniel Silva (*Daniel Silva*) və Cozef Vieiranın (*Joseph Vieira*) işin günorta məhkəməsində baxılacaq. Hər birinin 24 yaşı olan Viktor Raposo (*Victor Raposo*), Con Kordeiro (*John Cordeiro*), Virqilio və Cozef Medeyros (*Virgilio & Joseph Medeiros*) ayrıca səhər iclasında mühakimə olunacaqlar.

Eyni məhkəmə prosesində müqəssirlərin bir-birini mümkün günahlandırılmalarından qaçmaq məqsədilə məhkəmələr ayrılmışdı. Bu qayda onu göstərir ki, vəkillər çox vaxt sualları ilə onların günahlarını gizlədirlər.

İki uşaq anası olan qadın ifadə vermişdi ki, faktiki olaraq, iki kişi, şübhələnilən zorlamalarda iştirak etmişdi. Vəkil Kenes Sulivan (*Kenneth Sullivan*) dünən qeyd etdi ki, qadın əvvəlcə polisə altı kişi tərəfindən zorlandıqdan sonra saymağı dayandırdığını bildirmişdir.

Sulivan qadından həmin zorlama gecəsindəki faktların yadında daha yaxşı qalib qalmamasını soruşduqda o sakit yeknəsəq səslə cavab verdi: “İndi onlar mənə həmin gecədəkindən daha aydındır.”

Vəkil Vieiranı təqdim etdikdə bildirmişdir ki, qadın məsləhətçi polisə bəzi kişilərin səhvən ittiham olunduğunu bildirmişdir. Qadın sakit halda bunu təkzib etdi.

Və o demişdi ki, onun bar sahiblərinə qarşı qaldırdığı 10 milyon dollar məbləğindəki iddiası pula görə deyildi.

O cavab vermişdi: “Mən bu iddianı onların haqsızlıqlarına görə qaldırdım.”

Qadının ifadələri əvvəlcə iki vəkil tərəfindən qəbul edilmədi. Onlar təsdiq etdilər ki, qadının məhkəmədən qabaq vəkillərə verdiyi müsahi-

bəsi “dramatik dönüş” məruz qalıb. Onlar hakim Viliam Yanqdan (*William Young*) məhkəmənin düzgün aparılmadığını bəyan etməyi xahiş etdilər.

Silvanın müdafiəçisi Edvard Harinqton (*Edward Harrington*) demişdir ki, qadın müqəssirə əvvəlki ifadələrində verdiyi roldan tamamilə fərqli rol vermişdir. Harinqton bu dəyişikliyin onun işində “düzəlməsi mümkün olmayan ziyana səbəb olacağını” bildirmişdir.

Qadın ifadə vermişdir ki, bir paçka siqaret almaq üçün o Biq Dan meyhanasına daxil olmuş və iki kişi ilə bilyard oynayan qadınla içki içmək və söhbət etmək üçün orada qalmışdı.

O getmək üçün qalxanda, onu arxadan qamarlayaraq bilyard stolunun üstünə cəkmışdilər. İki kişi burada növbə ilə onu zorlamışdı. Sonra onlardan biri və başqa kişi onu oral sekslə məşğul olmağa təhrik etmişdi.

Dünənki çarpaz dindirmədə qadın etiraf etmişdir ki, o müqəssirlərin ikisinə bilyard oynadıqları vaxt içki vermişdir. Onları məhkəmə otağında göstərərək, birinin Raposo və digərinin Kordeiro olduğunu bildirdi.

Mətbuat Birliyi

Məqalə aydınlaşdırır ki, maraqlı məhkəmə işləri haqqındakı yazıları “bəzəmək” vacib deyil. Çox vaxt, xüsusilə də, bu hadisədə oxunaqlılıq üçün ifadələrdə lazımı qədər dramatism var. Burada sitatlardan istifadə olunması da məqalənin təsirini gücləndirir. Əksər hakimlər maqnitafonlardan istifadəyə icazə vermədikləri üçün qeydlərin diqqətlə götürülməsi vacibdir. (M. L. Stein bunu öz başına gələn əhvalatla təsdiq edə bilər. Onda audio-maqnitafonun olması məhkəmə icraçısının gözündən yayınmamışdı və nəticədə hakimin otağına çağrılaraq məhkəmə salonunda nə üçün audio-maqnitafondan istifadə etməyə icazə verilmədiyini izah etdilər. Hakim onun hərəkətini təxribatçılıq adlandırmışdır.)

Müxbirin aydın olmayan xəttinin belasına düşən, və ya öz cızma-qaralarını oxuya bilməyənlər üçün başqa bir yol var. Məhkəmə müxbirləri – məhkəmə prosesinin demək olar ki, hər sözünü yazan kişilər və qadınlar səs yazmalarının nüsxələrini satırlar. Düzdü səhifələr bəla qiymətdir. Problem sizin səhifələri vaxtında alıb almamağınızdır. Əksər müxbirlər bütün gün ərzindəki prosesin nüsxəsini deyil yalnız mühüm ifadələri istəyirlər. Bu, əlbəttə ki, vaxta qənaət edir.

Andlı iclasçılar məhkəmədə olmayanda

Prokuror öz işini təqdim edəndən sonra vəkil hakimdən tam sübut olunmamış iddiaların müttəhimin üzərindən götürülməsini xahiş edə bilər. Əgər bu təklif rədd edilərsə, adətən belə də olur, onda vəkil çarpaz dindiriləcək şahidlərini təqdim edir. Yadda saxlayın, müttəhimi ifadə verməyə məcbur etmək olmaz.

Vəkil işini qurtardıqdan sonra hər iki tərəf son bəyanatı – hakimə təsir etmək üçün son şansı təqdim edirlər. Prokuror axırda çıxış edir. Sonra hakim andlı iclasçılara qanuna və onların məhkəməyə verə biləcəkləri müxtəlif qərarlara dair təlim keçir. Bundan sonra andlı iclasçılar bir və ya bir necə məhkəmə icraçısının müşayətə fikirləşmək üçün məhkəmə otağını tərk edirlər.

Andlı iclasçıların otaqları toxunulmazdır. Onların rəhbərlərinin seçdikləri iclasçıdan başqa heç kimə buraya daxil olmağa icazə verilmir. İcraçılar qapıda gözətçilik edir, uzun sürən sesiyalarda onlara yemək aparırlar.

Qəzətdə andlı iclasçıların necə səs verəcəkləri və ya onlara qərar üçün nə qədər vaxt tələb olunduğu barədə fərziyyələr söyləmək məsləhətli deyil. O.C. Simpsonun məhkəməsi demək olar ki, bir il çəkdi. Andlı iclasçılara qərarlarını vermək üçün dörd saata qədər vaxt lazım olmuşdu.

Böyük məhkəmələrdə, andlı iclasçıların məhkəmə salonunda olmadıqları ərəfədə qəzətlər müxtəlif vasitələrlə məqalədə boşluq yaranmasına imkan verirlər. Andlı iclasçıların içəridə keçirdikləri müddətin uzunluğu da mühüm ola bilər. Belə ki, bu yəqin, problemin çətin araşdırıldığını yaxud da tapılan dəlillərin hədsiz dərəcədə dolaşmış olduğunu göstərir. Andlı iclasçılar həmçinin hakimdən müəyyən bir ifadəni və ya fiziki dəlili nəzərdən keçirməyə icazə istəyə bilərlər. Onların axtarıqları düşüncələrinə təsir edə bilər, lakin yenə də nəticə çıxarmağa çox tələsməyin. Belə yönələrə ehtiyatla yanaşın. Andlı iclasçılar haqqında əvvəlcədən fikir söyləmək olmur. Oxucuda narazılıq doğursa da aşağıdakı yön ehtiyatla yazılmış hesab edilir.

Bart Simpsonun ziddiyyətli məhkəməsində andlı iclasçılar dünən hakim Stanley Perkinsonun məktəb direktorunun onun valideynlərinə göndərdiyi məktubu yenidən oxumaq üçün istəmişdilər.

Əlbəttə, ən maraqlı hadisə iclasçının bu işin dolaşmış olduğu haqqında qərar və ya məlumatla içəri daxil olmasıdır. Beləsinə çəşmiş iclasçılar deyilir. Əgər bu çıxılmaz vəziyyət haqqında məlumat birinci dəfə daxil olursa, bəzi hakimlər andlı iclasçıları əlavə qərarlar üçün geri qaytaracaqlar. Hakimi inandırsalar ki, bu nifaq həll edilməzdir, onda o məhkəmə prosesini qeyri-düzgün hesab edəcək. Hadisəyə yenidən baxılıb baxılmaması məsələsini ərazi prokuroru həll edəcəkdir. Məhkəmələrin yenidən dinlənməsi tamamilə ümumi haldır. Lakin onlar nadir halda birinci məhkəmədə olduğu kimi mətbuatın diqqətini cəlb edir.

Əgər andlı iclasçılar müttəhimin günahsız olduğunu müəyyən etsələr və o digər ittihamlarla qarşılaşmasa, sərbəst halda məhkəmə otağından çıxıb gedə bilər. Yox əgər qərara görə müttəhim günahkar hesab edilirsə, hakim mühakimə gününü müəyyən edəcəkdir. Məhkəmə həmçinin müttəhimi girov altında azadlığa buraxmaq və ya girovu ləğv edərək təcili həbsxanaya qaytarmaq səlahiyyətinə də malikdir. Bir qayda olaraq vəkil öz sifarişçisinin apellyasiya məhkəməsinin qərarına qədər girov altında qalıb qala bilməyəcəyini soruşacaqdır. Bu bir il yaxud daha çox çəkə bilər. Bu qətl hadisəsidirsə, vəkilin cəhdi əbəddir.

Məhkəmə otağında bəyanata, yaxud müttəhimin günahkar olub olmamasına qarşı kəskin narazılıq, bəzi dramatik hallarda ürək getməsi və ya digər

reaksiyalar olmazsa, andlı iclasçıların qərarları haqqında məlumatlar birbaşa yazılır.

Aşağıdakı yazı çox yaxşı nümunədir.

Stuart Pryfer (*Stuart Preifer*)

Nyuport Biiç (*Newport Beach*) – Heyvanların müdafiəçisi olan beş nəfər fəal çərşənbə günü nalayiq hərəkətlərinə görə mühakimə olunmuşdular. Onlar universitetdə heyvanlar üzərində aparılan təcrübələrə dair sorğu-sual aparmaq üçün keçən yaz qeyri-qanuni İrvayn Kaliforniya Universitetinin rektoru Lourel Vilkeninqin (*UC Irvine Chancellor Laurel Wilkening*) ofisinə daxil olmuşdular.

Harbor Manisipal (*Harbor Municipal*) məhkəməsi fəalları qanunla mühakimə etmişdi. Onları qeyri-qanuni olaraq ştatın tələbə şəhərciyinin işinə qarışmaqda günahlandırmışdı.

Hakim Fransis Myunoz (*Frances Munoz*) fəalları – Krezsent Vellusi, Şeila Larasi, Qina Linn və Riçard Mklellanı (*Crescent Velluci, Sheila Laracy, Gina Lynn & Richard McLellan*) – 50 saatlıq ictimai əməyə məhkum etmiş və 750 dollar cərimə ödəməsini əmr etmişdir. Göstərilən fəaliyyətinə görə mühakimə olunan Robert Skroader (*Robert Schroader*) yanvarın 31-nə qədər saxlanılmışdı.

Ərazi prokuroru Elizabes Otter (*Elizabeth Otter*) Myunozun fəallara sınaq müddətinin tətbiq edilmədiyinə məyus olmuşdu. Bunlar digər qeyri-qanuni hadisələr üçün də sərt cəzalar hazırlamış olardı. “Mən onların gördükləri işin deyil, onu görmək üçün tutduqları yolun əleyhinəyəm.” – Otter dedi.

Vellusi bildirdi ki, protestçilər appelyasiya məhkəməsinə müraciət etmək niyyətindədirlər.

Orinc Kaunti Recister

Mühakimə ilə bağlı növbəti məqalədə müxbirlərin həm prokurordan, həm də vəkillərdən onların reaksiyalarını bilmək üçün necə müsahibə götürdüklərinə fikir verin. Eyni zamanda, burada lazımınca təfsilatın verilməsi yazını demək olar ki, istənilən oxucu üçün aydın edir.

Viki Allen (*Vicki Allen*)

Ukian. – Müəllimlərinin müstəsna dərəcədə ağıllı, diqqətli təsvir etdikləri orta məktəbin əlaçı tələbəsi avtomobil qəzasında qəfil baş vermiş qətl hadisəsinə görə günahlandırılmışdı. O cümə günündən cəzasını çəkməyə başlayacaq və dörd ay həbsxanada olacaqdı.

İlkin olaraq sərxoş vəziyyətdə idarə etdiyi avtomobilin başqa avtomobillə qarşı-qarşıya toqquşması nəticəsində bir nəfərin ölməsinə görə mühakimə olunan, dekabrın 9-da 18 yaşlı tamam olmuş Douqlas Benet (*Douglas Bennett*) baş hakiminin dediyinə görə məktəbdəki yaxşı işinə əsasən üç aydan sonra azad oluna bilər.

Mendocino Kauntinin (*Mendocino County*) ərazi prokuroru Vivian Rakoukas (*Vivian Rackauckas*) çalışırdı ki, Bennet öz cəzasını ən azı 16 ay Kaliforniya Gənclər İdarəsində (*California Youth Authority*) çəksin. Lakin onun müəllimi, məktəb şurası, məktəbin rəhbəri, ailəsinin dostları bildirmişdilər ki, “Benet iztirabları ilə özünü artıq cəzalandırmışdır.”

Hakimin hökmü ilə Benetə cəzasını çəkəcəyi islah əmək mərkəzinin yerləşdiyi küçənin o biri tərəfində yerləşən Ukiah orta məktəbində adı qaydada dərslərə getməyə icazə veriləcəkdir. Benet basketbol komandasında oynadığı müddətdə orta qiymətini 3,7 saxlamışdı. O, iyun ayında məktəbi bitirəcəkdir.

“Bəzi günlərdə hüquq sistemi işləyir, bəzi günlərdə isə yox. Bu gün onun yaxşı işlədiyini mən hiss etmirəm.” Bu ərazi prokurorunun sözləridir.

Vəkil Riçard Petersen: (*Richard Petersen*) “İndi sistem doğrudan da işləyir. Bu qərar zəmanət verir ki, Benet mənalı həyatını davam etdirəcək və hər halda içkiyə qurşanan azyaşlılara bunun ciddi yekununu göstərəcəkdir.”

Həddi buluğa çatmayanların işinə baxan açıq məhkəmədə hökmü verilən Bennetə həmçinin ödənilməmiş səhiyyə xərcləri də daxil olmaqla zərərçəkənin ailəsinə dəymiş ziyanı ödəmək, məsləhət proqramlarında iştirak etmək, sınaq müddətində spirtli içkilərdən və narkotik maddələrdən istifadə etməmək əmri verilmişdir. Sınaq müddəti onun mühakiməsi sona çatandan sonra müəyyən olunacaqdır.

Benet oktyabrın 23-də, Minnosotanın müqəddəs Paul şəhərində (*St. Paul, Minn.*) Ukiah küçəsinin döngəsində avtomobillərin qarşı-qarşıya toqquşması nəticəsində 26 yaşlı Linda Opacerin (*Linda Opager*) ölümündə müqəssir hesab edilmişdi. Bundan sonra onun işi ictimaiyyətdə mübahisəyə səbəb oldu.

Kontra Kosta Mahalı məhkəməsinin təqaüddə olan baş hakimi qətl hadisəsində günahlandırmanı onun üzərindən götürmüş, lakin onu yanvarın 26-da sərxoş halda maşın sürməkdə və böyük diqqətsizlik nəticəsində baş vermiş avtomobil qəzasındakı qəfil ölümdə günahlandırır.

Yoxlamalar göstərmişdir ki, hadisədən iki saat sonra Bennetin qanındakı spirtin miqdarı 0,09 faiz təşkil edirdi ki, bu da dövlət hüququnun sərxoşluq üçün müəyyən etdiyi səviyyədən 0,10 faiz aşağıdır.

Məhkəmə protokolunda beşyaşlı qızı olan Opacerin qanında spirtin 0,11 faiz olduğu göstərilmişdi. Onun əri, maşında olan yeganə sərnəşin, ciddi zədələnmişdir.

Rakoukas qətlə günahlandırma işini qaldıranda, valideynlərin, müəllimlərin, yeniyetmələrin çoxu Beneti sərxoş halda maşın sürdüyünə görə

mühakimə etdilər. Lakin onlar Benetin düzgün ifadəsinə görə bağışlanmasını təhrik edirdilər.

Benet azyaşlı kimi mühakimə olunurdu. Çünki hadisə baş verəndə onun on yeddi yaşı vardı. Bazar ertəsi o ilk dəfə məhkəmə prosesində ifadə verdi.

Ciddi, sakit səslə o öz cəzasını çəkmək istədiyini bildirdi. “Lakin mən islah olunmağıma böyük ehtiyac görmürəm.”

“Mən səhvimi başa düşürəm. Ümid etmək olar ki, başqa adamlar da nə baş verdiyini görür və mənim səhvlərimdən nəticə çıxarırlar.”

“Mənim keçirdiyim hisslərdən ağır hisslər təsəvvür etmək çətinidir. Mənimçün məni bu vəziyyətimdən çıxaracaq işdən böyük heç nə yoxdur.”

Hadisədən sonra Minnesotaya qayıtmış Brad Opaqer sınaq müddəti haqqında verdiyi bəyanatda kədər və qəzəb ifadə etməmişdir.

“Mən bilmirəm o mənim kimidir ya yox, lakin mənim yerimə olsaydı görərdi ki, kiminsə ölmünə bais olduğunu bilə-bilə yaşamağın özü ən ağır cəzadır.”

Sakramento Bii (*Sacramento Bee*)

Yuxarıdakı məqalənin özü insanların maraq dairəsindədir. Cinayət hadisələri çox vaxt emosional xüsusiyyətlərə malik olur və oxucular onlara görə məqaləni müəyyənləşdirirlər. Bunları məqalədə göstərməkdə məqsəd yazını tək cəlbədicilik etmək deyil. Bunun həmçinin ibrətamiz tərəfi vardır. Yeniyetmələr tərəfindən sərxoş vəziyyətdə maşının idarə olunması tək cəlbə statistik məlumat və ya ümumiyyətlə şikayət olunan problem deyil. Bu real insanların başına gələn real faciədir.

Mülki işlərlə bağlı məhkəmələrin şərh

İlk baxışdan mülki işlər cinayət işləri üzrə jurnalistika mövzusunda daxil olmaya bilər. Lakin yanılmayın. Mülki işlərin çoxu oxucular üçün olduqca maraqlıdır və redaktorlar tərəfindən onlara çox yer verilir. Şəxsi mənafeyə ziyan vuran hərəkətlər, antimonopoliya qanununun pozulması, tütünün təsiri, məhsulun keyfiyyətsizliyi, qanunsuz işdən azad etmələr, cinsi, irqi və yaşa görə ayrıseçkilik və/və ya təqib, müqavilələrin pozulması və digər zəminlərdə olan hadisələr axını çox vaxt böyük əks səda doğurur. Son illər, yüz minlərlə adam sinfi aksiya şəklində şirkətlərin nasaz avtomobillərinə, təhlükəli pestisidlərə və ya, son zamanlar öz həllini tapmış, döş qəfəsi orqanlarının yarasız hesab edilən implantatlarına qarşı iddia qaldıra bilirlər.

Bir zamanlar nisbətən az-az rast gəlinən böhtan üzrə məhkəmə işləri indi geniş yayılmaqdadır. Bu da qəzetlərin və digər kütləvi informasiya vasitələrinin milyonlarla dollar pul xərcləməsinə səbəb olur. Klint İstvud və Karol Burnet (*Clint Eastwood & Carol Burnett*) kimi məşhur adamların bulvar

qəzetlərinə qarşı böhtan iddiaları böyük qəzetlərin əsas səhifələrində işıqlandı. Buna səbəb xəbərlərin aktyorlar haqqında olması idi. Şirkətlərin antimonopoliya qanunun pozulmasına görə ittiham olunması səhimdarları narahat edir. Pestisidlərlə əlaqədar məhkəmələr bizim qida məhsullarımızla bağlıdır. Qıssası, son nəticədə mülki işlərlə bağlı məhkəmələrin çoxluğu bizim gündəlik həyatımıza təsir edir.

Cinayət üstündə ittiham olunanların məhkəmə işinə tez bir zamanda baxılır. Amma mülki məsələlər baxılan məhkəmə otaqlarında vəziyyət belə deyil. Bugün bu məhkəmələrdə yığılıb qalmış çoxlu sayda mülki işlər var. Bunların bəzilərinin məhkəməsi yaxın illərdə olmayacaqdır. Onları yerbəyer etmək üçün nə kifayət qədər hakim, nə də vaxt var. Oxucular ilk şikayətin altı il əvvəl qeydə alındığı məhkəmə prosesinin başlanması haqqında oxuyanda heyrətlənə bilirlər. Bu cür ümumi ləngitmələr çox vaxt məsələnin məhkəmədən kənar həll olunmasına gətirib çıxardır. Çünki tərəflər bunun uzun-uzadı məhkəmə proseslərindən daha ucuz başa gələcəyinə əmindirlər. Hətta bəzi iddiaçılar hiss edirlər ki, öz məsələlərinin məhkəmədə həll olunacağı günə qədər yaşamayacaqlar. İşlərin qaydaya salınması da xəbərdir, baxmayaraq ki, tərəflərdən biri münasibətini bildirməyə də bilər.

Qəzetin mülki işlər baxılan məhkəmələri işıqlandırması barədə qərarı (o, hətta öz ərazisində belə hadisələrin hamısını işıqlandırmaya başlaya bilməz) çox vaxt hadisədə iştirak edən tərəflərin nüfuzundan, onun oxucuya necə təsir edəcəyindən və hadisədəki yenilikdən asılıdır. Tez-tez məhkəmədə qərribə iddialar peyda olur, hər halda, hakimlər “cəfəngiyyat” hesab etdikləri işləri rədd edəcəklər. Məhkəmənin baş tutması üçün mülki ziyanla bağlı iddia qaldıran şəxs şikayətində günahlandırılan tərəfin vurduğu ziyanı göstərən əsaslı dəlil təqdim etməlidir.

Bir sıra mülki məsələlərə dair iddialar hökumət təşkilatlarına həmçinin xüsusi şəxslərə qarşı olur. Gəlirdən vergi tutulması hallarında baş verən cinayətlər buna misal ola bilər. Növbəti məqalədə şərh olunmuş məhkəmə mülki hüquqların pozulmasını təsdiq edən əsaslarla yazılmışdır.

Edqar Sançiz (*Edgar Sanchez*)

B.Ş.-in ərazi məhkəməsindən cümə günü verilən məlumata görə Sacramento mahalının Şerif Departamentində irqi zəmində olan gərginlik və ayrı-seçkilik, latın mənşəli işçinin amansızcasına döyülməsi və həbsxananın komandiri tərəfindən şerifin əvəzedicisi Afrika mənşəli amerikalı qadının irqi baxımdan təhqir edilməsi fanatik divar yazılarının ortaya çıxmasına təkan verdi.

İfadənin verildiyi günün səhəri Şerifin keçmiş əvəzedicisi Linda Ansoninin (*Linda Anthony*) məhkəməsinə əsası qoruyan zabitlər tərəfindən açıqlamalar gətirildi. Ansoni təsdiq edirdi ki, onu bədxahcasına işdən getməyə məcbur etmişdilər, onun kimi Afrika mənşəli amerikalı qadınlara yönələn ayrı-seçkilik və təqib iş şəraitini dözülməz etmişdir.

Şerifin Departamentinin müdafiəçisi vəkil Nansy Şihan (*Nansy Sheehan*) vətəndaş hüquqlarının pozulduğunu təkzib etmişdir. O bildirmişdir ki, “qaydanı pozanlar” istənilən böyük təşkilatda ola bilər lakin irqçilik qadağan olunmuş və vəziyyət Şerif Qlen Qraiqin (*Glen Graig*) sayəsində xeyli yaxşılaşmışdı.

Cümə günü telefonla müsahibəsində Şerif Departamentinin nümayəndəsi serjant Con MkQuinnes (*Sgt. John McGuinness*) demişdi: “Mən heç vaxt departamentin daxilində irqçiliyi nəzərə çarpdıran hadisə ilə rastlaşmamışam. Bu o demək deyil ki, 1600 nəfər işçinin içərisində irqçi yoxdur. Amma irqçiliyin hər hansı bir təzahürü tamamilə yol verilməz hesab edilir.”

Cümə günü Şerif Departamentinin kapitanı, əsas həbsxananın keçmiş komandiri Edvord F.Dunanın (*Capt. Edward F. Doonan*) verdiyi ifadə çox heyrətləndirici oldu. On nəfərlik ağ dərilili təftiş komissiyasının Afrika mənşəli amerikalı olan şerifin əvəzində irəli çəkmək üçün təqdimat verməkdən imtina edəndə, hirsələnərək şəxsən irqi epitet işlətdiyini bildirmişdir.

Dunan deyirdi ki, o əvvəl komissiya üzvləri ilə söhbət edərək onlardan əvəzində Beti Villiam (*Betty William*) üçün razılıq almağa boş-boşuna cəhd etmişdir. Dunan inanırdı ki, Beti Villiam serjant olmaq üçün mühüm bacarıqlara malikdir. Komissiya üzvlərinin çoxu narazı olmuş və qəti surətdə bildirmişdilər ki, Villiam irəli çəkilməyə layiq deyil. Həmin vaxt əsəbi olan Dunan təftiş komissiyasının üzvlərinə onların anlamaz olduqlarını demişdir.

“Sonra mən onlara dedim ki, departament Betini öküz kimi istifadə edir və biz istəyəndə onu axurdan çıxarıyıq, qızıdırırıq, sonra bizə bir də lazım olana qədər qaytarıb yerinə salırıq”

İndi cənub patrul diviziyasının komandiri olan Dunan bildirmişdi ki o, həbsxananın komandiri olduğu zaman, 1990-cı ilin apreli 1993-cü ilin martı arasında olan müddətdə fikirlərini bildirmişdir.

Cümə günü federal məhkəmədə sorğu-sual olunan Dunan əmin olduğunu bildirmişdir ki, Departament çətin vəziyyətlərdə işləyə bilən Villiam kimi işçiləri mükafatlandırmağa borcludur. “Mən hiss etdim ki, serjantlar dəstəsi bunu anlamadılar”, - dedi.

Məhkəmədən kənarında iddiaçının vəkili Con F. Vitfildin (*John F. Whitfield Jr.*) demişdi ki, Dunanın irqçiliyi təsvir etmək üçün istifadə etdiyi çox təhqiramiz ifadələr Şerif Departamentinin irqçiliyə münasibətini dəqiq ifadə edirdi.

O, Villiamın 20 il keçməsinə baxmayaraq, hələ də əvəzində işləməsini göstərərək “Biz qara dərilili adamlardan bizə lazım olanda istifadə edir, lazım olmayanda isə onları kənarında saxlayırıq,”- demişdi.

Lakin Vitfild Dunanın irqçi olmadığına inandığını bildirmişdir.

Dunan həmçinin cümə günü fanatik yazılar barəsində ifadə vermişdir. Göstərmişdir ki, yəqin ki, həbsxananın işçilər üçün olan vanna otağında bu yazılar divarlara həkk olunmuşdur.

Dunan demişdi ki, bir dəfə ona həbsxananın istirahət otağında “irq-çiliyə çağıran divar yazılarının” olduğunu xəbər vermişdilər. Onun dediyinə görə o, texniki işçiləri yazıların üstünü rəngləmək üçün göndərmiş, özü isə heç vaxt onları görməmişdi.

Çərşənbə günü on nəfərlik andlı iclasçıya verdiyi açıq bəyanatda vəkil Şihan təsdiq edirdi ki, Ansoni “bir sıra aidiyyatsız məsələləri toplayıb və bu cəfəngiyyatlara görə məhkəmə işi qaldırır”

Şihanın fikrincə Ansoni ilə həbsxananın aşbazı arasında 1993-cü ilin fevralında baş verən mübahisənin məhkəməyə apararı irqi və ya cinsi zəmində baş vermiş hadisələr silsiləsi ilə heç bir əlaqəsi olmamışdır.

Ansoni əvəzedici kimi 1988-ci ildən 1993-cü ilə qədər, əsasən baş həbsxanada, bu və ya digər vəzifələrdə işləmişdir.

Cümə günü verilən digər ifadə əvəzedici kimi təcrübədə olan, sınaq müddətini vaxtından əvvəl bitirən, Afrikadan olan amerikalı Anastasiya Davisə (*Anastasia Davis*) məxsusdur. O, Şerif Akademiyasında və qısa müddət işlədiyi iki həbsxanada irqi ayrı-seçkiliyin şahidi olduğunu demişdir.

Onun dediyinə görə ən dəhşətli hadisə latın mənşəli məhbusa telefonla zəng etməyə icazə vermədikdə kameranın pəncərəsinə tüpürdüynə görə əvəzedicilərin onu amansızcasına döyməsini görməsi olmuşdur. Zərərçəkən xəstəxanaya düşmüşdü.

Ansoni mülki hüquqları müdafiə edən məhkəmədən ona dəyən qeyri-müəyyən məbləğdə ziyanı ödəməyi tələb edir. Bu işin hardasa iki ay çəkəcəyi gözlənilir.

Sakramento Bii

Fikir verin ki, cinayət məhkəməsinin hissələri *Bii*-nin şərh etdiyi mülki işə dair məhkəmə prosesində də var: təsirli ifadə, canlı sitatlar, təfsilat və istinad. Bu məhkəmə işi, iddia məhkəmədə qeydə alınandan üç il, uzun müddət qovluqda saxlandıqdan sonra baş verdi. Odur ki, mülki işlərə dair məhkəmələrdən yazanda qəzetin məlumat bazasından şikayətin tarixini tapın. Hadisənin təfsilatı ilə tam tanış olduqdan sonra məhkəmə prosesini şərh etmək xeyli asanlaşır.

Qəzetlər mülki işlər üzrə iddialar haqqında məlumatı məhkəmə karğüzarının otağında yoxlama apardıqda (şikayət məhkəmə protokoluna çevrilir) alır, hüquqşünasların eyhamlarından, iddiaçının özündən, digər məlum və naməlum mənbələrdən öyrənə bilirlər. Yadınızda saxlayın ki, şikayət adlanan qanuni sənəd dəlil deyil, sadəcə olaraq ərizə yaxud ərizələrdir. Adı iddiada göstərilən cavabdeh ona cavab verməli ya da məhkəmədə iştirak etmədiyinə görə onu uduzmalıdır. Vəkil işin ləğv edilməsi barəsində xahiş edə bilər. Əgər bu baş tutmazsa, iş üzrə məhkəmə prosesi başlayacaqdır. Mülki hadisələr üzrə məhkəmələrdə əvvəlcə hər iki tərəf and içərək ifadə verirlər.

And içərək ifadə vermədə iddiaçı və cavabdeh hüquqşünaslar tərəfindən adətən prokururun ofisində dindirilir. Çox vaxt bu ifadələrdən məhkəmədə şahidlərə nəyi isə xatırlatmaq və ya onları düzgünlüyə çağırmaq üçün istifadə olunur. Adi halda, belə ifadələrin surəti mətbuata verilmir, lakin ən azı bir hissəsi informasiyanın sızması nəticəsində ələ keçirilə bilər. Mülki iş üzrə məhkəməyə qədər O.C.Simpsonun verdiyi ifadələrdən parçalar ələ həmin gecə radio dalğalarında səsləndi.

Mülki məsələ üzrə məhkəmə iddiasından bəhs edən səciyyəvi məqaləyə baxaq.

SANTA ANA – Orinc Mahalı (*Orange County*) KPMG Piit Marvik LLP (*KPMG Peat Marşick LLP*) şirkətinin keçmiş auditorunun öz işində yol verdiyi nöqsanlar mahalı müflis vəziyyətinə salmışdır. Odur ki, mahal şirkətin əleyhinə dünən məhkəmə işi qaldırmışdı. Məhkəmə iddiasında 2 milyard dollardan artıq ziyanı ödəmək tələb olunur.

Məhkəmə işində Orinc Mahalı şirkətin keçmiş mühasib-müfəttişini müqavilələri pozmaqda və peşə səriştəsizliyində günahlandırır. KPMG-nin rəhbər işçiləri məsələyə münasibətlərini dərhal bildirmədilər.

Mahalın görünməmiş dərəcədə müflisləşdiyi müddətdə, “KPMG yə-nə də geniş məlumat, təcrübəyə və bacarığa malikdir,” – bu Santa Ana-da B,Ş.-in Müflisləşmə işlərinə baxan məhkəməsidəki (*U.S. Bankruptcy Court*) işdə mahal nümayəndələrinin təsdiq etdiyi ifadədir.

6 dekabr 1994-cü ildə qəbul olunmuş Federal Müflisləşmə Kodeksi, Fəsil 6-ya əsasən 1,6 milyarddan çox vəsait itkisinə məruz qaldıqdan sonra Orinc mahalı müflisləşdiyi üçün məhkəmədə iddia qaldırdı.

Ona dəyən itkini ödəmək üçün firmanı mahala şübhəli qiymətli kağızlar satmaqla ştatın qanunu pozmaqda günahlandırdı. Mahal rəhbərliyi bu ilin əvvəlində nəhəng broker Meril Linçə (*Merrill Lynch & Co.*) qarşı 2 milyard dollarlıq iddia qaldırdı.

Meril Linç mahalın xəzinədarı Robert Kitronun (*Robert Citron*) onun qoyduğu vəsaitlərdən xəbəri olduğunu və onun işinə nəzarət etdiyini sübut edərək, istənilən günahlandırmanı rədd etmişdir.

Reuters

Baxmayaraq ki, mülki iş üzrə şikayət yalnız məhkəmədə sübut olunmalı günahlandırmadır, ədalət naminə müxbir “Reuters”in müxbiri etdiyi kimi hər iki tərəfin münasibətini bilməyə cəhd etməlidir. Cavabdeh və onun vəkili qəzetə cavab verməyə bilər, lakin ən azı oxucuların görməsi üçün cəhd edilmiş olur. Hər şikayətə cavabı nöqtəbənöqtə yazmayın (bəzi şikayətlərə 10-15 cavab ola bilər). Əks halda, qəzetdə hadisənin mühakiməsi ilə məşğul olduğunuz haqda təəssürat yarada bilərsiniz. Cavabdehin şikayətdəki başlıca günahlandırmanı ümumilikdə danması və ya təkzib etməsi kifayətdir. Məsələ məhkəmədə

dəlillər əsasında hakim və ya andlı iclasçılar tərəfindən həll olunacaqdır. Və məhkəmə hər iki tərəfin gətirdiyi əsaslar dinlənən yerdir.

Vəsiyyət üzrə qaldırılan məhkəmə işi

Vəsiyyət üzrə məhkəmə işi həyəcanlandırıcı tapşırıq kimi səslənir. Səhv etməyin. Real həyat dramları bu səhnədə tez-tez oynanılır. Onlar doğrudan da qəzetlərin birinci səhifəsində yer tutmağa layiq məqalələrə mövzu verirlər.

Əvvəllər *vəsiyyətin təsdiq olunması* ifadəsi vəsiyyətin qanuniliyini sübut edən hərəkət yaxud proses kimi başa düşülürdü. Bugün isə o, bir neçə qanuni məsələləri əhatə edərək, daha geniş mənada istifadə olunur.

Ştatın məhkəmə sisteminin bir hissəsi olan vəsiyyətlər üzrə məhkəmə işlərinin yuridiksiyası vəsiyyətləri, əmlakların tənzimlənməsini, azyaşlıların və şikəstlərin himayə olunmasını, mühafizəsini, azyaşlılara etibar edilmiş mülkiyyətin və pul hesabının qorunmasını əhatə edir.

Vəfat edəndə vəsiyyətnamə qoymayanlar və vəsiyyətnamə qoyanların əmlakına qəyyumluq edilir. Hədiyyə, miras və digər vasitələrlə azyaşlılara keçmiş fondlar onların hesabına aid edilir.

Maraqsız mövzudur, elə deyilmi? Onların bəziləri belədir, lakin bunlardan yazmayın. Vəsiyyətlər və miraslar, xüsusilə də, böyük məbləğdə pulla bağlı olduqda, dəhşətli ailə çəkişmələri yaratmışdı. Və bu xəbərlər bütün ölkəyə yayılmışdı. Adətən miras nə qədər böyük olursa, məqalə də bir o qədər maraqlı alınır.

Lakin senaridə gözlənilməzliklər də ola bilər. Nüfuzlu milyonerin vəfatından sonra onun heç bir pensinin də olmaması xəbərinin aşkarlanması, yaxud kiçik şəhərdə qənaətlə yaşayan məktəb müəllimi öləndən sonra sevimli xeyriyyəçilərinə 10 milyon dollar, çətinliklə yaşayan bacısına isə 50 dollar qoyması halları da məqalə üçün mövzudur.

Qəyyumluq və mühafizəyə gəlincə, vəsiyyətlər üzrə məhkəmə işlərinə baxan hakimlər az yaşının və ya əqli çatışmamazlığı olan bir kəsin işlərini həll etmək qəyyum və mühafizəçiyə olan ehtiyacı müəyyənləşdirə bilər və onların özlərini təyin edər. Əksər vaxt belə məhkəmələr rahat gedir, lakin bəzən seçim olduqda dava başlayır. Yazıldığı kimi, mərhum tütüncü varis Doris Djukun (*Doris Duke*) əmlakı və milyonlarla vəsaiti ilə bağlı böyük məhkəmələr gedir.

Vəsiyyətnamələr mahalın kargüzarı tərəfindən qeydə alınır və onlar dövlət sənədləridir. Hər halda, vəsiyyətnaməni oxumaqla miras haqqında müfəssəl məlumat almağa ümid etməyin. Vəsiyyətnamələrdə “mənim bütün əmlakım”, “ictimai əmlak”, “pay və pay kimi”, “mənim əmlakımın bölünməsi” kimi ümumi qəbul olunmuş ifadələr işlədilir.

Əgər vəsiyyətnaməyə qarşı iddia qaldırılırsa, onun özü artıq məqalədir. Araşdırmadan mirasın və spesifik əmlakın dollarla məbləğini müəyyən etmək tələb olunur. Müsahiblər hüquqşünaslar, ailə üzvləri, dostlar və məlumata aidiyyəti olan hər kəs ola bilər. Əgər vəsiyyətnamə ilə əlaqədar məhkəmədə

iddia qaldırılırsa, onda uyğun olaraq onun detalları məhkəmədə açıqlanacaq. Məsləhət: vəsiyyətnamənin konkret detallarını axtaranda pay bölgüsündə öz payını almadığını hiss edən qohumla görüşsəniz yaxşı olar. Bu məhkəmə prosesi çoxlu sayda kütləvi informasiya vasitələrinin diqqətini cəlb edəcək.

Torri Minton

Mərhum, nüfuzlu gitaraçı Cerri Qarsianın (*Jerry Garcia*) əmlakının dəyəri ona qarşı qaldırılmış məhkəmə işində göstərilən təxminən 88 milyon dollardan bir qədər az idi. Bu sözləri vəsiyyətnamə üzrə məhkəmədə hüquqşünaslar demişdilər.

Qarsianın dul qalmış arvadı Deborah Kuns Qarsianın (*Deborah Koons Garsia*) vəkili Maks Qatierrezə (*Max Gutierrez*) demişdi: “Əgər bütün bu tələblər iddia kimi yığılsaydı, əmlakı iflasa uğradardı. Burada nə isə şübhəlidir.”

Garsia keçən avqust San Qeronimo vadisində (*San Geronimo Valley*) dərmanla müalicə olunarkən 58 yaşında ürək çatışmamazlığından vəfat etmişdir.

Bazar ertəsi Martin Mahal Ali Məhkəməsinə (*Martin Counti Superior Court*) gələn Qatierrez və digər hüquqşünaslar demişdilər ki, Qarsianın musiqisindən və onun bədii tərtibatı əsasında hazırlanmış mallardan alınan qonorarlar da onun əmlakına digər şeylərin arasında əsasən əlavə oluna bilər.

Qarsianın əmlakına qarşı qaldırılmış iki ən böyük iddia onun bədii tərtibatı əsasında hazırlanmış malların satılmasından əvvəlcədən götürülən gəlirin itirilməsi ilə bağlı idi.

Qarsianın şəxsi meneceri Vinsent Di Biase (*Vinsent DiBiase*) demişdi ki, onun vəzifəsi musiqiçinin bədii tərtibat biznesinin idarə olunmasına rəhbərlik etmək idi. O məhkəmədəki sənədlərində təsdiq edirdi ki, Qarsianın dizaynının əsas elementləri olan saatlar və zərgərlik məmulatlarından götürdüyü gəlirdən 15 milyon dollar itirəcəkdir.

Bend Ore.-dan (*Bend Ore.*) olan, Qarsianın bədii tərtibatı ilə işlənmiş malları satan Nora Seyce (*Nora Sage*) 12 milyon dollar istəyir. O göstərir ki, Qarsianın nümayəndələri ona boğazdan asılan pul qablarını, çiyinbağları, enli kəmərləri, arxalıqları satmağa imkan vermirlər. Təxminən 180 satmaq və üzünü çıxartmaq üçün incəsənət işi olan səyyar satıcı Seyce bildirmişdir ki, Qarsianın təminatı hesabına o bizneslə məşğul olurdu.

İyirmidən artıq ərizə qeydə alınmışdır. İddiaçıların içində mərhumun keçmiş arvadı, sevgilisi və onun əmlakını girov götürmüş bank da var idi.

Əmlakın vəsisi iddiaları qəbul və ya rədd etmək haqqında qərar qəbul edəcəkdir. Tələbləri qəbul edilməyənlər məhkəməyə üç ay ərzində mürciət edə bilərlər.

Qarsia əmlakının çox hissəsini arvadına, dörd qızına və qardaşına vəsiyyəət etmişdir.

Keçən cümə axşamı Qarsianın əmlakına qarşı qaldırılan iddiaların qəbul edilməsinin sonuncu günü idi.

San Fransisko Xronikal (*San Francisco Chronicle*)

Baxmayaraq ki, vəsiyyəət üzrə qaldırılan məhkəmə işində heç bir məşhur şəxs yoxdur, amma qədim misal olan “Ad özü özünü təqdim edir” burada yerinə düşür. Lakin qeyri-adi elementlər hələ də maraqlı mövzular yaradır. Qarsia haqqında olan məqalədə, səciyyəvi münaqişədə olduğu kimi detalların üzərində dayanma yazıya əlavə effekt verir.

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Yerli polis bölməsinə gedin. Özünüzü təqdim edin, həbs və polis protokollarında qeydə alınan ittiham haqqında məqalə yazın. Yerli müxbir sizə mövzu əldə etməyə kömək edəcəkdir.
2. Əgər həmin vaxt yerli məhkəmədə cinayət işinə baxılırsa, məhkəmə binasına daxil olun, məhkəmənin bir gününü, yaxud da heç olmasa səhər və ya günorta iclasını şərh edin.
3. Maraqlı görünən mülki işlər üzrə məhkəmə araşdırması seçin və işıqlandırın.
4. Ərazi prokurorundan, xüsusi məhkəmə vəkillərindən, ictimai müdafiəçilərdən və sizin ərazinizdəki məhkəmə sisteminin hakimlərindən müsahibə götürün. Məhkəmələrin işi hədsiz çoxdur? Orada lazımı qədər hakimlər varmı? Ərazi prokuroru polisin istintaqından razıdır mı? Əgər olduqca nöqsanlı işin üstünü açmırsınızsa, cəlbədiçi yönü olan bir parça analitik yazı yazın. Sonra dəqiq araşdırılmış mövzu tapmağa çalışın.
5. Cinayət məhkəmələri və ya mahal məhkəmələrinin binalarına getməyi planlaşdırın. Məhkəmə müxbirləri ilə onların işinin tələblərini müzakirə edin.
6. Eyni işləri polis şöbəsində də edin.

XI FƏSİL

Məqalələr

Məqalələrin yazılması, faktiki xəbərlərin yazılışında istifadə olunan standartlarla özlərini sıxılmış hiss edən müxbirlərə yaradıcılıq imkanı verə bilər. Qəzetlər jurnal jurnalistikası ilə oxucuları cəlb etməyə cəhd etdiyindən məqalə yazmaq üçün bu qədər imkan heç bir zaman olmamışdır. Hətta çox zaman ciddi xəbərlər belə, insanları maraqlandıran ünsürlərə üstünlük verməklə nəqləmə stilində yazılır. Son illər qəzetlər ilk səhifənin ardınca verdikləri həyat və moda, səyahət, yemək, avtomobillər və daha yaxşı işlənmiş əyləncə kimi bölmələri ilə mükəmməlləşiblər. Hətta biznes və daşınmaz əmlakla bağlı bölmələrə belə insanları maraqlandıran xoş ovqatlı və oxunaqlı məqalələr daxil edilir.

Bir çox hallarda qəzətdə başlanğıc işlərdən birinə qəbul olunmaq istəyənin taleyi polis, şəhər meriyası, məhkəmələr və ətrafda baş verənlər haqqında olan başlıca mövzuları əhatə edərək yazmaq qabiliyyətindən asılıdır. Lakin bədii dildə yazanlar daha çox qiymətləndirilir. Uğurlu karyeralar yumor, insan maraqları, rəngarənglik, drama, pafos və ironiya ilə bəzənmiş mənalı məqalələr yazmaq bacarığı üzərində qurulmuşdu. Bugünkü tanınmış şərhçilər də ilk dəfə məhz məqalə yazmaq qabiliyyətlərinə görə redaktorların diqqətini cəlb etmişdilər. Onların arasında Deyv Berri, Elen Qudman, Kristofer Mateus, Devid Broder, Jimmi Breslin, Corc Ann Geyer və Bob Qrini var. (*Dave Barry, Ellen Goodman, Christopher Matthews, David Broader, Jimmy Breslin, Georgie Anne Geyer and Bob Greene*)

Məqalə yazmaqda ixtisaslaşan bacarıqlı yazıçı məqsədinə çatmaq üçün adətən əvvəlcə özünü belə yazmaq üçün imkanların tez-tez yarandığı ümumi tapşırıqlarda sınamalıdır.

Məqalə nədir?

Amerika qəzetlərində məqalələr bəzi dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu fəsildə məqalələrin bir neçə növü müzakirə olunacaq. Lakin məqalənin mühüm tərkib hissəsi əsasən eyni qalmışdır. Bu məqalələri faktiki xəbərlərdən fərqləndirən şəraitə uyğun təfsilatlardır. Məqalə həyatın əyləncəli, faciəli, istehzal, heyranedicilik və səthi sentimentallıq tərəfləri üzərində mərkəzləşməklə oxucuları əyləndirir, sevindirir, qəmləndirir və ya təəccübləndirir. O, eyni zamanda, oxuculara pulları, evləri və səhhətləri ilə bağlı məsələlərin izahını, şərhini verib, onlara yardımçı ola bilər. Bəzən o siyasətin və dünya hadisələrinin mürəkkəb məsələlərini araşdırmağa bilər ki, bu da xəbərlərdə olmur. O, oxucunun həyatını işıqlandıra bilər. Hər şeydən əvvəl məqalə oxucunun harada yaşamasından asılı olmayaraq onun marağına uyğun olmalıdır. İnsanın maraq-

ları bütün məqalələrin məğzidir. Siz insanların düşündüyü, narahat olduğu, maraqlandığı və danışdığı məsələlər barədə yazırsınız.

Yadda saxlamalı vacib fakt odur ki, məqalənin mövzusu yazıya başlamazdan əvvəl mövcud olmalıdır. Əgər məktəb şurası gündəlik iş barədə adi iclaslarından birini keçirirsə, onda çox güman ki, məqalə üçün material yoxdur. Bu eynilə standart nitqə və ya mətbuat konfransına da aid ola bilər. Belə şəraitdə qeyri-adi yön yazıb onu olduqca məzmunlu nəsrə davam etdirməyə cəhd göstərərək beyninizi yormağ, işin yerinə yetirilməsi üçün təyin olunan son günə qədərki qiymətli vaxtınızı itirmək olardı. Digər tərəfdən, əgər şəhər şurasının həmin iclası, bir qab zibilə görə zibil yığılmasının səliqəsiz olduğundan qəzəblənmiş vətəndaşın şikayəti ilə bağlıdırsa, onda məqalə başqa tərəfə yönələ bilər. Bu sonra daha ətraflı müzakirə ediləcək xəbər məqaləsidir.

Məqalələrin çoxu üçün əlverişli material, adətən insanların qeyri-adi davranışında, talenin qəribə dönüşlərində, adətən, gözlənilməyən hadisələr baş verəndə olur. Digər məqalələrin mövzusu üçün qeyri-adi hadisələrin baş verməsinə ehtiyac olmur. Bunlar maraqlı həyat sürən insanlar, şəxsin, ailənin və ya icmanın məqsədə çatmaq üçün böyük maneələri aradan götürməsi və ya Şükranlıq günü kimi ənənəvi bir hadisənin kimin üçünsə yeni mənə kəsb etməsi haqqında oçerklər ola bilər. Necə məqalə olursa olsun, yazı oxucunun həssas hisslərinə toxunmalıdır. Sizin təqdimatınız onu heyrətləndirməli və təəccübləndirməlidir.

Oxucuda nifrət və qəzəb hissləri oyatmalı, onu məftun etməli, ona stimül verməlidir. O yazıdan həzz almalı, özünü məlumatlanmış və dəstəklənmiş hiss etməli və yaxud azacıq təsirlənməlidir.

Bugünkü narahat dünyada, qəzet işçiləri bilirlər ki, məqalələr mühüm olmaya da bilər. Onlar sadəcə aşağıdakı məqalə kimi əyləncə üçün oxunulur.

Rogers Vorsinqton (*Rogers Worthington*)

BİSBİ, Arizona (*BİSBEE, Ariz.*) – Maşınlar olmasaydı, Bisbidə oyanıb hansı onillik olduğunu bilmək qeyri-mümkün olardı.

Burada nə kiçik kafelər, nə neon işarələr, nə də evlərin üzərinə çəkilən metal lövhələr var. Şəhər elə dərəli təpəlidir ki, poçtun evlərə çatdırılması xidməti belə yoxdur. Dolanbac yolları kələ-kötürdür. Dəmir damları paslanmış bu şəhərciyin sakinləri böyük bazarlıq etmək üçün 94 mil şimali-qərbə, Taskana getməlidirlər.

Lakin, Bisbi sakinlərinin çoxu bütün bu çətinlikləri San Fransiskonun bənzərsiz, qədim memarlıq abidələri arasında yaşamaq xatirinə məmnuniyyətlə qəbul edirlər.

“Burada adam hər gün tarixi abidələrin qoynunda olur. Bunun əhəmiyyəti böyükdür.” Bunu 1880-ci illərdə qazılmış keçmiş mis mədənləri şəhəri Bisbidən olan Con Fridman (*John Friedman*) deyir. Fridman şəhərin Koçays İncəsənət Birliyinə (*Cochise Fine Arts Association*) rəhbərlik edir.

Kaçən il Bisbi şəhəri estetika və iqtisadi inkişaf arasında tarazlıq yaratmaq problemilə qarşılaşdı.

Buna səbəb iki San Fransiskolu işgüzarın tapdalanmış Breveri Qalç ərazisində yerləşən uzun müddət istifadə edilməmiş beş binanı dəbdəbəli mənzillərə çevirmək planı ilə bura gəlməsi oldu.

Layihə Bisbi tacirlərini həvəsləndirmişdi, lakin şəhərin estetik puristləri bunun Bisbini Qərbin Aspeninə bənzər başqa bir təmtəraqlı istirahət şəhərinə çevrilməsi yolunda ilk təhlükəli addım olub, ucuz və sakit yaşayış tərzini təhlükə altına qoya biləcəyindən qorxurlar.

Bisbi (əhalisi 8205) hardasa 1930-cu illərdə donmuşdu. Bu mənzərəli, təcrid olunmuş və kasıbları hökumətin verdiyi yemək kartlarından istifadə edən (sakinlərinin 22 faizi onlardan istifadə edir), bir mil hündürükdə yerləşən kanyon kəndidir.

O meskito ağaclarının kötökləri ilə örtülmüş qırmızı torpaq təpələrin əhatəsindədir. Ağaclar çoxdan əritmə sobalarında yanacaq kimi istifadə olunmuşdu. Dağlıq topoqrafiyası, dar uzun küçələri, gözəl iqlimi və yığcam Viktorian və Sullivanesk memarlığı onu bənzərsiz edir.

Əsrin birinci rübündə mis mədənlərinin filizi acgözlüklə istismar edildəndə El Paso və Los Anceles arasında olan ən yaxşı kiçik şəhər kimi Bisbi 25000 nəfərin ilişib qaldığı, səs küylü düşərgə idi.

Lakin mis mədənləri dövrlərini çoxdan başa vurmuşdu və onlardan sonuncusu 1976-cı ildə bağlanmışdır. Bisbiyə qalan isə 2000 mil uzunluğunda saxta və tunel dağlar silsiləsi və içi qazılmış dağdan qalan, bir mil uzunluğunda tullantıların əmələ gətirdiyi lavanda idi. Bura olduqca böyük yer idi.

Bisbinin naməlum gələcəyinə dair müxtəlif planlar haqqında fikirlər, dar düşüncəli iş adamları gəlib getdikcə irəli sürülmüş, pozulmuş yaxud geri qaytarılmışdır.

Bir şey olduğu kimi qalır. O da Bisbinin sənətkarlar, ustalar və pensiyaçıların (əhalinin 39 faizi) yaşadığı və azacıq da olsa turizmin inkişaf etdiyi yer kimi qalmasıdır.

Turizm mədən muzeyləri, soyuq, yeraltı Kraliça Mədənindəki gəzintilər və lavanda quyusuna gedən yoldakı möhkəm olmayan çəpərdən ötəri baxmaqla məhdudlaşır. Lakin turistlər tacirlərin işlərinin pis olduğundan çox gileyləndiyi Bisbinin mərkəzindəki pərakəndə ticarətə hələ də öz təsirlərini edirlər.

İncəsənət icması isə artıq özünü göstərmişdir və Bisbini canlandıracağı üçün böyük nüfuza malikdir.

Bütün ölkədə sərgiləri olan və əsərləri satılan az sayda adam da daxil olmaqla bir neçə yüz sənətkarın məskəni olan bu şəhərdə dörd incəsənət qalereyası var və ümumi qəbul olunmuş yüksək səviyyəli incəsənət məktəbi açmaq barədə söhbətlər gedir.

Bisbidə hər il velosiped yarışları və vaxt aşırı fikir mübadiləsi edilən poeziya festivalı keçirilir. İkisi də ölkənin hər yerindən insanları bura

cəlb edir. Ticarət palatası eyni zamanda kinomotoqrafiyanı film çəkmək üçün Bisbi ilə maraqlandırmaq arzusundadır.

Bisbiyə yeni gələnləri ucuz yaşayış tərzi və əhatəsində olduqları mənzərənin dəyişməzliyi cəlb etmişdir.

Onların arasında az sayda pozaçılar, psixikası pozulmuş narkomanlar, yaşlaşan Piter Penlər, arxa plana keçmiş Kaliforniya utopistləri, narkotik ticarətçiləri, yeni nəsl (*New Age*), tam təbii, “özün et” şuarı ilə çıxış edən ətraf mühitin qoruyucuları və artıq yaşa dolmuş 60-cı illərin hippy köçürüləri var.

Sonuncu qrupdan olanların çoxu Breveri Qalçda məskən salır və qorxurlar ki, layihə icarə haqqını qaldıracaq və onları buradan uzaqlaşdıracaqdır.

Fridmən (*Friedman*) iş adamlarını qorxutmaq ümidi ilə deyirdi: “Çox güman ki, bizim küçələrdə dolaşan adamlar böyük şəhərlərə getsələr məsuliyyətə cəlb olunacaqlar”.

İki San Fransisko iş adamı, Qreq Kraft (*Grieg Craft*) və Qarz Kollier (*Garth Collier*) qorxmədilər. Danışıqlardakı qarşıdurmaya, maliyyə uğrunda mübarizəyə, kinayəli atmacalara, qanqster sayacağı təxribatlara baxmayaraq onlar əmindirlər ki, şəhərin əsas hissəsi onların 620 min dollarlıq layihəsini bəyənir.

Onlar göyertə, talvar və yüngül polad çəpərləri kimi bəzəklərdən savayı binaların xarici görkəmini (şəhərin qərarına əsasən) saxlayacaqlarını bildirmişlər.

Qrupun memarı Kollier Bisbinin Aspenə çevriləcəyinə dair fikirləri tamamilə ağılsız hesab etmişdi.

Kollier və Kraft ilkin yüksək kirayə haqqını 600 dollardan 400-ə endirmişlər. Şəhərə yenidən gəldikləri vaxt onlar kondominat evlər haqqında danışaraq estetik puristləri dəhşətə gətirdikləri vaxtdan uzun bir müddət keçir.

İki iş adamının gördüyü adamlar işsiz gücsüz varlıqlar yox, sabit gəlirlə yaşayan orta sinif pensionerləridir.

Buna baxmayaraq, kirayə haqqı Bisbi üçün nisbətən astronomikdir və Fridmən layihənin müvəffəqiyyətli olması üçün lazımı 80 faiz arendaya nail olacağına şübhə edir. Fridmən uzaqgörənliklə xəbər verir ki, Kollier və Kraftın müvəffəqiyyətsizliyə məruz qalacağı halda gələcəkdə üzə çıxan iş adamları Bisbini görməməzliyə vuracaqlar.

“Bunun da ki, eybi yoxdur,” estetik puristlərin tərəfində danışan Fridmən bildirdi. “Bisbi gözdən uzaqda durmağa üstünlük verir.”

Çiqaqo Tribun

Bu yazı, məqalənin hər yerində onun yönü və üslubu baxımından bir çox səciyyəvi xüsusiyyətləri göstərir. Məqalədə xəbərlərə xas olan çevrilmiş piramida forması faktların rəsmi təqdimatı ilə bərabər atıla bilər. Bununla belə

faktlar qalmalıdır. Məqalənin yazılışında nə qədər azadlıq olsa da o, uydurma deyil.

Başqa sözlə, ehtiyac yoxdur ki, məqalənin yönündə beş – kim, nə, nə vaxt, harada və niyə suallarına cavab verilsin. Məsələn, Bisbi haqqında hekayə sadə şəkildə oxucunu oxumağı davam etdirməyə həvəsləndirən fikir ilə başlayır. Bir çox məqalələrin yönləri əhvalat danışmış kimi ola bilər. Onlar əyləncəli, şokedici, inanılmaz və ya sual edici ola bilər. Münasib, qramatik cəhətdən düzgün İngilis dilində olan məqalə yazmaq üçün bir neçə yol var. Burada məqsəd məqaləni maraqlı etməkdir.

Nəqli yön belə ola bilər:

Dünən Harold Payns adətən həftədə bir dəfə getdiyi işsizlər idarəsinə işsizliyə görə aldığı növbəti çekini götürmək üçün yollandı.

Yaxud bir beləsi:

Diyircəkli qələm görəndə Hantinqton Kitabxanasının (Huntington Library) yeni mühafizə mərkəzinin işçilərini titrətmə tutur.

Birinci yön kompüter səhvinə görə, adətən aldığı 260 dollar əvəzinə 1.6 milyon dollar dəyərində çek almış kişi haqqında məqaləyə çevrilə bilər.

İkinci yön, ölkənin məşhur şəxsi kitabxanalarının birində, nadir kitab və sənədlərin qorunması üçün istifadə edilən üsullar barəsindəki məqalədə M. L. Steyn (*M.L. Stein*) tərəfindən istifadə edilmişdir. İşçilər müsahibədə bildirdiyi kimi, mürəkkəb qiymətli sənədləri ləkələdiyi üçün arxivlərdə adətən diyircəkli qələmlərdən istifadə etməyə icazə verilmir. Qələmlə bağlı sual yön kimi seçilsə də, hekayəni tədqiq edərkən yön kimi verilə biləcək bir neçə başqa faktların da olduğu aşkar edildi. Məqalə yazmaq sizə seçmək imkanı verir. Bü-tövlükdə məqalə belə idi:

M. L. Steyn (*By M.L. Stein*)

Diyircəkli qələm görəndə Hantinqton Kitabxanasının yeni mühafizə mərkəzinin işçilərini titrətmə tutur.

Adminstratorun köməkçisi Kristi Heces (*Christy Hedges*) bu yaxınlarda gələn oxucuya “Siz diyircəkli qələmi içəri gətirmək icazəsi olan çox az sayda adamlardan birisiniz” demişdir.

Onun əsəbiləyi aydındır. İş masasında, onun dirsəyinə dəyən Henri Soreanın “Mayna Meşələri” əsərinin çap olunmamış materialları ilə birlikdə əlyazması, onun da yanında Syuzan B. Antoninin (*Susan Anthony*) 1854-cü il qadın seçki hüququna dair ilk nitqininin cildlənmiş nüsxəsi var. (püpitə arxasında özünü inamlı hiss edəndən sonra o qeydlərdən istifadə etməyib çıxışlarını improvizə etmişdir.)

Bir neçə addım kənarda isə mühafizə mərkəzinin texniki Ronald Tənk (*Ronald Tank*) Kraliça I-ci Elizavetin Ali Möhürünə¹ əlavə edilmiş 1589-cu il sənədinin son dərəcə zərif iş tələb edən təmirini bitirirdi.

Hecəsə görə onların hamısı misilsizdir.

“Diyircəkli qələm ləkə salır,” o izah etdi. “Eyni zamanda biz bəzi perqamentləri suda yuyuruq. Əgər diyircəkli qələmin mürəkkəbi təsadüfən birinin üstünə düşübsə, yuyulma zamanı yayılacaqdır.”

Nadir əlyazmaları, kitabları, şriftləri, şəkilləri və xəritələri qoruyub saxlamaq kitabxana binasının 750 min dollara başa gəlmiş mühafizə cinahının gündəlik vəzifəsidir.

Mərkəz tikintini maliyyələşdirmiş R. Stanton Eyverinin (*R. Stanton Avery*) adını daşıyır. Endryu Mellon Təsisatı ən qabaqcıl mühafizə təlimlərini öyrənmək üçün təlim proqramlarını təşkil etməklə, 450 min dollar pul ayırmış, Amerika Təhsil Departamenti isə avadanlıq və təchizat üçün 648051 dollar ilə yardım etmişdir.

“Biz gələcəkdə dünyada ən aparıcı mühafizə mərkəzi olmaq ümidindəyik,” Hantinqtonun inzibati və ictimai xidmət şöbəsinin müdiri Syuzan V. Hal (*Suzane W. Hull*) belə deyir.

Hantinqton rəsmiləri maddi yardımları qiymətləndirməklə cəld institut 1919-cu ildə yaradıldıqdan bəri orada tarixi dəfinələrin qorunub saxlandığını qeyd edirlər. Baş kitabxanaçı Daniel Vudvorda (*Daniel Woodward*) görə yalnız keçən il X əsrə aid olan 20 mindən artıq zərif əlyazmaları mühafizə olunmuş və ya bərpa edilmiş, minlərlə fotosəkil və neqativlər mühafizə konteynerlərinə yerləşdirilmişlər.

Qorunub saxlanmış qiymətsiz materiallar arasında Benjamin Franklinin (*Benjamin Franklin*) öz əli ilə yazdığı “Tərcümeyi-halı”, Corc Vaşinqtonun (*George Washington*) yazdığı məktub, Qutenberq İncil kitabı və əvəz olunmaz Amerikan Qərbinin erkən şəkilləri olmuşdur.

12 nəfərdən ibarət işçi qrupu üçün mühafizə, həm Hantinqtonda illər boyu istifadə edilmiş üsullardan, həm də müəyyən bir problemin həllində üzə çıxan yaradıcı ideyalardan ibarət bir prosesdir.

Kraliça Elizavetanın taxta möhürünün kitabxanaya iki hissəyə bölünmüş halda gətirilməsi bu yaxınlarda baş verən bir misaldır. Tənk, Hantinqtonun 30 illik təcrübəsi olan mühafizəkarı, hissələrdə üç xırdacıq dəlik açaraq, içlərinə polad iynələr salmış, dəliklərə isti mum tökmüş və sonra da hissələri birgə mum bərkiyəyə qədər əli ilə tutmuşdur.

Zati-alinin zövqünü oxşayan əla oyma nümunəsi olan möhürün bir tərəfində təmirdən tamamilə heç bir əlamət yoxdur, o biri tərəfində isə zəif rəng solğunluğu vardır.

Tənk qeyd edir ki, qədim kağız, xüsusən də velen kağız ilə işləmək işçilərin üzleşdiyi ən mürəkkəb məsələdir.

Tənk izah edir ki, velen kağızı bu günki günlərə, qoruyub saxlamaq üçün çox zərif şəkildə gəlib çatır. “Biz onunla işləyə və ya onu isidə bil-

¹ Great Seal of Queen Elizabeth I

mirik, ona görə də adətən onu yapon sarğı kağızı, un-su pastası ilə örtürük.”

İldə təqribən 8 min sənədlə işləyən kağız mühafizəsi emalatxanasının həmçinin, illərcə qırış qalmış velen kağızının olduqca ehtiyatla açılması üçün xüsusi dizayn edilmiş masası var. Eyni zamanda burada köhnə kitablardan kimyəvi maddələr və isti lampa ilə kifi götürmək üçün Tənkin dizayn etdiyi buz qutusu tipli qab var.

Mülayim səsi olan və hər gün işə pencək və qalstukda gələn Tənk bundan sonrakı 50 illə –150 il arasında mühafizəkarların hər hansı bir itkini və ya köhnəlməni təmir etmək üçün hər bir əməliyyata bir də qayıtmasının mümkün olduğunu vurğuladı.

Tənk, gələcək mütəxəssislərin sənədləri, xüsusilə 19-cu əsrin sonu, 20-ci əsr nümunələrini qoruyub saxlamaqda daha mürəkkəb məsələlərlə qarşılaşacaqlarını əvvəlcədən xəbər verir.

O izah edir ki, köhnə sənədlərdə olan problemlərin sayı müasirlərə nisbətən daha azdır. “Əvvəla, 15-ci, 16-cı əsrlərdə diyircəkli qələmlərdən istifadə edilmirdi və bugünkü ağacdan alınan kağızın əvəzinə, parçadan istifadə olunmuşdu. İndiki kağızlar köhnə parçalar kimi keyfiyyətli deyil.”

Tənk və bu yaxınlarda Santa Kruz İncəsənət Universiteti Kollecinə bitirmiş köməkçisi Karol Verheyen (*Carol Verheyen*) üçün ən mühüm məsələ 1570-ci 1883-cü illər ərzində İngiltərədə yaşamış Stov (*Stowe*) ailəsinin 350 min nüsxədən ibarət qiymətli kolleksiyasının xilas edilməsidir. Sənədlərin arasında hər gün, tarixin şahidləri olan hesablar, gündəliklər, məhəbbət məktubları, vəsiyyətlər, reseptlər, müqavilə şəklində göstərilmiş cihazlar və nigahlar, xəzinə kitabları, valideyn və uşaqların münafişlərini əks etdirən yazışmalar tapılır.

Vudvord deyir ki, Qutenberq İncil kitabı nümayiş etdirdiklərimizdən biridir və minlərlə insan gəlib ona baxır lakin onun tədqiqat dəyəri yoxdur. “Lakin Stov sənədləri alimlər üçün qızıl mədənlərdir.”

Hər il dünyanın bütün tərəflərindən 1400 nəfərdən artıq alim tədqiqat mənbələrindən istifadə etmək üçün Hantinqton kitabxanasına gəlir.

Onlardan çoxu cildlərə qiymətli daşlar kimi baxan, Hantinqtonun 10 illik veterani, Rudolf Akostanın rəhbərlik etdiyi mühafizə mərkəzinin cildləmə söbəsində bərpa edilmiş kitablarla işləyir.

Bəlkə də daha dəyərli

Onun və işçilərinin təmir etdiyi kitabların bir çoxu çox güman qiymətli daşlardan daha dəyərlidir. Buraya gələnlərdən biri, Şarlot Brontenin 4-6 inç ölçüsündə olan “Uşaqılıqda biz tor toxuyurduq” şerinin cildlənmiş əlyazmasını ehtiyatla vərəqləyərkən xırda, utancaq Akosta ilə qarşılaşdı.

“Bu əlyazmanı bərpa etmək çox çətindir,” o dedi. “Bu çox kiçikdir.”

Masasının üstündə olan başqa miniatyur kitab Maqna Çartanın (*Magna Charta*) latın dilində olan nüsxəsidir.

Onun yanında normal ölçülü Tomas Brukun (*Thomas Brook*) “Şeytan əməllərinə qarşı qiymətli dərmanlar yaxud inananlar və inanmayanların dərmləri üçün balzam” adlı kitabı var idi. Bu kitab 1656-cı ildə nəşr olunmuşdu. Hər ikisinin təmirə ehtiyacı var.

Akosta demişdir ki, istənilən kitabın təmirində onun original cilidini dəyişməkdənsə, saxlamağa üstünlük veririk.

Əgər kitabın cilidi yoxdursa, yaxud çox pis vəziyyətdədirsə, onda yeni üzlük əvvəlki üzlük stilində hazırlanır. Bu məlumatı Akosta vermişdir. Kitabın üzlüyü tarixi baxımdan maraqlıdırsa, onu qutularda və ya xüsusi qablarda saxlayırlar.

İki il yarım bundan əvvəl Rusiyadan gəlmiş Akosatanın köməkçisi Leonid Qurvits Birləşmiş Ştatlarda dəridən üzlüklərin belə səxavətlə hazırlanmasını görəndə çox təəccüblənmişdir.

Uzun müddət kitab cilidləməsi ilə məşğul olan və Kiyev Universitetin cilidxanasında işləmiş Leonid Qurvits Rusiyada dəri üzlü kitabların yalnız xüsusi xarici qonaqlara hədiyyə kimi verildiyini bildirmişdir.

Hantinqton kitabxanası bir çox kitabları cilidləmək üçün komersiya cilidxanalarına göndərir. Akosta cilidxanaları seçmək işinə çox diqqətlə yanaşır.

“Cilidxanaların doxsan faizi pis işləyir. Düzgün seçilməmiş yapışqan, səlqişiz tikmə və ya səhifələrin yanlış bərpası kitaba böyük ziyan vura bilər. Əksər cilidçilər heyvan mənşəli yapışqandan deyil, plastik yapışqandan istifadə edirlər. O yapışqanlar keyfiyyətli deyillər.”

İş yarıtmaz ola bilər

Tank kimi Akosta da nadir kitabları elə bərpa edirlər ki, gələcək cilidçilərin işi onun yanında yarıtmaz ola bilər.

Akosta bildirmişdir ki, bəzi hallarda o kitabın original kötüyünü saxlayaraq, onu yeni cilidə tətbiq edə bilər.

Akostaya qulaq asan Heces dedi ki, əslində bizim mühafizə işlərimiz sizin sənədlərin bərpa olunduğu yerdə və cilidxanada gördüyünüz kimi dramatik deyil. Mühafizə əsasən kitabxananın temperaturunu 65°F. (16°C) və kağızları turş mühiti olmayan qovluqlarda saxlamaqdan asılıdır. Biz istəyirik ki, burada işləyən alimlər kitablara qayğı ilə yanaşsınlar və həm də rahat olsunlar. Söhbət alimlərin səlqişli olmasından və yaxud korlanmış kitablardan gedirsə, qorxuram ki, onlar bir qədər narahat iş şəraitinə dözməli olacaqlar.

O demişdi ki, mühitlə bağlı digər tədbirlərə həşəratlardan qorunmaq üçün tüstü verilməsi, mikro elementləri zərərsizləşdirən və məhv edən ultrabənövşəyi şüanın tətbiq edilməsi və nəmişliyin 50% saxlanması daxildir.

Bundan başqa tədqiqatçılara mürəkkəb, ərzaq, metal kağız sancaqları və materialı korlaya biləcək başqa nə isə gətirmək qadağan olunur.

Bu qaydalar həmçininin foto departamentində də tətbiq edilir. Buranın rəhbəri əvvəllər teatrda fotoqraf işləmiş Bob Sloserdir (*Bob Schlosser*). Onun Hantinqtonda işi tarixi sənədləri öyrənməkdir.

Rentgen fotodan istifadə etməklə iki saat aparılan araşdırma nəticəsində istehsalçının xüsusi emblemini göstərən plyonka qədim kağızın tarixini aydınlaşdırar. Bir dəfə bu üstündə ulduz olan əl şəkli idi.

O izah edərək deyirdi: “Beləliklə alimlər kağızın istehsal olunduğu tarixə əsasən sənədin tarixini təxmini müəyyən edə bilirlər.

Şloser və onun işçiləri həmçininin rəsm əsərlərinin də üzərində infraqırmızı proyeksiya fanarından istifadə edərək işləyirlər. Onlar bəzi maraqlı nəticələr əldə edirlər. Siz bilirdiniz ki, Qeynsboroh “Mavi oğlan” (Hantinqtonun şəkil qalareyasında olan ən qiymətli əsərdir.) rəsminin altında başqa şəkil işləmişdir. Biz şəklin altında baş və çiyinlərin çəkildiyini müəyyən etdik. Aydındır ki, rəssam “Mavi oğlan”ı işləmək üçün başqa şəkil çəkdiyi kətdən istifadə etmişdir. Yeni tikilidə yerləşən Hantinqtonun foto kitabxanasında əsasən Kaliforniyadan və qərbdən gətirilmiş 180 min şəkil və neqativ saxlanılır. Son vaxtlarda qəbul olunan onlarla nüsxə Cək Londona məxsusdur. Əksəriyyəti evdə çəkilən şəkillərdir. Lakin foto kitabxanasının kitabxanaçısı Brita Mak (*Brita Mack*) demişdi ki, London fotoqrafı və həmçininin 1904-cü ildə Rus-Yapon müharibəsini şərh edən müxbir kimi işləmişdir.

Foto kitabxanasında çoxlu sayda şüşə fotoplastinka neqativlər var. Onların qırılması ehtimalından uzaq olmaq üçün fotoplastinkalardan şəkilləri çıxarırlar və onları plyonka neqativlərə köçürürlər. Digər mühafizə tədbirləri tez alıxan nitrat neqativləri müəyyən etmək və onları əlverişli şəkildə saxlamaq və üzvlərini çıxarmaqdan ibarətdir.

Kolleksiyada təqdim olunan fotoqrafalar arasında Edvord Kartins, S.E.Votkins və Edvord Veston var. (*Edvord Curtis, C.E.Watkins & Edward Weston*)

Təlim keçmiş könüllülər

Peşəkar bərpaçı işçilərə Hantinqtonda 15-20 nəfər könüllü kömək edir. Onlar parça və dəridən olan kitab cildlərinin yenidən çəkilməsinə, müxtəlif materialların təmirinə və kiçik ölçülü sənədlərin mühafizəsinə dair təlim keçiblər. Onların hazırkı layihələri qədim Polk şəhəri haqqında məlumat kitablarını tapmaqdır. Hecəsin dediyinə görə Amerikanın 20-ci əsrin əvvəllərindəki dövrünü araşdıran tədqiqatçılar bunları tez-tez axtarırlar. Hecə davam edir: “könüllülər bu işi sevirlər. İşçilərimiz az olduğuna görə bu bizə böyük köməkdir.”

Onun tərifinə müdiri Vudvod da qoşularaq əlavə edir: “Çalışırıq ki, bütün işlərə nəzarət edək, lakin burada iş çoxdur. Bizdə 200 nəfərə də iş çatar.”

Bu mübaliğə deyil. Hantinqton kitabxanası gəlir gətirməyən xüsusi müəssisədir. Burada 5 milyon yarım əl yazması, 320500 ədəd nadir kitab, Britaniya və Amerika tarixinə, ədəbiyyatına dair 239 min sorğu kita-

bı var. Lakin Vudvod qeyd etmişdi ki, mühafizəçilər müasir mühafizə üsullarını dünya kitabxanalarına səyahət etmək və onların metodlarını öyrənməklə təkmilləşdirirlər. Məsələn, Tank fikir mübadiləsi etmək üçün İngiltərənin və İtaliyanın bir sıra kitabxanalarında olmuşdu.

Vudvod demişdi ki, hər halda, Hantinqton kitabxanası yeni texnologiyanın hardan gəlməsinə baxmayaraq onun tətbiqində ehtiyatlı olmalıdır.

Vudvod demişdi:” “Bu işdə səhv etmək asandır. Yeni proseslər ən yaxşı işlər demək deyil. Bir vaxt Şotland lentləri ən yaxşı material sayılırdı. Onlardan Dövlət Arxivində istifadə olunurdu” Lakin onun getdikcə saraldığını və sənədlərdə ləkələr qoyduğunu bildikdən sonra istifadə olunmadı. O həmçinin sənədləri xarab edirdi. Acınacaqlı nəticələr verəcək proseslərdən biz həmişə qorunmalıyıq.

O göstərirdi ki, bu səbəbdən köhnə yapışqanlar – heyvan mənşəli və un-su qarışıqından hazırlananlar Hantinqton mərkəzində çox işlənir.

Los Angeles

Məqalə işləri ilə fəxr edən qadınlar və kişilərin fikirləri ilə tamamlanmış son təhlillərdə Hantinqton kimi olduqca böyük, mühüm müəssisələri tanımaq məqsədi güdür. Eyni məqsəd daşıyan yazı telefon şirkəti və ya böyük xəstəxana haqqında da ola bilərdi. Sizin məqalə nə qədər insanların maraqları dairəsində olarsa, bir o qədər oxunaqlı olar. Ən yaxşı məqalə odur ki, heç bir dəlil axtarmadan özü-özü haqqında danışın. Çoxlu sayda asılı fikirlər və süni yaradılmış hay-küy heç vaxt məqaləni mükəmməlləşdirmir.

Nə qədər çox məqalə yazsanız, yazılarınız bir o qədər oxunaqlı olacaqdır. Hər halda deyildiyi kimi, siz məqalədəki hadisələri və insanları uydura bilməzsiniz. Bədi ədəbiyyatı mütaliə etmək sizə nəql etmə anlayışını və üslubunu verməkdə kömək edir. Bu isə sadəcə olaraq əhvalatı nəql etmək bacarığıdır. Yəqin ki, bu bacarığın nə demək olduğunu ilk dəfə uşaq bağçasında nağıllara qulaq asanda anlamısınız. Sentimentallıqdan uzaq duraraq insanların emosiyalarına təsir edən məqalələr böyük tirajlı qəzetləri qiymətli edir. Bu yazı simvolik nümunədir.

Böt Habard (*Burt Hubbard*)

Tim Benetin (*Tim Bennet*) dördyaşlı oğlu Zaç (*Zach*) Denver Uşaq xəstəxanasında müalicə olunur. Bazar ertəsi Tim xəstəxanada idi. O oğlunun yatağına əylərək ona Kolorado Kokiesin final oynuna aldığı iki bileti göstərdi:

“Tap görüm məndə nə var?”

“Biletlər”. Zaç uzanıqlı halda dilləndi və onun üzünə tez bir zamanda təbəssüm yayıldı.

Zaç biletləri xırdaca əllərində bacardıqca möhkəm sıxdı. O gözlərinə inanmadı. Onun üzündə mənalı ifadə görüldü.

Çərşənbə günü Zaç atası ilə Kurs Fildə (*Coors Field*) futbol yarışına baxacaqdır. Onların yeri 155-ci sektordadır.

Bura əlil arabalarında gələn tamaşaçılar üçün əlverişlidir.

İki ay əvvəl sürətlə gedən avtomobil Zaçı Duranqodakı evlərinin yaxınlığında ağaca sıxmışdı. Bundan sonra Zaçın yaşayıb yaşamayacağı Timlə arvadı Çeriyə (*Cherie*) məlum deyildi. Uşaq 1981-ci il iyulun 24-də ailəsinə məxsus təcridə oyanırdı. Təsadüfən dişli çarxın çıxması nəticəsində maşın tərə aşağı diyirlənməyə başlamışdı. Zaç kənara hop-pansa da, maşınla ağacın arasında qalmışdı.

Bir neçə həftədən sonra həkimlər onun sağ ayağını kəsməli oldular. Onun bir böyrəyi fəaliyyətini dayandırmış və çanaq sümüyü sıradan çıxmışdır.

Atası deyirdi ki, bununla belə, Zaç yaşadı. O, möhkəm uşaqdı.

Tim Benetin dediyinə görə həftələrlə arxası üstündə uzanaraq TV-də Rokiesin oyunlarına bir-birinin ardınca baxmaq körpəni bu komandanın fanatına çevirdi .

Tim bazar ertəsi səhər saat 7:30-da xəstəxanaya gəlmişdi. Zaçın otağında söhbət tezliklə Rokiesin gözlənilən qələbəsinin üzərinə gəldi. Timlə Çeri final oyununa bilet almaq imkanlarını müzakirə edirdilər. “Mən də oyuna gedə bilərəmmi?” – deyərək Zach yatağından dilləndi.

Həç həkimin də razılığını almadan Tim Benet elə ordanca maşını Kurs Fildə sürdü.

Tim qabaqcadan növbəyə yazılaraq bilet almaq üçün gecikmişdi.

O yüz nəfərdən artıq adamın dayandığı sıraya doğru yönəldi. Onlar əvvəlcədən adları siyahıya salınmış admlar bilet alandan sonra qalacaq biletlər üçün növbəyə durmuşdular.

Bent bir-birinin ardınca azarkeşlərin nömrələrini eşitdikdə sevinclə qışqırıqlarını və onların bilet kassasına tərəf getdiyini müşahidə edirdi. Benetin cərgəsində isə adamlar qanıqara dayanmışdılar.

Nəhayət saat 10 a.m-də növbədəkilərə məlum oldu ki, kassada bilet qalıbdı.

Üzündə təbəssüm olan Benet bilet kassasına tərəf gedənlərə qoşuldu. Çox keçmədi ki, çərşənbə günündəki oyuna aldığı iki biletə geri qayıtdı.

Roki Mauntin Nyus

İndi isə gəlin məqalələrin növlərini daha ətraflı tədqiq edək.

Xəbərlər xülasəsi

İki prinsipial səbəbə görə xəbərlər xülasəsi Amerika qəzetlərində əsas yer tutur: oxucuları həddindən artıq müxtəlif mövzular, yazı üslubları ilə təmin etmək və getdikcə mürəkkəbləşən cəmiyyətdə baş verənləri daha müfəssəl izah etmək üçün. Siz onları bəzədilmiş xəbər məqalələri də adlandırma bilərsiniz. Xəbərlər xülasəsi cari hadisələr haqqında yazılardır. Lakin müxtəlif şəkil-

lərdə işlənir. Avtomobil qəzası haqqında adi hadisə kimi danışıla bilər. Lakin ertəsi gün yazılmış məqalədə qəzada həlak olanlardan birinin ailəsindəki müsibət araşdırılmışdı. O perspektivli hesab olunan, 21 yaşlı gənc musiqçi idi. Gəncin motosikl ilə vurulub öldürüldüyü və sonra sürücünün qaçdığı göstərilmişdir.

Xəbərlər xülasəsi müxbirlərə özlərinin yazmaq və məlumat toplamaq bacarığı ilə redaktorlara təsir etmək imkanı verərək qəzeti maraqlı edir.

Xəbərlər xülasəsini yazarkən başlıca göstərişlərə əməl edin:

- Məlumat toplama prosesində elə elementlər axtarın ki, onlar yazını darıxdırıcı etməsinlər. Bəzən belə elementlər lap göz qabağında olur, bəzən isə yox.
- Görə bilmədikləriniz haqqında soruşun.
- Təsirli sitatələrdən istifadə edin.
- Əgər orada mühüm tərkib hissələri varsa, öz bədii dilinizdən istifadə edərək, onu da informasiyalar kimi cəlbedici etmək üçün işləyin.
- Uzun-uzadı yazmayın. Əgər hadisəni təsirli tərzdə 20 abzasda əks etdirə bilərsiniz, onu şişirdib 50 abzas etməyin. Yazı boş-boş sözlərlə yükləyin və bu redaktorunuzun gözündən yayınmaya bilər.

Həmçinin öz qəzetinizi və digər qəzetləri səliqə ilə müntəzəm oxumaq da sizə kömək edə bilər. *Time*, *Newsweek*, və *U.S. News & World Report* kimi xəbər jurnalları bugünkü hadisələr və müasir tarixə dair gələcək kitablar üçün mənbə hazırlayır. Yaxşı məlumatlanmaq əhvalatın mühümlüyünü dərhal anlamağa imkan verir. Məsələn, QİÇS-in yayılması və müalicəsi haqqında bilik sizdən bu qorxulu xəstəliyə dair savadlı yazı yazmaq üçün tələb olunur. Burada məsələ sizin icmanızda belə xəstələr üçün sığınacaq yaratmaq haqqında ola bilər.

Aşağıdakı yazı standart formada bədbəxt hadisə haqqında məlumat əvəzinə faciənin daha dərin izahını verir. Fikir verin.

Krişnan Qrusvomi (*Krishnan Guruswamy*)

Dabvoli, Hindistan – Bayram səhər saat 11-də başladı. Bu nə bayram idi?

Minə qədər adam faner və polister divarları olan burulmuş damın altında plastik oturmaq polad stullarda oturmuşdu. Oturanlara saxsı fincan və nəlbəkiddə çay paylanmışdı. Uşaqlar hind dilində vətənpərvərlik mahnıları oxuyurdular.

Bu regionun varlı fermerləri ilə onların kasıb işçilərinin uşaqlarının birgə təhsil aldığı orta təbəqəyə məxsus xüsusi məktəb – Dayanand Arya Vedikin hər il keçirdiyi mədəniyyət tədbiri idi.

Hindistanın əksər məktəbləri kimi Dayanand Arya Vedikin məktəbi də ilin sonunda tələbələrin yaradıcılıq uğurlarını qeyd etmək üçün bayram edir. Hindistanın şimal-qərb regionunda yerləşən, 50 min əhalisi

olan, taxılçılıq mərkəzi kimi tanınan, əsasən kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan Dabvalidə tanınmış hər kəs şənbə günü tamaşaya dəvət olunmuşdu.

Onlardan biri yerli həftəlik qəzetin redaktoru Caymani Qoel (*Jaimani Goel*) idi. O buraya təxminən saat 12-də gəlib çıxdı və məktəbin direktoru ona xoşgəldin etdi.

Qoeli ikinci sırada oturdular. O burada dostları ilə söhbət etməyə başladı. Onun ətrafında əyləşən valideynlər səhnədə oxuyan, rəqs edən, tamaşa göstərən qızlarını, oğlanlarını alqışlayırdılar.

Saat 2-yə lap az qalmış məktəbin direktoru Preti Kamra (*Preeti Kamra*) çıxışını məktəbin 1995-ci ildəki nailiyyətlərini saymaqla tamamladı. Gurultulu alqış səsləri eşidildi.

Sonra gənc bir oğlan səhnəyə çıxaraq, uşaqların mahnı və rəqsdən ibarət növbəti çıxışlarını elan etdi. İştirakçılar çaylarından bir qurtum içərək çıxışa baxmaq üçün arxaya söykəndilər.

Belə hadisə heç vaxt baş verməmişdi.

“Təxminən məndən 25 cərgə arxada dəhşətli çıxırtı eşitdim.” Bu sözləri Qoel bazar günü evində verdiyi müsahibəsində deyirdi.

Təlatümlü cərgələrin ortasında növbəti nömrədə çıxışı olacaq beşyaşılı oğlu Depakı gözləyən Suman Devi əyləşmişdi.

“Mən çıxışdan təxminən 10 fit kənarında alov şölələrini görürdüm.”- 30 yaşlı Devi bildirdi.

Bu yeganə çıxış yolu idi. 30 yard² sahəsi olan ərazidə adətən toy mərasimləri keçirilirdi. Buranın divarları yox idi. Lakin məktəbin rəhbərliyi burada üzərinə polisterdən nazik lövhələr çəkilməmiş faner divarlar yerləşdirərək bəzək vurmuşdular.

Yüzlərlə uşaq, valideyn, müəllim və rəhbər işçi qalxaraq çıxışa doğru qaçmağa çalışdılar.

“Yanğın, yanğın, qaçın, qaçın” – deyə onlar dəhşətlə bağırırdılar.

Hər şey – faner divarlar, onların üzərinə çəkilməmiş ağ-mavi rəngli polister lövhələr, adamların paltarları, stullar alovun içində idi. Hətta damın qalay örtüyü də əriyib tökülürdü.

İlkin məlumatla görə yanğın işıqlandırma sistemində qısa qapanmadan başlamışdı.

“Mən çıxışa tərəf qaçdım bir də özünümü bayırda gördüm” – Qoel dedi. Onun akril pencəyi əriyib bədəninə yapışmışdı. O, yüngül formada yanmışdı.

Yüzlərlə adamın içərisində təşvişə düşmüş kütlənin arasından qarıya yol tapa bilməyənlərin əksəriyyəti qadınlar və uşaqlar idi.

Adamların çoxu vahimə içində qaçarkən zədələnir və üstüdən boğulurdular. Onların paltarları od tutanda və ya üstlərinə yanan qırıqlar düşdükdə yanıb məhv olurdular. Bu sahənin çöl tərəfində başqa bir basa-bas var idi. İndi isə camaat çardağı əhatə edən on fut hündürlüyündə kərpic divarda olan açıq yerdən keçməyə çalışırdılar.

Divarın yalnız iki yerindən çıxmaq olardı. Biri bağlı idi, digəri isə, sağ tərəfdəki, çardaxdan çıxan, kütlə üçün çox balaca idi.

Bəziləri ətraf küçələrə və düzlərə qaçmaqla xilas oldular, bəziləri isə dəmir çubuqlar çəkilməmiş divarlardan əlavə xilas yolu açma bilmədilər.

Saat 2:05 ərəfəsində ilk yanğın söndürən maşını gəlib çatdı. Lakin artıq demək olar ki, 300 nəfər ölmüş və 100-dən artıq adam ölümcül yaralanmışdı. Digər 250 nəfər ciddi formada yanmışdı. Rəsmilər bazar günü ölənlərin sayının artacağını gözləyirlər.

Devi öz böyük tamaşasını gözləyən körpəsi Depakı axtarmaq üçün geri qayıtdı.

O qızarmış insan ətlərini və yanmış sümükləri gördü. Lakin o Depakı görə bilmədi.

Bazar günü Devi dedi: “Mən bütün gecə-gündüz onu axtarıram. Əlimdən yalnız allahdan onu mənimçün qorumağını diləmək gəlir.”

Mətbuat Birliyi

Amerika oxucularının əksəriyyəti uşaqların, valideynlərin və məktəb rəhbərliyinin iştirak etdiyi məktəb maskaradları ilə yaxşı tanışdılar. Yazıcının sitatlarından və təfsilatlarından istifadə etməklə onu amerika oxucusuna necə yaxınlaşdırdığına fikir verin.

İzahedici məqalələr

Məqalənin mövzusunun Hindistandakı yanğın hadisəsi kimi fəvqəladə hadisədən götürülməsi lazım deyil. Məqalə insanların həyatına təsir etməkdə davam edən hadisələri izah və şərh edə bilər. Uzun müddət davam edən yol tikintisi layihəsi haqqında məqalə tikintidəki ləngimələr və ya problemlər haqqında ola bilər. Konqresdə və ya digər dövlət qanunverici orqanlarında uzun müddət davam edən büdcə ilə bağlı çəkişmələr durğunluğa səbəb olan məsələləri və şəxsləri araşdıran məqalə vasitəsilə aydınlaşa bilər. Yerli məktəbləri ilin 12-ayını işləyən məktəblərə çevirmək planı bu dəyişikliyin mühümlüyü üçün əsas tələb edəcəkdir. Bu məqalələrin çoxu son müddətin təzyiqindən azad yaranır. Belə yazılar başlanğıclarını faktiki xəbərlərdən götürür.

Səhiyyə, biznes, əyləncə, xeyriyyəçilik, evsizlik, itmiş uşaqlar və din kimi mövzular izahedici məqalələrdə verilir. Belə yazılardan biri qadınların sağlamlığı ilə bağlı mühüm bir məsələyə toxunur.

Bes Fransis (Beth Francis)

Toni Haris (*Toni Haris*) həqiqəti bildiyi üçün hönkürtü ilə ağlayırdı.

O əsən əlində tutduğu dəsmalla gözlərinin yaşını sildikcə, sallanan gümüş sırgaları yüngülcə çiyinə tökülmüş qara saçlarına ilişirdi.

Otuz yeddiyaşlı Fort Meyersli (*Fort Meyers*) qadın Pap* testinin cavabı ilə çox gec maraqlandığını bildirdi.

O həddindən artıq məşğul olduğundan, problemlər üçün özünü çox gənc hesab etdiyindən və müayinənin sıxıcı və narahat olmasını düşünəcək fikiri ilə həkimə getməkdən qaçdığından səkkiz ildən artıq müddətdə müayinə olunmadığına görə özünü günahlandırır.

“Mən nə qədər ki, hər hansı bir xəstəliyə tutulmamışdım, özümü sağlam hiss edirdim. Mən yaxşı idim.”- o deyirdi. “Mənim tanıdığım qadınların çoxu belədir.”

Harris hətta keçən il cinsi yaxınlaşmadan sonra baş verən güclü qanaxmaya baxmayaraq, həkimə getməmişdir. Qanaxmadan dörd ay sonra nəhayət Fort Meyersdəki ginekoloq Debra Skinnerin (*Debra Skinneri*) yanında olmuşdu.

Skinner Harrisin uşaqlıq yolunu xüsusi güzgü ilə açıb kiçik uşaqlıq boynuna baxanda dəhşətə gəldi.

Xərçəng hər yerə yayılmışdı.

Pap testləri haqqında bilməmək qadınlara ziyan vurur.

Pap testi uşaqlıq boynunun xərçəngi xəstəliyini baş verməmişdən əvvəl müəyyən edib tam inkişafının qarşısını almağa təminat verir. Bununla belə keçən il Birləşmiş Ştatlarda 13500 qadın bu xəstəliyə düşər olmuş və onlardan 4400 nəfəri ölmüşdü.

Harrisin müayinəyə getməməsinin bir səbəbi Pap testinin nə qədər mühüm olduğunu başa düşməməyi olmuşdu. O fikirləşirdi ki, Pap müayinəsi infeksiya və zöhrəvi xəstəlikləri tapmaq üçündür. Onun heç vaxt ağına gəlməzdi ki, illik Pap müayinəsinin başlıca səbəbi hüceyrələrdə xərçəng əlamətləri olan ilkin dəyişiklikləri müəyyən etməkdir. Xərçəngin əlaməti uşaqlıq boynunda müəyyən olunduqda xəstəlik inkişaf etməmiş və qadının həyatı təhlükəyə məruz qalmamış müalicə oluna bilər.

Harris deyirdi: “Mən böyüdüyüm ailədə belə mövzularda söhbətlər olmurdu. Anam Roma Katoliki idi və belə xəstəliklərdən danışmırdı.”

Lii Kauntidən olan mama/ginekoloq Lorence Antonaksi (Lawrence Antonucci) Harrisin başına gələnərə bənzər hadisələri eşidəndə başını bulayır. O deyir ki, nəzəri cəhətdən uşaqlıq boynunda xərçəng heç vaxt olmamalıdır. Belə düşünürlər ki, əgər hər bir qadın müntəzəm olaraq Pap müayinəsindən keçsə, xəstəlik tamamilə qarşısı alınandır. Həkim deyir: “Pap müayinəsi son 40 ildə qadınlar üçün təkmilləşmiş, xəstəliyin qarşısını ala bilən yeganə, ən mühüm proflaktika tədbiridir. Bu müayinə saysız-hesabsız insanların həyatını xilas etmişdir.

Papanicolaou testini 1940-cı illərin əvvəllərində Corc Papanicolaou işləmişdi.

* Pap test / Pap smear. (Papanicolaou's test) – xərçəng xəstəliyini ilkin mərhələdə müəyyən edən test.

O vaxtdan bəri uşaqlığın və uşaqlıq boynunun xərcənginə görə ölənlərin sayı 70 faiz azalmışdır. Bu “*Amerikan Cancer Society*”-nin məlumatıdır.

Lakin qadınlarda uşaqlıq boynunun xərcəngi geniş yayılmaqdadır. Xüsusilə də nisbətən gənc qadınlarda. Buna səbəb B.Ş.-da insan papillomavirus infeksiyasının (*HPV*) epidemiya halında üzə çıxmasıdır. Antonusi deyir ki, HPV-nin növlərindən biri – bunlara həmçinin cinsi orqanlardakı ziyillər kimi baxırlar – uşaqlıq boynunun xərcənginə səbəb olur. Qadınlar özlərini bundan qoruya bilirlər. Əsas iş Pap müayinəsinə getmək və mümkün olan ən dəqiq nəticəni almaq üçün görüləcək işləri bilməkdir.

Lii Kauntidən olan mama/ginekoloq Marilin Yanq (*Marilyn Young*) : “Mən bilirəm ki, qadınların bu işə böyük həvəsləri yoxdur. Lakin siz həyatınız boyu ürəyinizcə olmayan saysız-hesabsız işləri görürsünüz”.

“Problem ondadır ki, qadınlar öz sağlamlıqlarını həmişə axırıncı plana keçirirlər. Onlar üçün birinci yerdə uşaqlar sonra həyat yoldaşları durur. Əgər o da qadınla razılaşaçaqsa. Və maliyyə problemləri varsa, qadına qayğı daha da azalır.”

Belə sözlər Fort Myersdə işçilərin sağlamlıqları keşiyində duran 40 yaşlı Debie Volka (*Debbie Walke*) tanışdır. O bildirir ki, Pap müayinəsinə gəlmək üçün qadınların qarşısına çıxan maneələri başa düşür.

“Mən özümə haqq qazandıra bilərəm – mənim vaxtım yox idi, mənim pulum yox idi. Sonra, isə birdən mən nədənsə qorxdum.”

Volter kiçik bacısının uşaqlıq boynunda xərcəng müəyyən olunduğunu biləndə möhkəm qorxmışdı.

“Mən əsirdim. Elə bil kimsə mənə deyirdi ki, həkimə getmək lazımdır. Mən hiss etdim ki, həddindən artıq çox gözləmişəm.”

O, düz deyirdi.

Müayinədən bir neçə gün sonra həkimi Yanq zəng vuraraq onun Pap testinin nəticələrinin normal olmadığını bildirmişdir. Uşaqlığın boynundan götürülən toxumanın yoxlanması göstərdi ki, qadında xərcəngin çox ciddi əlamətləri var. Odur ki, Yanq konusvari şişlərdən birini qadının uşaqlıq boynundan biopsiya üçün kəsib götürdü. Bununla o bütün xərcəngi götürdüyünə ümid edirdi.

Lakin üç aydan sonra digər Pap testinin də nəticələri normal olmadı. Nəhayət Volkerin uşaqlığını kəsib götürdülər. Onun bəxti onda gətirmişdi ki, xərcəng onun uşaqlığından kənara çıxmamışdı.

Volker deyir ki, əgər bir qədər də gözləsəydim aqibətim faciəli olardı.

Zəmanətlər yoxdur.

Bəzən elə olur ki, hətta müntəzəm götürülən Pap yaxmalarının yoxlanması və taz müayinələri kifayət etmir. Pap yaxmalarının yoxlanması da dəqiq olmaya bilər. Baxmayaraq ki, yeni nəzəriyyələr bu yanlışlıqların qarşısını nisbətən alır.

Bu yoxlama yalnız 85 faiz düz olur. Bəzən həkim tərəfindən götürülən hüceyrələr münasib olmur. Başqa halda yaxmanı mikroskop altında tədqiq edəndə hüceyrələrdəki dəyişiklik gözdən yayına bilər.

Bunları bir kənara qoyaraq, həkimlər inanmağa başlayıblar ki, bəzi xərçənglər sadəcə olaraq əvvəl qəbul edildiyindən sürətlə inkişaf etməyə başlayıb. Hətta hər il qadından Pap yaxması götürülüb diqqətlə öyrənilsə belə, testlər arasındakı müddətdə xərçəngin inkişaf etməsinə şans var.

Marilin Pai (*Marilin Pye*) bunların yaxşı tanışdır. Lii Kauntinin sakini olan otuz iki yaşlı bu qadın 17 yaşından illik Pap yaxmasını yoxladır. Həmişə hər bir şey öz qaydasında olurdu.

Bununla belə, üç il əvvəl Pap yaxmasının normal olmadığını telefonla ona bildirəndə o təəccüblənsə də narahat olmadı və buna təsadüf kimi baxdı.

Marilinin ginekoloqların dəqiq diaqnoz qoyduqları kolposkopi (*Colposcopy*) prosedurasına getdi. Bu prosedurada uşaqlıq boynuna yekcins məhlul sürtürlər. Məhlul şübhəli hüceyrələri ağ ləkələr kimi göstərir. Payın ginekoloqu Filip Voterman (*Philip Waterman*) uşaqlıq yolunu güzgü vasitəsilə açaraq uşaqlığın boynunu kolposkop adlanan mikroskop vasitəsilə nəzərdən keçirdi. Şübhələnən hissələrdən biopsiya toxumaları götürülərək öyrənmək üçün laboratoriyaya aparıldı. Şimali Fort Myersdə yerləşən Sankaunt İbtidai məktəbində müəllim köməkçisi işləyən, iki uşaq anasına zənglə onda xərçəngdən əvvəlki dövrün ən ciddi formasının müəyyən olunduğu bildirildi.

Marilin: “Adam qəflətən nəhəng “X” sözünü eşidəndə az qalır ki, qorxudan ölsün. Voterman onun uşaqlığını uşaqlıq yolunun vasitəsilə çıxartdı. Uşaqlığın bu qayda ilə götürülməsi sayəsində Marilinin qarın nahiyəsində yarıq yeri qalmadı və əməliyyat sürətlə keçdi.

Marilin: “Dr. Voterman dedi ki, biz Papın xərçəngi tapa bilməyəcəyi halı əvvəllər bilmirdik. O yalnız belə fikirləşir ki, bu sürətlə inkişaf edən xərçənglərdəndir. Mən sevinirəm ki, biz onun qarşısını tam yayılmamış ala bildik.”

Fort Myersdən olan patoloq Mary Blue (*Mary Blue*) bildirir ki, uşaqlıq boynunun xərçəngi ilkin hüceyrə dəyişikliyinə tam inkişaf etmiş xərçəng formasına düşməsi 10 il çəkə bilər. Buna görə illik Pap testləri bu qədər vacibdir. Bu il Pap testi 100 faiz effekt vermirsə, hüceyrədəki xərçəngin əlaməti olan dəyişiklikləri təyin etməsə, onların gələcək il müəyyən olunacağına şans var.

Fort Myers (Fla.) News-Press

Fransisin məqaləsi xərçəngdən əziyyət çəkənlərdən götürülən müsahibə ilə tərtib edilmişdir. Bu müsahibələr həkimlərin profilaktik tədbirlər haqqındakı aydın fikirləri ilə birgə insanların maraqlarına uyğun verilir. Mövzundan asılı olaraq məqalə üçün müsahibələr tapmaq həmişə asan olmur. Hər halda bunu etmək olar. Ola bilər ki, müəllif bəzi şəxslər haqqında məlumatı dostlarından

və yaxud dostlarının dostlarından alır. Həkim-xəstə münasibəti toxunulmazdır. Odur ki, həkim sizə həmin dəqiqə xəstəsinin adını və telefon nömrəsini verməyəcək. Əgər xəstə bu halda onun başına gələnləri danışmaqla ictimaiyyətə xidmət etdiyini anlayırsa və müsahibəyə razılıq verirsə, onda həkim sizin telefonunuzu və adınızı ona verə bilər. Bu qaydadan çətin alınan müsahibələr üçün də istifadə oluna bilər. Adları öyrənənə qədər nəzakətlə təkid edin. “Telefonla işləmək” təsadüfən faydalı ola bilər. Lakin bu vacib olan variantlardan biridir.

Haşiyələr•

Çox vaxt əsas məqaləyə haşiyə məqalələri əlavə edilir. Haşiyə məqalələri birinci səhifədə və ya məqalənin davam etdiyi orta səhifələrdə verilə bilər. Haşiyələr yazıçının bütün məlumatları bir məqalənin içində salmaq problemindən xilas edir. Burada məqalənin ardıcılığının pozulması, bununla yanaşı oxucunun diqqətinin yayınması riski az olur. Haşiyələr məqalələri əsas məqalədən qısa olur və adətən onun bir aspekti üzərində mərkəzləşir. Böyük qəzet məqaləsinin 10 və ya 15 haşiyə məqalələri var. Bəzən haşiyə məqalələri statistik və bioqrafik məlumatlardan ibarət olur. Məsələn, əvvəl verdiyimiz Hindistandakı yanğın haqqındakı məqalənin ölkənin demoqrafik və coğrafi məlumatlarını verən haşiyə məqalələri var idi.

Deyək ki, Orta Şərq və ya Bosniya haqqındakı tamamilə pərakəndə məqalələrə insanların marağına uyğun bir və ya bir neçə haşiyə verilsə yaxşı olar. Yəqin ki, götürülmüş bir kənddə onun əhalisinin özlərinin və övladlarının taleyini müəyyən edən danışılara münasibəti dərinlən öyrənilir. “Los Angeles”-in B.Ş.-in qoşunlarının Bosniya ərazisində yerləşməsi haqqındakı məqalənin haşiyəsində illik keçirilən Rose Bowl (*Rose Bowl*) oyunları çərçivəsində əsgərlərin Yeni İl günü keçirdikləri futbol yarışlarından danışılır.

Qısa məqalələr

Redaktorların çoxu qısa məqalələri xoşlayırlar və qısa məqalə yazmağa səhifəni cilalamaq kimi baxırlar. Qısa elə qısa deməkdir. Və bu sizin düşündüyünüz kimi asan deyildir. Bir köhnə qəzet məqaləsinin müəllifi redaktoruna deyir ki, o hadisə haqqında uzun məqalə yazacaqdır. Çünki qısa yazmağa vaxt yoxdur. Bu o deməkdir ki, bəzən oxucunu əyləndirən, heyrləndirən və ya çaşdıran dörd-beş abzaslıq məqalə yazmaq onu 25-30 abzaslıq məqalədə istifadə etməkdən çətindir. Qısa məqalələr fikrin qızıl xətlə ifadəsi kimidir.

Aşağıdakı yazıya baxın.

Çərşənbə axşamı Nyu Cers (*New Jersey*) ştatının Franklin şəhərinin rəsmiləri bildirdilər ki, polis iş vaxtı yatmadığını, yalnız keçən maşının onu bihüş vəziyyətə saldığı fikrini təkzib etmək üçün özləri psixiatr tapacaqlar.

• [vəviki fəsil](#)rdə sidebar çıxarı [məqaləsi](#) [tərcim](#) olunub.

Patrol Robert Lenartın (*Robert Lenart*) bəhanələrini “mənasız” və “demək olar ki, gülməli” hesab edən şəhərin administratoru Cohn Lovel (*John Lovell*) demişdi: “Yaxşı olar ki, biz buna yalnız mənasız fakt kimi baxaq” 29 yaşlı Lenartı bossu iş vaxtı yatdığı yerdə tutduğu üçün maaşını vermədən 4 ay müddətinə işdən uzaqlaşdırmışdı.

Lenart yatdığını inkar edirdi. Onun vəkili Robert Bləkmən (*Robert Blackman*) demişdi ki, hipnos mütəxəssisi kimi tanınan Seymour Kuvinin (*Seymour Kuvin*) ifadəsini təqdim etməyi planlaşdırır.

Yaxud da ki, bu:

Valentin günündən sonra bir aydan çox vaxt ərzində Loreta Qradinin (*Loreta Grady*) otağında “Qoy sənə sevgilim deyim” sözləri çox tez-tez eşidilirdi. O diqqət yağışının altında idi.

Lakin Qərbi Hatrfordda yerləşən sanatoriaynın 89 yaşlı sakininə bu sözləri deyən onun pərəstişkarları deyildilər. Bu bateriya ilə işləyən təbrik açıqcasıdır. O fevralın 15-də, divardakı mətbəx şkaflının arxasına düşmüşdü. Dayanmadan səslənən cingiltili melodiya Qradini əsəbləşdirmirdi. O və xoşbəxtlikdən onun Müqəddəs Məryəmin (*St. Mary's Home*) evində otaq yoldaşı olan 81 yaşlı Edna Yorkun (*Edna York*) qulaqları bir qədər zəifləmişdi. Tibb bacıları, Qradinin və Yorkun qohumları isə bu səsi eşidirdilər.

Qradi: “Bütün sürmələri qabağa çəkдилər və mümkün olan hər bir işi etdilər. Lakin bütün cəhdlər nəticəsiz qaldı.” Onun bacısı qızı Coun Pilz (*Joan Pilz*) açıqcanı 1,89 dollara alıbdı və onun batareyasının 48 saatlıq zəmanət müddətindən çox işləməsi ona ləzzət verir. Qradi deyir ki, mənim onun səsinə eşidə bilməməyim çox yaxşıdır. Mən mahnını xoşlayıram, amma mənə elə gəlir ki, əgər mən musiqiyə daima qulaq assam, əsəbiləşərəm.

Qısa məqalələr polisdən, məhkəmə salonundan, Nicat Dəstəsinin Şaxta Babasından və ya sinfin gündəlik qeydiyyat kitabçasından götürülə bilər. Çox vaxt qərribə bir element axtarmaq ideyasının özü çox tez bir zamanda qısa, məzəli, qeyri-adi bir mövzu ortaya çıxardır. Cümlələrinizi və abzaslarınızı da qısa yazın.

Müstəqil düşünülmüş mövzular

Bütün mövzular standart mənbələrdən götürülmürlər. Fəal, yenilikçi müxbir özü mövzu yaradır. Şəhər və ya məktəb şurasında, polis və ya hüquq sistemindəki gündəlik fəaliyyət zamanı toxunulmamış mövzuların xəzinəsində olursunuz. Onları üzə çıxarmaq üçün yalnız açıq və gərgin axtarış lazımdır.

Qəzetlər əksər xəbərləri mətbuat üçün olan materiallardan, xüsusi sahələrdən məsləhət görülən məlumatlardan, planlaşdırılmış müsahibələr və rəsmi şəxslərin müntəzəm surətdə keçirdiyi şəhər və ya məktəb şurasının iclaslarından götürürlər. Lakin qəzetlər vaxtaşırı oxuculara müxbirin və ya redaktorun ideyası əsasında yazılmış məqalələr təqdim edirlər.

Son vaxtlar “Orinc Kaunti Recister” balinalar, delfinlər və dəniz şirləri haqqında məqalələrlə dolu səhifələr hazırlayır. Belə buraxılışları Kaliforniya-

da balinalara baxış mövsümünün olması ilə əlaqələndirirlər. Yəqin ki, “Recisterdə” kim isə oxucuların iri məmülilər haqqında nə qədər bilmələrinə olan marağını açıq-aşkar göstərir və onlara məmülilərin ölçüləri, vərdisləri və onların harda daha çox yaşaya bilmələri haqqında məqalə təqdim edirdilər. Məqaləyə çoxlu şəkillər və rəsmlər, həmçinin haşiyə əlavə olunmuşdu. Haşiyədə balinalara tamaşa etmək üçün biletin haradan əldə edilməsi, (*InfoLine*) “Info-Xətt”ə qoşulub balina öldürənlərə qulaq asmaq və balinaların yerləşdiyi yerləri televiziya vasitəsilə birbaşa seyr etmələri üçün nə etmələri haqqında məlumat alırlar. Əsasən məzmununu günün xəbərləri təşkil edən bulvar qəzeti “Nyu York Post” (*New York Post*) “Had Rok Kafe” (*Hard Rock Cafe*) Planet Hollivud (*Planet Hallywood*) restoranlarının məhsullarını yoxlamaq üçün onlarda olmuş müxbirlərin “səyahəti” haqqında ciddi olmayan məqalələr vermişdilər. Demək kimdə isə bu işə həvəs yaranıbmiş.

Əgər sizdə yeni mövzu ideyası varsa, onu heç bir tərəddüd etmədən redaktorunuza çatdırın. Hələ daha yaxşı olar ki, siz ona üç və ya dörd ideya təklif edəsiniz. Bu redaktorun onlardan ən azı birini seçməsinə şans verir.

Bizim bildiyimizə görə qəzetdə heç kəsi təşəbbüskarlığına görə işdən çıxarmayıblar. Əksinə belə fəallıqlar mükafatlar və irəliləyişlərə səbəb olub.

Şəxsiyyətlər haqqında oçerklər

Şəxsiyyətlər haqqında oçerklər demək olar ki, qəzetlərin hər bölməsində verilir. Biz əyləncə, idman, biznes, siyasət, təhsil, diplomatiya və hüquq mühafizə orqanlarının görkəmli şəxsləri barəsində oçerklər oxuya bilərik. Bu məqalələr məşhur adamlarla bağlı oxucunun daha çox maraq göstərəcəyi detalları əhatə edir. “Pipl”, “As”, “Vaniti Feə” (*People, Us, Vanity Fair*) jurnallarının artan şöhrəti bunu aydın göstərir.

Tanınmış adamların çalışdıqları sahələrdən yazmaq kifayət deyil. İctimaiyyətin, həmçinin onların harada və necə yaşaması və oynaması, öz işləri haqqında fikirləri, əlaqələri və yəqin ki, ümumilikdə onların cəmiyyətdə mövqeləri haqqında bilməyə ehtiyacları var. İnsanlar onların nigahları, boşanmaları, uğursuzluqları, paltarları, qidaları və onları əhatə edən hər bir şeylə maraqlanırlar.

Bacarıqlı yazıçı həqiqi məlumatın əsasında şəxsi canlı təqdim edən oçerk hazırlayır. Müəllifin özü şəxsə nə qədər yaxşı bələddirsə, yaxşı yazmaq-la onu oxucuya da bir o qədər yaxın edir.

Oçerklərin əksəriyyəti xəbərələr əsasında yaranır. Yeni TV serialında şöhrətlənən aktrisa, gözlənilmədən uğur qazanan siyasi namizəd birdən-birə seçicilərin diqqətini cəlb edir, biznesmen özünün ağıllı işi və əlaqələri ilə şirkəti müflisləşməkdən xilas edir. Onların hamısı bugün diqqət mərkəzində olan adamlardılar və ictimaiyyət onlar haqqında çox bilmək istəyir. Lii Lakoka (*Lee Lacoca*) Krisler Korporasiyasının (*Chrysler Corporation*) faktiki olaraq məhv olmaqdan xilas edərək inkişaf etdirdikdən sonra ondan müsahibə almaq üçün saysız-hesabsız xahişlər edirdilər. Bu eynilə Amerika ordusunun Fars

körfəzindəki böyük qələbəyə aparən general H. Norman Şvarzkopfun da başına gəlmişdi.

Lakin oçerkin məğzini şəxsin nə etdiyi təşkil etmir. Şəxsin məşğuliyyəti ikinci yerdə – onun şəxsiyyətinə təsir edən mühit kimi durur. Bu fiziki əlamətlərin təsvirinə, geyimə, manevrlərə, ədalara, görünüşlərə, romantikaya (bəzi hallarda), xoşa gələnələrə və xoş olmayanlara, həmçinin çoxlu sayda sitatlara geniş yer vermək deməkdir. Müsahibəni götürdüyünüz evdə və ya ofisdəki şəraitin bəzi detallarını oçerkdə vermək olar. Ona görə ki, çox vaxt bunun haqqında yazılan şəxsə aidiyyəti olur. Əgər müsahibə nahar vaxtı olursa, və çox vaxt da belə olur, onda haqqında yazdığımız adamın hansı yeməkləri sifariş verdiyinə və restoran işçilərinin ona münasibəti və digər naharlar barəsindəki məlumatlar məqaləni zənginləşdirərdi.

Müsahibə zamanı şəxsin istənilən hərəkəti məqaləyə daxil edilə bilər. Məsələn, şəxsin iti ilə oynaması, özünün qiymətli nefrit kolleksiyasını göstərməsi və ya qəlyanını təkrar-təkrar doldurması kimi hallar. Vol Strit Journalının (*A Wall Street Journal*) müxbiri bir dəfə çox varlı bir adamdan müsahibə götürürdü. Müsahibə söhbətin onun işlərini əhatə etməsini istəmirdi. Vaxtaşırı stolun üstündəki telefon zəng çalır və o kiminləsə razılığa gəlir və yaxud emosional şəkildə sazişlər bağlayırdı. Müxbir müsahibənin belə kəsilmələrindən hirs-lənmək əvəzinə onlardan faydalanaraq öz yazısına daxil edir, beləliklə həmin insanın dinamik şəxsiyyət olduğunu nümayiş etdirir. Jurnalist müsahibə vaxtı, belə, daha əlverişli fasilələrə ümid etmirdi.

Müxbirlərin çoxu o dəqiqə müsahibəyə başlamır və əvvəlcə soyuqluğu aradan götürməyi məqsədə uyğun hesab edirlər. Bu şəxsə özünü müxbirlə daha sərbəst hiss etməyə imkan verir. Odur ki, müsahibin üstünə sualları yağdırmazdan əvvəl onunla qısa söhbət etmək yaxşı ideyadır. Siz divardakı şəkil ilə maraqlana və ya iş stolunun ornamenti haqqında fikrinizi deyə bilərsiniz.

Müsahibəni yüngül suallarla başlamaq da ağıllı variantdır. İlk sualınız müsahibin dərin şəxsi keyfiyyətlərinə şübhə ilə yanaşsa, bu onda qəzəb yarada bilər. Tanınmış müxbir və redaktor Jon Fried (*Con Frid*) jurnalist tələbələrə deyirdi: “Əgər müsahibənin 45 saniyədən sonra qurtarmasını istəyirsinizsə, müsahibəni müsahibinizə qarşı sürülən ittiham haqqında sualla başlayın.

Əgər sərt sualları sonraya saxlasanız həmin şəxs onlara həvəslə cavab verəcək. Çünki siz ona ən yaxşı hesab etdiklərini deməyə kifayət qədər imkan vermişsiniz. Sərt sual verməkdən çəkinməyin. Mülayim və bayağı suallar oçerki mənasız edir. Müsahibə götürülən şəxsdən asılı olaraq şəxsi və həssas məsələlər də əhatə oluna bilər. Çox güman ki, siz dostlarınızdan bankda nə qədər pulları olduğunu və ya alkoqolizmə qarşı necə mübarizə apardıqlarını soruşmayacaqsınız. Lakin, əgər belə məlumatlar sizin mövzunuza münasibdirsə, onda tərəddüd etmədən soruşun. Yadda saxlayın ki, müsahibəyə razılıq verən şəxs yəqin ki, həyatın xoş olmayan tərəfləri ilə də bağlı suallar gözləyir.

Uğurlu müsahibə üçün aşağıdakıları təklif edirik:

- Əvvəlcə vaxt təyin edin. Çox az tanınmış şəxs qəfil müsahibə təklifini bəyənir.

- Müsahibəyə əvvəlcədən hazırlaşın. Öz hədəfinizin bioqrafiyası haqqında faktlar əldə edin. Kitabxanadakı qəzet məlumatları və ya “Kim kimdir” (Who’s who) standart sorğu kitabları sizə kömək edə bilər.
- Müsahibəni başlamaq üçün beş-altı sual hazırlayın.
- Birbaşa və aydın suallar verin. Onları bacardıqca qısa edin. İki, üç hissəli suallardan qaçın.
- Cavabları aydınlaşdırmaq və ya hər hansı fikri genişləndirmək məqsədi ilə suallar verin.
- Müsahibənin öz cığırından çıxmağa qoymayın. Əgər müsahibənin “səyahətləri” sizin məqaləyə heç nə vermirsə, onu nəzakətlə və inadla geriye əsas mövzuya qaytarın.
- Mövzuya müxtəliflik və rəngarənglik verə biləcək epizodlar axtarın.
- Sizi əhatə edənləri müşahidə edin. Divardakı afrikan maskası və yaxud iş otağındakı məşq velosipedi haqqında qeydlər götürün.
- Şəxsin icazəsi ilə audio-maqnitofondan istifadə edin.
- Adları və tarixi düzgün qeyd edin.
- Müsahibənin iş və ev telefonunu soruşun. Əgər o müsahibədən dərhal sonra səyahətə gedirsə, onunla necə əlaqə saxlayacağınızı öyrənin. Çox vaxt yazı zamanı suallar çıxır ki, bu da müsahibin yanına qayıtmaq zərurəti yaradır.
- Müsahibəyə gecikməyin. Bu işlərin pis başlamasına səbəb ola bilər.
- Səliqəsiz, hətta çox sadə geyinməyin. Baxmayaraq ki, müsahibiniz evdə futbolka və ya cins geyinməyi xoşlayır. Siz iş üçün görüşürsünüz.
- Öz şəxsi fikirlərinizi bildirməyin və müsahibinizlə mübahisə etməyin. Bu peşəkarlıqdan uzaqdır və müsahibiniz və oxucularınız sizin fikirlərinizlə maraqlanmırlar.
- Özü təklif etməyincə şəxsə adı ilə müraciət etməyin.
- Çap üçün olmayan fikirlər haqqındakı razılığını pozmayın.

Şəxsə çapdan qabaq diskinizə və ya əlyazmanıza baxmağa icazə verməyin. Hər halda siz onunla yalnız faktların doğruluğunu yoxlaya bilərsiniz. Belə ki, redaktorunuz yeganə adamdır ki, sizin yazını çapdan əvvəl oxumağa hüququ var.

Oçerklərin də yazılmasında məqalələri yazarkən istifadə olunan qaydalardan istifadə olunur. Burada qramatik, sintaksis, orfoqrafiya qaydalarına düzgün əməl etmək və durğu işarələrindən yerində istifadə etməkdən başqa heç bir qayda yoxdur. Məqalə əvvəlcədən də hazırlana bilər, hər halda, bu şou biznes, idman və ya siyasət haqqında yazı deyil. Məqalənin stilini dərhal müəyyən etmək vacibdir. Belə ki, oxucunun nə haqqında oxuyacağından xəbəri olur. Epizodik və ya nəqli dildə yazılmış yön bu məqsədə xidmət edə bilər.

Nümunəyə baxın.

Gary Krino (*Qari Krino*)

Raben Alvarez (*Ruben Alvarez Jr.*) arxa cibindən pul qabını çıxartdı və 2-4 inç ölçülü səliqəli paketdə olan, həyatının böyük hissəsinin bağlı olduğu köhnəlmiş kartoçkanı götürdü.

Kartoçkanın üstündə yazılmışdır “Raben Alvarez Santa Ana Oğlanlar Klubunun üzvüdür.” Son müddət 31 dekabr 1968-ci il göstərilmişdir. Olivarezin özünə gəlincə bu üzvlük vəsiqəsi indi Santa Ana Oğlanlar və Qızlar klubu adlanan kluba birinci dəfə daxil olduğu gündəki kimi əzizdir.

Bugün 27 ildən sonra o həyatını qurmağa ona kömək etmiş və onun ayrılmaz hissəsinə çevrilmiş təşkilatın – klubun işlərinə rəhbərlik edir və aparıcı insanlardan biridir.

Olvarez deyir ki, mən uşaq olanda üzvlük vəsiqəsi çox nüfuzlu sayılırdı. Bu gün isə biz ona layiq olmalıyıq. Və o layiq idi.

Olvarez klubun qarşısındakı kiçik ofisində söhbət edərkən yöndəmsiz bir uşağın üzvlük vəsiqəsini göstərmədən ehmalca içəri keçmək istədiyini gördü.

Olvarez: “Ey, üzvlük vəsiqəsinin öz imtiyazları var.” Qaydanı pozan bir qədər təəccüblə baxsa da, heç nə deyə bilmədi.

Olvarez deyir ki, əgər mən belə uzun müddət öz vəsiqəmi gəzdirə bilərəmsə, o da bunu edə bilər. O lap bu yaxınlıqda yaşayır. Qayıdacaqdır. Beş dəqiqədən sonra oğlan üzvlük vəsiqəsilə geri qayıdır.

“Hörmət” sözünü Alvarez tez-tez işlədir. Bu ifadə onun söhbətinə şirinlik verir. Bu xüsusi inqrediyentdir ki, klubu Vest Haylənd Strit (*West Highland Street*) ərazisində – bəzən şübhə və gərginliyin çaşdırdığı yerdə – işləməyə məcbur edir.

B.Ş.-larda 1990-cı ildə aparılan siyahıya almaya görə burada təxminən 26 min uşaq və yeniyetmə yaşayır. Bu ərazi gənclərin sıxlığına görə Kaliforniyada birinci və B.Ş.-da ikinci yer tutur. Və bu uşaqların bəziləri qanqster dəstələrinin üzvləridirlər.

Olvarez klubda əsasən inzibati işlə məşğuldur. Lakin klubun 2 min üzvünə küçələrdən çəkilib bu təhlükəsiz kluba yığılmasına kömək etmişdi. Bu bacarığına görə icmada nüfuz qazanmışdı.

35 yaşlı Alvarez deyir: “Mən yeni üzvləri (klub üçün uşaqları) siyahı ilə çağırıb qeyd edəndə və yaxud nə vaxtsa söhbət vəsiqənin üstünə gələndə onlara klubun üzvü olduğum və onun ətrafında böyüdüyümü deyirəm. Budur mənim vəsiqəm. Sizininki hamı? Baxın o mənə lazım olmasa da buradadır.

Səhnə

Klubda adi günlərdən biridir. Nisbətən kiçik uşaqlar cərgə ilə sakit qaydada nəzarət stoluna yaxınlaşır, üzvlük vəsiqələrini göstərərək geniş oyun otağına atılırlar. Bilyard, video-oyunlar, böyük ekranlı TV, Çin şaşkiləri, Botle Tops və Döyüş gəmisi onlar üçündür.

İngilis və İspan dilində deyilmiş qarışıq sözlər noxud kimi divara dəyib yana səpəlirdi. Bu eynilə dolu bilyard stolunun üstündəki şarların sıçramasına bənzəyirdi.

Arxa tərəfdə, geniş çəmənlikdə gənc oğlanlar və qızlar uşaqlar üçün olan Bayraq futbolun gülüşləri ilə adama Rams və Reyders komandalarının oyundan çıxarılmasını və şəhəri tərk etmələrini unuttur.

Peşə emalatxanasında yarım ştat işləyən könüllü Qus Çavez (*Gus Chaves*) işi ilə hipnoz elədiyi, bu işdən zövq alan uşaqlar üçün yastı taxta lövhələrdən balqabaqlar kəsirlər. Sonra uşaqlar bu fiqurları cilalayib rəngləyəcəklər.

Sonra nisbətən böyük uşaqlar gimnastika klubunda basketbol oynamaq, ağırlıq qaldırmaq, bilyard oynamaq üçün gəlir, ictimailəşir və təmkinlə hərəkət edirlər.

Adamlar bir-biri ilə dil tapırlar. Halbuki bu bəzən küçədə mümkün olmur.

Kifayət qədər mülayim, sadə adam olan Olvarez deyir: “Klubda iyirmi qanqster var. Lakin klubda heç kəs deməz ki, onlar qanqsterdilər.

Klubun göstərdiyi çıxışlar zamanı rəqib qanqsterlərdən (və ya başqa birisi) görünəndə “hörmət” əsas söz olur.

Olvarez deyir: “Klubdan iki kvartal aralıda ola bilsin ki, yola getməyən uşaqlar klubda bir-biri ilə yaxşı münasibətdə olurlar. Onlar bir yerdə olmaya bilər, bir-biri ilə danışmaya bilər, lakin klub işləyir.”

Onlar bir-birinə etinasız olmağa çalışırlar. Klub neytral ərazidir. Yarılandıqı gündən bu belə olmuşdur.

Uşaq

Dostu Mak Tafda (*Mark Taffola*) velosipedlə Olvarezi Anaheym Stadionunda olan cluba gətirənə qədər o klub haqqında eşitməmişdi. Olvarez xatırlayırdı: “Onda mənim yeddi yaşım var idi və heç vaxt burada olmamışdım, fikirləşirdim ki, bura çox gözəldir”.

Olvarez birinci dəfə buraya gələndə idarəedici direktor Sal Rubino idi. Rubino deyir: “Olvarez uşaqların içində diqqətimi tez cəlb etdi. O, xoşagəlimli mehriban idi. Olvarez necə və hara gedəcəyini yaxşı bilirdi.”

Onun istədiklərindən biri Latrop orta məktəbinin (*Lathrop Intermediate School*) tələbə şurasına prezident seçilməkdir. Olvarez deyirdi: “Mən ərazimizdə yaşayan Meksika mənşəli amerikalı uşaqlar üçün adi olmayan işlər görmək istəyirəm. Biz öz velosipedlərimizlə gəzirik, söhbət edirik, uşaqlardan bəziləri isə problemlərlə qarşılaşırdılar. Mən bunu istəmirdim.”

Söz yayılında ki, Olvarez tələbə şurasının prezidenti seçilmək istəyir, kollektiv ona imza toplamaqda kömək etdi və mənəvi dayaq durdu. Olvarez seçildi.

Ali məktəbə qəbul vaxtı gələndə Olvarez Santa Ana Hayda (*Santa Ana High*) yerləşən Sadlbək Hayı (*Saddleback High*) seçdi. Olvarez deyirdi: “Həmin vaxt kollecə gedən uşaqların böyük əksəriyyəti Sadlbəkdə

idi. Mən həmin atmosferdə olmaq istəyirdim və mənim valideynlərim də məni buna təhrik edirdilər. “ (Bugün isə Olvarezin fikrincə uşaqların harada məktəbə getmələri vacib deyil, əsas odur ki, onlar məktəbi bitirsinlər.)

Əvvəllər Anglo adlanan Sadlbəkdə Olvarez birinci Meksika mənşəli amerikalı idi ki, tələbə şurasının prezidenti seçilmişdi.

Məktəbi qurtarıandan sonra o, Fullertonda Kaliforniya Dövlət Universitetinə qəbul olmuş və siyasi elmləri öyrənmişdi.

Dərslər

Sentyabrın 22-də Klinton “*Taco Bell Foundation*”nin sponsorluq etdiyi 15 milyon dollar dəyərində TEENS Supreme adlanan ölkə gənclərinin proqramını başlamaq üçün kluba gəldi.

Olvarez deyir ki, onların 14-18 yaşlarında olan təxminən on nəfərdən ibarət işçi dəstələri var. Prezident gəlməmişdən bir gün əvvəl onlar içəri həyətdə dayanıb tapşırıq gözləyirdilər. Onların adı yeniyetmələrə xas olan görkəmləri var idi. Gənclər öz aralarında söhbət edir, zarafatlaşırdılar.

Təhlükəsizliyə cavabdeh olan Santa Ana polisi onların kim olduğunu bilmədən oradan uzaqlaşmalarını xahiş etmişdi. Oğlanlardan biri demişdi: “Bizi bura Rubin göndərmiş və o deməyincə biz buradan heç yerə getməyəcəyik. O bizim müdirimizdir. Polis məəttəl qalmışdır.”

“Mən də mat qaldım. Bundan sonra mən özümü olduqca yaxşı hiss etdim. Gənclər rəhbərin göstərişinə necə münasibət bəsləməyi bildirdilər. Onlar öz işlərinə ciddi yanaşdılar. Onlar həmin gün nə isə öyrəndilər.”

Olvarez bir faktdan istifadə edir. Bu da onun rəhbər vəzifəsində olmaqla gəncləri həvəsləndirməsidir. “Uşaqların öz irqindən olan şəxsi qalstukda, idarəedici, məsuliyyətli rəhbər mövqedə görmələri mühüm haldir. Bu onlara ideya verir: “Niyə ki, mən də belə ola bilərəm.”

Qorxu

Klubun direktoru kimi Con Brevster (*John Brewster*) Olvarezin müdiridir. Brevster deyir: “Ruben boksçu deyil. Lakin qorxu deyilən bir hissə ona təsir etmir. Əgər o adamlardan və yaranan vəziyyətlərdən qorxsaydı, burada işləyə bilməzdi. Və Robin belə qorxulu vəziyyətlərlə qarşılaşırdı. Bir dəfə bir uşaq 9 mm. tüfəngi onun üzünə söykəyərək güllələyəcəyi ilə hədələdi.”

Olvarez deyir ki, uşaq narkotik qəbul etmiş və şəxsi problemləri onun ağılına çəşdirmişdir. “O tüfəngi silkələyərək özündə hörmət əvəzinə nüfuz və gücün olduğunu göstərmək istəyirdi.”

“Mən onu balaca vaxtdan tanıyıram.” Ona “silahı kənara qoy otaqdan çıx!”- dedim. Sözümlə eşitdi. Sonra polisə zəng vurdum.

“Bu bizim qarşısını almağa çalışdığımız hallardan biridir. Çalışırıq ki, uşaqlara diqqəti cəlb etmək üçün başqa yolların olduğunu göstərək”.

Əlində tüfəng tutmuş uşaqla qarşı-qarşıya durmaq kifayət idi ki, o başqa iş axtarsın. Lakin bu Olvarezə xas olan xüsusiyyət deyil.

“Mən çalışmışam ki, optimist olam. Hər bir iş yaxşı tərəfindən yanaşam. Mən hadisələri olduğu kimi, hər tərəfini görə bilirəm. Belə olanda onlar o qədər də dözülməz olmurlar.

Uşaqlar

Lys Akostanın (*Luis Acosta*) 13 yaşı var. Lasrop məktəbinin yeddinci sinfində oxuyur. Elə də mahir bilyard oyunçusu deyil. O bilyard stolunun üstünə əyilərək çubuğu düzəldərək şarları vurur, sonra isə onları toplamaqla məşğul olur. O etinasız şəkildə çiyinlərini çəkib bilyard çubuğunu bir kənara qoyaraq, Cənab Olvarez haqqında olan söhbətə qoşulur.

Bu kluba gələndə 7 yaşı olan Lys deyir: “Bəzən adama elə gəlir ki, o uşaqların ikinci atasıdır.”

“O uşaqlarla qaydalara riayət etmələri üstündə sərt ola bilər. Bu kluba olan hörmətdən irəli gəlir. O xoşlayır ki, uşaqlar kluba öz evləri kimi münasibət bəsləsinlər. O acıqlanmır. O uşaqlara bunun nə demək olduğunu öyrədir.”

Karina Martinezin 19 yaşı var. 1990-cı ildə Santa Anadakı Qızlar Klubunun ilk üzvlərindən biridir. Karina Ranço Santiaqo kollecinin birinci kursunda oxuyur. Və burada yarım-ştat işdə işləyir. O 1994-cü ildə klub gəncləri içərisində İlin Gənci adlandırılmışdır.

Uşaqların klubun qəlyanaltısında qeydiyyatını və yemək satışını da yandıraraq Karina deyir: “Ruben Olvarez? O çox təmkinli oğlandır. Uşaqlar onun niyə onları ətrafında saxlamağı ilə, kluba necə gəlməsi ilə, kluba gəlmək üçün nə etməsilə maraqlanırlar. Onlara maraqlıdır ki, o niyə burada olmaq istəyir. O, uşaqlar üçün nümunədir. Olvarezin klubda olması uşaqların öz-özlərinə sual verməsinə səbəb olur. Əgər o burada olmasaydı yəqin ki, bu suallar da olmazdı.

İcazə

Elə klubla üzbəüz Pio Pico ibtidai məktəbi yerləşir. Burada uşaq bağçasından beşinci sinif şagirdləri də daxil olmaqla 860 uşaq var. Məktəb müxtəlif təhsil və əyləncə proqramlarında klubla əməkdaşlıq edir. Məktəblə klub Olvarezin vasitəsilə əlaqə saxlayır.

Məktəbin direktoru Cudis Maqseysey (*Judith Magsaysay*) deyir ki, Olvarez məktəb şurasına gəlməzdən əvvəl valideynlər uşaqlarını məktəbdən sonra kluba göndərməyə tərəddüd edirdilər. Və buraya işləyən valideynlər daxil idi ki, övladları evdə nəzarətsiz qalırdı. İndi Olvarez və klub bu ərazidəki uşaqların icazəsi ilə bağlı problemi aradan götürdülər. O bizim VMB-nin (Valideyn Müəllim Birliyinin) iclaslarında iştirak edir və klubda nə baş verdiyindən danışaraq inandırır ki, onlar uşaqlarını məktəbdən sonra ora göndərə bilərlər.

Olvarez iki dildə danışa bilir. Bu da ona ingilis dilində danışmayanlarla söhbət edib onları inandırmağa kömək edir.

Ailə

Olvarez, onun həmkarları və klubun üzvləri ilə müsahibələr zamanı “hörmət” sözü söhbətləri bir-birinə calayan qızıl sap kimi keçirdi. Bu sap Olvarezin əhvalatından qayğıkeşlik və inam xalçası toxuyurdu.

Hörmət evdə yaranmışdı.

Olvarezin valideynləri İzabel və Ruben Olvarez hələ də bir mərtəbəli, sadə suvaqlı, rahat evdə yaşayırlar. Olvarez burada boya-başa çatmışdı.

Divarda olan rəflə yemək stolunun arasında ailənin çərçivəyə salınmış şəkilləri var. Olvarez və onun gəlini Linda antik hündür stullarda nahar stolunun arxasında oturmuşlar. (Onların iki uşağı var. Risa Lindanın 3 yaşı, III Ruben Reynaldonun 2 yaşı.)

İzabel Olvarez deyir: “Biz həmişə uşaqlarımıza adamlara hörmət etməyi öyrətmişik.” Bu qadın Meksikada anadan olmuş, bu ölkəyə 18 yaşında ailə həyatı quranda gəlmişdi. Rubendən başqa onlar 34 yaşlı Diananın, 28 yaşlı Sindinin (*Cindy*) və 25 yaşlı Arturun (*Arthur*) da valideynləridirlər. Onların hamısı Santa Anada yaşayırlar.

İzabel Olvarez deyir: “Ruben və Artur idarəetmə haqqında kitablar oxuyardılar. Mən onlara deyirdim ki, siz istədiyinizin hamısını oxuya bilərsiniz. Lakin əsas odur ki, siz nə edəcəksiniz. Biz həmişə uşaqlarımıza hörmət etmişik. Bu onları öyrətməyin bir yoludur.

Gənc Olvarez dostlarının qollarının gücünə qarşı öz ağılını qoyurdu. Pensiya çıxmış yük maşını sürücüsü Ruben Olvarez Sr, deyir: “Ruben balaca vaxtı çox möhkəm uşaq deyildi. O böyük oğlanlara göstərmək istəyirdi ki, qol gücü ilə ətrafda baş verənlərə cavab vermək olmur. Olvarez ağılla cavab vermək istəyirdi. Bu onun münasib hesab etdiyi yol idi.

İzabel Olvarezin ürəyinə (Baxter Health, Care Corp.) süni klapan qoyublar. O uşaqlar balaca olanda evdə qalıb, uşaqlarına qulluq edir, onların qayğısını çəkirdi.

O deyir: “Evdə qalmaq elə də böyük itki deyildi (indi ola biləcəyi qədər). Ata kifayət qədər pul qazanırdı və hiss edirdim ki, uşaqlara baxmaq da mənim payıma düşən işdir. Mən Meksikada doğulmuşam. Orada kişilər işləyir, qadınlar isə evdə uşaqlara baxırlar. Bu ailə ənənəsidir.”

Baxmayaraq ki, Olvarez gün uzununu işləyir, - ana və atasının ənənəvi valideynlik fəlsəfəsinin müasir versiyasına əməl edir, bir fəndlə. Evdə keçirəcəyi uzun saatlarda faydalı işlə məşğul olur.

Olvarez səhər-səhər uşaqları oyadaraq onları baldızıgilə getmək üçün hazırlayır. Olvarez axşam saat 7-də evə gəlir.

Olvarez deyir: “Bizim Disneyləndə illik biletimiz var və qərara almışığı ki, həftədə bir dəfə balacaları parka aparacağıq.”

Hətta Yer kürəsinin ən xoşbəxt yerində də Olvarez klubun inkişafı üçün yollar düşünür.

“Mən uşaqlara rəngləri və saymağı öyrətməyə çalışıram. (Görürsən? O hansı rəngdir?) Digər tərəfdən mən Disneyləndin sistemini təhlil edirəm. Onlar necə idarə edirlər, bunu biz kluba necə tətbiq edə bilərik.”

Qubernator və xəyalpərəst

Olvarez həmişə qarşısına məqsədlər qoyurdu. Əvvəlcə o Rubinoya Kaliforniyanın qubernatoru olmaq istədiyini deyirdi.

“Onda Olvarezin 15 ya da 16 yaşı olardı. Mən fikirləşmişdim ki, bu böyük niyyət və təkəbbürdür. O bildirdi ki, Sakramento da olmasa o hara isə gedəcəkdir. Məncə onun bu məqsədinə çatmaması Santa Ana şəhəri üçün çox yaxşı oldu.

Kluba qayıdaq. Olvarezdən kimsə “Ruben, hələ də qubernator olmaq istəyirsənmi?”-deyə soruşanda ona təəccüblü gəlmişdir.

“Əlbəttə ki,”- deyə bığını sığallayıb gülümsəyərdi. “Qırx il bundan sonra, böyüyəndə.”

Orinc Kaunti Recister

Bəzi hallarda məqalədə Olvarezin öz şərhlərindən istifadə edərək onun obrazı verilir. Buna imkan verən sitatlardan gen-böl istifadə olunmasıdır. Bu da oçerklərin yazılmasında arzuolunan haldır.

Bir abzasın digərinə necə ardıcılıqla keçməsinə fikir verin. Bunun izahı bir ideyanın əvvəlki abzasdan götürülərək ondan sonrakında davam etdirilməsidir. Olvarez haqqındakı məqalədə abzaslardan biri belə bir cümlə ilə qurtarır. “Olvarez necə və hara gedəcəyini yaxşı bilirdi.” Növbəti abzasın birinci cümləsində oxuyuruq. “Onun istədiklərindən biri Latrop orta məktəbinin (*Lathrop Intermediate School*) tələbə şurasına prezident seçilməkdir.”

Bundan əlavə yazıçı başqa adamların Olvarez haqqında təəssüratlarını soruşaraq, onu oxuculara daha da yaxınlaşdırır. Haqqında yazacağımız şəxs haqqında məlumat almaq üçün dostlarına, iş yoldaşlarına, indiki və əvvəlki həyat yoldaşlarına, düşmənlərinə, bir sözlə məqalənizi mükəmməlləşdirəcək hər kəsə zəng vurun.

Bu məqalə göstərir ki, oçerki yazdığınız adamın çox məşhur olmasına ehtiyac yoxdur. Həm mərkəz, həm də icma qəzetlərinin oxucuları maraqlı, fərqli işlər görənlərin işləri və həyatları haqqında həvəslə oxuyurlar.

Oçerk yazmaq üçün məşhur adam seçərkən azacıq araşdırma sizə onun oxucuların diqqətini cəlb edəcəyi və saxlayacağı haqqında qərar qəbul etməyə kömək edəcəkdir. Məsələn, “Tolk Şou”-nun iştirakçısını müsahibəyə dəvət edib etməmək üçün iki saatlıq verlişə tamaşa etməklə yaxşı qərar verə bilərsiniz. Əgər biri çıxış etməsə də, auditoriyanın diqqətini cəlb edərsə, bacarıqlı müəllif mətbuat agentliyi və digər həmin şəxsi tanıyan adamlarla əlaqə saxlayaraq məlumat ala bilər. Və, əlbəttə ki, çox şey həmin şəxs haqqında olan informasiyanın yeniliyindən asılıdır. Haqqında oçerk yazmaq istədiyiniz adamın maraqsız, lal-dinməz, suallara “bəli”, “xeyr”-lə cavab verməyə çalışdığı görüşlərdən qaçmaq lazımdır.

Növbəti məqalədə seçmə işi yaxşı aparılıb.

Cinayn Steyn (*Jeannine Stein*)

Studiyanın auditoriyasından gələn alqış səsləri nəhayət ki kəsilir. Syuzan Poutə (*Susan Prowter*) yuxarıdan təbriklər alır.

Bu səs tanrıdan gəlmiş, doğurdan, bu baş rejissor Vudi Fraserin (*Woody Fraser*) səsidir. Poutə onu balaca qulaq telefonu vasitəsilə eşidir.

Sağ ol, Vudi, çox sağ ol. Susan bu sözləri yaxasındakı balaca mikrafona elə deyirdi ki, kənardan hiss olunmurdu.

Şəfəq saçan üzünü işçilərinə çevirərək gur səslə deyir: “Mənim atam deyir ki, iş yaxşı alınmış.”

Sonra o sakit səslə “Ay allah, mən 25 il cavanlaşdım,”- dedi:

Hətta peşəkarcasına hamını stimullaşdıran insan da azacıq dəstəyi həmişə qiymətləndirib.

“Syuzan Poutə şou” gəmisini dənizə buraxmaq üçün 36 yaşlı qəhrəmanı tanımaq lazımdır. Əgər tanımırınsınızsa, demək televiziya kanallarında serfinqlə məşğul olursunuz. Onun “Ağılsızlığa son qoyun” verlişi infomersial¹ okeanınun sunamisisidir. Başqalarının maşın kapotları, duxovkada bişən kremli şirniyyatlar haqqında hazırladıkları reklamlar isə onlarla müqayisədə kiçik ləpələrdir.

Bu platin rəngli “kirpivari” kişisayağı saç düzümü olan qadın ətərfdə “atılıb düşür” və qışqırırdı. “Yağlar sizi kökəldir” “Siz sərbəst yaşamalısınız, siz inkişaf etməlisiniz”. O biri tərəfdən isə o, keçmiş ərinə öldürmək istədiyini yersiz etiraf edən sevgilidir. Sonra bunun qəzəbdən deyil, ehturasdan irəli gəldiyini vurğuluyur.

Ərzaqlar və gimnastikalar haqqında faktiki xəbərlərdən istifadə edərək görülən işlərin orijinal olmadığını bildirir. O ardıcılığını, xüsusilə qadınları öz sağlamlıqlarını qorumağa, özlərinə hörmət etməyə, səlahiyyətli olmağa çağırır. “Gündə içdiyiniz o səkkiz stəkan sudan imtina edin”. “O yerləyə çubuqlarını xırçıldatmayın.” “Triko geyinmiş diribaş Barbiya gəlinciklərindən aerobika dərsləri almayın.” Yaxşıdır. Onun özü də bunu etmir.

Onun söylədiklərini eşidib inananlar ondan 79,80 dollarlıq infomersial paketi, o cümlədən maqnitafonları, videonu, müxtəlif, geniş həcmli sorğu kitablarını – 50 milyon dollardan artıq dəyəri olan avadanlıqlarını qarət etmişdilər.

Bu hadisə *People* jurnalının məqaləsi üçün mövzuya çevrildi. Poutə ilə azacıq tanışlığı olan hər kəs yəqin yaxşı bilir ki, əvvəllər Texasda yaşayan Poutə evdar qadın idi. Onun dörd divar arasında keçən həyatına

¹ [Info (rmation) + (com)mercial, informercial]- informersiya – reklam xarakterli verliqlər (adətən, yeməklər və gimnastika haqqında).

ərinin iki balaca uşağı onun ümidinə qoyub getməsi ilə son qoyuldu. O “başa düşənə” qədər 250 funt kökələrek pis vəziyyətə düşmüşdü. Həmin vaxt o müəyyən etdi ki, onun xilasını yağsız yeməklərdə və əsaslı gimnastika proqramındadır.

Lakin onun əhvalatı 133 funt arıqlamaqla bitmir. Syuzanın çılpaq rəq-qasə kimi müəyyən işinin olması, evli kişi tərəfindən saxlanması, yeməklər, gimnastika studiyaları, seminarlar, kitablar, videolar, informersiya verlişləri, ikinci dəfə ərə getməsi, qardaşının bulvar qəzetlərində onun heç vaxt o dərəcədə kök olmaması (O təkid edirdi ki, o elə kök olmuşdu) barədəki boş-boş sözləri onun əhvalatına daxildir.

Bir dəfə çarpayıda uzanmışdıq. Ərim televeziya kanallarını bir-birilə əvəz edə-edə dedi: “Ay allah, bugünlərdə onlar hər kəsə lənətə gəlmiş bir “tok şou” ayıracaqlar. Və, “Sağ ol, əzizim. Çox sağ ol”, - dedim. “mən sənə dediklərini qiymətləndirirəm” Həqiqətən də o verilişi “boş şey” adlandırdı.

O buradadır. Özünün Santa Monika studiyasında yerləşən qismən mebellə təchiz olunmuş ofisində, üzərində yeni romantik lampa olan adi, tünd rəngli taxta stolun arxasında oturmuşdur. Veriliş auditoriyaya təqdim olunmamışdan əvvəl burada lentə yazılır. Poutənin burada da hərəkətləri televiziya da olduğu kimi coşqun idi. O birməfəsə yorulmaq bilmədən işləyirdi.

“Mən dünyaya enerjili gəlmişəm” – deyirdi.

O manikürlü tünd-qırmızı rənglənmiş dırnaqları olan əllərini ölçə-ölçə danışdı. Səzsiz-hesabsız sözlər deyirdi. Poutə acıqlı və ya ehtiraslı olanda onun boynunun vətərləri görünür. Çox tez-tez danışması sayəsində dediyi cümlələr və hətta sözlər də yarımçıq olur.

“Mən şounun nə olduğunu izah edəndə həmişə belə edirəm. Mən onlara şouda nəyin olmadığını deyirəm. Orada tamamilə bulvar buraxılışları olmayacaq. Burada qətiyyətlə istismar olunan adamlar yoxdur. Burada qışqırtı, hay-küy, dava-şava yoxdur və əgər o TV-də göstərilərsə, demək o yayılmayacaqdır.

O uydurur ki, Amerika qadınları əcaib saç düzümü olan adamların telefon seksinə olan ehtirasları haqqında boş-boş danışmaqlara qulaq asmaqdan beziblər. Onun şousunda məşhur şəxs olmayacaq və mütəxəssislər çıxış etməyəcəkdir.

“Hə, buyurun. Biz mütəxəssislərə illərlə qulaq asırıq və bu bizə yaxşı heç nə verməyib. Qadınlar mütəxəssisdirlər. Mən bütün bunlardan xəbərdar olan qadınla söhbət etmək istəyirəm.”

“Milyonlarla buraxılış, bazardır. Məzəlidir? Mən tikinti sahəsinə keçəcəm. Doğrudan. Mən oğlanlarla düz yoldayam və mən, lənət şeytana, bilmək istəyirəm ki, onlara nə lazımdır. Mən mövzu tapmışam. Qəlyanaltı televiziya – Mən sənə söz deyirəm. İndi bununla məşğulam. Mən ifrata varmaqdan elə qorxuram ki, siz bunu bilmirsiniz. Göözüel şoular. Bilmirəm, niyə bu əvvəllər heç kimin ağına gəlməyib.”

“Ev Şousu” və “Sabahın xeyir, Amerika” verlişlərinin veteranı baş rejissor Fraster, Pouteri “od parçası” adlandırır və sonra əlavə edirdi: “Mən qonaq stolunda çoxlarını oturtmuşam. O ən yaxşı yaddaşı olan iştirakçısıdır.”

Kristi Alleyi (*Kristie Alley*) sarışın bədheybət parikdə göstərməklə “Şənbə Günü Gecə” proqramının artıq hədəfi olmuş bir şəxs öz parodiyasına çevrilmək təhlükəsində olan şişirdilmiş Poutədirmi?

“Əgər biz səkkiz və ya doqquz ildən sonra tamamilə şöhrət qazansaq əla olar” – Fraster xısm-xısm gülərək deyir: “Lakin bilirsinizmi Poutə fikirləşir ki, mübarizə aparılmalıdır. O vaxta qədər mübarizə aparacaq ki, insanların həyatlarını dəyişdirməyə kömək etməklə bu işindən zövq alsın. Onda Poutə öz həyatının karikatürsü olmayacaq.”

İndi bu insan Dallasda yaşayan birinci ərindən olan oğlanları 11 yaşlı Damen (*Damien*) və 10 yaşlı Kiellə (*Kiel*) Los Angelesdəki əri Linkoln Apeland arasında qalıbdır. Bu yaxınlarda onlar Pacifik Palisadesdə ev alıblar.

Onlar Texasdakı ikimərtəbəli evi keçmiş əri və onun arvadı ilə bölüşdürəndə, uşaqlarına hər iki valideyni görmək şəraitini yaratdılar. O acınacaqlı boşanma vəziyyətini miyanə bir şəraitə çevirdi.

Və altı ildir ki, ikinci əri ilə yaşayır. Hələ də bu evlilik ona əngəl törədir.

Syuzan Poutə deyir: “Mən evlilik həyatını başa düşmürəm. Əmin deyiləm ki, mən burada baş çıxarıram... Evlilik həyatını öyrənirəm və bu mənim üçün çox çətindir. Mən bu işdə bacarıqlı olanlardan deyiləm. O bunu bilir. Demək istəyirəm ki, mən “yazıq arvad” kimi sızıldamıram. Onun öz işi var. O musiqiçidir və öz yaradıcılığı ilə məşğuldur. Mən öz işlərimi görürəm. Mən əmin deyiləm ki, mən evlilik həyatı barədə qərarə gəlmişəm və fikirləşmirəm ki, bu mənim işimdir.”

İş doğrudan da onun üçündür. Lakin ailədəki sərgüzəştlər kifayət deyil. O “Ərzaqlar” adlı başqa bir kitab yazmışdır. Bu kitab qidalanma, pəhriz və yağı az olan yeməklərin resepləri haqqında başqa kitablardan fərqlənən mənalı məlumatlara malik olacaq.

“Mən bu kitabın üstündə səkkiz aydır ki, hər gün səhər 5:30-dan oturaraq işləyirəm. Hər gün. Bu kitab mənə əzizdir. Mən onu çox sevirəm. Nə qədər həyəcanlandığımı deyə bilmirəm. Gözəldir. Susan Pouter “Ərzaqlar.” Bu kitabın adıdır. Syuzan Poutə “Ərzaqlar”. Mən çox həyəcanlıyam.”

Mən müsahibə götürürdüm... Mən hətta bunları sizə deyə bilmirəm. Kitablari nəzərdə tuturam. Siz bilmirsiniz. Müsahibələr? Siz bilmirsiniz. Axtarırlar, işlər, yollar, südçü fermerlərlə söhbət və hər şey. (FDA) “Ərzaq və dərmanların qəbulu.” Onların hamısı ilə burada rastlaşdıq. Biz hər kəsi narahat edən bütün ət-tərəvəz qarışıqlarını, peyini – Mən YSL (HDL)¹ və ASL (LDL)², xolesterini, hopdurulmuş piyi, yağı, yaxşını, pi-

¹ HDL – (High Density Lipoprotein) – YSL (Yüksək Sıxlıqlı Lipoprotein)

si, qaynanmış, qızardılmış hər şeyi nəzərə aldıq. Biz bununla nə edəcəyik? Mən dözmədim.

Kaliforniya Universitəsi Los Angeles Tibb fakültəsindəki kliniki qidalanma sahəsinin rəhbəri Dr. David Heber deyir ki, əlindəki əsasları auditoriya ilə əlaqələndirmək bacarığı ona dəlillər verir.

“Onun ən böyük üstünlüyü odur ki, adamlar onunla əlaqə saxlaya birlirlər. Onlar fikirləşirlər ki, piylənməyə qarşı müalicədə iki əsas tərəf var – psixoloji və fiziki.”

“O səmimidir və bu işdə nəzərə çarpacaq yeri var, özünü elmi mütəxəssis hesab etmir. O məlumatları və elmi ədəbiyyatdan olan yazıları oxuyaraq onları olduğu kimi auditoriyaya çatdırır.” Bunlar Dr. David Heberin fikirləridir.

Doğrudan da o sağlam fikrə əsaslanan proqramı sayəsində nüfuzunu itirmiş müəlliflərin başından tökülən tənqidə məruz qalmadı.

“And olsun allaha ki, sən bu kitabı oxuyanda hər bir şeyi başa düşəcəksən. Səni inandırırım ki, sən onu bəyənəcəksən. O bu sözləri “Ərzaqlar” kitabının saxladığı laptopda növbəti səhifəyə yazırdı.

Ondan sonra siz özünüz qərar verəcəksiniz. Çünki orqanizminizlə bağlı qərarlar özünü məxsusdur. “Siz heç ömrünüzdə bunlardan yaraşlıq uşaqlar görmüsünüzmü,” – deyə birdən oğlanlarının şəkillərini çıxartdı.

“Siz heç ömrünüzdə bunlardan yaraşlıq uşaqlar görmüsünüzmü? İndi birinin 10, o birinin 11 yaşı var, onlar elə bil 5-6 yaşındakı kimidirlər. Siz heç belə uşaqlar görmüsünüzmü? Mən demək istəyirəm: nə isə. Onlar çox ağıllı uşaqlardırlar.”

Susan Poutənin tamaşaçıları bazar ertəsi (5 p.m.-də KCAL kanalında) öz otaqlarında onun söhbətinə qulaq asacaqlar. O hər bir şeydən, uşaqlarından tutmuş, uğursuz nigahından və özünün kökəlməsindən danışacaqdır.

Həddindən artıq kök və sağlam olmadığına görə uşaqları ilə parkda oynadığı günlər yadıındadır, eyni zamanda o elektrik enerjisi üçün pulu ödəyə bilmədiyi vaxtları da xatırlayır. O xatirələrlə həssas emosiyalarını oyadır.

O öz problemlərindən danışanda qadınlar onu dinləyirlər. Onlar başqa qadınla dəyişirməyin, təhqir olunmağın ağrısını çox yaxşı duyurlar. Onlar daha çox inciyirlər, daha çox əziyyət çəkirlər.

Poutəni Rasty Robertsonsuz görmək çətindir. O publisist-menecerdir. Dallasda aerobika zallarının sahibkarlarına qarşı mübarizə aparırdı. Onlar bir-birini dəstəkləyir, işlərində tədbirli, çılğındırlar. Hətta onların alovlu danışığı tərzləri də eynidir.

Əvvəllər aktrisa olmuş Robertson deyir: “Mən gələcəyimiz üçün plan hazırlayıram, Syuzan isə onlardan ən yaxşısını seçir.”

² LDL – (Low Density Lipoprotein) – ASL (Ağ Sıxlıqlı Lipoprotein)

O ilk görüşlərini belə xatırlayır: “Onun saçları olduqca az idi. Əyninə qara dəri gödəkcə geyinmişdi. Çox qəşəng görünürdü. O düz mənim stolumun qarşısında əyləşib dedi: “Məndə bir proqram var. Mən onunla insanların həyatını xilas edirəm... Syuzan demək olar ki, çox kasıb yaşayırdı. ...Bu elə qadındır ki, onun doğurdan da yaşamaq üçün heç nəyi yoxdur. Ona görə də mənim ona dünyadakı qadınların, anam da daxil olmaqla, hamısından çox ürəyim yanır.”

Rotersinin qayğısı sayəsində Syuzan burada işləməyə başlayır.

“İndi məndə tərəddüd yaranıbdir. Mən bu barədə çox düşünürəm. Mənim bir dostum var. O mənimlə bir həftə qaldı və ... Günorta bazarlığa onunla getdim. Bu heç xoşuma gəlmədi. Ona da bu barədə dedim. Mən başa düşdüm ki, mən daha çox tək qalmalıydım. Təklük mənə nəyin yaxşı, nəyin pis, nəyin düz olduğunu fikirləşməyə imkan verir. Hə isə, heç özüm də bilmirəm.”

“Əsasən materiallar üzərində işləməkdən mən heç vaxt yorulmuram. Mən işi dayandırsam ölərəm. Hər şey yaxşı olanda da mən darıxıram. İstəyirəm ki, nə isə məni çox incitsin. Mən demək istəyirəm ki, hər şeyin yaxşı olması yaxşı hal deyil. Bu heç vaxt ola bilməz. Mən heç bir vəchlə istəmirəm ki, hər şey yaxşı olsun. Mən onların hamısını, hər bir şeyi istəyirəm.

“Bir başqa gün mən gəzməyə gedəndə öz özümə dedim: “Oh, bu da yaxşıdır. Siz bilirsinizmi ki, mən yaxşımı da pisi də qəbul edəcəyəm?”

Təkcə şeytan bilir ki, mən kiminlə danışırım. Yəqin ki, mən fikus kolu ilə danışırım. Lakin mən onu istəyirəm. Mən... istəyirəm. Mən... istəyirəm. Mən məsuliyyət daşımağa hazırım. Mən pislərin üzərində işləmək istəyirəm. Mən onların hamısını istəyirəm. Mən pisləri yaxşılaşdırmaq istəyirəm. Lakin mən həm yaxşımı həm də pisi istəyirəm. Mən sadəcə olaraq yaxşımı da, pisi də xoşlayıram.

Los Angeles Tayms

Steyn məqaləsinin yazılmasına hazırlığı şərh edərək deyirdi:

Mən əlverişli müsahib olan Syuzan ilə müsahibəyə hazırlaşanda onun haqqında qəzetdən tutmuş jurnala qədər harda nə var idisə topladım. Mən həmçinin onun tərcümeyi halını və “Ağılsızlığa son qoyun” məqaləsini də oxudum. Onun informasiya verlişlərinə yaxından bələd olduğum üçün onları yenidən nəzərdən keçirməyə ehtiyac duymadım.

Məşhur şəxslə müsahibəyə oturmazdan əvvəl mən onun haqqında müfəssəl məlumat toplamağı mühüm hesab edirəm. Çox vaxt bu adamlardan olduqca çox müsahibələr götürürlər. Ağıllarına gələn hər sualı verirlər. Dediym kimi “avtopilot” kimi hərəkət etməyə meyillidirlər. Yaxud da ki, müsahiblər, hətta fikirləşmədən, əvvəllər yüz dəfə verdikləri cavabları verirlər.

Hazırlaşan zaman mən çalışıram ki, müsahibəyə əvvəllər haqqında danışılmış mövzuları daxil etməyim. Hə isə təzə material əldə edirəm. Bu qaçılmazdır

ki, siz məlum mövzuların üzərinə gələcəksiniz, lakin onlardan yeni mövzular üçün trampil kimi istifadə edin.

Həyat tərzindən bəhs edən məqalələr

Əvvəllər qeyd etdiyimiz kimi məqalələr qəzetin istənilən bölməsində çap oluna bilər. Lakin qəzetlərin çoxu, xüsusilə mərkəz qəzetlərində onları həyat tərzindən bəhs edən bölmələrdə çap edirlər. Əksər hallarda bu bölmə ənənəvi “Qadın səhifəsi”ni əvəz etmişdir. Bununla belə burada xəbərlər və məqalələr əsasən qadınlar üçündür. Qadınlara “Həyat”, “Həyat və stil”, “Stil”, “Ləhcə” və “Həyat təzləri” bölmələrinin çoxunda hələ də əsas yer verilir.

Bu səhifələr Amerikadakı dəyişiklikləri əks etdirir. Seks, boşanmalar, narkotiklərdən istifadə, qeyri-adi həyat təzləri, irqi ayrı-seçkilik, tənha analar haqqında yazılara əvvəllər qoyulmuş qadağalar götürülmüşdür. Və təhsil, mənzil təminatı, xeyriyyəçilik və işləyən qadınlar haqqında əlli il bundan əvvəlkindən çox yazılır.

Hələ də həyat təzlərindən bəhs edən bölmə çox da ciddi olmayan, yerli mövzuda yazılmış məqalələr, mətbuat agentliyindən götürülmüş şərhlər və tənqidi olmayan məlumatlar üçün nəzərdə tutulur. Krismas ərəfəsindəki bazarlıqdan, uşaqlarla keçən “səmərəli vaxtdan”, deyingən müdirdən, əlverişli proqramlardan, mənzil axtarışından yazmaq adi haldır. Həyat tərzindən bəhs edən ciddi və ya qeyri ciddi məqalələrdə ümumi bir ünsür var: əksər məqalələr insanlara cəmiyyəti başa düşməyə, onların qarşısında yeni perspektivlər açmağa, işlərin mahiyyətinə varmağa kömək etmək üçün faydalı informasiya verir. Həyat tərzindən yazan jurnalistlər yazılarında oxucularının yaşayışına təsir edən amilləri göstərməyə cəhd edirlər. Həmçinin müxbirlər çalışırlar ki, oxucuların qəzetlərin başlıca bölmələrində tapa bilmədikləri, lakin onların icmalında baş verən hadisələrdən yazsınlar. Bu məqalə Nyu Yorklular və yaqın ki, digər böyük şəhərlərin gənc sakinləri haqqındadır.

Enid Nemi (Enid Nemy)

Aliks Filips (*Alix Phillips*) San Fransiskodan buraya heç iki il deyil köçübür. Nyu Yorkda ilk mənzillərinə sığınaq, karyeralarını qurmağa başlayan gənc kişilər və qadınlar kimi o vəziyyətin çətin olduğunu deyir.

Hətta minimum əmək haqqından artıq qazanan kolec məzunlarına da, əsasən, kirayə pulunu ödəmək çətindir. Onların kirayə xərcləri təmiz gəlirlərinin qeyri-mütənasib hissəsini götürür. Onlar vergi verəndən sonra qalan pulun üçdə bir hissəsindən çoxunu ev kirayəsinə verirlər. Gündəlik xərclər və ev avadanlıqları üçün ehtiyat pul az qalır.

“Mən kirayə üçün olduqca çox pul ayırıram, başqa yolum yoxdur.” Bu Sentral Park Vestin yaxınlığında yaşadığı balaca mənzil üçün 700 dollar ödəyən Miss Filipsin (*Miss Phillips*) sözləridir.

Kornelin keçən ilki məzunu Pati Neter (*Patti Netter*) Vaşinqton Skveə (*Washington Square*) ərazisində bir nəfərlik yataq otağı olan mənzildə

Prinsetonun məzunu və onun uşaqlıq dostu Culi Robinslə (*Juli Robbins*) birgə yaşayırlar. Aylıq kirayə haqqı 1043 dollardır.

22 yaşlı Neter: “Qəribədir. Biz aylıq kirayə haqqı 1200 dollar olan iki nəfərlik yataq otaqlı mənzil axtarıyıq, lakin tapa bilmirik. Neter və Robins özlərinin iki mərtəbəli, yuxarıda yataq otağı və aşağıda yaşayış otağı olan evlərini dəyişərək ikisində də yatmaq və yaşamaq üçün şərait düzəldiblər.

Prinsetonun dörd nəfər məzunu bu problemi ayı təxminən 2000 dollara üçnəfərlik yataq otağı olan kondominum evlərdə mənzil kirayə etməklə həll etdilər. Məzunlar mənzili bir nəfər investordan kirayə götürmüşdülər.

Kidderdə Peabody & Company şirkətinin analitiki 23 yaşlı Brian MəkDonald (*Brian McDonald*) deyir ki, kimi isə qonaq etməyə maddi imkanı yoxdur. Skarsdal və Filadelfiyada böyümüş, Benton & Bowles şirkətində reklam agentliyi işləyən 22 yaşlı Peyc Tompson (*Page Thompson*) deyir: “Adam özünün istirahətinə pul ayıra bilmir.”

Hər halda Tompson və digər müsahibə verən gənclər şikayət etmədilər. Onların hamısının işi var. (Təkcə aspirant kimi təhsil alan Robinsdən başqa) Bu mənzillərdə yaşamaqla onlar özlərini xoşbəxt hesab edirlər. Gəlirlərinin əsas hissəsini əllərindən alan daimi xərclərə baxmayaraq onlardan heç biri bu səbəbdən Nyu Yorkdan başqa hər hansı bir yerdə yaşamaq barədə fikirləşmirlər. Filips: “Mən Nyu Yorka Qaqenheyim Muzeyinə (*Guggenheim Museum*) internaya gəlmişdim. Fikirləşməyirdim ki, internadan sonra burada qalacağam. Nəhyət mən Nyu Yorku elə sevdim ki, cələcək karyeramı burada qurmağı qərara aldım. O hazırda *Lack&Associates* şirkətində reklam və istehlakçıların stimullaşdırılması sahəsində ixtisaslaşmışdı.

Mr.MəkDonald isə deyir ki, bu şəhərdə yaşamaq təcrübə qazanmaq deməkdir.

Roçesterdən (*Rochester*) olan 22 yaşlı Cef Peney (*Jeff Penney*) üçün maddi imkansızlıqdan üç dostu ilə yaşamaq məcburiyyətində qalması onun üçün çox faydalı olmuşdur. İnformasiya şirkətinin meneceri Artur Anderson (*Arthur Anderson*) ilə birgə yaşayan Peneyin dediyinə görə onlar bir-birindən çox şey öyrənirlər. Mən bu barədə düşünmüşəm. Bizim ayrıca mənzil kirayə etməyə imkanımız olsa belə, mən yenə də bir yerdə yaşamağı üstün tutardım.

Mayda açılacaq az kalorili şirniyyatlar təklif edən Sviit Viktori (*Sweet Victory*)-nin mağazalarından birində marketinq kordinatoru işləyəcək xanım Robins və xanım Neter Nyu Yorkludurlar. Kollecdəki, sərbəst həyatlarından sonra əvvəlki kimi yaşamaq çətin olur. Odur ki, onlar ayrıca mənzillərinin olmasını istəyirlər. Onların mövqeyi həm tək həm də yoldaşla yaşamağa imkan verir. Aşağı mərtəbədə vanna otağı, yuxarıda isə əl-üz yumaq üçün yeri, bundan başqa yuxarı mərtəbəyə ayrıca giriş, iki mərtəbəni birləşdirən sprialvari pilləkən var.

Qadınlar, nəhayət, bu mənzili həftələrlə axtardıqdan sonra dostlarının vasitəsilə tapmışdılar. Xanım Filipsin kirayə xərcləri nisbətən az oldu. O dostunun kirayə etdiyi evi ondan kirayə götürdü.

Dörd nəfər kişinin əhvalatı isə xoşagəlməz olmuşdur. Şəhəri ələk-vələk edəndən sonra onlar fikirləşdilər ki, Vest Sayda (*West Side*) 70-80-ci illərin evlərində yerləşsələr yaxşı olar.

Peni: “Biz bir neçə maklərlə işləməli olduq. Onlar bizim şəhərdə təzə olmağımızdan öz xeyirləri üçün istifadə etməyə çalışırdılar. Onların heç bir hüquqları olmadan bizdən pul almaq istəyirdilər.”

Bu qrupun dördüncü üzvü, 23 yaşlı *Lehman Brothers Loeb*in analitiki Kevin Kalaqhanın (*Kevin Callaghan*) dediyinə görə digər problem bəzi agentliklərin və ev sahiblərinin yenidən işləməyə başlamış məzunları kirayənin götürməyə tərəddüd etməsi idi. Lakin onlar məhz maklərin vasitəsilə məzillərini tapmışdılar. Bu mənzil üçün onlar Peninin dediyinə görə birinci ildəki kirayə haqqının 15 faizini ödəyəcəklər. Binada olan üç yataqotağı və üç vanna otağı, bundan əlavə, sağlamlıq otağı, üzgüçülük hovuzu və saunanın olması gənclərin gələcəkdə şəhərin sakit guşəsində mənzil axtarmaq probleminin qarşısını aldı.

Hər üç mənzildə mebel minimum xərclərə başa gəldi. Niterin mənzilindəki mebelin əksəriyyəti onun bacısının mənzilində (çubuqdan toxunmuş çarpayı), atasının ofisində (iki balaca skamya və bir neçə lampa) və ailələrinin şəhərkənarındakı evlərində (stollar və qamış stullar) lazımsız olan əşyalar idilər. Stollar və bəzi mebellər üzənmişdilər. Hər iki qadının ailəsi onları mətbəx avadanlıqları və yorğan döşək üzvləri ilə təmin etmişdilər. Neter deyirdi: “Mənə elə gəlir ki, özümdən təxminən 600 dollar xərcləmişəm.”

Robinsin mebelinin bir hissəsi onun evindəki və tələbə vaxtı yaşadığı otağından gətirilmişdir. Divan-çarpayını yayda qazandığı pul ilə alıb. Yumşaq istirahət stolu isə nişanlısının kollecdəki otağından gətirilib. Palazı babası ilə nənəsi Perudan gətiriblər. Qırmızı və tünd qırmızı mələflərdən əl ilə qalın pərdələr tikiblər.

Kitablar, kitabrəfləri, stereo aparatları bu kişilərin evlərində olan əsas avadanlıqlardır. Və demək olar ki, aparatura hər otaqda çoxluq təşkil edir. Kollecdə oxuyarkən istifadə etdikləri mebellər də onların çox əlindən tutur. Kalaqhanın anası gələcəyi fikirləşərək işlənməyən əşyaları saxlamışdır. Bu həmçinin valideynlərin köməyi idi. Onların oğlanlarının dediyi kimi desək “onlar bu əşyalardan canlarını qurtarmaqlarına şad idilər.” Burada mebel, qab-qacaq, çəngəl-bıçaq var idi. Başqa əşyalar üçün bizim belə qaydamız var ki, işlədəcəyimiz hər hansı bir mebel alındıqda onun qiymətini yarı-yarı ikimiz də ödəyirik. Biz iki palaz üçün birgə 250 dollar verdik.

Filips valideynlərinin bağışladığı yaşayış otağı üçün olan divandan (400\$) və rəsmlərdən başqa yerdə qalan əşyaları tədricən alır.

Onun indi demək olar ki, hər bir avadanlığı var və o yalnız otağın biri üçün Levelor jalüzləri almaq istəyir. Onun ilk dəfə aldığı 300 dollarlıq

çarpayı olmuşdur. Sonra isə ucuz qiymətə brezent stullar, işlənmiş lampa və stol (20\$), dörd stul (hər biri 10\$) almışdır.

O deyirdi: “Məncə mən 400 dolardan az pul xərcləmişəm. Yataq otağı üçün olan çarpayımı köhnə əşyalar yığılan otaqdan tapmışam. Stolu isə dostumla birlikdə düzəlttik. Mənim mətbəximdə isə demək olar ki, heç nə yoxdur.

Filips nadir hallarda əyləncəyə vaxt ayırır. O naharda buterbrod yeyir və həftədə yeməyə 50 dollaradan az pul xərcləyir. Həftədə iki dəfə başqa yerdə çörək yemək üçün lazım olan 30 dollar da bura daxildir. Lakin mən çox şeyi özümə rəva görə bilmirəm.

Neter və Robins nadir hallarda xörək bişirirlər. Onlar əsasən başqa yerdə nahar edir və ya hazır yeməklər alırlar. Mənzillərində saxladıqları əsas qıda məhsullarına, şirələrə, qazlı sulara gəlincə isə kim nəyi qurtarsa, yerinə alılıb qoyur. Neter deyirdi ki, bu yaxşı yoldur.

Bir yerdə qalan dörd kişi isə xörək hazırlayırlar. Onların hamburqerləri, toyuqları, omeletləri, tərəvəzləri, salatları var. Peni deyirdi: “Hamburqeri alana qədər istənilən birimiz onu hazırlaya bilərik. “Burada hər kəs öz otağını səliqəyə salır. Mətbəxdəki törtöküntüsünü arxasınca yığışdırır və paltarlarını yuyur (adətən, ayda bir dəfə, geyinməyə paltar olmayanda).

Kalaqhan deyirdi: “Biz bir birimizlə hesablaşırıq, lakin bir birimizin işinə müdaxilə etmirik. Biz hətta kimin nə qədər pul qazandığını da bilmirik”.

Peni gülürdü: “Məncə, nə olursa olsun, burada qarşılıqlı anlama var. Bu məndən asılı deyil.”

Nyu York Tayms

Fikir verin ki, bu məqalədə mebelin ayrı-ayrı hissələri, onların qiymətləri, necə əldə olunması kimi çoxlu təfsilatlar var. Təfsilatlar istənilən məqaləni mükəmməlləşdirir. Bu halda yaşlı oxucular evin əşyalarla təmin olunması və büdcənin ayrılması problemini yaxşı bilirlər.

Şərhlər

Kollec jurnalistləri çox vaxt tələbə şəhərciyinin qəzetində şərhçi vəzifəsi üstündə rəqabət aparırlar. Həqiqətən də onların işi standart xəbərləri yazmaqla məşğul olmaqdan daha maraqlıdır. Redaktorlar işə başlamaq üçün müxbirləri seçərkən kollecın şərhçisi kimi işləyənləri, özlərinin əsaslı mövzuları yaxşı şərh etməsini nümayiş etdirən məzunlardan bir qədər üstün tuturlar. Bugünkü qəzetlərin əksər şərhçiləri əvvəllər öz qələmlərini ümumi tapşırıqları yerinə yetirməklə sınıyan müxbirlər olublar. Bu şərhçi olmaq istəyənlərin adətən keçdiyi yoldur.

Bununla belə, şərhçi olmaq əlçatmaz xəyal deyil. Şərhlər faktiki olaraq bütün qəzetləri bəzəyir və güclü tərəfdarları var. Redaktorlar həmişə yeni ideyaları və nadir stili olan istedadlı yazıçılarla maraqlanırlar.

Lakin “kəşf olunacağınızı” gözləməyin. Müxbir otağında təlim keçdikdən sonra əgər şərhlər yazmaq istəyirsinizsə, beş-altı şərh yazıb onları qərar verəcək redaktorunuza təqdim edərək öz qabiliyyətinizi göstərin. Şərhləri və üslubu təqlid etməkdən uzaq olun. Mövzuya başqa nöqtəyi-nəzər, başqa təkliflə yanaşın. Əgər redaktorların və oxucuların xoşuna gələn məqalələr hazırlasanız şans qazanmış olursunuz. Redaktorları əl heyvanlarına, TV, sağlamlığın qorunmasına, maliyyəyə və digər mövzulara marağınızın olduğuna inandırsanız özünü inaminiz artacaq, buna uyğun hər bir iş yaxşı olacaqdır.

Qəzet tapşırığında hər hansı dəyişikliyə inadkarlıq sayəsində nail ola bilərsiniz. Odur ki, cavab alıncaya qədər işinizi davam etdirin. İşlədiyiniz yerdə cavab almasanız, onda başqa qəzetdə buna cəhd edin. Yadınızda saxlayın ki, bir çox məşhur şərhçilər fəaliyyətlərinə müxbir otaqlarından başlayıblar: *Davy Barry, Mike Barnacle, Ellen Goodman, Robert D. Novak, Molly İvins, Tony Kornheizer* və bir çox başqaları.

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Qəzetlərdən 3 müxtəlif tipdə məqalə götürün. 600 sözdən istifadə edərək, onları təhlil edib öz obyektlərində necə müvəffəqiyyət qazandıqlarını və ya uğursuzluğa düçar olduqlarını göstərin.
2. Böyük qəzetdən hələ də oxucuların diqqətində, yaxud marağında olan təşəbbüskar məqalə tapıb işləyin.
3. İnstitutunuzda fondun artması haqqında material toplayın və izahedici məqalə yazın. Artımın tədris planına, laboratoriya avadanlıqlarına və fakültə ştatına necə təsir göstərdiyini qeyd edin.
4. Tələbə şəhərciyində və ya icmanızda bir nəfəri oçerk yazmaq üçün seçin. Şəxs haqqında bacardığınız qədər material toplayın və müsahibə üçün zəng vurun.
5. Növbəti faktlardan istifadə edib məqalə yazın.
 - a. VVKT-FM (*WWCT-FM*) radio stansiyası Peoriya, İllinoisda yerləşir.
 - b. Tomas Kahil (*Thomas Cahill*) Mortonda (İllinois) Bil Klase Fordun (*Bill Clasen Ford*) satış meneceridir.
 - c. Peoriyadan olan 38 yaşlı Rik Lyus, dəmir lövhələr istehsalı işçisi, indi işsizdir.
 - d. VVKT-FM radio stansiyası dinləyicilər arasında keçirdiyi konkursa sponsorluq edir. Dinləyicilər onlara üstündə adları yazılmış açıqcalar göndərmişdilər. Stansiyada bu açıqcalardan adları seçdilər.
 - e. Mükafat Aurora avtomobili idi. Bu Kanadada istehsal olunmuş idman maşını idi. Satışda 48 min dollar idi.
 - f. Lyus maşını uddu. Konkurs ərəfəsində avtomobil Bil Klase Fordda saxlanılırdı. Konkurs beş ay əvvəl olmuşdu.
 - g. Lyus maşını həmin an götürmədi. O bildirdi ki, radio stansiyasından ona verilən məlumata görə əgər o maşını dekabrın 31-dən sonra götürsə, bir il müddətinə vergi ödəməkdən imtina edə bilər.
 - h. Stansiya Lyusa maşının kitabçasını və avtomobilin qanunla ona mənsub olduğunu bildirən sertifikatı verdi.
 - i. Bazar ertəsi Lyus bir pis xəbər aldı. Ford agentliyindən ona zəng vurub maşını nə vaxt götürəcəyini soruşdular. Kahil Lyusa bildirmişdir ki, nəqliyyat

- vasitələrini saxlamaq üçün gündəlik xərc 37 dollardır. İndi onun avtomobilinin saxlanması üçün 5,558 dollar ödənilməlidir.
- j. Lyus Klasın agentliyinə qarşı İllinois Prokurorluğunda iş qaldırmışdı. O maşınının sahibini axtarır. Lyus deyir ki, o bu məsələdə günahı olmayan üçüncü tərəfdir. Sonra o bildirir ki, saxlanma xərcləri VVKT-FM və Klasın agentliyinə məxsus problemdir.
 - k. Dünən (çərşənbə günü) daha pis xəbər almış Lyus deyirdi ki, kaş mən bu konkursda iştirak etməyəydim. Kahil demişdi ki, Lyus maşına sahib olan kimi ştata və yerli hökumətə maşın üçün 1800 dollar vergi ödəməlidir.
 - l. Müsahibəsində Lyus demişdir: “Mənə heç kim heç vaxt saxlama xərcləri haqqında bir söz deməmişdi. Hər halda mən özümü itirmişəm, mən pulu ödəyə bilmirəm.”
 - m. Lyus bildirib ki, Kahil ona maşının avtomobil dayanacağına aparıldığını deyib. Burada mexanik hər iş saati üçün 65 dollar alır. Kahil bunu təsdiq edə bilər.
 - n. Hələ heç maşının yanına getməmiş Lyusa Kahil bildirib ki, o saxlama xərclərini ödəməmiş maşını götürə bilməz.
 - o. Aurora əldə düzəldilmiş maşındır.
 - p. Lyus hal hazırda 1982-ci ildə istehsal olunmuş Plymous (*Plymouth*) sürür. Maşının mühərriki pis işləyir və təkərlərin şinləri dəyişdirilməlidir.

XII FƏSİL

Xüsusi reportajlar

Baxmayaraq ki, sizin hər hansı bir sahənin mütəxəssisi kimi jurnalistik fəaliyyətə başlamağınıza şans azdır, ixtisaslaşmış jurnalistika media üçün getdikcə vacibləşir və bu sizin gələcək planlarınızın bir hissəsi olmalıdır. Səhsiz-hesabsız mövzuların şərh edilməsi mürəkkəb işdir. Bu çətinliyin öhdəsindən gəlmək üçün müəyyən sahə üzrə möhkəm biliyi olan müxbirlər, onların bu bilikləri adi oxuculara çatdırmaq bacarığı və xüsusi məlumatın haradan alınması haqqında tam anlayışlı olmaları tələb edilir. Skrips-Hovard Qəzetinin (*Scripps-Howard Newspaper*) apardığı sorğuda aşkar olundu ki, orta və böyük həcmli qəzetlərin redaktorları jurnalistlik bacarığı, humanitar elmlərdən geniş məlumatlı və həmçinin hesab, kompüter bilikləri və marketing üzrə təhsili olan işçilər axtarırlar.

Peşə təcrübəsi olan və yaxud olmayan jurnalist tələbələrin çoxu ixtisaslaşmaq istədikləri elm, siyasət, tibb və ya hüquq sahəsi üzrə magistraturaya daxil olurlar. Sonuncu sahəyə gəlincə, bəzi jurnalistlər hüquq fakültəsini ancaq bu sahədən yazmaq fikr ilə bitirirlər. Buna baxmayaraq jurnalistika məktəbinin tələbəsi kimi seçdiyiniz sahədə əsas, yaxud ikincidərəcəli fənlər götürməklə ixtisaslaşa bilərsiniz.

Digər mövzularla yanaşı siyasət, hüquq, humanitar elmlər, beynəlxalq işlər, ətraf mühit və tibb sahəsi üzrə mütəxəssisləri adətən daha böyük, yəni büdcələri kifayət qədər çox işçi saxlamağa imkan verən qəzetlərdə tapmaq olar. Bununla belə, kiçik qəzetlər özünü ixtisaslaşdırmaq üçün yaxşı yerdir. Siz elm və təhsil kimi xüsusi sahəyə dair çoxlu məqalələr nəşr edən qəzetdə rəhbər kimi işləyə bilərsiniz. Bu məqalələrin əksəriyyəti teleqraf vasitəsilə alınır, bəzilərinin mövzusu isə qəzetin çap olunduğu ərazidən götürülə bilər. Əgər sizin müəyyən bir sahəyə marağınız varsa, oradan könüllü olaraq yazın. Mərkəz həyatı ilə bağlı jurnalistikada ixtisaslaşsınızsa, sizi işə qəbul edən redaktora bu sahədə mövzu əldə etmək təcrübənizin olduğunu asanlıqla deyə bilərsiniz. Jurnalistikanın əksər incəlikləri iş zamanı öyrənilir ki, indi siz bununla məşğulsunuz. Biz siyasətdən yazan səriştəli bir müxbir tanıyırdıq. O bu sahədə yazan ən bacarıqlı müxbirin daha vacib hadisəyə görə şəhərdən çıxdığı üçün şərh edə bilməyəcəyi mövzunun ona tapşırılmasını xahiş etmiş və beləliklə bu sahəyə gəlmişdir. Əsas müxbir pənsiyaya çıxdıqdan sonra dostumuz asanlıqla irəlilədi və burada tam püxtələşdi.

İxtisaslaşmaya doğru meyl əsrlərlə əsas tutulmuş “müxbir hər mövzuda məqaləni şərh etməlidir” anlayışını boğur. Bu romantik bir fikirdir və hələ də mövcuddur. Ümumi tapşırıq almış müxbirlər lətin kəsilməsindən başlayaraq ta kokain satanların həbsinə qədər düzəlmüş müxtəlif məqalələri şərh etməyə

məcburdular, ancaq dünyanın işləri daha da mürəkkəbləşdiyi üçün hadisələrdən yalnız faktları verməklə reportaj hazırlamaq onu tam izah edə bilməz. Bəzi məqalələrin anlaşılıqlı olması üçün onların daha çox təfsilata, izahata və şərhə ehtiyacı var. Məsələn, təbiət və tibb elmləri o qədər sürətlə inkişaf edir ki, yalnız həmin sahənin mütəxəssisi olan yazıçılar bu inkişafı ayaqlaşar və onların əsas mahiyyətini seçib adi oxuculara çatdıra bilər.

Onlar müəyyən sahədə ixtisaslaşmaqla yanaşı əlbəttə ki, öz biliklərini aydın dildə vermək bacarığına da malik olmalıdırlar. Yaxşı yaza bilməyən biokimya üzrə elmlər doktoru ilə elmi dərəcəsi olmayan, lakin düzgün məlumatları toplamaq meylə və məlumatları anlaşılıqlı çatdırmaq bacarığı olan müxbir arasında seçim qoyulsa, redaktor sonuncunu seçəcək. Əgər jurnalistlər bildiklərini aydın və sadə dildə çatdıra bilmirlərsə, onda bu bilik nəyə lazımdır?

Xoşbəxtlikdən qəzet və jurnalların çoxunda və bir sıra televiziya stansiyalarında müəyyən sahələrdən geniş məlumatı olan və biliklərini çatdırmaq üçün rəqabət aparən müxbirlər vardır. Belə halda onlardan yada birinci düşən, “Nyu York Tayms” qəzetinin tibb sahəsinin müxbiri tibb elmlər doktoru Loren Otman; (*Lawrence Altman*) məqaləsi ruhanilər tərəfindən qiymətləndirilmiş “Los Anceles Taymsın” dinlə bağlı mövzuları şərh edən Larri Stammer (*Larry Stammer*); “San Fransisko Xroniklin” mükafat almış elm sahələrindən yazan müxbiri David Pelman (*David Perlman*) və “Nyuşvik” jurnalının biznes icmalçısı Ceyn Brayntdır (*Sane Bryan*). Bu jurnalistlər və onlara bənzər başqa mütəxəssislər əvvəl özlərini ümumi tapşırıqları yerinə yetirən müxbir kimi təsdiq edərək öz ixtisaslarını artırmağa illərlə vaxt sərf edirlər. Bu kitabda hər bir ixtisas haqqında müfəssəl danışmağa kifayət qədər yer yoxdur, ancaq gəlin daha ənənəvi olanları araşdıraq.

Təbiət və tibb elmləri

Sovet İttifaqı 1957-ci ildə Sputnik süni peykini kosmosa buraxana qədər Amerikanın kütləvi informasiya vasitələri öz işçilərinə təbiət elmləri ilə məşğul olan müxbirləri də əlavə etmək haqda ciddi fikirləşmirdilər. Bu təkcə Birləşmiş Ştatlar hökuməti və Amerika elmi icmaları üçün deyil, həmçinin qəzetlər, jurnallar və tele-radio üçün oyanış zəngi idi. Əvvəlcə teleqrafla yayılan xəbərlər xidməti, “Nyu York Tayms” və “Vaşinqton Post” kimi bəzi qabaqcıl qəzetlər təbiət elmlərindən xəbərdar olan yazıçıları dəstəklədilər. Sputnik bütün ölkədə dünyanın yeni eraya daxil olması anlayışını yaratdı. Kütləvi informasiya vasitələrindən isə bu, kosmos kəşfinə heyran olan oxucuların və tamaşaçıların izahat istəməsi demək idi. Belə yazılar vermək təkcə kosmos raketləri deyil, həmçinin elm aləmindən xəbərdar olan ixtisaslaşmış reportajlar hazırlayan jurnalistlərin artması ilə mümkün idi. Öz sahələrində dərin məlumatları olan kişilər və qadınlar bildiklərini aydın ingilis dilində çatdırmaq bacarığı ilə birləşdirirlər. Onların mətbuat konfransında alimlərə verdikləri suallar əhatəli və mühüm olur. Faktıdır ki, belə yığıncaqlarda bəziləri ümumi tapşırıqlar alan müxbirin müsahibə “elementar” suallar verməsinə əsəbləşirlər.

Təbiət və tibb elmləri üzrə ixtisaslaşan ən yaxşı müxbirlərə alimlər və həkimlər hörmət edirlər. Kaliforniya Universitetinin dəri xərçənginin nadir formasının irsi yaranması səbəblərini kəşf edən həkim Con E. Kliver (*John E. Cleaver*) hesab edir ki, tədqiqat üçün ona ideyanı David Perlmanın məqaləsi vermişdi.

Təbiət və yaxud tibb elmlərindən yazanlar (kiçik qəzetlərdə bir nəfər hər ikisini şərh edə bilər) bir gözünü məlumatsız peşəkar olmayan oxucuların, digərini isə reportajın yanlış olması haqda cəld şikayət edə biləcək ziyalı elitanın üstündə saxlayırlar. Burada yaxşı bir tərəf var. Müxbirlər elmi tədqiqatları həddən artıq sadə dildə yazmağa bilməzlər, ancaq burada tamamilə təbiət elminin terminlərindən də istifadə etmək olmaz. Onlar həmçinin yadda saxlamalıdırlar ki, təbiət elmləri və tibb sahəsindəki kəşflər xərçəng, ürək çatışmazlıqları və yaxud onları narahat edən başqa xəstəlikləri müalicə etmək üçün heç nədən çəkinməyən oxucular tərəfindən başa düşülməyərək və ya düzgün izah olunmayaraq milyonlarla insanın həyatına təsir göstərə bilər. Demək, təbiət və tibb mövzusunda yazan yazıçılar məsələn, təcrübənin perspektiv olmasına baxmayaraq insanlar üzərində deyil, siçanlar üzərində aparıldığını və bunun illərlə davam edən bir prosesdə yalnız ilk addım olduğunu aydın qeyd etməlidirlər. Təsirli polio vaksinin tapıldığını elan etməzdən əvvəl çox illər tədqiqat aparılmışdı.

Kaliforniya Universitetinin Səhiyyə məktəbi (*Berkeley*) *Kaliforniya Universiti at Berkeley Uelnes Letter*də tibb sahəsinin yazıçılarına təkliflər verir:

- Nəticə çıxarmağa tələsməyin. Hər hansı bir tədqiqat sizə səhhətinizi qorumaq üçün gördüyünüz tədbirləri dəyişməyə səbəb deyil. Maraqlı tapıntı ilə ümumi sağlamlıq məsləhətini fərqləndirin.
- Həmişə məna axtarın. Yaxşı müxbir – və məsuliyyətli alim – həmişə tapıntıları digər tədqiqatların məzmununda verəcək. Hələ də tipik qəzet məlumatı nadir hallarda digər elmi əsərlərə istinad edir.
- Əgər bu heyvanlar üzərində yaxud başqa bir laboratoriyada aparılan tədqiqat idisə, onda belə məlumatı verərkən ehtiyatlı olun. Uzun müddət laboratoriyada tədqiqatları belə fikir yaradırdı ki, saxarın siçovullarda xərçəng xəstəliyi yaradır, ancaq epidemioloji tədqiqatlar sonradan göstərdi ki, bu insanlarda xərçəng xəstəliyinə səbəb olmur.
- Mətbuat konfransları və hay-küylü reklamlarla ehtiyatlı olun. Alimlər, hələ tibb jurnallarının redaktorlarını demirik, əsas qəzetlərin ön səhifəsində çıxmaqlarını və öz tədqiqatları haqqında xəbərlərin axşam buraxılışında eşitməyi xoşlayırlar. Haqqında danışılan tədqiqatın məhv ola bilməsi faktı və ya inandırıcı olmaması yaxud köhnə xəbər olması qeyd olunmaya bilər. Bu o demək deyil ki, siz heç nəyə inanmamalıyıq. Həqiqət həmçinin sensasiyalı reklam ilə gələ bilər.
- Tədqiqat iştirakçılarının sayına və tədqiqatın müddətinə fikir verin. Tədqiqata kömək edənlərin sayı az, müddəti qısdırsa kəşflərin yanlış olması ehtimalı bir o qədər böyük olur.

Bu dəyərli məsləhətlər tibb və təbiət elmlərindən yazan müxbirlər üçündür, ancaq daha təcrübəli müxbir bu dərsləri çoxdan öyrənib və nadir hallarda səhv edir. Faktiki olaraq onlar hətta bəzi mətbuat konfranslarında da görünməzlər, çünki materialın reportaj üçün dəyişdiriləcəyini, yaxud onun şübhəli mənbədən alındığını bilirlər. Əlavə olaraq, mətbuat konfranslarına gedərək onlar eşitdiklərinin doğruluğu haqqında digər ekspertlərin rəyini bilmək üçün telefondan istifadə etməyə başlayacaqlar. Bundan sonra onlar yazacaqlar.

Mətbuat Birliyində uzun müddət işləmiş təbiət elmlərindən bəhs edən mərhum Alton Bleyksli (*Alton Blakeslee*) bir dəfə bildirdi ki, onun yazısının əsasını “aydın izahatla davam etdirilən sadə bir yön təşkil edirdi.”

O əlavə edirdi ki, təbiət elmləri haqqında yazmaq digər sahələrdən yazmaqdan daha çətin ola bilər. Belə ki, müxbir oxucunun mövzu haqqında ümumi məlumatı olmasını güman etməməlidir. “Siz oxucunun sadələşməsinə hörmət etməlisiniz” – o dedi. “Məqaləni insanlar üçün anlaşılıq yazın. Texniki terminlərdən yalnız onları həmin dəqiqə izah edəcəyiniz halda istifadə edin. Sonra, növbəti məqalələrdə oxucuların sizin əvvəl etdiyiniz izahatları yadda saxladığına ümid etməyin. Yenidən izahat verin.”

“Layf” jurnalı və bir neçə qəzetlərdə təbiət elmləri mövzusunda şərh etmiş keçmiş yazıçısı Con Frayd (*John Fried*) bildirdi ki, alimdən müsahibə alarkən, “Onun nə haqqında danışdığımı tam anlayana qədər suallar verirəm. Əgər izahatların mənə çatmadığını görürəmsə, onda onlardan bunu yenidən izah etməklərini xahiş edirəm.”

Elmi mövzularda səkkiz kitabı, həmçinin *Riders Diqqet (Rider's Digest)* və digər jurnallara məqalələr yazmış Con Frayd bildirdi ki, o, məqalələr üçün ideyaları elmi jurnallar oxumaqla tapır və sonradan alimlər bu yazıları onun üçün “tərcümə” edirlər.

Tibb haqqında xüsusi sahəyə həmçinin milyonlarla insanın sağlamlığı məsələsinə toxunan ictimai sağlamlıq bölməsi də daxildir. Belə məqalələrin mənbələri tibb işçisi olmayan dövlət xadimi, eləcə də sağlamlığın keşiyində duran rəsmi şəxslər ola bilər. Hər ikisi, yeməkdən yaranan ölümə səbəb olan infeksiyalar olan *E. coli* və *salmonella*¹ bakteriyaları, pis yeməklərin verildiyi restoranların adını çəkən və xəstəlikdən necə qorunmaq haqqında xəbərdarlıqlar verən mühüm məqalələrə mövzu verir.

Tibbi mövzuda hazırlanan reportajlarda ən son problemlərdən biri xalqın sağlamlıq sığortasının hökumətin tibbi yardım proqramından kənar olmasıdır. Təxmini hesablanmışdı ki, amerikalıların 45 milyonunun heç bir sağlamlıq sığortası yoxdur. Bu həm siyasi, həm də tibbi məsələdir. Respublikaçılar və Demokratlar arasında mübahisə doğurur.

Digər əsas mövzu profilaktik müalicəni sıxışdırın və qiymətləri salmaq üçün təbabətə biznes tərəfdən yanaşan HMO-nun nüfuzunun artmasıdır. Bu sistem həkimlər, eləcə də ictimaiyyət arasında ziddiyyətlər yaradır.

Təbiət elmlərindən yazan müxbir qəza nəticəsində ictimaiyyətin həyatına təhlükə yaradan toksik kimyəvi maddələrin axması haqqında məqalə yaz-

¹ Бабырсаг чюпляри

maq üçün çağrıla bilər. Eyni zamanda panika yaratmamaq vacibdir. Təmkinli müxbir sakinlərə çirklənmədən qorunmaq üçün nə etməli olduqlarını izah etməklə təhlükənin gələcək fəsadlarını göstərmək üçün ekspertdən əsaslı, dəqiq məlumat toplayır. Əlbəttə, lazım olarsa, rəhbərlik çirklənən ərazidən bütün sakinləri köçürəcəkdir.

MB-nin müxbiri Bob Loki (*Bob Locke*) işlədiyi sahəyə onun vacibliyinə inandığı üçün gəlmişdi. O qeyd edirdi:

Elm və texnika gündəlik həyata daha çox təsir göstərir. Bu əslində II Dünya müharibəsindən sonra başlanmışdı, ancaq biz onu yalnız indi tam mənası ilə anlayırıq. Tibbdə geniş təsirə malik olan genetikanın tətbiqindən tutmuş kosmosda kommersiya və sənayenin zəif başlanğıcına qədər bir çox sahələrdə kəşflər oldu. Mayalanmanın qarşısını alan həblərdən və sonsuzluq problemi olan ailələr üçün analiz borularından tutmuş uzun ömürlülüğü saxlamağa qədər hər bir şey təbiət elmlərindən faydalanıbdır. Ancaq bəzən bizim yaratdığımız kimyəvi maddələr dənizindən də istifadə olunur.

Loki (*Loske*) qeyd etdi ki, onun işi “məndə olmayan cavabları vermək yox, suallar qaldırmaq, ictimaiyyətə korkoranə inam və yaxud səbəbsiz qorxu əvəzinə faktlara əsaslanaraq qərarlar qəbul etməsi üçün kifayət qədər məlumat verməklə kömək etməkdir.”

Təbiət və tibbə dair məqalə üçün zəruri olan zəngin məlumatın və oxunaqlı dilin yazıda olması bu məqalədə nümayiş etdirilib:

Skot Alen (*Scott Allen*)

Uzaq Yuta gölündəki kiçik liman, suboyu 90 mil məsafədə uzanan yeganə qayıq dayanacağı onun əsasında işlədilir. O səhradan keçən Somali hakiminə dəvənin üstündə dərmanlar olan soyuducunu işlətmək üçün lazımdır. O, Boston Limanındakı heç kimin yaşamadığı adada tualetlərin ventilyatorlarını hərəkətə gətirir.

Günəş enerjisindən istifadə gözlənilmədən qeyri-adi yerlərdə meydana gəldi. O on illər ərzində elektrik xətlərinin çəkilməsi mümkün olmayan, ya da çox baha başa gələn yerləri tamamilə yararlı, aşağı-vatlı elektrik enerjisi ilə təmin etdi. Bir neçə kiçik şirkətlər üçün əlverişli bazar yaratdı.

İndi, ətraf mühitə nəzərən ideal enerji mənbəyi olan günəş enerjisi nəhayət axşam saatlarında elektrik enerjisinə çevrilə bilər. Günəş şüalarını elektrik enerjisinə çevirən fotoqalvanik elementlərin qiyməti, keçmiş prezident Karter daxili su qızdırıcıları üçün onları Ağ evin damında yerləşdirdikdən sonra 75 faiz aşağı düşdü. Günəş enerjisi ilə işləyən avadanlıqlar hazırlayan şirkətlər tələbatı ödəmək üçün sürətlə çoxalırlar.

Günəş enerjisi “indi Henri Fordun sənayeyə konveyer istehsal üsulu gətirməzdən əvvəl 1905-ci ildə mövcud olmuş avtomobil sənayesinin yerindədir.” – deyər Nyu Yorkdakı “*Niagara Mohawk Power*”in vitse prezidenti və “*Utility Photo Voltaic Group*”un rəhbəri Andi Vesey (*Andy*

Vesey) bildirdi. “Konveyer üsulu qiymətləri aşağı saldı, bu fotoqalvaniklərin konveyer üsulu ilə istehsalı vaxtı da baş verəcək.”

Günəş enerjisinin sifarişçiləri enerji böhranının olmaması faktına baxmayaraq artdı. İndi vəziyyət günəş enerjisi istehsalının hay-küy yaratdığı 1970-ci illərdəki kimi uğursuz deyil. Enerjinin qiyməti 1990-cı illərdə aşağı idi. Mazutun, kömürün və ya təbii qazın yaranmasından alınan elektrik enerjisi ucuz qiymətə başa gəlirdi. Bu da ölkədə baha qiymətə başa gələn günəş batareyalarından enerji almağa demək olar ki, imkan vermirdi.

Ancaq iki milyard insan hələ də elektrik enerjisi olmayan inkişaf edən ölkələrdə kömür tozundan istifadə edirlər. Məsələn, Hindistan günəş enerjisi ilə işləyən minlərlə telefon qoşmuşdur və Meksika da əsrin sonuna qədər 60 min kəndi günəş enerjisi ilə təchiz etmək istəyir.

On ildən çox kölgədə qaldıqdan sonra günəş enerjisindən istifadə olunan günəşli günün tezliklə bu ölkəyə də gələcəyini göstərən çoxlu əlamətlər var.

- Günəş batareyaları düzəltmək üçün Birləşmiş Ştatların ən azı dörd fabriki, eləcə də sənayedə çevriliş edən bilən nəhəng enerji istehsalçıları, Amoko və Enron fabrikləri də işləyir. Olduqca çox təmiz silisium qatlarından düzəldilmiş indiki panellərdən fərqli olaraq, Amoko və Enronun yeni “nazik plyonka” texnologiyası ucuz qiymətə silisiumun pulverizator ilə şüşəyə və yaxud digər örtük materiallarının üstünə vurulmasına imkan verir.
- Mühəndislər və memarlar son beş ildə dünyanın müxtəlif yerlərində, 5 min evdə və digər tikililərdə işıq batareyaları quraşdırıblar. Bu iş günəş enerjisi verən qurğunu ilkin tikintinin bir hissəsinə çevirməklə qiymətləri salmağa və effektivliyi artırmağa yönəlmiş beynəlxalq layihənin bir hissəsi idi.

Mart ayında Bostondakı *Northeast Sustainable Energy Association* konfransında izah edilməsi planlaşdırılan nəticələr heyranedicidir. Məsələn, (Main) Kennebankport şəhərindəki yeni binanın damında qont əvəzinə bir tərəfində fotoqalvanik lövhələr, digər tərəfində isə su qızdırmaq üçün günəş panelləri vardır. Bu layihə ev sahibi Vilyam Lorda 47 min dollara başa gəlmişdi, ancaq o, hər il təxminən 1500 dollar enerji puluna qənaət edir və ənənəvi dam örtüyü və qızdırıcı sistemi üçün minlərlə dollar pul xərcləməli deyil.

- Bacarıqlı adamlar işıq batareyalarını dəmir məmulatları dükanından alıb quraşdırma bilirlər. Onları ucuz işıq lövhələri ilə təmin etmək üçün altı şirkət rəqabət aparır. Günəş şüalarını dəyişən cərəyana keçirən panel və konvertorları üçün qiymətlərin 1200-dən 1500 dollara qədər olması gözlənilir. Bu avadanlıqlarla elektrik enerjisi indiki normalarla ildə 75-80 dollara başa gələcək. Və normalar qalxdıqca onların da qiyməti artacaq.

Günəş enerjisi həm ətraf mühitin qoruyucuları, həm də müəssisə sahiblərini boş vədlər verərək şirnikləndirməkdə davam edir. Sakit və

ətraf mühit üçün zərərsiz olan bu üsul bir çox vasitələrdə külək enerjisindən daha cəzbedicidir, çünki sıradan çıxması və yaxud uçan quşları öldürəsi heç bir narahatedici hissəsi yoxdur.

1980-ci illərdə olan təcrübələr göstərdi ki, fotoqalvaniklər baha olsa da həqiqətən işləyirlər. Hazırda bağlı olan Ranço Seko nüvə enerjisi zavodunun yaxınlığında 1984-cü ildə tikilmiş 2 meqavatlı, günəş enerjisi stansiyasında bir fakt qeyd edilir ki, böyük məbləğdə ilkin investisiyadan sonra günəş panelləri demək olar ki, heç bir əlavə xərc çəkilmədən elektrik cərəyanı yaradır.

“Biz təmirə çox az pul xərcləyirik,” – deyərək Ranço Seko panellərin sahibkarı olan Sakramento Munisipal Yutiliti Distriktin baş meneceri Can Skori (*Jan Schori*) bildirdi. “Biz onları təmizləmirik. Yağış yağanda onlar yuyulur və əlbəttə ki, yanacaq pulsuzdur.”

Boston Qlob (Boston Globe)

Bu məqalənin gözəlliyi oradakı texniki mövzunun aydın izah edilməsidir. Və yenə də müxbir məqalədə təfsilatlar verir ki, bu da günəş enerjisinin imkanlarını oxucuya asan başa düşməyə şərait yaradır. Oudur ki, onları oxucular üçün “yazmağa” ehtiyac qalmır. Bu həmçinin aydındır ki, müəllif günəş enerjisinin keçmişdəki istifadəsini araşdıraraq öz məqaləsini yazmağa əvvəlcədən hazırlanmışdır. Əgər nəşriyyatın kitabxanasında sizə lazım olan məlumat yoxdursa, onda “adətən gümanınız gələn şəxslərlə” – əlaqəli məqalədə boş qalan yerləri doldurmağa kömək edə bilən ekspertlərlə telefon vasitəsilə əlaqə yaradın. Siz ekspertləri haradan tapırsınız? Təbiət və tibb elmlərindən yazan təcrübəli müxbirlər əvvəllər müsahibə götürdükləri və yaxud tanıdıqları adamların siyahısını saxlayırlar. Burada həmçinin “American Men and Women of Science”, “Current Biography” və nəşriyyatın kitabxanasında və yaxud həm kitabxanada, həm də İNTERNET-də əldə edilə bilən “American Medical Association`s Dictionary of Medical Specialists” məlumat kitabçası kimi istinad edilən kitablar var.

Təhsil xəbərləri

Təhsil ölkənin mətbuatında əsas sahədir. Kiçik qırmızı məktəb binası daha böyük binalarla, məktəb bürokratik sistemi daha yüksək bürokratik mərtəbələrlə əvəz edildi. Buraya uşaq baxçasından tutmuş magistraturaya qədər yol keçən milyonlarla tələbələr daxildirlər. Bu inkişaf kapital qoyuluşu, təhsil fəlsəfəsi, irqi inteqrasiya, məktəb sahəsinin təhlükəsizliyi, müəllimlərin iş müddətləri, məktəblərdə ibadət, atletika növlərinin seçimi və s. sahələrdə böyük problemlər yaratmışdı. Təhsil sahəsinin müxbirləri sadəcə məktəb şurasının yığıncaqlarını şərh etməklə və ilin fəxri tələbəsi haqqında yazmaqla öz fəaliyyətlərini tam yerinə yetirə bilmirlər.

Kütləvi informasiya vasitələrinə məlumdur ki, təhsil bir sistem kimi cəmiyyətin əsas hissəsindən ayrılmamalıdır. Məktəbdə ibadət, cinayət, naharların maliyyələşdirilməsi və uşaqların məktəb avtobusu ilə aparıb gətirilməsi kimi məsələlər siyasətçilər və ictimai quruluşun üzərinə atılır. Məsələn, ön səhifə məqalələri mühacirlərin axını və onların məktəb sisteminə təsirləri ilə bağlı mübahisələrdən danışirlər. Təhsilin iki dildə aparılıb aparılmaması hər iki halda qızgın söhbətlər yaradır. Müəllimlər yüksək maaşa almağa, universitetlər isə artan təhsil haqqını aşağı salmağa çalışırlar.

Təhsil sahəsinin müxbirləri bütün bunlar üzərində gündəlik əsaslarla işləyirlər. Kiçik icmalarda təhsil sahəsinə bütün təbəqədən olan məktəblər daxildir: K-12¹ və bundan başqa icmadakı kollec, əgər varsa. Böyük qəzetlərdə təhsil sahəsi üç və ya dörd mütəxəssis arasında bölünə bilər. Onların biri və yaxud ikisinin işi ibtidai və orta məktəblər üzrə, digərləri isə kollec və universitetlərlə işləyirlər. Onların mənəblərinə müəllimlər, direktorlar, məktəb şurasının rəhbərləri, kollec rəhbərliyi, universitet rektorları, dekanlar, VMB² liderləri, tələbələr, tikinti mühəndisləri və çox vaxt məktəbin və ya kollecin yerləşdiyi ərazininin şərhi daxildir.

Öz sahələrini mükəmməl bilən fəal təhsil müxbirləri xəbərlərin yaranmasını gözləmir. Onlar öz sahələrinin faktiki xəbərlərdə verilə bilməyən, lakin haqqında müfəssəl danışılmalı bəzi aspektləri barəsindəki ehyam və ya hər hansı duyuma əsasən bildiklərindən istifadə edərək mövzunu işləyirlər.

İstər standart, istərsə də ətraflı məqalə olsun, təhsil müxbiri çox vaxt mürəkkəb hesab edilən mövzuları götürməli və onları oxucular üçün anlaşılıq etməlidir. Belə müxbir üçün yeganə başağrısı təhsil üzrə peşəkarların öz aralarında jarqonlarla danışması və öz peşə jurnallarındaki sonu görünməyən məqalələrdə onlardan istifadə etmək meylləridir. Müxbirlər belə mütəxəssislərin istifadə etdiyi jarqonları oxucular üçün anlaşılıq dildə yazmalıdırlar. Məqalə yazarkən bu ifadələrin aydın ingilis dilinə çevrilməsinə fikir vermək lazımdır.

Aşağıdakı məqalə təhsil məsələsilə bağlı təşəbbüskar yazıya bir nümunədir. Bu elə bir məlumatdır ki, mətbuatın diqqətindən kənarda qalmır.

Devid C. Smolar (*David J. Smollar*)

Kimya kitabı:

74,70 dollar.

Ka-çinq!¹

Fizika kitabı:

80 dollar.

Ka-çinq!

¹ K-12 – Amerikada təhsil sisteminin bütün mərhələlərini göstərən simvol (uşağ baxçasından magistraturaya qədər)

² VMB – (Valideyn Məsləhət Birliyi) – PTA (org.)

¹ Ka-çinq (Ka-ching. org.) – Kassada satılan olduğunu göstərən zəngin si.

Maşın alətlərinin texnologiyası:

61 dollar.

Ka-çinq!

İbtidai xətti cəbr:

61, 50 dollar.

Ka-çinq!

Yenə də kollec tələbələrinin kitab alma mövsümü gəldi, kassanın ümumi məbləği isə dəhşətlidir. İrvindəki Kaliforniya Universitetinin yuxarı kurs tələbəsi Fat Çiem (*Phat Chiem*) keçən həftə öz kredit kartından 263,32 dollar debetə yazdı, aşağı kurs tələbəsi Brayn Şi (*Brian Shea*) üçün 215,76 dollara başa gəldi. Birinci kurs tələbəsi Vivyen Li (*Vivian Lee*) plastik pulunu 248,89 dollar azaltdı.

Hər saatdan bir böyük rəqəmlər KUI Kitab mağazasının satış yerlərində görünür və tələblər onları ödəmək üçün məzlum-məzlum sərəya düzülürdülər.

Tələbələr böyük mexanizminin dişləridirlər – keçən il ölkə boyu kollec dərslərlərinin satışından götürülən ümumi məbləğ 2,75 milyard dollara çatdı. KUI-də yeni və işlənmiş kitabların satışından əldə edilən pul təxminən 6 milyona qalxmışdır; Fullertondakı Kaliforniya Dövlət Universitetində bu qiymət 6, 5 milyona çatmışdır.

Və hər yerdə tələbələr qiymətlərdən o qədər şikayət edirlər ki, Kal Steyt Fullerton kitab mağazası işçiləri hər dərsləyin arasına hər bir dolların hara xərclədiyini ətraflı göstərən vərəq qoyurlar. Bu vərəq mağazanın hər dollardan 3, 9 sent gəlir götürdüyünü göstərir. Beləliklə, tələbələr mağazanın menecerini müasir Kinq Midas hesab etmirlər.

“Bu sadəcə elə bir şeydir ki, biz tələbələr onunla qarşılaşmalıyıq,” – KUI-in birinci kurs tələbəsi Daniel Koy (*Daniel Choi*) dedi. “Siz qiymətlərdən narazısınız, ancaq dərsləkləri almalısınız.”

İşlənmiş kitablar tələbələrə xilas edə bilər. Satılan yeni, işlənmiş bütün kitabların yarısı kitab mağazalarına və kitabları topdansatan satıcılara yenidən satılır.

KUI-in siyasi elmlər üzrə professoru və dərslək müəllifi Ceyms Danzincer (*James Danzinger*) bildirdi: “Kitabların qiyməti göstərir ki, bir çox tələbələr öz kitablarını “kirayə” götürürlər və onları saxlamırlar.”

Danzincer dərsləklərin iqtisadi cəhətdən əlverişliliyini ilk dərslək günü tələbələrə izah etməklə özünün tapşırıqlar kitabı haqqında gözlədiyi şikayətlərin qarşısını aldı.

Ancaq kitabların əksəriyyətinin tələbələrədən onun əsl qiymətinin 20 faizinə və ya daha aşağı qiymətə alıb öz ilkin qiymətinin təxminən 75 faizinə satdığından həтта işlənmiş kitabların qiymətləri də tələbələrənin çoxuna böyük zərbə vurur.

“Əlbəttə biz kitabları yenidən satırıq, ancaq (kitab mağazaları) 25 dollarlıq kitaba 8 dollar qiymət deyərək sizə çox pul verməyəcəkdir,” – KUI-nin ikinci kurs tələbəsi Letisia Solorzano (*Leticia Solorzano*) dedi.

Dərslük biznesi ilə məşğul olanların hamısı – professorlar, nəşirlər, mağaza menecerləri qiymətlərin dözülməz olması ilə razılaşırlar. Ancaq qiymətlərin həqiqətən də çox yüksək olmasına və əgər belədirsə nə üçün və buna kimin məsuliyyət daşmasına dair heç bir ümumi rəy yoxdur.

Naşirlər göstərirlər ki, inflyasiyanı əks etdirən dərslüklərin qiyməti şirniyyatlardan tutmuş pianinolara və Kal Steytin (*Cal State*) təhsil haqqına qədər başqa tələbat məhsullarından az qalxıb. Qiymətlər yüksək görünürsə, nəşirlər kitab mağazalarını həddən artıq işlənmiş kitablar satdıqlarına və bununla da onları tez-tez öz gəlirlərindəki dəyişikliklərin qarşısını almaq üçün yeni, müasir kitablar çap etməyə vadar etdiklərinə görə günahlandırirlar.

Kitab mağazası menecerləri bildirdilər ki, məsələ qiymətdə deyil, dəyərdədir: əgər tələbə kitabın dərslərdə müvəffəqiyyət qazanmaq üçün əsas vasitə olduğunu anlayırsa, onda o heç vaxt onun qiymətinin münasib olmadığını fikirləşməyəcək. Əgər qiymətlər yüksək görünərsə, onda menecerlər yeni və bahalı kitabları çox tez-tez nəşr etdiklərinə və tələbələrini işlənmiş kitablar tələb etməyə məcbur etdiklərinə görə nəşirləri günahlandırirlar, bununla da yalnız qiymətlərin yeni dövriyyəsi başlayır.

Professorlar bu işdə özlərinin gücsüz olduqlarını bildirirlər. Qiymətlər yüksək olduqda, onlar işlənmiş kitablar üçün qonorar almadıqlarından şikayət edir və yeni kitab yazmaqdan başqa çıxış yolları olmadığını bildirirlər.

“Qiymətlərə dair tələbələrə deməyə qısa cavabım yoxdur,” – Orinc Koast Kollecini kitab mağazasının meneceri və Kollec Mağazaları Milli Birliyinin şura üzvü Devid Holkomb (*David Holcomb*) dedi.

“Tələbələrin əksəriyyəti həqiqətən bunun səbəbini bilmək istəmirlər,” – Holkomb dedi. “Ancaq götürdüyüm iki kursa əsaslanaraq mən qiymətlərin çox vaxt yüksək olmasında tələbələrlə razılaşıram.”

Tələbələrini kitab çantası ilə sıranın arxasında qoyan çətinlikləri təsvir etmək üçün Orinc Koast Kollecini (*Orange Coast College*) dəniz-biologiyası müəllimi Tom Harrisonun (*Tom Garrison*) məşhur dərslüyünü götürün. Onun “Okeanoqrafiya” adlı dərslüyü Holkombun dili ilə desək “təhlükəsiz zərbə”dir. Onun kitabı 20 mindən çox tirajla ikinci dəfə nəşr edilir və bu kitab Stanford Universiteti, Nebraska Universitetindən tutmuş B.Ş.-in Hərbi-Dəniz Akademiyası və Massaçusets Universitetinə qədər bütün ölkəyə paylanmışdır.

Harrisonun kitabının döndrəngli xəritələr və şəkillər, yüksək keyfiyyətli kağız və parça üz qabığı ilə birlikdə yüksək istehsal xərcləri olsa da az kitablara müvəffəq olan 20 min rəqəmi çox böyük idi.

“Okeanoqrafiyanın təbiətini vermək üçün yaxşı təsvirlər və qrafiklər mütləq olmalıdır,”- Harrison dedi.

Tələbə şəhərciyinin kitab mağazaları kitabın qiymətini 33 faiz qaldırır, yəni onu nəşirdən 7,50 dollara alıb 10 dollara satırlar – kollecini kitab mağazalarının Ölkə Birliyinin nümayəndəsi dedi. Harrisonun dərslüyü

əksər kitab mağazalarında 59 dollara pərakəndə satılarkən, nəşirlər onu topdan satışla təxminən 44 dollara satırlar. Harrisona topdansatış dəyərinin 10 faizi, yəni təxminən 4,40 dollar pul verilir.

“Mən anlayıram ki, qiymət yüksəkdir, – öz qızım kollec dərslərləri üçün iki yüz dollar pul xərcləyir – ancaq mən həmçinin tələbələrə həqiqətən də həvəsləndirən yaxşı dərslərin hazırlanmasına sərf olunan işi və vaxtı da bilirəm,” – Harrison dedi. “Sadəcə qərara aldım ki, mən mümkün olan ən yaxşı kitab istəyirəm, mən bununla varlı olmağa hazırlaşmıram.”

Dərslərlərin müəllifi olan professorlar öz kitablarının orta hesabla dörd dəfə alıb satılacağı və yalnız birinci satışdan qonorar verəcəyi faktı ilə barışıqlar.

“Nəşir və müəllif birinci ildən sonra praktiki olaraq heç nə qazanmırlar,” – Şimali Dakota Universitetinin siyasi elmlər professoru Ronald Pin (*Ronald Pynn*) dedi.

Dərslərlər və Akademik Yazıçılar Birliyinin icraçı direktoru, Pin bildirdi ki, onun təşkilatı işlənmiş kitabların satışından qonorar təyin etməyə müvəffəqiyyətsizliklə cəhd göstərdi.

O bildirdi ki, gəlir itkisi ilə bağlı nəşirlərə və müəlliflərə yeni nəşrləri adi qaydadan tez buraxmaq üçün təzyiqlər olur. Professorlar ümumiyyətlə sonuncu nəşrə istinad edirlər, çünki onlar tələbələrin yeni dərslərlər istədiyinə inanırlar.

“Mənim (B.Ş. prezidentləri) kitabımın dördüncü nəşri çıxır, ancaq düzünü deyim, onun yalnız ikinci nəşri təsdiqləndi,” – Pin dedi. “Həqiqətən də, məgər prezidentlərin dəyişilməsi yeni nəşrə əsas verir mi? İstər Reyqan olsun, istərsə də Klinton prezident idarəçiliyi demək olar ki, eyni qalıbdır.”

Harrison bildirdi ki, bir neçə professor Okeanoqrafiyanın birinci nəşrinə üstünlük verib, çünki ikinci buraxılışdakı dəyişikliklər yüksək qiymətə dəyməz.

“Mən bunu başa düşürəm, ancaq digər tərəfdən mən istəyirəm ki, tələbələr ən sonuncu məlumatı öyrənsinlər,” – Harrison dedi.

Dərslərlərin qiymətlərinin münasibliyinin bir səbəbi odur ki, kollecin kitab mağazaları kiçik rəqabətli üzləşirlər.

Bununla belə bəzi sahibkarlar inanırlar ki, onlar tələbə şəhərciyi mağazalarında olduğundan aşağı qiymətə kitab sata və əksər məşhur dərslərlərin çoxlu sayda satılmasından gəlir əldə edə bilirlər.

Kal Steyt San Bernardinonun biznes üzrə keçmiş professoru Con Abdol (*John Abdol*) şəhərcikdən kənardə beş dərslərlərlə mağazasını idarə edir. Onun İrvində Marketpleysdəki yeni filialında dərslərlərlərin qiyməti KUI kitab mağazalarındakından 13 faiz ucuzdur.

“Mən satmaq üçün kitab axtarıram və əgər kifayət qədər tələbə toplaşsam yaxşı pul qazana bilərəm,” – Bu sözləri Abdol demişdi.

KUI-in dərslilər üzrə meneceri Mayk Kiley bildirdi ki, tələbələr rəqibi tanısaydılar Abdolun mağazasının yaxşı alveri olardı. Ancaq indiyənə qədər, KUI öz qiymətlərini dəyişdirməli olmamışdı.

“Bu o deməkdir ki, bizim əsl qiymət qoyma sistemimiz qanuni deyildi,” – Kiley dedi. “Onun qoyduğu qiymət və dəyərlə ticarətdə davam gətirəcəyinə mən əmin deyiləm.”

Orinc Kaunti Recister (Orancge County Register)

Yön hissə bir faktı göstərir ki, digər xüsusi yazılarda olduğu kimi təhsil haqqında da məqalələr sərbəst işlənə bilər. Kassanın zəng səsini vermək oxucuların diqqətini cəlb etmək üçün idi və şübhəsiz ki, buna nail olundu. Əgər yazılarınız dəqiq və aydınsa, heç vaxt məqaləyə müxtəlif yanaşmalar əlavə etməkdən qorxmayın. Yazınızı çətin və maraqsız edən mövzunun ciddiliyi sizi çox çaşdırmasın. Jurnalistikada yaradıcılıq üçün hər cürə imkanlar var. Onlardan istifadə edin.

Dərslilər haqqında məqalə aşağıdakı başqa səbəblərin olduğuna görə tam yerinə düşdü:

- Orada tələbədən tutmuş kitab mağazası meneceri və professorlara qədər müxtəlif müsahiblər var idi.
- Əsaslı faktlar toplusu: qiymətlər, qonorarlar, qiymətlərin necə qalxması və bir kitabın müəllifdən tutmuş nəşirə və kitab mağazasına qədər keçdiyi yola dair parlaq bir nümunə var idi.
- Sitatlar izahedici və inandırıcıdır. Tələbələrin əksəriyyəti mağazaların nəzarət xəttində etiraz edən alıcılarla razılaşırlar.
- Müəllif məqaləyə heç bir nöqtəyi-nəzər (öz fikrini) yazmağa cəhd göstərməyib. Məsələnin müxtəlif tərəfləri ədalətlə araşdırılıb.
- Yazı yığcam və aydındır.

Digər iki bənd: Nəşriyyatdakı redaktə stolu qeyri-adi yönərlə dolu idi. Məqalənin başlığı belə idi: “Bir semestrə dərslilər üçün 250 dollar? Buna inana bilərsiniz.” İkincisi, əksər geniş məqalələrdə olduğu kimi belə yazıya çıxarış məqaləsi də daxildir ki, bu da oxuculara məsələ və ya ziddiyyətlərin məğzi-ni başa düşməyə imkan verən və əsas məqalə ilə birlikdə verilən məqalədir. Çıxarış məqaləsinin materialları adətən asanlıqla əsas məqaləyə salına bilməz, çünki o əsas məqalənin ardıcılığına zərər gətirə bilər.

Dərslilər haqqında yazının çıxarış məqaləsi “Sizin dərslilər üçün verdiyiniz dollar hara gedir?” başlığı altında xərclənən dollar və sentlərin hesabını cədvəl şəklində verir. Əlavə həmçinin KUI kitab mağazalarında və müstəqil, tələbə şəhərciyindən kənar mağazalarda xüsusi kitabların qiymətlərini müqayisə edir.

Biznes və maliyyə mövzusunda yazılar

Qəzet redaktorları və biznes nəzarətçilərinin bir ümumi arzusu var: bu da jurnalist məzunların əksəriyyətinin ən azı biznes və maliyyə haqqında elementar biliklərinin olmasıdır. Biznes xəbərləri qəzetin biznes bölməsində olduğu kimi Ön Səhifədə də yerləşə bilər, çünki artan hadisələrin çoxsaylı biznes tərəfləri var; idman buna bir nümunədir. Hətta əgər siz biznes sahəsində müxbir olmağı planlaşdırmasanız da, iqtisadiyyat, biznes və marketinq kurslarını dinləsəniz yaxşı olardı. Və əgər siz bu sahədə ixtisaslaşmaq istəyirsinizsə, belə kurslar faktiki olaraq vacibdir. Dünya iqtisadiyyatın üzərində durur. İqtisadiyyat auditoriyaya tam və ədalətlə izah edilməlidir.

Biznes xəbərdir, çox vaxt böyük xəbərdir. Sənayedə formanın və stilin saxlanması ilə məhsulun ölçüsünün kiçilməsi, müəssisələrin birləşməsi, fəaliyyət sahələri üzrə Birləşmiş Ştatlarla Yaponiya arasındakı fərqlər, biznesdə vergidən azad olma, yeni məhsulun təkmilləşməsi və fond birjasında qalxıb-ənmələr təkcə sənayenin yüksək vəzifəli şəxslərinə və böyük səhmdarlara deyil, həmçinin küçədəki adamlara da aiddir. Boinq üçün böyük aviasiya müqaviləsi Sitli (*Seattle*) ərazisində yüzlərlə iş yerinin olması deməkdir. İki böyük bankın birləşdirilməsi iş yerlərini itirmək və qonşu bankın filialının yox olmasını görənlərə təsir göstərməkdir.

Qəzetlərin problemi belə məqalələri yazmaq üçün biliyi və bacarığı olan və nə haqqında yazdığını başa düşən təcrübəli jurnalistlər tapmaqdır. Maliyyə haqqında yazan mütəxəssislər fond birjasının necə işlədiyini, ona nələrin təsir göstərdiyini, Amerika və dünya iqtisadiyyatının necə idarə olunduğunu bilməlidirlər. Onlar kompaniyanın illik hesabatını, Fedral Rezerv Boardın fəaliyyətini, təsirini və məhsul bazarının qarışıqlığını anlamalı və açıqlamaladırlar. Digər biznes məqalələrinə istiqraz və rəqəblərinin buraxılışı, mülkiyyətə sahib olma, istehlakçının krediti, monopoliya əleyhinə əməliyyatlar, reklam kompaniyaları, yeni biznesdə riskli fəaliyyətlər və iqtisadiyyatda insan rifahının nəzərə alınması daxildir. Vol Strit Journal (*Wall Street Journal*) gənc rəhbərlərin, işsizliyin tüğyan etdiyi fabriklər şəhəri Nyu İnglənddəki həyat tərzi və şirkətin köçdüyünə görə cəld köçüb gedən ailələrə dəymiş zərər haqqında ön səhifədə məqalə yerləşdirmişdir.

Ümumiyyətlə, biznes haqqında məqalələr üç kateqoriyaya bölünür: təcili xəbərlər, izahlı məqalələr və təhlil. İkisini tədqiq edək, birincisi xəbərin əhəmiyyətliliyinə görə əksər qəzetlərdə ön səhifələrdə verilən məqalədir:

Piter Stinqton (*Peter Stington*)

Uels Farqo and Ko. (*Wells Fargo & Co.*) bank işində sahibkarlıqla bağlı ən mübahisəli döyüşdə sıradan çıxarıldı. Los Anceles Föst İnterşteyt Bankorpa əsaslanaraq özünün San Fransiskodakı rəqiblə 11,6 milyard dollarlıq saziş bağlamağa razılıq verdi. Bu məbləğdə pul B.Ş. bankına heç vaxt ödənilməmişdi.

Daxil olan bu pul ölkənin 108 milyardlıq vəsaitə malik səkkizinci ən böyük bankını yaradacaq. Vels Farqonun adı qalacaq və 92 ildən sonra Fost İnterşteyt yox olacaq. Ancaq Cənubi Kaliforniyanın kommersiyada-

kı təsirini nəzərə alaraq, birləşmiş bank San Fransisko və Los Ancelesdə iki mərkəzi idarəçiliyi saxlayacaq.

Bu işdə ən çox qazanan səhmdarlar olacaq. Razılığa əsasən Föst İnterşteytin səhmdarları onun hər səhminə görə Uels Farqonun səhmlərinin 2/3-ünü alacaqlar. Bu halda vergi ödənməyəcək.

Uels Farqo payları dünən 1-dən 229 ½ qalxdı. Günün sonunda müqavilədə Föst İnterşteytin hər payı 153 dollar oldu. Bu Uels Farqonun oktyabrın 18-də etdiyi ilk təklifdən əvvəl olan Föst İnterşteyt səhmlərinin 106 dollarlıq qiymətindən 44 faiz çoxdur. Föst İnterşteyt payları 2¼ dəfə qalxaraq dünən 149 dollar oldu.

13 ştatdakı birləşməliyyətlərlə – əsasən də çoxlu filialı olan Kaliforniyada – Vels Farqo gözləyir ki, bu birləşmiş bankın illik əmanətlərindən ən azı 800 milyon dollar çıxara bilər. O səhmdarlar üçün yüksək qazanca və gəlirə çevrilsə yaxşı olardı.

Müqavilədə ən çox itirən yəqin ki, işçilərdir. Hər iki bank bildirdi ki, itirilən iş yerləri haqqında dəqiq rəqəm vermək hələ çox tezdir. Müqavilənin aprelədən əvvəl bağlanacağı gözlənilmir və bu iki təşkilatın tamamilə birləşdirilməsi 18 ay çəkəcək. Ancaq Vels Farqonun prezidenti Bil Zuent (*Bill Zuendt*) təxmini hesabladı ki, iş yerləri indikindən 8-9 min az ola bilər. Bu hər iki bankın 47 minlik birləşmiş işçi qüvvəsinin 19 faizi qəddərdir.

İş yerlərini Kaliforniyada 5 min nəfər itirə bilər. Vels Farqonun 19,500 işçisinin əksəriyyəti və Föst İnterşteytin 27 minlik işçisinin təxminən 6 min nəfəri burada yerləşir. Los Ancelesdəki mətbuat konfransında Vels Farqonun Baş İcraedici Rəhbəri Pol Hezen (*Paul Hazen*) və Föst İnterşteytin Baş icraedici Rəhbəri Vilyam Siart (*William Siart*) bildirdilər ki, onlar işçilərə olan acı təsiri “şirinləşdirməyə” çalışmayacaqlar, baxmayaraq ki, onların hər ikisi iş qabiliyyətini itirənlərin getməsi və işə qəbulun dayandırılması ilə ixtisarlardan sayının azalacağına ümid edirlər.

Ancaq Vels Farqo məlumat bazasını və köməkçi ofis əməliyyatlarını birləşdirsə və Kaliforniyada 350 filialı bağlasa çoxları işsiz qalacaqdır. Vels Farqo hazırda ştatda 983 filialı idarə edir. Onların təxminən yarısı supermarketlərdədir. Föst İnterşteytin Kaliforniyada 406 filialı vardır.

Föst İnterşteyt və Velsin hansı filiallarının bağlanması qərarı onların yerləşdiyi ərazidən, məşinlərin dayanması üçün şəraitin olmasından, daşınmaz əmlakın dəyəri və digər faktorlardan asılı olacaq. Əlavə olaraq Birləşmiş Ştatların Ədliyyə Nazirliyi birləşmiş bankların filiallarının satılmasını tələb edə bilər. Belə ki, həmin şəhərdə birləşmiş bankın səhmlərinin üstünlük təşkil edəcəyi, məsələn, iki bankın cəmi 51 şöbəsi olan Sakramento kimi şəhərlərdə gözlənilir.

Vels Farqonun Maliyyə üzrə rəhbəri Rod Yakobs (*Rod Jacobs*) bildirdi ki, monopoliya əleyhinə məsələlər bankı 1 milyard dollarlıq vəsaitini satmağa sövq edə bilər.

Vels Farqonun böyük, müstəqil işləyən filialları bağlamaq üçün nəhəng birləşmənin ona haqq qazandırmasına ehtiyacı yoxdur. Bu və digər banklar aşkar ediblər ki, onlar avtomat kassalardan istifadə etməklə 24 saat işləyən telefon mərkəzi və supermarketlərdə kiçik şöbələr yaratmaqla bank işlərini daha ucuz qiymətə yerinə yetirə bilirlər.

Onların birləşməsinə sifarişçilərin münasibəti müxtəlif idi. Vels Farqonun San Fransiskodakı əsas filialında ATM¹ istifadə edən Deynit Ruts (*Danette Rutts*) bildirdi: “Mən səbirsizliklə daha çox avtomat kassaların olmasını istəyirəm.” Onun iş yoldaşı Föst İnterşteyt sifarişçisi Elizabet Karter (*Elizabeth Jarter*) bildirdi: “Mən bankı dəyişmək haqqında fikirləşirəm. Məncə kiçik banklar kiçik hesablara daha çox həvəs göstərirlər.”

Föst İnterşteytdə işləyən Siart müqavilə müddəti qurtaranda bankdan gedəcəkdir, amma o, 4,6 milyon dollar işdən çıxma pulu alacaq.

Üç ay idi ki, 48 yaşlı icraçı Velslə birləşmənin qəti əleyhinə çıxırdı. Əksinə o, Föst İnterşteytlə səhmlərini 10 milyard dollara almağa razılıq verən Minnepolis Birinci Bank Sistemi formasında “ağ cəngavər” axtarırdı. Bu məbləğ Velsin ödəməyə hazır olduğu puldan çoxdur. Onların arasında fərq bir milyard dollardan artıq idi.

Velsin əvəzinə Minnesota bankı ilə birləşmək daha az işçilərin ixtisarsına səbəb ola bilərdi.

Ancaq cümə günü Qiymətli Kağızlar və Valyuta dəyişdirilməsi Komissiyasının Föst İnterşteytlə birləşmədən sonra iki il ərzində öz səhmlərini geri ala bilməməsi haqqında qərarı həlledici dönüş yaratdı. Müqavilənin işə düşməsi üçün birləşdikdən sonra Föst İnterşteyt hər bir səhm vasitəsilə öz gəlirini artırmalıdır və bunu etmək üçün nəzərdə tutduğu əsas yol köhnə səhmlər almaqdır.

Qiymətli Kağızlar və Valyuta dəyişdirilməsi Komissiyası öz zərbəsinə vurandan sonra Föst İnterşteytlə idarə heyəti Los Ancelesdə görüşdü və Siarta Velslə danışıqlar aparmaq tapşırığı verildi.

Şənbə günü Siart Heyznla beş saatlıq müzakirə üçün Oakland aeroportuna tələsdi. Föst İnterşteytlə rəhbərliyi bazar günü günorta bir yerə yığışdı və iki saatdan sonra onlar Uels Farqoya zəng vurub ilkin razılığın olduğunu bildirdilər. Hər iki bankın idarə heyəti ayrılıqda çərşənbə günü görüşdülər və Uelsin 14 nəfərlik idarə heyətinə Föst İnterşteytlə yeddi rəhbər işçisinin də əlavə edilməsi daxil olan son müqaviləyə razılıq verdilər.

Birinci Bank Sistemi təklif olunan qiyməti ola bilər ki, itiribdi. Lakin bunun əvəzində 3 ay ərzində o, rahatca hamının sevimlisi rolunu oynayacaqdır. Noyabrın 5-də Föst İnterşteytlə razılaşmada şərtləşdirildiyi kimi o “tənəzzüldə” rekord məbləğ 200 milyon dollar alacaq. İnvestisiya qoyuluşundan və məxariclərdən sonra bank vergilərdən əvvəl təxminən 190 milyon dollar qazanacaq.

¹ ATM – автоматед теллер масщине – автомат kassalar

Uels Farqo həmçinin əsasən Montqomeri Qiymətli Kağızlar və CS Birinci Briston investisiya banklarına və Cravath, Waine & Moore və Sullivan & Cromwell kimi hüquq firmalarına 20 milyon qonorar ödəyəcək. Föst İnterşteyt isə qonorar üçün təqribən 20 milyon verəcək.

Uels Farqo və Föst İnterşteytin işçiləri elə də yaxşı yaşamayacaqlar. Hər halda Uels Farqo işlərini itirən işçilərin hər xidmət ilinin dörd həftəsi üçün normal işdən çıxma pullarını iki dəfə artırıcaq. Föst İnterşteyt də həmçinin xidmətin hər ilinin dörd həftəsi üçün əlavə pul təklif edəcək.

Vels də həmçinin müxtəlif yerlərdə yeni iş tapan işçilərə 2000 dollar mükafat verməyə və yerdəyişmə xərclərini ödəməyə başlayıbdır.

San Fransisko Xronikl (San Fransisco Chronicie)

Bu hesabat məqalə kimi bacarıqla işlənmişdir. Bankların birləşməsi tam izah olunub, istehlakçılara, işçilərə və icmalara təsiri aydın göstərilib və hadisənin tam anlaşılıqlı olması üçün orada dəqiq rəqəmlər vardı. Aydın ki, müəllifin əsas mənbələrə öz kanalları var və onları oxucuların marağı üçün istifadə edib. Məqalənin yaxşı yazıldığını göstərən bir əlaməti onun auditoriyasının əsas suallarına cavab verib verməməsidir. Bu məqalədə əsas boşluqlar yoxdur. “Əsas” sözündən istifadə olunub, çünki heç bir müxbir məqaləyə hər şeyi daxil edə bilməz. Biznes haqqında məqalələrdən başqa, Stintonun məqaləsi çox aspektli məqalə nümunəsidir.

Əvvəllər qeyd edildiyi kimi bugünkü biznes səhifələri bu məqalənin təsvir etdiyindən daha müxtəlifdir:

Fransin Novels (*Francine Knowels*)

“*Chicago Women in Trades*” tərəfindən bugün verilən hesabatda deyilir ki, tikinti sahələrində çalışan qadınları müdafiə edən diskriminasiya əleyhinə güclü fəaliyyət onların bu sahədə daha çox iş tapmasına gətirib çıxardı.

Ancaq hesabatda deyilir ki, hətta diskriminasiya əleyhinə proqramla da qadınlar biznesdə azlıq təşkil edirlər və kapital qoyuluşu tikinti sahəsində qeyri-bərabər qalır.

Hesabat Kuk Kaunti Ceyl (*Cook County Jail*), Kuk Kaunti Azyaşlıların İslah Mərkəzi (*Cook County Juvenile Detention Jenter*), B. Ş. Post Ofis (*U.S. Post Office*) və yerli əhəmiyyətə malik MakKormik Pleys (*McCormick Place*) sahəsi də daxil olmaqla altı iş yerindən hazırlanmışdı.

Araşdırma aydınlaşdırdı ki, diskriminasiya əleyhinə proqramın fəaliyyəti Azyaşlıların İslah Mərkəzi və Kuk Kaunti həbsxanasında gücləndirildi. Burada qadınlar işçilərin 5.3 faiz və 5.5 faizi idilər. Hər iki sahədə bu 5 faiz götürülürdü.

Digər dörd sahələrin fəaliyyətlərindən məlumat yox idi. Yerli əhəmiyyətli böyük işləri olan MakKromikin ərazisində iş bacarığı olan qa-

dınların layihə üzərində sayı 7 faiz təşkil edir. Sahələrdə təcrübəsiz qadınlar üçün təyin olunmuş iş yeri 10 faizdir; onlar isə 6,9 faiz təşkil edirlər. Ancaq qadınların ümumi iş yerləri Azyaşlıların İslah Mərkəzi və həbsxanadakından daha çoxdur.

“Biz anladığımız ki, fəaliyyət nə qədər yaxşı olsa, nailiyyətlər də bir o qədər yüksək olar,” – araşdırmanın rəhbərlərindən biri və “*Chicago Women in Trades*” siyasi işlər üzrə məsləhətçisi Lauri Le Breton (*Lawrie LeBreton*) dedi.

Ancaq məlum olubdur ki, qadınlar əsasən dülgər, montyor və qara fəhlələr kimi işləyirlər. Hesabatda daha çox yeni işçilərin götürülməsinə və təlim proqramlarına ehtiyac olduğu göstərilir.

MakKormikin layihəsinə daxil olmuş Steyn ənd Korporeyşının (*Stein & Co.*) vitse-prezidenti Stefani Stefens bildirdi ki, tamamlanmış layihənin diskriminasiya əleyhinə fəaliyyətlərində müvəffəqiyyətə nail olacağını söyləmək hələ tezdir. O bildirdi ki, bir neçə adam müəyyən səbəbdən uğursuzluğa düçar ola bilər.

Layihəni həyata keçirən qabiliyyətli qadınların olması, bir neçə proqramın eyni zamanda həyata keçirilməsi və işin müəyyən hissəsinin yerinə yetirilməsi təmin edilməlidir.

Hesabat tikinti sahələrində qadınların işləməsinə nail olmaq üçün rəhbərliklərlə, baş podratçı¹, subpodratçı və işgüzar qadınların nümayəndələri ilə görüşlər də daxil olmaqla fəal davam edən cəhdlər tələb edildiyini göstərməklə yekunlaşdı.

Çikaqo San-Tayms (Chicago Sun-Times)

“San Tayms”ın bu buraxılışında həmçinin şərab satışı, istehlakçıların xərclərinin qabaqcadan müəyyən olunması, bir firmanın şirniyyat mağazalarının açılması, ölkənin buğda ehtiyatı və fondların qarşılıqlı yardımları haqqında məqalələr vardır.

Deyilməlidir ki, biznes bölməsi qadın jurnalistlər üçün artıq bağlı deyil. Noules (*Knowles*) ölkədə olan bir sıra qadın jurnalistlərdən, redaktorlardan, icmalçı müxbirlərdən biridir.

İdman reportajı

Amerikada bütün evlərdə hər şeydən əvvəl qəzetlərin idman səhifələrini oxuyan çoxlu sayda abunəçilər vardır. Həmçinin bu da həqiqətdir ki, atletika yarışlarına televiziya və ya həmin yarışda baxan bir çox azarkeşlər ertəsi gün qəzetdə həmin oyunun icmalını oxuyurlar. Beysbol ola bilsin ki, xüsusi milli əyləncədir, idmandan isə xalq, ümumiyyətlə, kənarında dura bilmir.

¹ podrat – müəyyən haqq müqabilində bir işi götürməkdən ibarət öhdəlik və həmin öhdəlik üzrə görülən iş

Son illərdə qadınların idmanı qəzetlərdə kişilərin idmanı kimi yer tutmasa da, bu istiqamətdə böyük irəliləyişlər olur.

İdmanla məşğul olanların sayı sürətlə artır. Əhalinin orta təbəqəsinin buraya artan axını xizək sürmə, qaçış, qayıqçılıq və gimnastika idmanında güclü biznes yaradır. Ölkənin hər yerində qəzetlər xizək sürmək üçün hava şəraiti haqqında müfəssəl məlumatlar verirlər. Əsasən azarkeşləri cəlb edən böyük şəhər maraonları qəzetdə geniş yer tutmağa layiq olan əsas hadisələrdir.

Bütün bunlar gənc kişi və qadın idman müxbirləri üçün böyük karyera vəd edir. Qadının idman müxbiri işləməsi o qədər adi hal olmuşdur ki, onlar hətta basketbol və futbol oyunlarından sonra bəzi komandaların soyunma otaqlarına gedəndə də əksər idamanznlar tərəfindən rahat qəbul edilirlər.

Fəaliyyətə yenicə başlamış müxbirlər anlamalıdırlar ki, (bəziləri şübhəsiz ki, anlayırlar), idman haqqında yazılar kim uddu/kim uduzdu tipli məqalələrdən yaranıb. İdmançılar, məşqçilər və komandaların milyonçu sahibləri haqqında reportajları hazırlamaq çox diqqət tələb edir. Bir çox qəzetlərdə atletlərə ehtiramla yanaşılır, lakin xüsusilə peşəkar idmanda, onların nüfuzunu aşağı salmaq və onları bacarıqlı olduqlarına görə yaxşı pul qazanan və heç də həmişə uşaqlar üçün nümunə olmayan adi insanlar kimi göstərməyə meyl var. Həmçinin redaktor və müxbirlər arasında belə bir anlam var ki, idman onları dəstəkləyən azarkeşlərdən və icmanın deyil, daha çox bank hesablarının xeyrinə qərarlar qəbul edən biznes sahibkarlarının əlindədir. Sahibkar klubu Baltimora köçürmək qərarına gələndə Kleveland Browns azarkeşləri başa düşdülər ki, onların kluba sədaqəti az əhəmiyyətli imiş və ya heç bir mənası yox imiş. Baltimor özü də bir il əvvəl Koltlar İndianafolisə köçərkən belə bir itkidən əziyyət çəkmişdi. Los Anceles həm Reyderlər və həm də Ramsla vidalaşmışdı.

Bunlar hamısı bəzən idmançıların, hakimlərin və ümumi rəhbərlərin acığına gələn gündəlik xəbərlərdir. Bacarıqlarının mətbuatda tənqid edildiyi basketbol və futbol oyunçuları bir neçə müxbirə hücum etmiş və ya onları soyunma otağına buraxmamışdılar.

Qısaca desək, idman səhifələri yalnız yerli komanda haqqında ictimai informasiyanı çatdırmaq funksiyasını yerinə yetirmir. Reportaj çox vaxt kəskin olur. İdmanın maliyyə tərəfi əsas xəbərdir. Qanunu pozmuş atletlər özləri haqda qəzetdə oxuya bilirlər. İdman müxbirləri qəzetin hörmətsiz jurnalistləri ola bilirlər və heç vaxt mübahisəli məsələlərə qarışmırlar.

Bu, o demək deyil ki, ənənəvi reportaj kənara qoyulmuşdur. İdman müxbirlərinin özləri elə idman həvəskarlarıdırlar və yazıları ilə oyun meydançalarındakı coşğun həvəs və həyacanı oxuculara çatdırmağa çalışırlar. Neçə illər ərzində idman reportajının bir hissəsi olan çeynəlməmiş fikirlər və bayağılıq burada yoxdur. İdman səhifələrini də şablon ifadələrdən uzaq etməyə çalışırlar. Qeyzli ifadələr də köhnəlibdir, baxmayaraq ki, bir neçə konservatorlar onların işlədilməsinə təkid edirlər.

İdman haqqında yazılar dəyişsə belə, o yenə də oyun haqqında ətraflı biliklə tərtib edilməlidir. Karyeralarının başlanğıcında idman müxbirləri bir neçə idman növü ilə tanış olmalıdırlar, xüsusilə də əgər kiçik bir qəzetdə iş baş-

layırlarsa. Onlar tennisdən tutmuş futbola qədər bütün idman növlərindən yaza bilirlər. Hətta 40 və ya daha çox idman müxbiri olan gündəlik mərkəz qəzetlərində futbol, yüngül atletika, beysbol, rəqbi, xokey və xizək idman növlərini rahat şərh edən saysız-hesabsız kişi və qadın müxbirlər var. Karyerasını məktəb qəzetində idman haqqında şərhlər verməklə başlayan, St. Louis Post-Dispatch (*St. Louis Post-Dispatch*) qəzetinin keçmiş redaktoru Bob Broeq (*Bob Broeg*) qeyd edir:

Məncə idman sahəsinin müxbiri olmaq istəyən şəxs əmin olur ki, bu sadəcə onu ruhlandırان idmana baxmaq deyil, reportaj vermək və yazmaq üçün həqiqi arzudur. Bundan başqa, əgər, o, yalnız ən çox maraqlandığı idman növü ilə deyil, bütün idman növləri ilə tanış olursa və əgər o, ümumiyyətlə yaxşı oyunu pisdən ayırırsa və oyunun bütün incəliklərinə bələd olmasa da ümumi qaydaları bilirsə, onda o, mütləq öz işində uğur qazanacaq.

Broeq həmçinin idman sahəsinin yeni müxbirlərinə “zibil qabı üçün yazmaqlarını” məsləhət görmüşdür. Bu, o deməkdir ki, püxtələşənə qədər təcrübə keçmək lazımdır.

“Los-Anceles Times” qəzetinin idman redaktoru Bil Dvayr (*Bill Dwyre*) inanır ki, idman mövzusunda məqalələr üçün yeni dövr başlanır. O, deyir: “Biz idman oyunlarına və mətbuat konfranslarına gedərək eşitdiklərini yazan idman müxbirləri nəslinin demək olar ki, son nümayəndələriyik. Gələcək nəslin idman müxbirləri həddindən artıq hər şeylə maraqlanmalı, çoxlu suallar verməli və onların yaxşı duyumu olmalıdır. Onlar həmçinin işlərini həmişə tamaşaçıların ehtiyaclarına uyğun qurmalıdırlar.”

İdman müxbiri kimi iş axtaranların həvəsinə gəlincə Dvayr müşahidə etmişdir ki, “İdmanı sevdiyələrinə görə bu sənətə gəlmək istəyən çoxlu gənc kişi və qadınlar var. Lakin bu kifayət deyil. Onlar jurnalistikanı sevdiyələrinədən bu sənəti seçməlidirlər: bunların arasında böyük fərq var.”

Dvayr qeyd etdi ki, məşhurlaşan idman liqalarının və yeni idman növlərinin artıdına görə “Məqalələr yazmaq üçün fotensial əvvəl olduğundan daha çoxdur, lakin bunun üçün bütün auditoriyanın qəbul edəcəyi mövzuları seçən idman müxbirlərinin yeni nəslə və gözüaçıq redaktorlar olacaqdır. Biz yalnız *Laker* və *Dodger* azarkeşləri üçün deyil, həmçinin idmanın insan rifahına xidmət edən tərəfləri ilə maraqlanan oxucular üçün yazmalıyıq.”

İdman mövzusunda yazı silsiləsinə faktiki xəbərdən tutmuş böyük məqaləyə qədər bütün üslublar daxildir. Sözsüz ki, bu ümumi xəbərlər bölməsindən daha genişdir. Bu dəqiq detalları olan tipik məqalə adlandırılısa daha yaxşı olardı:

Ken Dali (*Ken Daley*)

SAN DIEGO - Ötən mövsümdən sonra bazar günü öz *AFC* çempionatında müdafiəyə başlayan San Dieqo Çarcersin özlərinə inanmaqlarına səbəb var idi.

O, 4-7 hesabı ilə sona çatan oyundan sonra final oynuna çatmaq üçün ardıcıl beş qələbə qazanan ən yaxşı komanda idi. Bu həftə, oyunçular geri dönmə müdafiəçi ulduz Natron Mean (*Natrone Means*), əsas liderlərdən biri Rodni Harrisonu (*Rodney Harrison*) və gənc müdafiəçi Stan Hamfriesi (*Stan Humphries*) qarşıladılar. Onlar iki həftə bundan əvvəl Çarers komandası tərəfindən öz meydançalarında məğlubiyyətə uğradılan, 1987-ci ildən final oyunlarda bir daha görünməyən və 1971-ci ildən bəri qalib olmayan İndianafolis Koltsa qarşı oynamaq üçün geri dönlər.

“Məncə bizi sevirlər, çünki biz çalışmışıq, buna hamımız inanırıq. Cavan oğlan, bir dəfə oyuna qoşulmaq, yeni mövsümü başlamaq deməkdir və burada hər şey ola bilər. Xüsusilə də əgər siz yaxşı oynayırsınız və biz də indicə oynayacağıqsa.”

Nyu-York Nəhəngləri komandasına qarşı mövsümün final oyununda beyin silkələnməsi almış və boyun əzələləri gərilməmiş Hamfris indi geri dönmür. Eləcə də, diz əzələsinin gərilməsinə görə son beş oyunu ötürmüş hər bir riskdən uzaq Harrison qayıtmışdır. Lakin San Dieqo üçün ən böyük hadisə, 245 paund çəkili sürətlə qaçan, lakin qasığının möhkəm gərilməsi nəticəsində son səkkiz oyunun ancaq beşində iştirak edən Meansin qayıtması idi.

Means bütün həftəni demək olar ki, tam qüvvəsilə məşq etmiş və təzə oyunçu Aaron Haydenin hücumçu kimi oynamasına baxmayaraq onun da oynaması gözlənilir.

Tenessedən olan, dördüncü-raunddan seçilən hücumçu Hayden məşqlərdə iştirak etməmiş, birinci 9 həftə sınıq ayağı ilə universitetin final oyununda birtəhər oynamışdır. Lakin o, axırıncı dəfə cəhd edərək, 446 yard qaçaraq və son beş oyunda üç dəfə qol vuraraq Çarcərlərə kömək etmişdir. O, dekabrın 17-də Husier Domda Koltsa qarşı 26 oyunda 96 yard qaçmışdır.

“Məndən olsa, o başlamalıdır, çünki o, komanda ilə olduqda doğrudan da yaxşı oynayır və komanda onunla həmişə qalib gəlmişdir.”- Means deyir. “Mən hesab edirəm ki, siyahıda kim olursa olsun yəqin ki, hakim onun oynamağına icazə verəcək. Biz əsasən vaxtı əvvəlki kimi bölüşdürəcəyik.”

Means zədədən əvvəl 724 yard qaçaraq AC-ni irəli afarmışdır.

İki həftə bundan əvvəl Çarcərsin Koltsa qalib gəlməsi üçün Haydenin gözəl oyunu və Hamrinin 272 yard qaçması lazım idi, lakin bunu oyunun sonuna 3 dəqiqə qalmış on Karni tərəfindən 43 yaddan vurduğu qol etdi. Bu San-Dieqoya 27-24 hesabıyla qələbə qazandırdı.

İndi Kolts 22 Sufer Boul iştirakçının 19-u hələ də siyahısında olan keçən ilki çempionların meydançasında onlara qarşı olsa da, yenidən oynayır. Koltsun yalnız 12 üzvü final oyunlarında iştirak etmişdir.

1991-ci ildə Çikaqo Bierslə təkrar oyunda meydana çıxmış (görünən) Kolts liqasının yüksək səviyyəli müdafiəçisi Cim Horbo dedi: “Hər oyunda mənə elə gəlir ki, bu oyun həlledici olacaq. Bu, xüsusi hisslərdir. Mən son iki həftədə oynadığımız təkrar oyunu dəyərləndirirəm və biz bi-

lirik ki, onlardan nə gözləmək lazımdır.” 14 gün ərzində komanda ilə iki də görüşəndə hakimlik etmək çox çətin olur.

“Heç bir komandanın üstünlüyü yoxdur,”- İndionofolisın hakimi Ted Marçibroda (*Ted Marchibroda*) dedi. “Ancaq bu yaxşı oyun üçün hazırlıq olmalıdır. Siz sadəcə hiss edirsiniz ki, başqa komandanı olduqca yaxşı tanıyırsınız.”

Dallas Morning Nyus (*Dallas Morninig News*)

Məqalədən görüldüyü kimi yazıçı peşəkar utbolu çox yaxşı bilir. Onun yazıda təfsilatlardan istifadə etməsi oxucuya kömək edir və sitatlar inandırıcı səslənir. Bu hissə həmçinin oyundan əvvəl və oyundan sonra çıxan məqalələrin idman refortajının ən vacib hissəsi olduğunu göstərir. Görüldüyü kimi, idman azarkeşləri təhlilə, şərhə və sadəcə komandanın oynayıb oynamadığından asılı olmayaraq idman dünyası haqqında aydın aktlara çox meyllidirlər.

Növbəti misal bir sıra idman məqalələrində istifadə olunan aydın olmayan, qeyri-ormal üslubun nümunəsidir.

Mark Zeyqler (*Mark Zeigler*)

Bir anlıq bu haqda fikirləşin: Birləşmiş Ştatlar.... kişilərin iştirak etdiyi beynəlxalq utbol turnirində birincilik qazandı.

Çox qəribədir.

Çox doğrudur.

CONCA Qızıl Kuboku uğrunda yarışlar bu gün iki oyunla Anahemdə açılır və doqquz milli komandanın siyahısını nəzərdən keçirmək və region üzrə (Şimali və Mərkəzi Amerika, Karib regionu) iki ildən bir keçirilən çempionatda qalib gəlməsi üçün Birləşmiş Ştatları seçməmək çətin-dir.

Bəli, bu həmin Birləşmiş Ştatlardı ki, 1994-ci ildə 44 il ərzində ilk dəfə olaraq Dünya Kubokunu udmuşdur.

Meksika buradadır. Braziliya buradadır. Honduras və Kanada buradadır. Lakin Birləşmiş Ştatlar Komandası ən azı kaüz üzərində olsa belə, ən təcrübəli, ən sınaqlanmış və ola bilsin ki, ən bacarıqlı komandalardan biridir.

Müdafiəçi sözü. Sevimli.

“Bizim son iki il ərzində əldə etdiyimiz müvəfəqiyyətlərlə birlikdə yeni məsuliyyətlər də yaranır,”-deyə saçlarını keçən iki ildə kəsməyən müdafiəçi Aleks Lallas bildirdi. “Əvvəlcə mən komandalardan biri olduğumuzu düşünə bilərəm. Mən məğlubiyyət sözünü kənara qoyduğumuza nəzərdə tuturam.”

“Malik olduğu səviyyəni saxlamaq yaxşı komandalara xas əlamətdir.”

Əgər siz utbol turniri keçirirsinizsə və Braziliya da ora daxil edilibdirsə, onda Braziliya sevimli komanda olur. Sözsüz ki, Braziliyanın bura Romario və Bebetto və özünün A və ya hətta B və C komandalarının

qalan oyunçularını göndərməsi yaxşı olardı. Lakin Braziliya öz Olimpiya komandasının sınaq oyunlarını Cənubi Kaliorniyada keçirir. Burada sarı və mavi geyinənlərin heç birinin yaşı 22-dən yuxarı deyildir. Təcrübə yoxdur.

Meksika? O son Qızıl Kubok uğrunda keçirilən final oyununda ABŞ komandasına 4-0 hesabıyla qalib gəlmişdir, lakin bu oyun Meksika şəhərində Azteka Stadionunun 130,800 tamaşaçı qarşısında 1993-cü ildə olmuşdur. Triqolor hakim Miqel Mea Baronu işdən azad etmiş və komanda keçən yay amerikalılar tərəfindən Kofa Amerika turnirində çıxarılmışdı və keçən ay öz meydanlarında Sloveniyanın 23 yaşa qədər oyunçulardan ibarət komandasına uduzmuşdur. Stimul yoxdur.

Birləşmiş Ştatların həm təcrübəsi, həm də stimulu var. Hakim Stiv Samfson and içmişdir ki, 20 ən yaxşı oyunçusunu gətirəcək və gətirdi. Orta yaş həddi 26,5 idi. Onlardan 15 nəəri 1994-cü ilin Dünya Çempionatında oynayan komandanın tərkibində idi. Onlar keçən yay ABŞ Kubokunu qazandılar və sonra öz ilk cəhdlərlə Uruqvaydakı Kopa Amerika (*Copa Amerika*) kubokunun gərgin yarımfinalına çıxdılar.

Oh, onlar bir-birləri ilə yaxşı münasibətdədirlər.

Dəfələrlə qalib olan Bora Milyutonoviç (*Bora Milutinovic*) müvəqqəti olaraq əvəz etmiş Samfson deyir: “Bu milli komandanın ən yaxşı nailiyyətlərindəndir,” “Oyunçular bir-birlərini görməyə çox sevinirlər. Bu komandada heç vaxt fitnəkarlıq olmur və demək olmaz ki, belə qruplar həmişə olur. Oulanlar bir-birləri üçün oynayırlar.”

Onların yeganə çatışmazlığı demək olar ki, böyük meydançalarının olmamasıdır.

Cənubi Kaliorniyada, Meksika və EL Salvador komandaları müntəzəm olaraq onların qabağına keçdiyi yerdə oynayırlar. Səmfson (*Sampson*) komandaya bildirdi ki, kasıb şirkətlər və reklamın az olması yarışda narahatlıq yaradır. Və oyuna saysız-hesabsız adamların yox, yalnız tanışların gəlməsini gözləsinlər.

Burada həmçinin tamaşaçını cəlb etmək məsələsi də var. Onlar Meksika komandasının gücünü tamaşaçıları cəlb etmək üçün məhz yanvarın 21-də, final oyunu günü bilet kassasının yanında reklam edirdi.

Səmfson deyir: “Qızıl Kubokun özü hər hansı vasitədən daha cəlbedici olduğundan burada bir çox haqsızlıqlar olacaq və idmanda haqsızlıqlar oyunçular və azarkeşlər tərəfindən yaxşı qəbul olunmur. Bunu deyərəkən mən başa düşürəm ki, onlar nə üçün belə edirlər. Bu ful qazanmaq üçündür.”

Ən mənfəətli oyun sözsüz, B.Ş.-Meksika inalı olacaq. Milyutonoviç B.Ş. komandasında işdən azad ediləndən və Meksika komandasına işə götürüləndən sonra bu onların ilk oyunlarıdır. Meksika bura qalib kimi gəldiyinə, Birləşmiş Ştatlar isə öz komandasına arxayın olduğuna görə heç bir problemlə qarşılaşmamalıdır.

San Diego Yunion-Tribun (*San Diego Union-Tribune*)

Hər bir başqa mövzuda olduuu kimi idmanda da, yazının üslubu məqalənin xarakterinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilir. İdman haqqında yazılarda daha çox sərbəstlik olduğuna baxmayaraq, gözlənilməz ciddi məqalələr də olur və qəzetin bu məqalələri digər yollarla məzəli etməyə və ya dəyişdirməyə çalışması, çox mənasız görünür. 1995-ci ildə əsas beyzbol liqasının üsyanı heç də zaraat deyildi. Bu hal azarkeşlərin oyunçulara və onların rəhbərlərinə hiddətlənməsinə səbəb oldu və öz çörək fullarını stadionlardan çıxaran yemək və suvenir satan yüzlərlə insana iqtisadi çətinlik yaratdı.

Bir neçə il əvvəl, Kolumbiya Universitetinin jurnalistika üzrə proessoru və uzun müddət müxbir işləmiş Con Hohenberq (*John Hohenberg*) özünün *Peşəkar Journalist*¹ kitabında idman müxbirliyi haqqında yazmışdır:

İki abzas və ya iki sütun yazmasından asılı olmayaraq müxbirdə yeni yanaşmalar yaranır. İdman səhiələrinə gəlincə atletik bacarıqlar haqqında məqalələrdə həmişə izahat və təfsirlər olmuşdur. Laqeyd müxbir və ehtiyatlı “aşağı səviyyəli” yazıları təkrarlayan adamlar idman bölməsindən biabırcasına qovulmuşdular... oyunlar isə hələ də faktlardır. Lakin bugünkü idman bölməsinin müxbiri oyun meydançasından tənqinəfəs halda hesabı verməklə, oxucunun marağını əhatə edə bilməz; ictimaiyyət artıq bundan (radio və televiziya vasitəsi ilə) xəbərdardır. Ən vacib olanı nəticənin necə və nə üçün əldə edilməsidir. Bu o deməkdir ki, məqalə yazanın texnikası indi idman səhiəsində hər şeydən vacib olmuşdur.

Bu sözlər bugün üçün həqiqətdir.

Başqa ixtisaslar

1970-ci ildən başlayaraq, qəzetlər tamaşaçıların diqqətini cəlb etməkdə əsasən televiziya tərəindən rəqabətlə qarşılaşaraq yeni mövzuları əhatə etmək, yaxud köhnələrin şərhini üçün öz fəaliyyətlərini genişləndirməyə başladılar. Həyat tərzi haqqında bölmələr böyük və kiçik qəzetlərdə uğur qazandı, incəsənət və əyləncə bölməsi daha maraqlı oldu, dəsti-xətti olan yazıçılar işə götürüldü və uşaqlar üçün səhiələr əlavə edildi.

Qəzetlər, xüsusilə 18-35 yaş arasında olan oxucuları toflamağa çalışdıqlarından bu gün ixtisas artırmaq üçün şans daha çoxdur. Sorular göstərmişdir ki, sadıq və ya etibarlı qəzet oxucularının əksəriyyəti hər il yenidən abunə yazılan yaşlı, orta və yuxarı sinfə məxsus amerikalılardır. Əlbəttə, minlərlə qəzetlər avtomat maşınlarında satılır, lakin nəşriyyatçılar və reklamçılar üçün fərəkəndə qəzet alıcıları qəzeti evdə alan abunəçilər qədər dəyərli deyillər.

Araşdırmalar həmçinin göstərmişdir ki, abunəçilər adətən bütün əhaliyə nisbətən daha yaxşı təhsilli adamlardır. Bu da onları cəlb edə biləcək yeni bölmələrin açılmasına gətirib çıxarır. Belə ki, qəzetlər əsasən bazar günləri səyahət, daşınmaz əmlak, avtomobil, kompyuter yenilikləri, baüçılıq, fotoqrafiya, karyeralar və çoxalmış dünya xəbərlərini təqdim edir., Daşınmaz əmlak

¹ The Professional Journalist

bölməsi, bir misal olaraq ev alqı satqısı, mənzil kirayəsi, köhnə evlərin təmiri, kondominum yaşayış, daşınmaz əmlak agentlərinin seçilməsi və girov müqabilində borc verənlər haqqında məlumat və məsləhət almaq üçün hər yerdə oxunur. Səyahət bölməsinin yazıçıları müayinə-profilaktika səyahətlərinə, əşyalarının necə qablaşdırılması, yaxşı hava və dəniz səyahəti üçün müqavilələrin harada bağlanması, uşaqlarla səyahətin yollarına dair məqalələrlə səyahət yerləri haqqında yazıları artırır. İncəsənət və mədəniyyət bölmələri – bəziləri üçün qəzetin ən arzuolunan hissəsi – şəxsiyyətlər haqqında oçerklərlə, filmlər və teatr tamaşaları haqqında qısa məlumatlar, kino, televiziya, kitab xülasələri və incəsənətin maliyələşdirilməsindən tutmuş yeni fof musiqi qruplarının yaranmasına qədər bir çox başqa məqalələrlə doldurulur. Avtomobillər haqqında məlumat verənlər avtomobil satan reklamçıların buna reaksiyalarından narahət olmadan yeni modeli tərifləyə və ya çatışmazlıqlarından yazı bilirlər.

Böyük qəzetlərin günün xəbərləri bölməsində əmək, evdarlıq, xarici işlər, kütləvi inormasiya vasitələri (bugünün qaynar mövzuları) və aviasiya üzrə mütəxəssisləri vardır. Əlavə olaraq, bəzi icmalçılar da xüsusi mövzular üzərində şərhlər verirlər.

Bu sahələrdəki mütəxəssislərin əksəriyyəti qəzetlərdə ümumi tapşırıqları yerinə yetirən müxbirlər kimi işə başlayırlar, onları cəlb edən sahədə imkan yaranmasını gözləyir və redaktoru özlərinin həmin işlə məşğul olmağa layiq olduğuna razı sala bilirlər.

Əvvəlki əsillərdə olduğu kimi, bu fəsildə də sadalanan daha ənənəvi ixtisaslar, indicə adı çəkilənlərlə birgə mövzu haqqında mükəmməl bilik, onu səlis və cəlbedici dildə yazmaq bacarığı tələb edir. İşlədiyiniz sahə haqqında bacardıqca çox oxuyun. Əgər teatra həvəs göstərirsinizsə, onda maddi imkanınız müqabilində bütün tamaşalara baxın, baxa bilmədiklərinizi isə oxuyun. Əgər, kiçik qəzətdə çalışmağa başlayırsınızsa, peşəkar olmaq istəyirsinizsə könnüllü olaraq yerli orta məktəb və ya kollec tamaşalarına gedin. Kino və televiziya proqramlarını da unutmayın.

Əgər siz artıq qəzətdəsinizsə və bu məhz sevdiyiniz sahədirsə, biz sizin mütəxəssis olmamağınıza heç bir səbəb görmürük. Şansların sonu yoxdur.

İstintaq refortajı

Araşdırıcı refortajı bu əslə daxil etmək çox uzunçuluq ola bilər. Qeyd edildiyi kimi Voterqeyt araşdırmalarına nəzarət edən “Vaşinqton Fost” qəzetinin keçmiş baş redaktoru Ben Bradli (*Ben Bradlee*) bir də elan etdi ki, araşdırıcı refortaj “dördüncü, yaxud beşinci sualın verilməsilə başlayır. Müxbirbirin “Mən tədqiqat müxbiriyəm” lövhəsinə ehtiyacı yoxdur.”

Digər redaktorlar və müxbirlər iddia edirlər ki, hər bir reportaj araşdırma və yaxud olmalıdır. Bəlkə də olmalıdır, lakin bizim zənnimizcə əsl araşdırıcı müxbirlər həqiqəti tapmaq üçün sənədlərin üzərində fikirləşmək uzun, ağır saatlar sərf etməyə və bəlkə də onlarla insanlardan müsahibə almağa imkan verən temferamentə, hövsələyə və həvəsə malik olan xüsusi insanlardır-

lar. Onlar həmçinin ləyaqətlərinə toxunulduğunu hiss etməlidirlər, bu onları dünyanı və yaxud heç olmasa öz icmalarını yaxşılaşdırmağa sövq etsin.

Çox az qəzet işçiləri bu xüsusiyyətlərə malikdirlər. Əsl araşdırıcı müxbirlər üçün bu qeyri-müəyyən saatlar, narahat ailə həyatı, dözülməz adamlarla ünsiyyət və yön hissə alınmayanda böyük dilxorçuluq deməkdir. Hətərlə, aylarla özünü ora-bura vuraraq topladığı məlumat keçilməz divar qarşısında qalır və ya həvəsləndirici olsa da çafa veriləcək qədər təsirli olmur. Qəzetin vəkili böhtan üzrə məhkəmədən qorxaraq işinizə etiraz edə bilər.

Araşdırıcı jurnalistika həqiqətən də mükaatlarla dolu bir romantikadır. Hər il, jurnalistikada ən yüksək mükaat olan Fulitser Mükaatı ən azı bir araşdırıcı müxbirə verilir. Özünüzdən soruşmalısınız ki, siz bu cürə həyatda özünüzü rahat hiss edirsinizmi. Əksər qəzetin redaksiya heyətinin işinə istintaq aparmaq daxil deyil. Oxucuları faktiki xəbərlərlə, məlumatla, təfsilatlarla, rəylərlə və şərhələrlə təmin etmək mətbuatın əsas unksiyası olmaqda qalır və siz bu tələbatlarla məşğul olaraq gözəl karyera qura bilərsiniz. Voterqeyt hadisəsinin kollec tələbələrini istintaq jurnalistikasına həvəsləndirməsinə baxmayaraq jurnalistika məktəbinin çox az məzunu bu sahəni seçdilər. Ölkənin iki ən yaxşı istintaq müxbiri olan Fulitser Mükaatı qalibləri “iladeliya İnkvayri” (*Philadelphia Inquirer*), sonra isə “Taym” jurnalında işləyən Donald L. Bartler və Ceyms Stil (*Donald L. Bartlett & James Steele*) öz təcrübələrindən bilirlər ki, onların sənətində müvəqqiyətə gedən yol aür, uzun iş saatlarından ibarətdir. Bu onların Kuil (*Quill*) jurnalındakı araşdırmalarının təsviridir:

İkimiz çətinliklə iladeliyanın qarışıq Şəhər Şurası binasının arxasındakı dar taxta filləkənlərlə yuxarı qalxıb binaların birinin böyük qübbəsinin altında yerləşən təcrid olunmuş bir yerə çıxdıq.

Burada beton döşəmənin üstündəki tozlu dəmir rələrə 7-8 fut qalaq edilmiş, bir-birinin arxasınca düzülmiş qəhvəyi rəngli, köhnəlmiş sənəd qovluqlarının içərisində iladeliyada son 25 il ərzində baş vermiş ağır cinayətlər üzrə məhkəmə protokolları var idi.

Köhnəlmiş taxta stolu və iki sınıq stulu götürərək, biz oxumağa, qeydlər afarmağa və iladeliyada bir il ərzində baş vermiş ölüm, zorakılıq, oüurluq və təcavüz haqqında sənədlər olan qovluqlardan sistematik olaraq məlumatlar toplamağa başladıq.

Altı aya yaxın biz bu qayda ilə getdik. Hər gün işə başlamaq üçün səhər saat 9-da ora gedir, günorta saat birdə yüngül nahar edib sonra yenidən bir neçə saat da araşdırma aparmaq üçün öz çardağımıza çəkilirdik. Günorta biz günün xəbərlərini öyrənməyə, daha maraqlısı haqqında qeydləri çap etməyə və əlavə araşdırmaya ehtiyacı ola biləcək məlumatları yazmaq üçün dörd kvartal şimala, qəzetimizin binasına gedirdik.

İstintaq aparən müxbirin cəlbedici həyatı belədir.

Hər halda bu iki nəfər etiraf edir ki, bu cür əməyin nəticəsi “çox dramatik” ola bilər. İşin olmasına baxmayaraq, əgər siz istintaq refortajına öz gələcək işiniz kimi baxırsınızsa, bu birliyə xidmət etməyə hazırsınızsa, onda bu-

nunla necə lazımdırsa məşüul olun. Bu cür jurnalistika səhvləri düzəltmiş və həyat tərzini yaxşılaşdırmışdır. Şəhərinizdəki kimya zavodundan axan zəhərli maddələr haqqında yazmaq sözsüz ki, çox yaxşı işdir. Bura həmçinin xəstəxanalarda xəstələrin incidilməsinin şərh və qiymətli kağızlarla bağlı saxtakarlığa qarşı tədbirlərin gücləndirilməsi daxildir.

Bütün istintaq reportajları kiminsə həbsxanaya getməsinə və işdən azad olmasına səbəb olmur. Sacramento Bi okeanın çirklənməsi haqqında bir sıra sanballı məqalələr silsiləsi çaf etmişdir. Başqa qəzetlər isə basırıq həbsxanalardan, siyasi kamfaniyalara xərclənən məbləğ, yeniyetmə qızların hamiləliyi, imiqrasiya problemləri və tələblərə cavab verməyən məktəblər haqqında öyrənirlər. Müxbir cəmiyyəti bir çox yollarla yaxşılaşdıran işlərdən razı qala bilər. İşin mahiyyəti demək olar ki, cinayətkarların arxasınca qaçmaq kimidir, lakin böhtan riski çox azdır.

Hər bir halda, ümumi tapşırıqlar alan və ya xüsusi sahədə işləyən müxbirlər kimi istintaq (tədqiqat) reportajlarını hazırlayan müxbirlərə də lazım olan əsas bacarıqları öyrətmək lazımdır. Əgər məqsədiniz istintaq reportajları hazırlamaqdırsa, cinayət hüququ sistemi, məhkəmələr və şəhər şurasında siz ən mükəmməl təhsilinizi alırsınız.

Xüsusi sahələrin şərh edilməsi

Xüsusi sahə müxbiri həm müxbir, həm də redaktordur. Müxbir otağının əsas ümumi tapşırıqlar alan müxbirlərindən fərqli olaraq, bu müxbirlər çox vaxt xüsusi sahələrdə istər folis stansiyası olsun, istərsə də Ağ Ev, nəyi əhatə edib-etməyəcəklərinə özləri qərar verirlər. Onların iş stolu redaksiyada deyil, folis şöbələrində, bələdiyyə binalarında yaxud məhkəmə zallarının mətbuat otaqlarında olur. Onları qəzetin yerli “xarici müxbirləri” adlandırmaq olar, belə ki, onların əsas iş yerlərindəki redaktorla əlaqələri həmişə ya teleon, ya da komfüter vasitəsi ilə olur.

Onlar ümumiyyətlə redaktorluq mühakimələrindən istiadə edərək özlərinə tapşırıqlar müəyyən edirlər. Məhkəmə müxbirləri, məsələn, müəyyən bir gündə nəzərdə tutulmuş altı məhkəmə prosesindən birini və yaxud digər məhkəmə işini seçə bilərlər. Gündəlik mərkəzi qəzetlərin folis müxbirləri xırda oğurluqlar və ya narkomaniyaya düşər olmuş şəhərdə atışmalarla müşayət olunan həbslər və başqa qətləri, avtomobil qaçırılması, muzdla törədilən yanğınlar və bankın yarılması kimi hadisələrdən istədiklərini şərh edə bilərlər.

Bəzi qəzetlər ənənəvi xüsusi sahə reportajlarını mühüm funksiyalı hesab etdikləri halda bəzi qəzetlər “mövzu” müxbirləri və ya müxtəlif bölmələrin qrup halında işləyən müxbirlərinin xeyrinə onları ləğv etmişlər. Qəzetin ölçüsündən asılı olaraq indi xüsusi sahələrə nəqliyyat, hərbi işlər, şəhəratrafi bürolar, ticarət yüklərinin daşınması və təhsil daxildir. Elə bu səbəbdəndir ki, müxbir əsas idarədən kənarında işləyir.

Denverdəki “Roki Mauntin Nyus”un (*Rocky Mountain News*) redaktoru Bob Burdik (*Bob Burdick*) xüsusi sahə müxbirliyini, xüsusilə də folisdə saxlanılmasına tam tərəfdardır.

“Onlar həddən artıq vacibdirlər,” – o deyir. “Camaat öz qonşuluğunda bir problem olub-olmadığını bilmək istəyir. İnsanlar bilmək istəyirlər ki, küçəyə çıxanda ehtiyat tədbirləri görsünlər, ya yox.”

Eyni zamanda, Burdrik sözüündə davam edir ki, standard xüsusi sahələr zamanla birgə dəyişərək inkişaf edir.

“Biz indi bilmək istəyirik ki, şəhər bələdiyyələri rayon bələdiyyələri ilə necə qarşılıqlı işləyir. Biz müxbirlərdən yalnız yüncaqları şərh etmələrini deyil, həmçinin havanın çirklənməsi kimi ümumi problemlərə də nəzər salmaqlarını istəyirik. Fəaliyyətə yeni başlayan işçilər xüsusi sahələrdən faydalanırlar, çünki bu sahələr onlara məsuliyyətli olmağı öyrədir. Şəxsi nizam-intizam – olduqca dəyərli olan sahənlə bağlı hər şeyə məsuliyyət daşdığımızı bilməyiniz deməkdir. Mən öz müşahidəmdən və bir çox redaktorlarla söhbətlərimdən görürəm ki, hələ də əaliyyət göstərən çoxlu xüsusi sahələr var.”

“Riversayd (Kali.) Fress Enterfrayə” (*Riverside (Calif.) Press-Enterprise*) qəzetinin redaktoru və naşiri Marsia Makkvern (*Marcia McQuern*) bildirdi ki, onun qəzeti hökumət idarələrindən gələn etibarlı xəbərlər axımını xüsusi sahə müxbirləri hesabına saxlayırlar. “Biz həmçinin müəyyən bir sahədən reportaj hazırlamaq üçün müxbirlər dəstəsi göndəririk. Lakin bizim əsas dayağımız ştatda olan xüsusi sahə müxbirləridir.” - o əlavə etmişdi.

Xüsusi sahə müxbirləri həmçinin folis və ya bələdiyyə idarəsinin necə işləməsinə ətraflı və yaxından baxmaqdan faydalanırlar. (Böyük şəhərlərdəki ederal məhkəmələri və agentlikləri şərh edərkən hüquq sahəsində bizim karyeramıza hər mənada böyük kömək ola biləcək dəyərli məlumatlar əldə etdik.)

Xüsusi sahə müxbirinin vəziyyəsinin mühüm tərəfi xəbərçilərlə yaxşı münasibətdə olmaqdır. Lakin bu ünsiyyətdən istifadə edib onların qəzətdən nə isə gözləmələrinə imkan vermək lazım deyil. Əlaqələr hər iki tərəf üçün işgüzar olmalıdır və hər tərəf qarşı tərəfin məsuliyyətini və vəziyyətini bilməlidir. Müxbir öz oxucusu və qəzeti qarşısında cavabdehdir. O, şəhər bələdiyyə idarəsinin və ya folis şöbəsinin işçisi deyil və onlara ədalətli münasibət bəsləməli, lakin onların maraqlarını təmsil etməməlidir. Xüsusi sahə müxbirlərinin çoxu müntəzəm işlədikləri mənbələrlə çox yaxın münasibətdədirlər və bunun onların obyektivliyinə təsir göstərməsi faktını anlamırlar. Digər müxbirlər isə xüsusi sahələrdə işləməkdən azad edilmişlər, ona görə ki, onların haqqında yazdıqları adamlarla münasibəti həddən artıq yaxşı idi.

Hər şeydən əvvəl, müxbir məqalə materialı üçün tək cə işıqlandırılacaq məlumatlar və mənbələrin öz mənafeələrini güdən bəyanatlarından istifadə edərək “çafa gedən məlumatı” mükəmməlləşdirə bilməz. Həmçinin müxbir hər gün başını rəsmi şəxsin qapısından içəri salıb xəbərlər olub-olmadığını soruşmaqla da çox şey öyrənə bilməyəcək. Mövzu almaq üçün xəbərçilərə çox işləmək lazımdır. Bəzən mənbə mövzunun vacibliyini müxbirin onu təsdiq etməsindən sonra bilir.

Suallar mənbələrə aşağıdakı kimi verilməlidir:

- **Merə:** Siz şəhərdə yeni evlərin tikilməsinin qarşısını almağa dair konsul Kernin təklifi ilə razılaşırsınız mı?

- **Folis rəisinə:** Folis Benevolet Birliyi bildirdi ki, departamentinizin sifariş verdiyi güllə keçirməyən jiletləri təhlükəsiz deyillər? Bu doğrudurmu?
- **Ərazi prokuroruna:** Siz Falmerin həbsi ilə əlaqədar ittiham aktını tələb edəcəksinizmi?
- **Məktəb direktoruna:** Ştatın Təhsil Birliyi sistemi şifahi və riyaziyyat testləri üzrə ballara görə məktəbinizi ştatda ən aşağı səviyyədə qiymətləndirib. Bu aktı necə izah edirsiniz?
- **Ölüm hadisəsində müdaiəçi vəkili:** Bu məhkəmə prosesində sizin müdaiə strategiyanız necə olacaq?

Öz “*On Pres*” adlı kitabında “Nyu York Tayms”ın keçmiş icmalçısı Tom Viker (*Tom Wicker*) müsahibi dəqiq cavablar verməyə vadar edən sualları ifadə etmək bacarığını müzakirə edir. O, yazır:

Mətbuat konransında prezidentə, məsələn “Cənab prezident, məlumatlara görə sizin, xüsusilə də Afrikaya yönələn yardım siyasətiniz, tədqiqat və hətta yoxlama məqsədi ilə edilə bilər. Siz bu haqda nə deyə bilərsiniz?”- sualını vermək nəzakətli formada obstruksiyaçıya üç dəqiqə çıxış etməyə icazə verir. Bu üç dəqiqədə o, azacıq məlumat verməklə dediklərinin çoxu ilə öz mənafeyini müdafiə edəcək. Digər tərəfdən, o, özünə məlum siyasi və diplomatik səbəblərdən Arikaya kömək haqqında danışmaq istəməyəcək. Əgər müxbir buna baxmayaraq mövzunun cəmiyyətin marağına uyğun olduğuna inanaraq sualı belə ifadə edərsə - Bu doğrudurmu ki, Dövlət Departamenti Parlamentin həmin sahə üzrə komisiyadaxili qrupuna Uqandaya başlanğıcda edilən yardımdan əlavə bir daha kömək edilməyəcəyi xəbərini vermişdir? Əgər bu doğrudursa, siz nə üçün buna əmr vermişiniz?”- prezident ola bilsin ki, cavab verməyə məcbur olacaq. Belə vəziyyətə düşmüş istənilən prezident, hər halda könülsüz olaraq, komisiyadaxili qrupun düşmən hesab olunan üzvünün hadisə haqqındakı versiyasının qalmasıdan, öz mövqeyini bildirməyə üstünlük verəcək. Odur ki, hiyləgər müxbir hətta əgər komisiyadaxili qrupdan belə informasiya “sızması” olmasa da, sualı bu formada verə bilər.

Prezidentdən müsahibə alanda bu üsuldən istiadə etməməlisiniz. Sizin sualı tərtib etmə qaydanız çox zaman hər hansı bir rəsmi şəxsdən alacağınız cavabın tipini müəyyənləşdirir. Əslində göründüyündən daha çox bildiyinizi müsahibə hiss etdirilməklə onu danışdırma bilərsiniz. Bu əsrlər boyu təsdiq edilmiş fənddir. Əsas idea odur ki, müsahib müxbirin ondan daha çox bildiyini düşünürsə, o, gizlətməyə bir detal olmadığını qərara alacaqdır. Bu strategiya həmişə baş tutmur, lakin müsahibəyə başlamazdan əvvəl mövzu haqqında heç olmasa azacıq məlumat əldə etməyə çalışın.

Təhsil sahəsindən yazılan bu məqalədəki xəbərlər agentliyin fəaliyyəti nəticəsində yarandı, lakin müxbir müsahibə ilə onu daha mənalı və mükəmməl etmişdir.

Dion Hayns (*V. Dion Haynes*),

“Tribune”ün təhsil mövzusunda yazıçısı. Fevralın 5-dən başlayaraq, məktəbə silah gətirdiklərinə və öz yaşdlarına təcavüz etdiklərinə görə

şagirdlər Çikaqo Fabrik Məktəbindən çıxarıldılar. Onlar ya küçələrə atılacaq, ya da çətin tərbiyə olunan şagirdlər üçün xüsusi məktəbə göndəriləcəklər.

Çikaqo Hamilərin Məktəb İslahatı Şurası çərşənbə günü 12 sosial xidmət agentliyi və ictimai təşkilatlarla müqavilə bağlamışdı. Məqsəd zorakı hərəkətlər etmiş 6-cı və 12-ci sını şagirdlərinin yenidən tərbiyələndirilməsi üçün adi məktəblərdən fərqli təhsil ocaqlarından istifadə etmək idi.

Hamilə həmçinin məktəbdən qovulanlar üçün olan məktəbləri idarə edən 27 digər təşkilatla müqavilə bağladılar.

“Tələbələrimize müxtəlif xidmətlər göstərəcək müxtəli agentliklər və qurumlarla işləmək üçün həqiqətən də gözəl planımız var.” – Təcrübəli işçi, məktəb sisteminin başçısı Syu Qram (*Sue Gramm*) dedi.

“Bu proqramlar küçədə yaşayan, cinayətkar uşaqlarla işləməyə almış adamlar tərəindən həyata keçiriləcəkdir.” – o, bildirmişdi.

Məktəb şurası fevraldan iyun ayına kimi proqramları həyata keçirmək üçün icmanın 39 təşkilat və agentliyinə 6 million dollar vəsait ayırmışdır.

Şagirdlərin ziyankar uşaqlar üçün olan məktəbə köçürülməsi məktəb şurasının yeni güzəştə getməmək kursu ilə uyğun gəlir. Bu da direktora imkan verir ki, məktəbə silah gətirmiş tələbələri dərhal çıxartsın. Əvvəllər, məktəbin nizam-intizam qaydalarına görə bu tələbələr müvəqqəti olaraq məktəbdən xaric edilirdilər.

Yeni məktəb rəhbərləri problem yaradan uşaqları həmişə öz yaşidlərinə maneçilik törətdikləri adi siniflərdən ayırmağın, onlara davranışlarını qaydaya salmaq üçün proqramlar təklif etməyin yeganə çıxış yolunu xüsusi məktəblər yaratmaqda görürlər.

Ada S. Makkinli (*Ada S. McKinley*) İctimaiyyət Xidmətləri İnkorfərsiyası, Sauz Sayd Təşkilatı işə hazırlaşanlara, tərbiyəçiyə ehtiyacı olanlara, evdə əlavə dərslər götürmək istəyənlərə xidmət təklif edir. 102 ziyankar və 35 məktəbdən xaric edilmiş uşaqlar üçün olan proqramı yerinə yetirməyə 550 min dollar ful verəcəklər.

“Biz tam akademik proqramla yanaşı əlavə dərslər verəcək, ailə problemləri ilə maraqlanaraq şagirdlərin peşə təlimi ilə məşğul olub, onların dərstdən sonra istirahətlərini təşkil edəcəyik.” “- Şirkətin terapiya təhsil xidmətləri şöbəsinin direktoru Fəməla Bland Kennedi (*Pamela Bland Kennedy*) dedi. “Ümid edirik ki, bu onların məktəb haqqında mənfi fikirlərini dəyişmək üçün kifayət qədər yenilik olacaq.” – o bildirdi.

Çikaqonun Şəhər Kolleclərinə 336.400 dollar ful veriləcək ki, xaric olunmuş tələbələr üçün Orta Kolleclərin proqramını inkişaf etdirə bilsin. Bu kontrakt altında Şəhər Kollecləri üç tələbə şəhərciyinə - Kennedi King (*Kennedy King*), Oliv Harvey (*Olive Harvey*) və Trumen (*Truman*) – orta məktəb diplomunu gözləyən əlavə 300-ə qədər tələbəyə hazırlıq dərsləri təklif edilir.

Digər agentliklərə də belə xüsusi məktəbləri idarə etmək üçün vəsait ayrılır. Bunlar *Aunt Martha's Youth Services Center Inc.*, *Lowrence Hall Youth Service*; *De-Paul University*; and *Spanish Coalition for Jobs*.

Çıxaqo Tribun (Chicago Tribune)

Xüsusi sahələr jurnalistikanın əsaslarını öyrənmək, polis, məhkəmə və hökumət sistemi haqqında ətraflı məlumat toplamaq üçün yaxşı yer olsa da, bu karyeranız üçün ən yaxşı yol olmaya bilər. Polislər haqqında hazırlanan reportajların cəlbədiçi olmasına baxmayaraq, bu sahədən yazan jurnalistin perspektivliyinə şans az ola bilər. Əksər cavab müxbirlər bir ildən üç ilə qədər ümumi tapşırıqları yerinə yetirdikdən və yaxud polislərlə bağlı mövzular üzərində işlədikdən sonra daha nüfuzlu ixtisas seçirlər. Xüsusi sahənin, əsasən də həmin sahədəki müxbir otaqlarının, bir problemi odur ki, bir ildən sonra işlərin hamısı təkrar olunur və bir gün anlayırsınız ki, bu tapşırıqlardan bacardığınızı qədər hər şeyi öyrənmisiniz. Seçdiyiniz sahəyə yorulmamışdan və darıxmamışdan əvvəl nəzər salın.

Gözləməyin ki, redaktorunuz sizi vəzifədən azad edəcək, xüsusilə də əgər siz yaxşı işləyirsinizsə. Xüsusi sahələr yaxşı işıqlandırıldıqda redaktorlar ştat işçilərini dəyişdirməyi xoşlamırlar. Çox ehtimal ki, lazım olarsa, lap özünü zərər vurmaqla da olsa dəyişiklik etməlisiniz. Redaktorunuza işinizi çox xoşladığınızı və bundan çox faydalandığınızı, lakin indi başqa işlər görmək vaxtı olduğunu hiss etdiyinizi deyın.

Əksinə bəzi müxbirlər uğurlu nəticələrlə öz karyeralarını xüsusi sahələrdə qurmağı qərara alırlar. Mayami Heraldı (*Miami Herald*) uzun müddət işləmiş məşhur folis müxbiri Edna Buçanan (*Edna Buchanan*) Fulitzer Mükafatının qalibi oldu və televiziya vasitəsilə bütün ölkədə tanındı. O, hazırda cinayət aləmindən sanballı romanlar yazır. Polisdəki iş təcrübəsindən romanın süjetini və obrazları seçmək üçün istifadə edir. Eynilə, tanınmış Cim Haqerti (*Jim Hagerty*) özünü Nyu-Yorkda, Albani, dövlət binasının müxbiri kimi tanıtdıqdan sonra, Frezident Dvayt Eyzenhoerin (*Dwight Eisenhower*) mətbuat köməkçisi işinə keçdi.

Bunları götür-qoy etdikdən sonra öz seçiminizi edin. Əgər xüsusi sahədəki iş ürəyinizcə deyilsə, onda ən yaxşısı başqa sahəyə keçməkdir. Yox əgər bir neçə ildən sonra xüsusi sahə xoş təəssürat qoyubsa, onda ola bilsin ki, bura sizin yerinizdir.

Təklif olunan tapşırıqlar

1. Yerli qəzetinizdəki xüsusi sahə müxbiri ilə bir gün işləmək üçün icazə alın. Onun məqalələrini şərh edin və onlardan birini yazın.
2. Universitetlərarası yoldaşlıq idman görüşünü şərh edin və onun nəticəsi haqqında faktiki xəbərlərdən ibarət məqalə yazın.
3. Atletin və ya məşqçinin sənəti barəsində oçerk hazırlayın və ya məktəb komandası yaxud atletika qruplarının məqsədlərini şərh edərək məqalə yazın. Siz bu yollardan biri ilə gedə bilərsiniz:

- a. İdman instituta nə qədər gəlir gətirir və gəlirdən necə istiadə olunur?
 - b. utbol və ya basketbol məşqçisi nə qədər maaş alır və onun əlavə gəliri nə qədərdir və haradandır?
 - c. Atletika təhsil proqramı necə əaliyyət göstərir (və ya fəaliyyət göstərmir) və NCCA¹ qaydalarına cavab verirmi?
4. Əgər kino, teatr və ya televiziya tənqidi sizi maraqlandırırsa, onlardan birini seçin və ümumi şərhini verin.
 5. Diqqətinizi yerli məktəb sistemində problemlərlə əlaqəli sahələrə yönəldin və bu haqda müfəssəl məqalə yazın. Problemlər tələbənin çox olması, ingilis dilində danışmayan tələbələr, müəllimlərin çatışmaması (adi və iki dil bilən müəllimlər), universitet şəhərciyinin təhlükəsizliyi, yıxılmış binalar, köhnəlmiş laboratoriya təhcizəti, məktəb şurasının liberal və konservator nümayəndələri arasındakı konfliktlər və ya müəyyən dərslərin işlədilməsi üstündə mübahisələrə dair ola bilər. Bir mövzudan başlayın. Bir neçə məsələni bir məqaləyə salmağa çalışmayın.

¹ NCCA – National Collegiate Cycling Association

III FƏSİL

Problemlər və nəşrlər

Bu gün nəşirlərdən ən böyük problemlərinin nə olduğunu soruşsanız, onlar tərəddüd etmədən qəzet kağızının qiymətini deyərlər. İkiyə il ərzində bir ton kağızın qiyməti 510 dollardan 800 dollara sıçramışdır. Bu artım bəzi qəzetləri səhifələrinin sayını və ölçüsünü azaltmağa məcbur etmiş, o cümlədən, bir neçə qəzetin fəaliyyətinə son qoymuşdur.

Lakin qəzet kağızının qiymətləri dəyişkəndir. Ola bilər ki, siz bu yazını oxuduğunuz vaxt qiymətlər düşər və qəzetlər nəşrlərini davam etdirərlər. Qiymətin dəyişməsi birinci dəfə deyil. Bundan başqa, indi qəzet nəşrində istifadə olunan ağac lifinin ucuz əvəzədicilərini hazırlamaq üçün uğurlu sınaqlar aparılır. Bir əvəzədicisi, artıq, ümidverici nəticələrlə sınılanmış alağ bitkisi olan – kənaftır¹.

Qəzetlər üçün digər iqtisadi çətinliklərin həlli uzun çəkəcəkdir. Qəzetlərin artıq tirajı və reklamı itirməyə başladığı 1990-cı illərin əvvəllərində tələbatın azalması onların gəlirinə zərbə vurdu. Bu problem hələ də mövcuddur. 18-35 yaşlı adamlar arasında qəzet oxucularının azalması, TV tərəfindən sərt rəqabətlə üzləşməsi, birbaşa poçt reklamları və oxucuların diqqət mərkəzində duran jurnallar qəzet işçilərini yeni gəlir mənbələri axtarmağa, əhalinin ayrı-ayrı hissələrini, o cümlədən, bütün əhalini cəlb etmək üçün məzmununu dəyişməyə sövq etmişdir. Yeni gəlir mənbələrindən biri olan kompüter vasitəsi ilə qarşılıqlı əlaqə haqqında sonra daha ətraflı danışılacaqdır. Qəzetlər çox məşhur olan üsuldan istifadə etməklə qazanc götürürlər, bu da şəxsi və ya müəyyən olunan reklamların təsniflənmiş bölmədə yerləşdirilməsidir. Gələcəkdə pul qazanmaq məqsədi ilə bəzi qəzet şirkətləri mərkəzi şəhərlərə xidmət edən teleqraflar və həftəlik qəzetlər dəsti almışdı. Eyni zamanda, həm qəzetlərin evə çatdırılması, həm də nüsxələrin satış qiyməti qalxıb. Qəzet köşkükdən və ya qəzetsatan avtomat maşından 50 sentlik qəzet almaq tamamilə adi haldır.

Xəbərlərin və reklamların məzmununu yeniləşdirməklə müxtəlif qonşu ərazilərdə və şəhərətrafi qəsəbələrdə oxucular tapmaq üçün gündəlik mərkəz qəzetləri öz əraziləri üzrə də işlərini yaxşılaşdırmışdı. “Los Anceles Tayms” qəzeti əhalisi sıx olan Orinc Kaunti, San Fernando Vali və Vençurə Kaunti üçün ərazi nəşrləri və genişlənən Los Anceles Kauntinin digər əraziləri üçün tərtib olunmuş xüsusi bölmələr çap edir.

¹ Kdnaf (*Hibiscus cannabinus*) – tropik Asiya bitkisidir. uzunluğu 5-6 m çatır.

“Çiçaqo Tribyune (*Chicago Tribune*), “Boston Qlobe (*Boston Globe*) və “Nyu Orlins Tayms-Picayune”² kimi digər böyük qəzetlər də bu qaydaya əməl edirlər.

Şəhəratrafi və ona qonşu ərazidə olan idarələrdə işləmək, bu halda, yeni fəaliyyətə başlamış müxbirlər və fotoqraflar üçün faydalıdır. Bunlar, xüsusilə şəhər və əyalətin hökumət bölmələri gündəlik mətbuatda işıqlandırmanın əsaslarını öyrənmək üçün əlverişli yerdir.

Gələcəkdə gənc oxucuları cəlb etmək və saxlamaq məqsədilə – yüzlərlə qəzet NIE³ (Qəzet təhsil sistemində) proqramlarını həyata keçirməyə başlamışdı. Burada nüsxələr məktəbin sinif otaqlarına pulsuz və ya ucuz qiymətlə dərs vəsaiti kimi paylanmışdı. □Bəzi icmalarda yerli firmalar bu proqramın xərcini ya tam ya da bölüşdürərək ödəyirlər. Onların məqsədi böyüyüb abunəçi ola biləcək bu gəncləri öz oxucularına çevirməkdir.

Bunların heç biri sizi qəzetlərin acınacaqlı narahatçılıq keçirdiyinə inandırmmalıdır. 1980-ci illərdə hədsiz çox olan gəlirin miqdarı aşağı düşsə də, qəzetlər hələ də pul qazanırlar. Bəzi hallarda yeni mətbəələr tikir, müasir avadanlıqlar alırlar. Lakin gəlirinin miqdarı, adətən, 15 –20 faiz arasında olmuş qəzet nəşri üçün indiki vəziyyət çox acınacaqlıdır.

“Editer ənd Pablişer” jurnalı 1996-cı ilin əvvəllərində məlumat verirdi ki, qəzet kağızının qiyməti qəzetlərin xalis mənfəətinə təsir etməkdə davam edir. Lakin o əlavə edirdi:

Reklamın olduqca inkişaf etdiyi mühitin və qiymətləri kəskin salan vasitələrin sayəsində açıq-aşkar özəlləşmiş qəzet kompaniyaları (ölkədə qəzet kompaniyalarının 85 faizi özəlləşmişdir) nəzarətsiz qəzet xərclərinə baxmayaraq, öz gəlirlərini tənzimləməyə müvəffəq olublar. Bu da 1996-cı il üçün yaxşı qazanandan xəbər verir.

Ölkənin 92 gündəlik qəzeti və on ikidən artıq həftəlik qəzeti olan Qənnett (Gannett) silsilə qəzetlərinin rəhbərliyi məlumat verirdi ki, 1995-ci ildəki gəlir təxminən dörd milyard dollara çatmışdı. O, xalis gəlirin 1994-cü ilin 465 milyon dollarını “böyük rəqəmlə” ötür keçəcəyini xəbər verirdi.

Həmçinin Qəzet Birjalarının Hesabatı (*Newspaper Stocks Report*) açıqladı ki, artımın orta qiyməti 28 faiz olmaqla səhmlər 1995-ci ildə xeyli bahalanıb. Bütün qəzetlərdə reklam biznesi 1995 və 1996-cı illərdə artıb və bu meyl şübhəsiz davam edəcək.

Sizin dövrünüzdə və ya sonra qəzet nəşrinin sükutu tamamilə inanılmazdır. Lakin biz qəzetlərin sürətlə electron informasiya dövrünə uyğunlaşdığını görəcəyik.

Qəzetlər İNTERNET-də

² New Orleans Times-Picayune

³ Newspaper in Education.

“Super informasiya kanalı” ifadəsini çox işlədirik və bunun hara apardığına tam əmin olmadıqları halda belə, qəzetlər bu yolla gedirlər.

Böyük, o cümlədən də kiçik qəzetlərin çoxu qarşılıqlı əlaqə sistemi yaratmışdılar. Onun vasitəsilə hər kəs telefon və ya şəxsi kompüteri ilə xəbərlər, idman, birja məlumatları, hava proqnozu, restoranların siyahısı, yerli hadisələr, əyləncə mərkəzləri, təsnifatlı reklamlar, xizəksürmə idmanı üçün hava şəraiti, turist səyahəti üçün yerlər və c. haqqında məlumatlar ala biləcəyi şübhəsizdir. Elektron nəşr informasiya aləminin elə böyük hissəsidir ki, “Editor ənd Publisher” qəzeti burada həftəlik məlumatlar verir və bu bir sıra dövlət konfranslarının diqqət mərkəzinə çevrilmişdi.

“Los Angeles Times”, “Vool Street Cournal” (*Wall Street Journal*) və “San Jose Mercury Nyus” (*San Jose Mercury News*) nəşrləri də daxil olmaqla bir çox qəzetlər yazıların böyük bir hissəsini İNTERNET-də yerləşdiriblər və başqalarının da bu cür edəcəyi gözlənilir. “Merkuri Nyus” (*Mercury News*) qəzeti özünün yayıldığı ərazidə İNTERNET-də oxunmasını reallaşdıran “Merkuri Senter”-ə 15 milyon dollar vəsait xərcləmişdir. “Leksington (Ky.) Herald-Lider” Kentuki basketbol Universitəsində¹ ixtisaslaşmış “KY Hoops” (*KY Hoops*) qəzetinin kompüter variantı da daxil olan qarşılıqlı paket təklif edir və gündəlik qəzetin tam mətninin axtarılması üçün planlar hazırlayır. York (Pa.) Deyli Record² saysız-hesabsız təlabata baxmayaraq, Ümumdünya Şəbəkəsində (*WWW*)³ qəzetlə təchiz olunmayan oxuculara səhifə təqdim edir.

Bu məlumatların bəziləri reklamın hesabına pulsuzdur. Başqa materiallar və aylıq xidmətlər üçün ödənişlər var. Bu yazıda heç bir qəzet qarşılıqlı əməliyyatlarda yaxşı qazancın olduğunu demir. (bəziləri itkilərə məruz qalmaqda davam edir.) Lakin əksəriyyəti buna İNTERNET jurnalistikasının əsas rol oynayacağı gələcəyə qoyulan vəsait kimi baxırlar.

Onun ənənəvi qəzetləri əvəz edəcəyinə əsas varmı? Mütəxəssislərin fikrincə yaxın gələcəkdə yox. Qeyd etmək maraqlıdır ki, “Nayt-Ridder Nyuspeppers” elektron qəzet (“flat panel”) nəşr etmək üçün hazırlanan layihəni qəbul etmədilər. Bu qurğunu portfəldə aparmaq olardı və istifadəçiyə restoranda yer və ya teatrda bilet sifariş verməkdən tutmuş arzuladığı istənilən informasiyanın ayrıca hissəsi haqqında xəbər toplamağa imkan verə bilərdi.

Buna bənzər hallar qarşıdakı illər ərzində meydana çıxıb bilər. Lakin indi görünürdü ki, bunun vaxtı deyil. Elektron nəşrlər hələ də qəzetlər kimi tam xidmət edə bilmir. Məsələn, reklamçılar qəzetləri ərzaq, univərmaq və tanınmayan mağazaların reklamları üçün ən yaxşı yer hesab edirlər. Reklamlar qəzetlər üçün əsas gəlir mənbəyidir.

Qəzetlər həmçinin kompüterlərin təkrar edə bilməyəcəyi mükəmməl cəhətlərə malikdir. Nömrələrini reklamçıların arasında paylamaqla, qəzetlər yayılmalarına və oxuculara təsir edirlər, bu o deməkdir ki, bir buraxılışı beşdən ona qədər adam oxuyur.

¹ University of Kentucky basketball(org.).

² York (Pa.) Daily Record (org.).

³ World Wide Web.

İNTERNET informasiyasının və TV-nin qəzetlərin gələcəyinə təsiri ilə bağlı müsahibəsində “Vaşington Post” qəzetinin keçmiş inzibati redaktoru, əvvəl haqqında danışdığımız Ben Bradlee fikrini belə ifadə edirdi: “Mənə belə gəlir ki, biz televiziya verilişlərinə baxmalıyıq, lakin, aman Allah, 500 TV stansiyası var. İnformasiya kanalı harada işləyirsə işləsin, mənə elə gəlir ki, adamların hadisələri anlamaq üçün qəzetlərə ehtiyacları var. Siz 500 kanalın hamısını izləyə bilməzsiniz. Mən qəzetlər haqqında əvvəl olduğundan daha optimist fikirdəyəm. Onlar sayca az ola bilərlər. Lakin yaxşılıarı işlərini uğurla davam etdirəcəklər.

Bir inkişaf, hər halda, mühümdür. Qəzetlərin bir neçəsinin qarşılıqlı xidmətlər üçün xüsusi işçiləri var. Bu tip əlaqələr üçün inkişaf edən ayrıca yazı üslubunun yaranmasına meyl də var. Lüzumsuz sözlərdən uzaq bu üslubun hədəfi xüsusi auditoriyadır. Əgər İNTERNET informasiya sisteminin inkişafı davam edərsə, qəzetlərin redaksiya heyətində daha çox iş ola bilər. “Merkuri Senter”-in əsas qəzətdən kənarında təxminən iyirmi iki işçisi çalışır.

“Kvinsi (Mass.) Patriot Lecer”¹-in redaktoru və Qəzet Redaktorlarının Amerika Cəmiyyətinin² prezidenti Vilyam B. Ketter (*William B. Ketter*) “Editor and Publisher” qəzetindəki müsahibəsində xəbərdarlıq edirdi ki, elektron xəbər ötürmələri ilə qəzetlərin əlaqəsi zaman keçdikcə güclənəcəkdir.

O fikrini davam etdirərək deyirdi: “Sabahın jurnalisti təkcə qəzetin yox, müxtəlif informasiya vasitələrinin müxbiri olacaqdır”.

O da qəzetlərin mövcud olacağı gələcəyi əvvəlcədən görərək deyirdi. “Qəzetlər demokratik prosesin mühüm hissəsidir, onlar adamların özləri və icmaları ilə bağlı tənqidi qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Redaktorların buna daha çox diqqət yetirməsi zəruridir.” Əgər biz bu istiqamətdə olan izi itirsək, əgər kompasımız istiqaməti dəyişsə, mən fikirləşirəm ki, qəzetlərin təhlükəli vəziyyətə düşmələri olduqca realdır.

Bulvar qəzetləri

“Hard kopi” (*Hard Copy*), “İnsayd edişn” (*Inside Edition*) “Qeraldo” (*Geraldo*) və “Karent Afeə” (*Current Affair*) kimi kiçik səhifəli, bol rəsimli Supermarket qəzetləri və TV proqramları həm əhali həm də peşəkarlar tərəfindən jurnalistikanın etdiyi işlərin ən pisi kimi tənqidə məruz qalırlar. Və son illər tənqidçilər aparıcı qəzetlərin eyni sensualizmi qəbul etdiklərinə inanmaq üçün əsas tapırlar.

O.C.Simpsonun törətdiyi iki qətl və Villiam Kennedi Smiss (keçmiş prezident John. F Kennedinin qardaşı oğlu) tərəfindən törədilmiş zorlama hadisəsi kimi iki müsibət uzun müddət göz qabağında olan bulvar qəzetlərini canlandırmışdı. Bəzi gündəlik qəzetlər hər iki hadisənin, ehtiraslı məqalələrlə çatdırılmasında və Smissin məhkəməsi ilə bağlı yazıda zərərçəkən qızın əsassız təs-

¹ Quincy (Mass.) Patriot Ledger (org.).

² American Society of Newspaper Editors (ASNE).

diq olunmuş adının açıqlanmasında günahlandırılırdılar. Digər qəzetlər onun adını bilsələr belə çap etməmişdilər.

Qəzetlər həmçinin qanlı fotolar verdiklərinə, amansız qətillərin ehtiraslı təfsilatını yazdığına, qalamaqalara qarışdığına görə kəskin tənqiddə məruz qalmışdılar. Son zamanlar təxminən 150-yə yaxın oxucu “Springfield (Mass) Union-Nyus”³ qəzetinin yerli ali məktəb tələbələrinin biologiya dərslərində yenidən yarılmış pişiyə baxdıqları şəkli nəşr etmələrindən şikayət etmişdilər. İlk vaxtlarda Sacramento Bii və bir heçə qəzet müharibə vaxtı dağılmış Bosniyada özünü ağacdən asmış qadının şəklini verdiklərinə görə etiraz atəşinə tutuldu. Bii onu rəngli vermişdi.

Bütün bunlar çox adamı gündəlik qəzetlərin həmişəlik bu səliqəsiz şəraitdə qalıb qalmayacağına maraqlı və narahatçılıq içində qoymuşdu.

Onlardan biri Detroit Nyus qəzetinin keçmiş şöbə müdiri Ceymis P. Kannon (*James Gannon*) “Editor and Publisher”-dəki məqaləsində yazırdı:

Bu ölkədə mətbuatın yenidən formalasdırılmasına güclü təsirlər var. Qəzet oxucularının azaldığı və şəbəkə informasiya proqramları üçün auditoriyanın məhdudlaşdığı bir şəraitdə mətbuat vasitələrinin sahibləri və menecerləri haqlı olaraq öz gələcəkləri haqqında narahatdırlar. Ümitsiz auditoriya axtarışında onlar sürətlə informasiya xəbərlərini əyləncələrlə əvəz edirlər. Yeni mətbuat həqiqətdə budur. Əgər məqalə bulvar qəzetlərində nəşr olunubsa və ya tok şouda bu barədə danışılırsa, o gündəlik qəzetlər də daxil olmaqla aparıcı qəzetlərdə nəşr oluna bilər və olunacaqdır. Mətbuatın yeni qaydaları çox sadədir: bu qaydaların olmamasıdır.

Hələ də çoxlu sayda qəzetlərin olmasına baxmayaraq, Kannon əlavə edirdi: “Beləliklə, biz gücümüzü itirməmişik. Lakin jurnalistikanın mövcudluğu uğrunda mübarizə artır və bu sahənin bir çox hörmətli veteranları mübarizənin məğlubiyyətə uğradığına inanırlar.”

“Los Angeles Tayms”ın mətbuat tənqidçisi, “Palitzer Prayz” (*Pulitzer Prize*) mükafatçısı David Şou (*David Show*) bu fikri bir neçə pilləyə bölür. Müsahibələrdə o şahid oldu ki, “son bir neçə il ərzində biz daha çox bulvar qəzetlərinə meyl göstəririk. Kiçik qəzetlərdə bu, oxucular üçün lazım olan aparıcı qəzet informasiyasının atılması ilə nəticələnir.”

O təsdiq edirdi ki, oxucuların azalması “qəzetləri hansı sahədən yazıb yazmamaq məsələsinə qoyulan maneələri azaltmağa məcbur etdi. Kütləvi informasiya vasitələrinin buraxılışlarında sayların artmasındakı partlayış və qəzetlərin yayılma sahəsinin məhdudluğu buraxılışlara nəzarətçilərin ənənəvi nəzarətini çox-çox çətinləşdirdi.”

Beləliklə, əyləncə proqramları və ya CNN hər hansı bir sensasiyalı hadisəni saatlarla göstərəndə, redaktorlar oxucular və tamaşaçıların hadisənin şərhinin TV-yə aid edəcəyindən narahat olurlar. “Odur ki, onlar müxbirlərini həmin hadisənin doğru-düzgünlüyünü yoxlamaq üçün narahat etmədən, məlumatı nəşr edir və ya tele-radio vasitəsilə yayırlar.” Bu Şaunun (*Shaw*) sözləridir.

³ Springfield (Mass) Union-News (org.).

Şübhə yoxdur ki, əyləncə jurnalistikasına meyldə rəqabət əsas faktdır. Bircə dəfə jurnalistlər yığınının O.C.Simpsonun məhkəməsi, Oklahoma şəhərinin bombalanması və Cənubi Karolinadan (*South Carolina*) olan ananın iki uşağını suda boğması vaxtı hadisə yerində müşahidə edən hər kəs anlayır ki, qəzetlər və teleradio verlişləri stansiyalarının əməkdaşları bu tip mövzulara olduqca böyük ictimai marağın olmasına inanırlar.

Yoxlamadan uzaq “Star” əyləncə qəzetində və “qayda-qanunlu” Nyu York və Kaliforniyanın gündəlik qəzetlərində müxbir olmuş Donna Balancia (*Donna Balancia*) enerjili jurnalistikaya malik kütləvi informasiya vasitələrinin cazibədarlığına sadə bir izahat verir: “Sensasiyalar qəzetləri reklam edir.”

“Əyləncə qəzetlərinə gəlinə” – o davam etdi, – “onlar sensasiyalı məlumatı şərh etmək üçün yerdə qalan hər kəsə üstün gələn tayfadır. Onların eksklyuziv müsahibələr götürmək üçün pulları var. Arxada qalmaq istəmədiklərindən aparıcı qəzetlər də onların ardınca gedir. Real xəbərlərlə əyləncə qəzetlərinin yaydıqları məlumatları fərqləndirmək çətinləşir.”

Bəlkə də, lakin gündəlik qəzetlərin əyləncə məqalələrinin əlyazmaları ilə həddindən çox məşğul olmamışdan əvvəl iki şeyi yadda saxlamaq lazımdır. Bunlardan biri, ilk növbədə böyük, mərkəz qəzetlərinə təsir edən fenomendir. Lakin bu onların hamısına aid deyil. Yüzlərlə kiçik, orta ölçülü gündəlik və həftəlik qəzetlər var ki, onların gözüaçıqlığı əvvəlkindən az deyil. İkincisi, “Neyşional Enkvayer”, “Qlobe” və “Star” (*National Enquirer, Globe and Star*) qəzetlərinə ötəri nəzər hər kəsi əmin edər ki, onlarla sizin evinizdəki və qəzet köşkündən aldığınız qəzetlər arasında azacıq oxşarlıq var. Düzdür, aparıcı siyasətçilərin qeyri-qanuni cinsi əlaqələri yaxud Britaniya kralının ailəsindəki son qalmaqallar haqqında məlumatlar doğma şəhərin qəzetlərinə yol tapır. Lakin tez-tezmi sizin yerli qəzetlər “Cək Vaqnerin çılpaq şıltağı”, “Hansı məşhur şəxs fahişələr üçün 15 min dollar ödəmişdi?”, “Mən hələ də Nikolenin bədənini görürəm” (məşhur O.C.Simpsonun öz psixiatrına verdiyi məlumat) və “Qary Basei, mənim psix məşuqum” kimi başlıqlar təqdim edir? Bunlar “Qlobe” bulvar qəzetində yerləşdirmək üçün olan məqalələr idi.

Bulvar qəzetlərində doğru xəbərlər Şimal dairəsindəki qızçıçəklərin sayı qədərdir. Aparıcı qəzetlər bulvar qəzetlərinin məqalələrinə müraciət etsə belə, bu heç də məsuliyyətli jurnalistikasının sükutu barəsində siqnal deyil. Əgər doğurdan da, şəhərinizdə, ştatınızda, ölkənizdə və dünyada nə baş verdiyini bilmək istəyirsinizsə, normal qəzetlər hələ də sizə kömək edə bilər.

Yeri gəlmişkən, bütün bulvar qəzetlərinə eyni gözlə baxılmamalıdır. Tabloid* sözü normal qəzetin yarsına bərabər qəzet deməkdir. Normal ölçülü qəzetlər çoxsəhifəli adlanır. Bir sıra ənənəvi bulvar qəzetləri var. Onlara “Şikaqo San Tayms”, “Nysudey”, “Roki Mauntin Nyus”, “Boston Herald”¹.

* Tabloid [təbloid]-Bulvar qəzeti

¹ Chicago Sun-Times, Newsday, the Rocky Mountain News, the New York Post, Boston Herald

Başlıca fərq odur ki, supermarketlərin müxtəlif məhsulları çox vaxt qeyri-adi, geninə boluna bulvar qəzetlərində təqdim edilir və müvəffəqiyyət naminə onlar məşhur şəxslər haqqında informsiyaları və gizli cəkilmiş şəkilləri pulla alırlar. Əsas qəzetlər isə yox, bəzi istisnalarla onlar qanuni qəzet məqaləsinə pulsuz əldə etdikləri şəkil nüsxəsini əlavə edirlər.

Hələ də demokratik cəmiyyətdə sensasiyalı jurnalistikanın öz yeri var. Günün sonunda kassanın yanındakı bulvar qəzetləri üçün olan boş rəfləri görəndə aydın olur ki, onalara tələbatın olması şübhəsizdir. Bundan əlavə, onlar vaxtaşırı qəzet məqaləsində təhriflər edərək, gündəlik qəzetləri ayıq olmağa çağırırlar. Odur ki, gündəlik qəzetlər onları izləməlidir. Kütləvi informasiya vasitələrini daha çox narahat edən onların üstünə yağdırılan tənqiddir. Ümumi fikrə görə, onlar neqativ hallar və konfliktlərin üstündə çox dayanaraq, cəmiyyətin sosial problemlərini lazımınca öyrənmirlər. Vaşinqton jurnalisti Ceyms Fallous (*James Fallows*) “Fövqəladə xəbərin verilməsi” (*Breaking the News*) kitabında kütləvi informasiya işçilərini əyləncələr və məşhur adamları şərhlərində ön plana çəkməklərinə görə günahlandırır. O, həmçinin razılaşmırdı: “Yalnız hadisəni yaymaq və növbəti qeyri-adi mövzuya keçmək üçün, onlar həmin böhran yaxud hadisəni hər vasitə ilə şişirdərək təqdim edirlər... Və nə qədər ki, belə edirlər, onlara olan münasibət getdikcə pisləşəcək və daha diqqətini cəlb etmək istədikləri ictimaiyyətə yararsız olacaqlar.”

Syracys Universitəsində (*Syracuse University*) siyasi elmlər professoru Tomas Paterson (*Tomas Patterson*) Nyusviik (*Newsweek*) jurnalının forumunda şikayət etmişdi ki, “Jurnalistlər Amerika siyasətçilərinin yalnız pis tərəflərini görürlər.” Neqativ hallardan bəhs edən məqalələr 1970-ci ildən bəri iki dəfədən çox artmışdı. İndi isə yaxşı işlərdən yazın.”

Elə həmin nömrədə yazıçı Syuzən Faludi (*Susan Faludi*) kütləvi informasiya vasitələrini reportaj vaxtı ifadələrindəki ifratçılığa görə günahlandırır: “bunlar mövcud vəziyyətə “ənənəvi” baxış ya da kütləvi informasiya vasitələrinin extremistlərin əvəzinə yürütdüyü “ən radikal” fikirdir. Sonra isə media iki əks mövqeli tərəfləri bir-birinin üstünə qaldırırlar. Bu halda ənənəvi fikir qalib gəlir. Bizim mətbuat nöqsanları sevinclə yayan, yeni ideyaların abırsızlıqla qarşılınıb məhv edildiyi jurnalistikaya aludədir.”

Rəy söyləyənlər dəstəsinə B.Ş-ın İnsana və sağlamlığa xidmət departamentinin katibi Dona Şalala (*secretary of the U.S. Department of Helth and Human Donna Shalala*) oldu. O deyirdi ki, mətbuat daha çox yaxşı işlərin yox çəkişmələrin üzərində dayanır. Biz araşdırmaqdan çox fərziyyə edirik. Şəxsi şirkətlərin işlərinə itaətkarcasına göz yumduğumuz halda siyasətçilərin hər bir səhvini irad tuturuq.”

Kəskin fikirlər nə dərəcədə doğrudur? Və onların nə qədəri TV-yə qəzetlərdən daha çox tətbiq olunur. Onların nə qədəri xəbərçini günahlandırmaq üçün köhnə üsuldur.

Bizim fikrimizcə əksəriyyəti. Katibə Şalalanın fikrinə lazımınca diqqət yetirsək, xüsusi bölmədən yan keçməyən qəzetlərin çoxunun araşdırma ilə xeyli məşğul olduğunu görürük. Fallous güman edir ki, kütləvi informasiya vasitələri ölkənin sosial və əxlaqi münasibətlərinə lazımınca müraciət etmir,

baxmayaraq ki, qəzetlər silaha nəzarət, cinayətkar dəstələr, yeniyetmələrin hamiləliyi, yararsız məktəblər, ÜİÇS-in (*AIDS*) dərk edilməsi, narkotik maddələrin zərəri, ətraf mühitin korlanması və digər problemlər haqqında yüzlərlə məqalələr yazırlar. Bu yazılar açıq-aydın “sosial və əxlaqi münasibətlər” bölməsinə aiddirlər. Ən azı, nisbətən yaxşı TV stansiyaları da bu məsələləri şərh edəcəkdir.

Qəzetlərdə “Yaxşı” xəbərləri də tapmaq olar. Riçmond, Kaliforniya “Vest Kaunti Tayms”ın (*West County Times in Richmond, California*) idarəedici redaktoru Antoni Markviz (*Anthony Marquez*) qəzetlərin ancaq pis xəbərləri nəşr etməsi haqqındakı şikayətləri eşitməkdən yorulmuşdu. O və qəzetin digər işçiləri birgə 12 səhifəlik qəzet buraxmış və onu “Qud Tayms” (*Good Times*) adlandırmışlar.

“Qud Tayms” “xoşagəlimli” məqalələrlə dolduruldu və keçən il uzunluğunda dərc olundu.

Markviz müsahibəsində demişdi: “Biz əlimizdə olan məqalələrin yalnız kiçik bir hissəsini nəşr etdik.” Xüsusi buraxılış təhlükəli gənclərə dülgərlik öyrədən peşə proqramı haqqında yazını ön səhifədə yerləşdirmişdi. Əvvəllər qrup halında zorlama ilə məşğul olan cinayət dəstəsinin bir üzvü klub yaratmışdı və küçələrdən qanqsterləri və öz yanmış kilsəsinin bərpasında can-başla işləyən prixdoları sənət öyrənmək üçün toplayırdı.

“Sakramento Bii”-nin icmalçısı Villiam Endikot (*William Endicott*) aşağıdakıları yazmaqla məsələnin özünəməxsus təsvirini vermişdir:

İndi Amerika siyasətinin acınacaqlı vəziyyətinə görə kütləvi informasiya vasitələrinin üstünə düşmək və əgər müxbirlər bu nöqsanların üzərində belə çox dayanmasaydılar, vəziyyət bir təhər yaxşılaşardı kimi gümanlar dəbdədir.

Bu cür tənqid tamamilə əsasız deyil. Siyasi müxbirlər bəzən avtostradada bir neçə avtomobilin toqquşması nəticəsində baş vermiş qəzayı daha yaxşı görmək üçün maşını saxlayan sürücüyə bənzəyirlər. Onlar konfliktlərə tərəf köpək balığının suda olan qana doğru irəlilədiyi kimi irəliləyirlər.

Daha əsaslı sual isə belədir – görəsən siyasət mətbuatın yazdıqlarını özündə əks etdirirmi, yaxud mətbuat siyasətdə baş verənləri şərh edirmi?

Endikot təsdiq etmişdir ki, siyasət qəti olaraq iki qütbə çəkilmişdir. “İşləri bu vəziyyətə mətbuat salmayıbdır və onları şərh etməyə də bilərdi,” – deyərək o öz fikrində qalırdı.

Həmin müşahidələr əsasında şəhər bələdiyyəsindəki, təhsil sistemindəki, o cümlədən Vaşinqtonda (Kolumbiya Bölgəsi) baş verən hadisələr şərh edilə bilər. Jurnalistika mükəmməl elm deyil. Bu işlə məşğul olanlar kamil deyillər. Hələ də, dünyada ən azad kütləvi informasiya vasitələri B.Ş.-dadır. Bu azadlıqdan çox vaxt səhvləri düzəltmək, fırıldaqçıları həbsxanaya salmaq, sosial ehtiyacları və problemləri şərh etmək, ən mühümü isə, hər gün məlumat vermək, izah etmək və əyləndirmə üçün istifadə olunmuşdu.

İctimai jurnalistika

Onun tərəfdarları mətbuatın tənqid edilməsini ictimai jurnalistikanın azaldacağına inanırlar. Bununla bərabər ictimai jurnalistikanın əleyhdarları qorxurlar ki, o qəzetlərin daima təsdiq edilmiş obyektivliyini zəiflətməklə qəzetlərin müstəqilliyini və tamlığını təhlükə altına qoyacaqdır.

Nyu-York Universitetinin jurnalistika departamentinin professoru Cey Rosenin (*Jay Rosen*) bu mövzudakı kitabının nəşrindən sonra 1990-cı ilin ortalarında belə bir fikir yarandı ki, ictimai jurnalistika özünü müxtəlif cür təqdim edir. Əsasən, bu bir prosesdir və onun vasitəsilə qəzetlər (tele-radio yayıcıları və jurnallar bu məsələdə nəzərə alınmırlar) icmanın üzləşdiyi problemlərin həllində əsas rol oynayırlar. O bu işi xüsusi məsələlərlə bağlı mitinqləri təşkil etməklə, oxucularla qarşılıqlı fəaliyyətdə olmaqla, ictimaiyyətdən aldığı əlavə ideyalarla, yeni qəzet səhifələri yaratmaqla və ümumiyyətlə mülki məsələlərlə bağlı ictimai dialoqa imkan yaratmaqla yerinə yetirir.

“Qanet Nyuspeypəs” (*Gannett Newspapers*) “Nyus 2000” (*News 2000*) layihəsi “Nayt Rioder” qrupu kimi ictimai jurnalistikanın önündə gedir. “Qanet”ə məxsus “Şreveport (La) Tayms” (*Shreveport (La) Times*) qonşu ərazilərdən hazırlanmış məlumatlardan ibarət aylıq silsilələr çap etmişdi. Hər bir məlumat qəzetin və qonşu ərazinin sakinlərinin birgə sponsorluq etdiyi ictimai iclaslarla başlayırdı. Burada şəhərin rəsmi nümayəndələri xüsusi problemlərlə bağlı suallara cavab verirdilər. İclasa hazırlıq ərəfəsində “Tayms”ın müxbirləri qonşu əraziləri gəzir və ev sahiblərinin münasibətlərini öyrənirdilər. Belə bir nəticə əldə etmişdilər ki, mer şəhərin hökumət nümayəndələrini vətəndaşlara qarşı daha diqqətli olmağa məcbur edəcəyi barədə söz vermişdir.

Siouks Fols və Saus Dakotada, (*Sioux Falls, South Dakota*) “Arqus Lider” (*Argus Leader*) Saus Dakota Universiteti ilə “İcmanın inkişafı” (*Community on the Rise*) adlı layihə ətrafında birləşdi. Burada məqsəd adamların köçməsi ucbatından kəndli icmasının kiçilməsinin qarşısını almaq idi. Bu məqsədlə Tindol (*Tyndall*) kəndi (əhalisi 1200 nəfərdir) seçilmişdir və Universitetin kənd həyatı ilə məşğul olan mütəxəssislərinə bu balaca kəndi əvvəlki normal vəziyyətinə qaytarmağa kömək etmək tapşırılmışdı. Qanetin xəbərlər üzrə baş prezident köməkçisi Fil Kyuri (*Phil Currie*) məlumat vermişdi: “Olduqca çılğın keçən, məqsədi müəyyən etmək üçün keçirilən iclaslara, ictimai diskusiya yaradaraq, sakinləri də cəlb edirdilər. Nəticələr arasında bunlar var: yerli xəstəxana üçün defibrilyatorlar alınmış və ərazi üçün 911 xidmətin yerinə yetirilməsi istiqamətində iş davam etdirilmişdi; gənc fəallar üçün olan fond artırılmış, ferma və rançonun idarə edilməsi mövzusunda seminarlar keçirilmişdi.”

Yerli cinayəti azaltmaq məqsədi ilə Pohkipsie (N.Y.) Jurnalı (*Poughkeepsie (N.Y.) Journal*) şəhərin sakinləri və ictimaiyyətin liderləri ilə birgə “Seyv Striits”-i (SafeStreets) hazırladılar. Qəzet şəhər rəhbərliyinin cinayəti aradan qaldırmaqdan ötrü gördüyü işləri yoxlayaraq dörd ədəd səkkiz səhifəlik məlumat hazırladı. Kyurinin fikrincə ştatın küçələrdəki patrolları ilə tanışlıq, narkotik maddələr əleyhinə polis birliyinin yaradılması, küçələrin təmizlənməsi proqramı da daxil olmaqla “böyük dəyişikliklər” baş vermişdi.

Kyuri ictimai jurnalistikanı köhnə qəzetlərin öz icmalarına kömək etmək məqsədilə etdiklərinin dirçəlməsi kimi qiymətləndirir.

“Onlar güclü mövqe tutmuşdular. Onlar aparıcı rol oynayırdılar.” O bu fikirləri “Qanet”in daxili nəşri olan “Qaneter”-də (*Gannetteer*) açıqlamışdı. “... Hər halda, burada təzə, mənəcə icmadan olan adamların bu işə daha çox cəlb edilməsidir. Məsələn, biz hər hansı bir məqalənin üzərində işləməyə hazırlaşanda mühüm problemi və ya məsələni müəyyənləşdirməyə köməkdən ötrü vətəndaşlara müraciət edirik. Biz problemi şərh etməklə həm də onun həllini tapmağa çalışırıq və çox vaxt sakinlər həmin axtarışda iştirak edirlər.

“Editor and Publişer”-dəki məqaləsində “Viçita (Kan.) Eaql”-ın (*Wichita (Kan.) Eagle*), (“Nayt Rider” qəzeti) redaktoru Davis “Baz” Merit (*Davis “Buzz” Merritt*) ictimai jurnalistikanı dəstəkləmişdi: “Xalqın həyatı, siyasət də daxil olmaqla, narahatçılıq içindədir; ölkə və onun icması özlərinin ən böyük problemini nəinki həll edə hətta onun haqqında, nədənsə, nəzakətlə danışıq da bilmirlər. Yalnız hər hansı statistik məlumatlar toplayan jurnalistika da narahatdır. İctimai həyatla və jurnalistika bir-biri ilə çox bağlıdır. Əgər insanlar ictimai həyatdan uzaqlaşmaqda davam edirlərsə, əgər onunla maraqlanmırlarsa, onda onların jurnalistikaya və jurnalistlərə ehtiyacları yoxdur.

Merit təsdiq edirdi ki, informasiya təklidə ictimai həyatı sağlamlaşdırma bilməz. Əgər jurnalistlər öz işlərinin sadəcə olaraq məlumat vermək və onu izah etməkdən ibarət olduğunda israr edirlərsə, onlar “ictimaiyyətin həyatında və bizim sənətimizdə xüsusi fayda verə bilməyəcəklər.”

İctimai jurnalistikanın digər müdafiəçisi “Spokan (Vaş.) Spokesman-Revyyu”nun (*Spokane (Wash.) Spokesman-Review*) idarəedici redaktoru Xristofor Pek (*Christopher Peck*) məsələni bu cür qoyurdu: “Biz anlamalıyıq ki, əgər qəzetin nəşri üçün sağlam ictimai mühiti yoxdursa, və adamlar ictimai həyatdan uzaqdırlarsa, orada qəzetə ehtiyac olmayacaqdır. İctimai jurnalistika vətəndaşlara yaşadıkları yeri hiss etməkdə kömək edir.”

Bu tərəfdarlardan tam əks mövqedə duran Ayova, Amesdə çıxan “Deyli Tribyune” (Ames, İowa, Daily Tribune) qəzetinin naşiri və redaktoru və “NBC Nyus”un (*NBC News*) keçmiş prezidenti Mişel Gartner (*Michael Gartner*) Peşəkar Jurnalistlər Cəmiyyətinin (*Society of Professional Journalists*) qurultayındakı nitqində ictimai jurnalistikanı “təhlükə” kimi göstərmişdir. O ictimai jurnalistikanı “həm jurnalistika, həm əxlaq, həm də fəlsəfi baxımdan” yanlış hesab edərək, lənətləyirdi. O davam edərək deyirdi: “... Qəzetlər analar və alma piroqları üçün deyil. ...Yaxşı olar ki, o material baş məqalə səhifəsi üçün saxlanılsın. Bu axırda qəzetlərin etibardan düşməsinə gətirib çıxardacaqdır.”

Elə həmin qurultayda komik yazıçı Qarison Keylor (*Garrison Keillor*) ciddiləşərək jurnalistlərə ictimai jurnalistikadan uzaqlaşmağı məsləhət görmüşdü. O israr edirdi ki, qəzetlərin gələcəyi “xeyirxahlıqda, rəngli qrafikada deyil, heç kəsin onun qədər yaxşı verə bilməyəcəyi hadisələrin şərhindədir.”

İctimai jurnalistikaya mənfi münasibət bəsləyən tək-cə onlar deyil. Bəzi redaktorlar və naşirlər oxucuların yol verdikləri əyər-əksikliyə göz yummaq

istədiklərindən bu fikrin tərəfindəirlər. Düşünürlər ki, onların işi icmanın problemlərinin həllini deyil, yalnız şərhini verməkdir.

Kaliforniya Universitetindəki axırncı çıxışında “Nyu York Tayms” qəzetinin keçmiş idarəedici redaktoru Cene Roberts (*Gene Roberts*) ictimai jurnalistkanı “əyləncə” adlandırmış sonra isə əlavə etmişdir:

İctimai jurnalistika bütövlükdə pis deyil. Onlar jurnalistikadan çox ictimai işlərlə məşğul olurlar. ... Mən ictimai jurnalistikaya da inanıram. Lakin mənim fikrimcə o ictimai iclasların şərhilə məşğul olmalıdır, maliyyələşdirilməsi ilə yox. Bu jurnalistika icmaya tam və səylə onun həyatının bütün aspektləri barədə məlumat verməlidir. ... O icma hökuməti, onun rəhbərliyi, məktəbləri və ictimai xidmətləri barədə fikir yaratmaq üçün icmanı lazım olan informasiya ilə təmin etməlidir.

Kyuri bu tənqidçilərə “öz ictimaiyyətinə lazımınca hörmət etməyən inadkar jurnalistlər” kimi baxır. O ictimai jurnalistikanın jurnalistlərin etika və obyektivliyinə xələl gətirmək fikrini qəbul etməirdi. O demişdi: “Bu faktdır ki, bizim oxucular mühüm və əhəmiyyətli mövzularla çox maraqlanırlar və istəyirlər ki, biz öz nəzarətçi rolumuzu yerinə yetirək. Problemlərin həllinə onları cəlb etmək ancaq təqdərə layıqdır.”

Jurnalistika fakültələrini yenidən bitirmiş tələbələrin bir çoxu, şübhəsiz ki, ictimai jurnalistika sahəsində fəaliyyət göstərən qəzetlərdə işləməyə başlayacaqlar. Onların bu sahədəki işləri haqqında qərarları redaktorlar və nəşirlər verəcəklər. Müxbirlər isə onlara işlərində kömək edəcək piyadalardırlar. Bəzi gənc müxbirlər və fotoqraflar bu işdən narazı ola bilərlər. Əgər belədirsə, onlar rəhbərliyə öz münasibətlərini bildirməli və tapşırığı yerinə yetirməkdən azad olunmalarını xahiş etməlidirlər. Bu xahiş nəzərə alınma da bilər, alınmaya da.

Öz şəhərlərinin sakinlərinə həyat tərzlərini daha da yaxşılaşdırmaqda kömək etmək məqsədi olan gənc jurnalistlərə ictimai jurnalistika istəklərini həyata keçirmək üçün geniş imkan verir.

İnam varmı?

On doqquzuncu əsrin axırları və iyirminci əsrin əvvəllərindəki heç bir məhdudiyyəti olmayan jurnalistikanın haylı-küylü günlərindən üzü bəri kütləvi informasiya vasitələrinin etibarlılığı bu günkü qədər tənqiddə məruz qalmamışdır. Bu mövzu kitabın başqa hissələrində şərh edilmişdir. Lakin ona daha geniş aspektdə baxılması yəqin ki, lap məsləhətdir.

Son zamanlar O. C. Simpsonu müdafiə edən əsas vəkillərdən biri Robert Şapero (*Robert Shapiro*) jurnalistlər qrupuna müraciət edərək bildirmişdir ki, o İnsan Hüquqları Aktlarına (*Bill of Rights*), səsvermə olarsa, onun bəyəniləcəyinə şübhə edir. Əlbəttə ki, İnsan Hüquqları Aktları mətbuat, söz və din azadlığını müdafiə edən Birinci Əlavə ilə başlayır.

Lakin şübhəsiz, Şapero inanırdı ki, bu mətbuat, səsverənlərin Əlavələrdən üz döndərməsinə səbəb olacaqdır. Halbuki bu Əlavələr illər uzununu jurnalistlər və əksər hüquqşunaslar tərəfindən müqəddəs hesab edilmişdi.

Vəkil gələcək haqqında bu bədbin mülahizələri kütləvi informasiya vasitələrinin Simpsonun məhkəməsini, vəkilin fikirləşdiyinə görə, qərəzli və bəzən də həqiqətdən uzaq işıqlandırılması ifşa olunduqdan sonra söyləmişdi. O xüsusilə “zir-zibil üçün pul ödəyən”, pulla informasiya alan əyləncəli TV verlişi və onun bulvar qəzetini töhmətləndirirdi.

Kütləvi informasiya vasitələrinin xalqın gözündə təhlükəli olduğu barədə xəbərdarlıq edən təkçə Şapiro deyildi. Bu fikirlə bəzi hüquq işçiləri və hakimlər də razı idilər.

Həmçinin biz də belə hesab edirik ki, bu təkçə mühüm qəzetlər və tele-radio şirkətləri ilə mübahisə üçün mövzusu olan hüquqşunasların və ya siyasətçilərin fikri deyil. Müxtəlif müşahidəçilər müəyyən etmişdilər ki, jurnalistlər digər sənət adamları ilə müqayisədə etibarlılıq və düzgünlük ifadələrinə olduqca az əhəmiyyət verirlər. Səsvermənin birində göstərilirdi ki, onlara olan inam işlənmiş maşın satıcılarına olan inamdan azacıq artıqdır. Başqa səsvermədə isə TV müxbirlərinə qəzet müxbirlərindən daha çox inam ifadə olunmuşdur.

Bu reaksiyanı başa düşmək çətin deyil. İnsanlar TV işçilərini, görə bilirlər. Əsasən yaraşığı olan qadınlara və kişilərə tamaşa edirlər. Onlar insanlara inam və etibar hissi vermək üçün görünürlər. Digər tərəfdən, qəzetdə yazıya edilən imza TV-də məlumat verənlə müqayisədə cansızdır.

Oxucu tanınmış müxbirin məqalələrini izləməyincə, onun yazılarının dəqiqliyinə və ədalətliyinə inanmayınca ona müxbirin imzası az şey deyəcəkdir. Baxmayaraq ki, radiodan və televiziyaadan eşitmiş olduğu həmin mövzu qəzetdə daha müfəssəl verilə bilər.

Biz yeniliklər və informasiya konveyri olan teleradio jurnalistikasına böhtan atmaq istəmirik. Bəzi TV və radio müxbirləri media daxilində çox yaxşı işləyirlər. Bundan əlavə TV kimi mətbuat hadisəni geniş işıqlandıra bilmir. Selin törətdiyi dağıntıları, Afrikadakı aclığı, döyüş meydanının mənzərəsini göstərən bu və ya digər illustrasiyalı mükəmməl reportajlar TV yeniliklərini hadisəni bütün təfərrüatı ilə bilmək istəyənlər üçün çox əhəmiyyətli edir. Çətin ki, elə qəzet redaktoru və ya idarəedici redaktor tapılar ki, onun otağında və ya ofisində yeniliklərlə tanış olmaq üçün ən azı bir televizoru olmasın. Bazar ertəsi xəbərlərin az verildiyi gündür, bu ona görə belə deyil ki, bazar günü verilən “tok şoular” qəzetin birinci səhifəsi üçün material verir.

Hətta TV-nin məşhurluğu belə kütləvi informasiya vasitələri ilə bağlı narahatlığı aradan qaldıra bilmir.

Bu həqiqətdir ki, inamsızlıq probleminin yaranmasına səbəb insanların yanlış xəbərləri istəməməsi və buna görə medianı günahlandırmasıdır. Burada da jurnalistika əsas yerdədir. Məqalə üçün son müddətin təzyiqi altında bəzi səhvlər və təhriflər edilir. Kütləvi informasiya vasitələrində, əlbəttə ki, əyər-əksikliklərdən uzaq olmağa çalışılır, onların qarşısını almaq üçün böyük işlər görülür. Səhvlər olduqda qəzetlər mütləq növbəti nömrədə düzəlişlər verir.

Bu və qəzetin gördüyü digər işlər – şikayətlərə baxan işçi götürülməsi, mərkəzi qrupdan istifadə edilməsi, ictimai jurnalistikaya meyli – mətbuata inamın artmasına çox kömək edir. Hələ də milyonlarla insan öz gündəlik qəzetlərinə inanır və onlardan bərbərxanalarda, qadın salonlarında, idman zallarında və gəzintilərdə sitatlar gətirirlər. Qəzet işçilərinin fikrincə, bir şeyi də yadda saxlamaq lazımdır ki, informasiyanın etibarlılığı onun mənbəyinə əsasən müəyyən edilir.

Jurnalistlərə faktları dəqiqləşdirməyi, dönə-dönə yoxlamağı və ən etibarlı mənbədən istifadə etməyi öyrədirlər. Hələ də faktları gizlədən, mübaligəyə yol verən yalançı rəsmi şəxslər, səhvən yanlış məlumat verən insanlar var. Bəzən elə olur ki, yazının təqdimi üçün son müddət keçən kimi vəziyyət dəyişir. Odur ki, məqalələrdə çox vaxt mövzunu keçmişə aid edirlər. Müxbir hadisəni şərh etdiyi vaxt nəyi düz hesab edirdisə, onu yazıya bilər.

Sizə inanırlarmı? Bizim fikrimizcə, yox! Bu o demək deyil ki, jurnalistikada inkişaf üçün şərait yoxdur. Əlbəttə ki, var. Belə şəraitin olması faktiki olaraq hər qurultayda, konfransda və seminarlarda media tərəfindən etiraf olunur. Və belə şəraitlər çoxdur. Getdikcə, O. J. Simpsonun məhkəməsi və Oklahoma şəhərindəki bomba partlayışı kimi güclü emosiyalara səbəb hadisələr tez-tez baş verir və media öz növbəsində onları hədəfə çevirir. Belə rəqabətli atmosferdə bəzi jurnalistlər etika sərhədini keçəcək, bəziləri isə bulvar qəzetləri ilə rəqabətə girərək, qarışıqdan fil düzəldəcəklər. Yeri gəlmişkən deyək ki, buna haqq qazandırılmır. Lakin belələri azdır. Onlar ictimaiyyətin qəzəbi ilə yanaşı öz qələm yoldaşlarının da hiddəti ilə rastlaşacaqlar.

Bizim fikrimizcə, qəzetlərin işini qiymətləndirmək üçün ən yaxşı yol onların şəhər şurasını, icmanın problemlərini necə şərh etməklərinə, dövlət, dünya problemlərini və mənzərələrini necə təqdim etməklərinə baxmaqdır. Birləşmiş Ştatlarda dünyanın başqa ölkəsində olduğu kimi və ya ondan da yaxşı bu işin öhdəsindən gəlinir.

XIV FƏSİL

Jurnalist peşəsinə hazırlıq

İş əldə etmə

Kütləvi informasiya xidmətində uğur qazanmaq üçün reportaj hazırlama bacarıqları, təsvir etmə qabiliyyəti, tənqidi düşüncə, təşəbbüskarlıq və gərgin əmək lazım olan ən başlıca keyfiyyətlərdir. Onlarsız irəli getmək qeyri-mümkündür.

Lakin sizdə bu qabiliyyətlər olduqda belə, əsas məsələ onları işə necə tətbiq etməkdir. Birinci və ən mühümü: təcrübə keçməyə başlayın. Kömək məqsədi ilə özünüzmə mümkün qədər tez, seçdiyiniz sahədə təcrübəsinə əmin olduğunuz rəhbər tapın. Tele-radio jurnalistikasında işləmək arzunuz varsa, televiziya da heç vaxt işləməmiş İngilis dili üzrə professor sizin üçün ən yaxşı rəhbər olmaz. Onun əvəzinə siz təlimatçı jurnalist tapın, görüş təyin edin. Mövzu üçün mənbədən məlumat aldıqda etdiyiniz kimi seçdiyiniz sahədə iş və ixtisasartırma imkanları haqqında onu ətraflı sorğu suala tutun. Bunu eyni ilə ictimai informasiya xidmətinə və ya qəzet jurnalistikasına da aid etmək olar. Sizin kollec və ya universitetinizin kütləvi informasiya vasitələri ilə əlaqələri var: jurnalist məzunlar, kütləvi informasiya vasitələrindəki ictimai əlaqələr şöbəsinin mütəxəssisləri və yarım-ştat dərəcə deyən peşəkar jurnalistlərlə. Onları sorğu-sual edin, bu sahədə olan dostlarının ad və telefon nömrələrini toplayın və iş imkanları barədə öyrənmək üçün əlaqə saxlayın. Sadəcə bir nəfərin boş iş yeri barədə xəbər tutub sizə məlumat verməsi kifayətdir.

Yeni işçi qəbul etmək səlahiyyəti olan media mütəxəssisləri gənclərdən iş axtardıqları zaman məqalə üçün məlumat topladıqda etdikləri inadkarlığı gözləyirlər. İnterna üçün yer tapmağı qarşınıza başlıca məqsəd qoyun. Bu günkü rəqabətli media aləmində gəlirli işləri yalnız ən yaxşı hazırlığı olanlar əldə edir. Kolleci bitirdikdən sonra yaxşı iş yerləri tapmaq üçün sizə lazım olan təcrübəni bir neçə yerdə interna keçməsəniz qazana bilməzsəniz.

İnterna yerlərini tapmağa dair bir necə məsləhət:

1. Ali məktəbin qəzetində, radio və ya televiziya da işləyin.

Hansı sahəni seçməyinizdən asılı olmayaraq, gələcək müvəffəqiyyətiniz üçün ali məktəb qəzetində qazandığınız təcrübə son dərəcə əhəmiyyətli ola bilər. Qəzet, həftəlik və ya gündəlik olmasından asılı olmayaraq, sizi öyrənməyə və istənilən media sahəsində lazım olacaq qabiliyyətlərinizi inkişaf etdirməyə vadar edir. Bu işin sayəsində çap olunmuş materiallardan nümunələri toplayırsınız. Həmçinin media rəhbərlərinin əksəriyyəti yazı qabiliyyətini əks

etdirən dəlil istəyir və çox nadir halda akademik sənədləri münasib sübut hesab edirlər.

2. Əvvəlcədən planlaşdırın.

Tələbə qəzeti üçün bir neçə uğurlu məqalə yazdıqdan sonra, kiçik ictimai informasiya firmasında, qəzet, radio və ya televiziya kanalında interna üçün yer tapın. Ümumiyyətlə, bunun üçün əmək haqqı gözlənməməlisiniz: universitetlərin çoxu yaxşı görülmüş iş görə kredit verirlər. Çalışın ilk internaya birinci kursun yayından başlayın. Bu işi ikinci kursdan sonraya saxlamayın. Burada iki mühüm məqsəd var: Əvvəlcə siz işi xoşlayıb xoşlamadığınızı müəyyən edəcəksiniz. Əgər işi xoşlayırsınızsa və rəhbəriniz onu yüksək qiymətləndirirsə, onda gələn dəfə pul qazana biləcəyiniz interna yeri tapmağa daha çox imkanınız olar. Eyni zamanda sizin bacarıqlarınız təkmilləşir və təqdimatınıza ixtisasınız haqqında da məlumat əlavə olunur.

3. İşlərinizi təşkil edin.

Kiminsə sizin üçün iş görəcəyinə arxayın olmayın. Ola bilsin ki, sizin jurnalistika, ictimai informasiya və ya reklam sahəsindəki təlimatçınızın iş yerləri haqqında məlumatı var, yaxud o, məlumat lövhəsinə bu haqda elan verə bilər. Lakin işi siz özünüz axtarmalısınız. Əgər iş yerlərinin çoxluğu sizi çaşdırırsa, rəhbərinizdən məsləhət istəyin. Dərhal *CBS News*-da və ya *Wall Street Journal*-da işləmək barədə düşünməyin. Siz buna hələ hazır deyilsiniz. Internada işin öhdəsindən gəlmək üçün lazımi bacarıqlarınızın olmadığını aşkar etməkdən pis heç nə yoxdur. Öyrənmək üçün ən yaxşı yer nisbətən aydın olmayan sahələrdə səhvlər edib onlardan nəticə çıxara biləcəyiniz kiçik iş yerləridir.

4. Daha geniş əlaqələr yaradın.

Goğrafi cəhətdən sizə rahat olan və peşə marağınıza münasib bütün yerləri müəyyən edin. Hər birinə zəng edin və interna proqramları haqqında məlumat istəyin. Əgər rəsmi interna proqramı yoxdursa, qeyri-rəsmi proqram yaratmaq barədə danışıq biləcəyiniz şəxsin adını və telefon nömrəsini istəyin. Danışdığınız insanların adlarını, vəzifələrini və telefon nömrələrini yazın. Interna proqramları ilə məşğul olan redaktora zəng edərkən aşağıdakı qeydi qoya bilərsiniz: “Kadrlar Şöbəsinin müdiri cənab... məsləhət gördü ki, mən mümkün interna proqramı ilə əlaqədar sizinlə əlaqə saxlayım.” Elə bir yer tapmağa çalışın ki, orada gələcək müdirinizə təşkilat üçün nə edə biləcəyiniz və bu işi sizə verməklə nə qazanacağı haqqında danışıq biləsiniz. Unutmayın, müdirilər *sizin onlar* üçün nə edə biləcəyinizi bilmək istəyirlər.

5. Tərcümeyi halınızı, əlavə məktubu və nəşr edilmiş beş ədəd ən yaxşı yazınızı göndərin.

Sənədlərin sürəti eyni ölçülü kağıza çıxarılmalıdır. Original nüsxələri heç bir zaman göndərməyin. Əlavə məktubda sizin əvvəllər peşə tələbatlarını necə yerinə yetirdiyiniz və gözlənilməyindən də artıq nəticələr əldə etdiyiniz haqqında xüsusi misallar olmalıdır. Heç bir zaman tərcümeyi halınızı və ya tövsiyyə məktubunu səhvlərlə, xüsusən də orfoqrafiya, üslub və ya qrammatik səhvlərlə göndərməyin. Axı siz sözlərlə işləmək istəyirsiniz. Məhz göndərdi-

Yiniz məlumat gələcək rəhbərinizə sizin gələcəkdə nə qədər müvəffəqiyyət qazanacağınızdan xəbər verir.

Aşağıdakı nümunədə *Los Angeles Times-da*, interna və işə hazırlıq proqramlarında işləmək üçün kollec tələbələrini seçdikdə, namizədlərə verilən rəy məktubunda başlıca nəyə fikir verildiyi göstərilir:

Aşağıdakı hər fəaliyyət kateqoriyasında namizədin işini qiymətləndirmənizi xahiş edirik. Daha çox tətbiq olunan əlamətin nömrəsini dairəyə alın və münasib hesab etdiyiniz şərhin altından xətt çəkin. Əgər suala cavab vermək üçün özünüzü səriştəli hesab etmirsinizsə, xahiş edirik yanında UD (“uyğun deyil”) yazın.

Yazılı şərh ifadə etmə:

- 1 – Son dərəcə əla (əla təşkilatçılıq, mürəkkəb mövzunun aydın, qısa şərhini vermək qabiliyyəti)
 - 2 – Yaxşı (aydın, səliqəli nüsxə; bir necə qrammatik, orfoqrafiya səhvləri)
 - 3 – Müqabil (fikirləri çatdırma bilir, lakin işi bəzən başdan sovdudur)
 - 4 – Təkmilləşməyə ehtiyacı var (işdə əsas ideya yoxdur; fikirləri tez-tez qarışır; dili zəngin deyil)
- Şərhlər/misallar:

Şifahi ifadə etmə:

- 1 - Son dərəcə əla (tələffüzü aydın; sürətlə danışır; təzyiq altında özünü itirmir)
 - 2 - Yaxşı (öz fikirlərini aydın, dərin ifadə edir; adətən özünü itirmir)
 - 3 – Müqabil (aydın ideya və fikir mübadiləsi aparmaq bacarığı olsa da, yüksək səviyyəli deyil)
 - 4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (tələffüzü aydın deyil; adi şifahi ünsiyyət qabiliyyəti yoxdur; ya həddindən artıq utancaq, ya da həddindən artıq həyacanlıdır)
- Şərhlər/misallar:

Gərginlik və ya son müddətə qədər işi yerinə yetirmək təzyiqinin öhdəsindən gəlmək qabiliyyəti:

- 1 - Son dərəcə əla (gözlənilməz problemləri tədbirlə həll edir; təzyiq altında tapşırıqların öhdəsindən problemsiz gəlir)
 - 2 - Yaxşı (təzyiq altında təmkinlidir; asanlıqla özündən çıxır)
 - 3 – Müqabil (adətən təmkinlidir, lakin bəzi hallarda təzyiq altında özünü itirir; vaxt aşırı, işin yerinə yetirilməsi üçün verilən vaxt sona çatdıqda özündən çıxır)
 - 4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (fikri tez-tez dağılır; təzyiq altında özünü itirə bilər və ya özündən çıxar)
- Şərhlər/misallar:

İş məhsuldarlığı:

- 1 - Son dərəcə əla (ardıcıl olaraq tələb olunan çox və daha yüksək keyfiyyətli iş təqdim edir, könüllü olaraq əlavə işlər görür; işi son müddətdə və ya daha tez təqdim edir)
- 2 - Yaxşı (adətən tələb olunan daha çox və ya daha yüksək keyfiyyətli iş təqdim edir; öhdəsinə əlavə vəzifələr götürməyi xoşlayır; işi son müddətə çatdırır)
- 3 – Müqabil (işin öhdəsinə düşən hissəsini yerinə yetirir; işi standartlara uyğundur)

4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (iş tələb olunan vaxtda yerinə yetirmir; başqaları ilə ayaqlaşmağa çətinlik çəkir)

Şərhlər/misallar:

İnadkarlıq:

1 - Son dərəcə əla (həmişə işi sona çatdırır; problemləri həll etmək üçün lazımı məlumatı maraqla axtarır)

2 - Yaxşı (problemləri həll etmək üçün təkrar-təkrar səy göstərməyə hazırdır; əlavə məlumatla ehtiyac olarsa, axtarıyla məşğul olmaqdan həzz alır)

3 - Müqabil (problemlərlə üzləşməsinə baxmayaraq, işində inadkardır; tapşırıq verildə problemləri həll etmək üçün axtarıya hazırdır)

4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (tapşırıqları yerinə yetirərkən işindən asanlıqla yayınır; çətin layihələrdən uzaqlaşır)

Şərhlər/misallar:

Maraq:

1 - Son dərəcə əla (daima “niyə” sualına cavab axtarır; sorğu-sual edəndir)

2 - Yaxşı (tapşırıqları dərinləndirir; çoxlu suallar verir)

3 - Müqabil (adətən, ətrafında baş verənlərlə maraqlanır)

4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (çox işlərə səthi yanaşır; verilən məlumatda aydın olmayan məsələləri başa düşməyi və ya həll etməyi bacarmır)

Şərhlər/misallar:

Yaradıcılıq / Təşəbbüskarlıq:

1 - Son dərəcə əla (məsələlərdən çəkinmir; tez-tez şəxsi layihələrini irəli sürür; problemləri həll etmək üçün yeni və yaradıcı yollar tapır)

2 - Yaxşı (mürəkkəb işləri yerinə yetirməyə hazırdır; problemlərin çoxunu göstəriş olmadan həll edir)

3 - Müqabil (işləri sona çatdırır, lakin problemlərlə üzləşəndə bir qədər köməyə ehtiyacı olur)

4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (problemlərə görə çaşır; işi sonuna çatdırmaya bilər)

Şərhlər/misallar:

Uyğunlaşma:

1 - Son dərəcə əla (ardıcıl olaraq yeni imkanlar axtarır; dəyişikliyə öyrənmə imkanı kimi baxır)

2 - Yaxşı (yeni şəraitlərə uyğunlaşmağa həmişə hazırdır; yeni şəraitlərdə əvvəllər öyrəndiklərini tətbiq edir)

3 - Müqabil (dəyişikliyi qəbul edir; qəbul edilən sayda təlimatlardan istifadə edərək yeni vərdislərə yiyələnirlər)

4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (yeni tapşırıqları və ya prosesləri qəbul etməyi bacarmır yaxud da istəmir; dəyişiklik və təkliflərə etiraz edir)

Şərhlər/misallar:

İşə və ya dərəcəyə münasibət:

1 - Son dərəcə əla (maksimum enerji ilə işləyir; tez-tez dəyərli fikirlər irəli sürür; həmişə həvəslidir; daima təkmilləşməyə çalışır)

2 - Yaxşı (tələb edilən işi şövqlə yerinə yetirir; özü-özünü həvəsləndirir; xahiş edilərsə, əlavə iş götürməyə hazırdır)

- 3 - Müqabil (tələb olunan qədər səy göstərir; əməkdaşlıq edir)
- 4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (işin və ya təlimlərin standartlarına uyğun fəaliyyət göstərmək üçün çox az cəhd göstərir; tez-tez işi və ya dərsi buraxır və/ və ya diqqətsizlik edir)

Şərhlər/misallar:

Başqaları ilə münasibət:

- 1- Son dərəcə əla (müxtəlif insanlarla asanlıqla ünsiyyətdə olur; həmfikir olmadıqları ilə ədalətlə işləyir; münaqişələri həll etməkdən zövq alır)
- 2- Yaxşı (şəxslərdəki fərqli cəhətləri qəbul edir və onlara uyğunlaşır; həmfikir olmadığı insanları anlamağa çalışır)
- 3- Müqabil (ümumi məqsədə nail olmaq üçün başqaları ilə işləməyi bacarır; ədalətli və ağıllıdır; münaqişələrdən çəkinir)
- 4- Təkmilləşməyə ehtiyacı var (onunla dil tapmaq çətindir; başqalarının ehtiyacına və hisslərinə qarşı laqeyddir)

Şərhlər/misallar:

Xəbərlər və cari hadisələr haqqında ümumi məlumat:

- 1 - Son dərəcə əla (xəbərlər və onların aqibəti ilə həddindən çox maraqlanır; cari hadisələrin əhəmiyyətini anlayır)
- 2 - Yaxşı (ardıcıl olaraq qəzet oxuyur və/və ya radio və televiziya xidmətindən istifadə edir; xəbərlərdə verilən hadisələri anlamağa və ətrafındakı həyatla əlaqələndirməyə çalışır)
- 3 - Müqabil (cari hadisələri düzgün anlamaqla və inamla müzakirə edə bilər)
- 4 - Təkmilləşməyə ehtiyacı var (xəbərlər və cari hadisələrlə az maraqlanır və az məlumatlıdır)

Şərhlər/misallar:

Namizəd qəzet işinə maraq göstərmişdirmi? Hansı yollarla?

6. Rəhbər tapın.

Mediada rəhbərlər son dərəcə mühüm rol oynayırlar; xüsusilə də rəy məktubları yazmaq vaxtı gələndə. İlk təcrübə yerinin tapılmasında və peşə cəhdlərinizə uyğun iş yerləri barədə məlumat almaq üçün sizin kiminsə dəstəyinə ehtiyacınız var. Çox zaman rəhbərlər işin kimə verilib verilməməsini müəyyən edir. Unutmayın ki, rəhbəriniz sizi hər hansı bir vəzifəyə məsləhət görərkən öz nüfuzunu təhlükədə qoyur. Siz işin öhdəsindən gəlməyəndə, rəhbərliyin etimadını doğrultmayanda, rəhbərinizin hörmətinə xələl gətirir və sizin ardınızca təcrübəyə başlayacaq tələbələrin imkanlarına mane olursunuz. Əgər siz hər hansı bir səbəbə görə işin öhdəsindən gələ bilmədiyinizi anlayırsınızsa, səmimi olun, rəhbərinizdən ya da müdirinizdən yardım istəyin. Təcrübə vaxtınız bitib pis qiymət almaqdansa, problemi baş verən kimi aradan qaldırmaq daha yaxşıdır. Pis qiymətlər sizdə damğa kimi qalacaq; onlardan azad olmaq olduqca çətindir.

7. İşinizdə təşəbbüskar olun.

Tələbələrin işdə qarşılaşdığı ən böyük problem təşəbbüskarlığın az olmasıdır. Gələcək redaktor ilə interna haqqında danışarkən, bir nəfər tələbə re-

daktorun birbaşa “Siz mənim üçün nə edə bilərsiniz?” sualını verməsindən çox məyus olmuşdu.

“Təsəvvür edin”, tələbə deyirdi. “O mənim onun üçün nə edə biləcəyimi bilmək istəyirdi.”

Real dünyaya xoş gəlmişsiniz. Siz gələcək müdirinizə sübut etməlisiniz ki, onun üçün yük deyil, dəyərli bir işçi olacaqsınız. Hər halda, rəhbərlərin çoxu anlayır ki, gələcək nəslə təlim keçmək onların işidir, lakin az təşkilatların rəsmi təlim proqramlarını təşkil etməyə vaxtı, maddi imkanı və ya həvəsi olur. Xüsusilə də kiçik və orta ölçülü qəzetlərdə, ictimai informasiya şirkətində, televiziya stansiyalarında redaktorlar və rəhbərlər tələbələrə dərhal işə başlamağı tələb edirlər. Tələbələrin çoxu tapşırıqlar verilməsini gözləyir və sonra da rəhbərlərini onlara yetərincə məsləhət verməməkdə və ya işin öhdəsindən gələ bilmək üçün kifayət qədər vaxt ayırmamaqda günahlandıraraq, işi yerinə yaxşı yetirə bilmirlər.

Müdirilər bəhanələr deyil, nəticələr istəyirlər. Onları işin öhdəsindən niyə gəlməməyinizin səbəbi maraqlandırmır. Lakin onlar hər zaman xatırlayacaqlar ki, siz işin öhdəsindən gələ bilmədiniz və haqqınızda onlardan soruşanda sizi tövsiyyə etməkdən çəkinəcəklər.

İnternada olanların əksəriyyəti çox vaxt uğursuzluğa düçar olurlar, çünki ən yaxşı işlərini hazırlamaq üçün vaxtlarını düzgün bölüşdürmür, yaxud verilmiş tapşırıqda dair rəhbərlərinə yetərli sayda, yaxud düzgün suallar verə bilmirlər. Məsələn, deyək ki, interna rəhbəriniz deyir: “Mən istəyirəm ki, siz qadınlar, milli azlıqlar və iş yerləri haqqında yazmaq istədiyimiz məqalə üçün material toplayasınız.” Yaxşı praktikant tələbə hansı növ materialın toplanmasını dəqiqləşdirmək üçün suallar verir. Əgər redaktorunuz son iki ildə *Los Angeles Times*, *Washington Post* və *New York Times* qəzetlərindən məqalələr istədiyi halda, siz mövzuya aid çoxlu sayda kitab yığıb gətirirsinizsə, demək işin öhdəsindən gəlməyəcəksiniz.

Və yaxud da deyək ki, redaktorunuz məlumat toplusunda axtarış edib, bir biri ilə bağlı məqalələri toplamağı, mənbələrin adları və telefon nömrələrinin siyahısını tərtib etməyinizi istəyir. Redaktorunuz istifadə edilmiş mövzular toplusunu, əhatə edilmiş zamanı və hər məqalənin yazılma tarixini və istinad mənbələrini istəyirmi? Nəyi isə etmədən geriye qayıtmağınız işin öhdəsindən gəlməməyiniz deməkdir.

Biz məhz bu səbəblərdən təcrübənin öhdəsindən acınacaqlı halda gələ bilməyən tələbələr tanıyıyıq. Lakin buna səbəb çox vaxt peşəkar rəhbərlərin praktikant tələbənin nəzərdə tutulan işini bitirməyə tələsməsidir. Onlar o qədər tələsirlər ki, tələbənin nəyi səhv etdiyini izah etməyə belə vaxt ayırmırlar. Son nəticə həm təcrübə keçən, həm də rəhbər üçün çox uğursuz olur. Pis vəziyyətə düşməmək üçün ən yaxşı yol rəhbərinizlə etdiyiniz, bacarmadığımız və planlaşdırdığımız işlər haqqında həddindən artıq səmimi danışmaqdır. Əgər işi vaxtında çatdırı bilmirsinizsə, insafla onlara mümkün qədər tez xəbər verin. Hər zaman kömək üçün müraciət edin, çox işləyin, təşəbbüs göstərin və ən əsası – işi sona çatdırın.

Bir tələbə bu yaxınlarda gileylənirdi: “Mən hər gün təcrübəyə gedirəm, lakin işin olmadığından bütün günü otururam.” Ehtiyatlı olun, müdirlər məhz bu çür passivliyi qətiyyənlər sevmirlər. Təcrübə keçənlər işə çıxarkən onları heç kimin gözləmədiyini və onlar üçün bir işin olmadığını görmək heç də qeyri-adi hal deyil. Elə görünür ki, onların suallara cavab verməyə belə vaxtları yoxdur. Bu da pisdir. Kiçik agentliklər, stansiyalar və qəzetlər az sayda adamlarla daha çox iş görməyi üstün tuturlar. Bəlkə də ona görə onlar sizə təcrübə keçməyə imkan verirlər. Az köməklə və ya heç bir kömək gözləmədən işə başlayın. Bu halda, əgər kömək alsanız, bu sizi yaxşı mənada təəccübləndirəcək. Başqa sözlə, təcrübənizdən maksimum bəhrələnmək üçün planlı hərəkət edin. Nəyi öyrənmək istədiyinizi dəqiqləşdirin və məqsədinizə çatmaqda sizə kömək edəcək bitirə biləcəyiniz işlərdən yapışın.

Deyək ki, siz həftəlik qəzətdə təcrübə keçirsiniz və gələcəkdə siyasi müxbir olmaq istəyirsiniz. Könüllü olaraq şəhər şurasının axşam iclası barədə yazmağa gedin və ya işıqlandırılmayan mövzular axtarın. Mediada heç kimin bilmədiyini və ya işıqlandırmağa həvəsi olmadığı çoxlu sayda mövzuların olması jurnalistikada yayılmış bir haldır. Onları tapın və yazmağa başlayın.

8. Təcrübə yerini böyük təşkilatda axtarın.

Kiçik agentlik, stansiya və ya qəzətdə təcrübə işini müvəffəqiyyətlə bitirdikdən sonra nisbətən böyük, daha rəsmi proqrama başlamağa hazır olursunuz. Bu təcrübə yerləri, çox rəqabətli olub, ölkə üzrə bütün namizədləri nəzərdən keçirərək, çox ehtimal ki, əmək haqqı və ya təqaüd təklif edəcəkdir. İlk təcrübə yerinizdə işə başlayana qədər gördüyünüz işləri təkrarlayın: birinci interna vaxtı çap edilmiş ən yaxşı işlərinizi peşəkar rəhbərinizin və təlimatçınızın rəy məktubları ilə birlikdə göndərin.

Əgər tanınmış media şirkətində: məsələn böyük mərkəz qəzeti şəbəkəsinin bir bölməsində, şəhərin orta və ya böyük gündəlik qəzetlərində yaxud ictimai informasiya şirkətindəki internanı müvəffəqiyyətlə başa vurmusunuzsa, peşəkarcasına gördüyünüz işi daimi əmək fəaliyyətinizə çevirməyə yaxşı imkanınız var. Tam ştatlı iş üçün müraciət edəndə təlim proqramlarına başdan-sovdu yanaşmayın. Məsələn, bəzi böyük media şirkətlərinin kolleci yeni bitirmiş potensiallı, lakin daha çox təcrübəyə ehtiyacı olan məzunlar üçün xüsusi proqramları var. Bu proqramlar bir ildən iki ilə qədər davam edir. Burada tam ştatlı işdə olduğundan nisbətən az əmək haqqı ödənilir, imtiyazlar olsa da, az olur və bura sizin daimi iş yerinizə çevrilməyə də bilər. Lakin bu proqramlar, təcrübəsiz jurnalistlərə yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə birlikdə müxtəlif, böyük və kiçik mövzular üzərində işləməyə imkan verir.

Əgər təhsilinizi bahar mövsümündə başa vurursunuzsa və hələ də internanızı davam etdirməlisinizsə, məyus olmayın. Məqsəd özünüz barədə lazımı sənədləri toplamaq, tərcümeyi-hal hazırlamaq və bu sahədə əlaqələr yaratmaqdır. Bu işə istənilən vaxt başlaya bilərsiniz. Əgər iş axtarmağa təcrübə keçməmiş və yaxud da sadəcə kiçik, gündəlik, həftəlik qəzətdə, bir təcrübə keçdikdən sonra başlamışsınızsa, kütləvi informasiya vasitələrinin hansı sahəsinə daxil olmağı planlaşdırmağınızdan asılı olmayaraq, ən yaxşısı olduqca fəal surətdə iş axtarmaqdır. Məsələn, əgər qəzətdə işləmək istəyirsinizsə, ürə-

yinizə yatan coğrafi ərazini seçin. Sonra kitabxanaya gedin və həmin ərazidə fəaliyyət göstərən qəzetlər haqqında məlumat üçün “*Beynəlxalq Redaktor və Nəşriyyatçıların İllik kitab*”na (*Editor and Publisher International Yearbook*) baxın. Bir-bir hamısına zəng edin və işə qəbul edən məsul şəxsin vəzifəsini və adının düzgün yazılışını öyrənin. Həftə ərzində iş imkanları barədə öyrənmək üçün əlaqə saxlayacağınızı qeyd edərək hər birinə əlavə məktub, tərcümeyi hal və məqalələrinizi göndərin. Redaktor iş yeri olmadığını birbaşa desə belə, sizinlə qələcəkdə nəzərdə tutduğunuz peşəniz haqqında bir neçə dəqiqəlik müzakirəyə etiraz edib etmədiyini öyrənin. Media mütəxəssislərinin əksəriyyəti öz gənc həmkarlarına kömək etmək istəyirlər. Çox güman ki, onlar sizin inadkarlığınızdan razı qalaraq görüş təyin edəcəklər. Sizin məqsədiniz qarıdan içəri daxil olmaq və peşəkar əlaqə yaratmaqdır.

İşgüzar tərzdə geyinin, vaxtında gəlin və müdir gecikdikdə və yaxud sizin haqqınızda unudanda məyus olmayın. Qəbul otağında nəzakətlə görüş təyin etdiyinizi bildirin. Görüşəndə əlini inamla sıxaraq, redaktorun düz gözlərinə baxın və çoxlu sayda suallar verməyə hazır olun. İşə qəbul edilmək üçün nə etməli olduğunuzu soruşun. Redaktordan sizin ixtisasınıza uyğun işçi axtaran başqa müdirləri tanıyıb tanımadığını öyrənin. Şəhərdə olan başqa redaktorların adını və telefon nömrələrini verə bilib bilməyəcəyini soruşun. Bütün məlumatı qeyd edin. Görüşdən sonra təşəkkür məktubu yazın və vaxtaşırı əlaqə saxlayaraq hələ də bu nəşriyyatda işləmək istədiyinizi bildirən əlavə məktubu və öz son məqalələrinizi göndərin. Bu işləri siz 100 dəfə 100 yerə göndərsəniz, bəli, məhz 100 yerə, iş tapacaqsınız. 100 müdirlə əlaqə saxlamağın özü tam ştatlı bir işdir. İş axtarmaq belə olur. Bir iş tapmayınca dayanmayın.

İşləyərkən müdirələr sizdən mükəmməl iş və daimi təkmilləşmək gözləyirlər. Təriflər əmək haqqının böyük artımı kimi nadir halda olur. İşçilərin inkişafını müəyyən etmək üçün müdirlərin böyük əksəriyyəti xüsusi qeydlər aparırlar. Bu illik qiymətləndirmədir. Burada təşəbbüskarlıq, dəqiqlik, işin öhdəsindən vaxtında qəlmək qabiliyyəti, yeni fikirlər irəli sürmək, yazmaq, kitabxana və başqa mənbələrdən istifadə etmək, qrupla işləmək qabiliyyəti, icma və dünya haqqında ümumi məlumatlılıq kimi keyfiyyətləriniz saf-çürük edilir. Bir çox yerlərdə fəaliyyətin qiymətləndirilməsi rəhbərlərə əmək haqqını artırmağa kömək edir. Ən yaxşısı birinci gündən işinizdən nə gözlənildiyini bilmək üçün illik qiymətləndirmə blankının surətini götürüb, sınaq müddəti ərzində həmin keyfiyyətləri əldə etməyə və bacardığınız qədər daha mükəmməl olmağa çalışmaqdır.

Əmək haqları və iş imkanları

Nisbətən kiçik şirkətlərin media məzunlarına iş təklif etməsi daha realdır, lakin onların təklif etdiyi əmək haqları nisbətən aşağıdır. Əmək haqları kiçik həftəlik qəzetlərdə, ictimai informasiya şirkətində və ya müstəqil stansiya və ya kabel sistemində başlanğıc peşə vəzifəsində ildə 11 min dollar, Pensilvaniyanın York şəhərindəki *York Daily Record*-un redaktorunun dili ilə desək “təzə məzunun işə qəbul edilməsi ehtimalı az və ya demək olar ki, heç olma-

yan” qəzet şəbəkəsinin bölməsində və yaxud böyük gündəlik mərkəz qəzetində iş əldə edən yetərincə bəxti gətirən və istedadlı məzunların əmək haqqı isə ildə 50 min dollardır. Redaktor sonra davam edir:

Müxbir otağının meneceri olduğum vaxtdan bəri mən Rasin və Madison, Viskonsin və York, (*Racine and Madison, Wisconsin, York*) Pensilvaniyada 40-60 işçisi olan üç əla müxbir otağında işləmişəm. Belə düşünmək olar ki, hər bahar bu ölçüdə olan tanınmış qəzetlər məzunların ərizələri ilə dolub daşacaq. Bu qəzetlər ətrafdakı universitetlərə yayılır, fəal şəkildə təcrübə proqramları həyata keçirir, gəncləri cəlb edir və işə götürürlər. Lakin dolub daşmaq əvəzinə çox az sayda ərizə olur. Kollec məzunlarının çoxu tərcümeyi hallarını, seçdikləri – adətən yaşamaq istədikləri ərazidə olan mərkəz qəzetlərinə göndərilir və bunun bəhrə verəcəyini gözləyirlər. Bu bahar Yorkda, baş redaktor və mənim yuxarı kurs kollec tələbələrindən aldığımız anketlərin sayı ikimizin barmaqlarının sayından da az idi.

Belə bir sual ortaya çıxır: bəs kollec məsləhətçiləri yuxarı kurs tələbələrinə iki reallığı xatırlatmırlarsa, onda nə edirlər? Onların ilk işləri mərkəzi qəzetlərdə olmaya bilər və işə başlamaq üçün onlar ölkənin başqa yerlərinə köçmək məcburiyyəti qarşısında qalarlar. Ən yaxşı, ən yaradıcı jurnalistika kiçik qəzetlərdən başlayır. Cavan jurnalistlərin, əlbəttə ki, kiçik qəzetlərdə yaradıcılıq imkanları daha çox olur.

Mediada tədricən hansı ixtisas seçəcəyinizdən asılı olmayaraq, ən yaxşı imkanlar mətbuatdakı işlər olur. Başlanğıc işləri vermək imkanı olan, bütün ölkə boyunca yayılan, çoxlu sayda, kiçik qəzetlər var. İctimai informasiya şirkətlərinin çoxu yazmaq və reportaj hazırlamaq təcrübəsi olanlara üstünlük verir, hətta bu sahədə peşə bacarığını inkişaf etdirmək istəyən tələbələr də kiçik gündəlik qəzetlərdə işə başlamaq haqqında düşünməlidirlər.

Siz işə başlamazdan əvvəl əmək haqqı barəsində danışacaqsınız. Layiqli əmək haqqı almaq üçün danışmaq çətin olsa da, çox vacibdir. Əvvəlcə məlumat toplayın. Məsələn, bu sahədə biznes jurnalı olan *Editor and Publisher* vaxtaşırı, müxtəlif ölçülü qəzetlərdə, onların orta əmək haqları haqqında məlumatı nəşr edir. Kitabxanaya gedin və əmək haqları haqqında məqalələri götürün və ya Amerika Qəzet Təşkilatı ilə əlaqə saxlayıb jurnalistlər birliyi üçün hazırki “ən minimum” ödənişi öyrənin. (Ən minimum ödəniş adətən iki ildən altı ilə qədər təcrübəsi olan jurnalist üçün nəzərdə tutulur.) Deyək ki, sizə kiçik, həmkarlar təşkilatına olmayan kiçik gündəlik qəzetdə iş üçün ildə 10 min dollar təklif edirlər. İllinois Dövlət Universitetinin apardığı sonuncu sorğuya əsasən, kiçik gündəlik qəzetlərdə başlanğıc işlərdə illik orta əmək haqqı 16 min dollardan bir qədər azdır. Bu sizə müzakirə zamanı uyğunsuzluğu araşdırmağa və daha böyük məbləğ tələb etməyə kömək edəcək. Müdirələr mümkün qədər az əmək haqqı ilə sizi işə götürmək istəyirlər. Odur ki, onlar həmin iş üçün verilən məbləğdən aşağı əmək haqqı təklif edirlər. Ona görə də, daha çox pul tələbi onları nadir halda narahat edir. Topladığımız məlumata arxalana-raq öz təklifinizi edin və nəticəni izləyin. Bir neçə iş təklifinin olması da əmək haqqı müzakirələrinə kömək edir. Lakin unutmayın ki, istənilən danışmaq özü-üzə qarşı çevrilə bilər. Əgər siz gələcəkdə müdiriniz ola biləcək şəxsə “*Dai-*

ly Bugle-da 20 min dollar məbləğində təklif almışam və siz buna uyğun maaş verməsəniz mən burada işləməyəm”,” desəniz, o sizə yəqin ki, “Yaxşı yol” deyəcəkdir. Əgər sizə doğrudan da başqa təklif yoxdursa, siz işsiz qalırınsız. Başqa təklif olsa da, *Daily Bugle*-da işləmək istəmirsinizsə, deməli yenə də özünüzü pis vəziyyətdə qoyursunuz.

Eyni zamanda, yadda saxlayın ki, sizi uzun müddət məşğul olmaq üçün həvəsləndirən kifayət qədər böyük iş yeri tapana qədər, çox güman ki, iki, yaxud üç kiçik şirkətdə işləyəcəksiniz. Məhz bu halda əmək haqqı barəsində söhbətlər mühüm olacaqdır. Təcrübə toplamağa ehtiyacınız olduğundan bir neçə il, ildə 20 min dollar və ya daha az qazanacağınızı bilin. Ancaq tezliklə, siz böyük imkanı və başlanğıc əmək haqqları ildə 30 min və 40 min dollar olan daha böyük şirkətə keçəcəksiniz. Bu yerlərdə, əmək haqqı haqqında danışıqlar çox incə məsələdir: unutmayın ki, sizin işə ehtiyacınız var və siz bu işi istəyirsiniz, buna görə də əlinizdən gələni edin ki, rəhbərlik sizdən narazı qalmasın. Başqa tərəfdən, əgər siz uzun müddət qalmaq istədiyiniz yerdə çox aşağı bir məbləğə razı olsanız, sizinlə eyni vaxtda, lakin daha yaxşı razılaşma ilə gələn başqa işçilərə çatmağınız çox çətin olacaq. Siz özünüz də layiqli əmək haqqı almağınıza cavabdehsiniz və bu sizin hüququnuzdur. Gündəlik mərkəz qəzetlərində, təcrübəli müxbirlərin illik gəliri çox zaman 40 minlə 60 min dollar arasındadır.

Bəs media rəhbərləri nə axtarırlar? İllinois Dövlət Universitetinin apardığı sorğuya əsasən, media rəhbərləri, başlıca jurnalist keyfiyyətləri ilə yanaşı “tarix, siyasi elmlər, iqtisadiyyat və İngilis dilindən yaxşı akademik hazırlığı” olan tələbələr axtarırlar. Rəhbərlər tələbələrə “yazma və redaktə etmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün tələbə şəhərciyinin xəbərlər xidmətində işləməyi” məsləhət görür və “kompüterdə mətni hazırlayarkən əldə edilən təcrübəni çox vacib” hesab edirlər. Sorğunun direktoru deyir: “Rəhbərlərin çoxu təcrübəli, dil və hökumət sahəsində yaxşı biliyə malik olan çoxlu sayda işçi istəyirlər.”

Televiziya Xəbərlərində İş Yerləri Haradadır: Böyük TV şəbəkələrində, Kabel TV-də

Müəllif: Lu Prato (*Lou Prato*)

Son illər televiziya xəbərlər xidməti elə qaranlığa qərq olmuşdur ki, bu sahədə işləmək istəyən cavanlara başqa peşə haqqında düşünməyi məsləhət görürlər.

“Belədir, əgər onlar doğrudan da televiziya şəhərciyinə şöhrət, pul və nüfuz arxasınca gəlirlərsə.” - burada iş təminatı ilə məşğul olan bir sıra mütəxəssislər belə deyir.

Lakin əgər onlar orta, bəzən isə az əmək haqqı ilə çox işləyir, müxbir və ya rejissor kimi fəaliyyətlərindən razıdırlarsa, onda həm indi, həm də gələcəkdə saysız hesabsız işlər var və olacaqdı.

Lakin iş yerləri TV şəbəkələrinin yerli bölmələrində və şəbəkə xəbərlər xidmətləri kimi ənənəvi yerlərdə cəmləşməyibdir. Yerli, regional və milli müstəqil stansiyalar və kabel televiziya TV xəbərləri proqramının inkişaf edən sahələridir. Xəbərlər evlərə birbaşa peyk yayımı ilə (BPY) ötürülür.

Medianın xüsusi auditoriyaya xidmət edən sahələrindən birinə rəhbərlik edən Don Fitzpatrik deyir ki, televiziya jurnalistlərinin gələcək nəsli xüsusi auditoriya üçün işləyənlər (məhdud yayım¹) olacaqlar. “Fibro optik kabellər və ya BPY-la insanlara 500-dən artıq kanala baxmağa imkan verəcəkdir. Televiziya xəbərləri jurnal kimi olacaq. Yanğın və ya şəhər şurasını əhatə etmək əvəzinə, müxbir memarlıq kanalında memarlığa dair son xəbərləri çatdıracaq.”

“Məhdud yayım” artıq müəyyən səviyyədə mövcuddur. CNN, ESPN, Hava haqqında Kanal, CNBC, C-SPAN və Məhkəmə Televiziyası buna misal ola bilər.

Fitzpatrik və başqaları inanırlar ki, yaxın gələcəkdə ən yaxşı işlər Böyük TV Şəbəkələrinin yerli kabel və müstəqil yayım stansiyalarında olacaq.

Fitzpatrik deyir ki, kabel xəbərləri Vaşinqton, Nyu İnglənd, Çikaqo və başqa yerlərdə işləməyə başlayacaq. TV Şəbəkələri bir neçə il ərzində öz işçilərini yerli bölmələrdə görmək istəyir. Deməli, istəyənlər üçün bu sahədə iş yerləri olacaq. Lakin aşağı əmək haqqı ilə. BMV maşını və qəşəng kiçik bağ evi almaq üçün televiziya xəbərlərinə daxil olmaq vaxtı keçibdir.

Bəlkə də, televiziya xəbərləri haqqında ən böyük mif, iş yerlərinin yox olmasıdır. Əlbəttə ki, şəbəkələrdə və bir çox yerli stansiyalarda işçilərin sayının azaldılması ənənəvi mühiti gərginləşdirmişdir. Lakin iş yerləri mövcuddur. Sadəcə olaraq, əmək haqqları və irəliləmək imkanları məhduddur.

Özünün “Peşə bölgüsü və istedad agentliyi” olan Şerli Bariş (*Sherlee Barish*) deyir ki, iş yerlərinin sayı 20 il əvvəl olduğu qədərdir. “Onlar sadəcə olaraq müxtəlif sahələrdədir.”

“İnsanlar işlədikləri stansiyaları çox dəyişmədiklərindən iş yerlərinin sayının daha az olması fikri yaranır. Bir də yerlər azalanda, eyni əmək haqqı ilə oxşar iş yeri tapmaq çətin olur.”

O əlavə edir ki, nəticədə çoxu əvvəllər daha az təcrübəli namizədlərin gördüyü işləri gəbul edirlər. Bu, başlanğıc mövqelərdə iş axtaranların işini daha mürəkkəb edir.

Mən Norsvestern Universitetinin tele-radio jurnalistikasının magistratura məzunlarına iş axtarışında kömək edirəm. Başlanğıc işlərdə əmək haqqları 11 minlə – 15 min dollar arasında olur və çox halda bu o deməkdir ki, həmin şəxs öz verilişlərini özü çəkir, redaktə edir və məlumatı çatdırır. “Hər şey bir nəfərdə” deyərək, onlar normal halda öz xəbərlər

¹ narrowcasters

xidmətinə gündə altı veriliş təqdim etməli olurlar. Bu çox tələb olunan işdir və hətta bir və ya iki illik iş təcrübəsindən sonra işçilər daha çox əmək haqqı verilən daha yaxşı işə irəli getmək üçün imkanın məhdud olduğunu anlayırlar. Hər halda bu hamı üçün deyil. Hətta belə gərgin iş mühiti olan, yerli stansiyalarda, quruluşçu rejissorlar, təyinat redaktorları və başqa kamera arxası işlər üçün imkanlar var. Bununla belə gənclərin olduqca böyük hissəsi çoxunun təcrübəli və işsiz olduğu müxbirlərlə dolu mediada müxbir olmaq istəyirlər.

Yerli xəbərlər xidməti rəhbəri müxbir yeri boşalan kimi, külli miqdarda tərcüməyi hal oxumalı və lentləri dinləməli olur. İş yerinin ölçüsündən və yerindən asılı olmayaraq, stansiyanın 150-dən 200-ə qədər lent alması heç təəccüblü deyil.

Lankasterdə, Pensilvaniya WGAL-TV-nin veteran xəbərlər xidmətinin direktoru Ed Vikenheyzer (*Ed Wickenheiser*) deyir ki, onda bir ildən artıq müddət ərzində boş müxbir yeri olmasa da, o hələ də hər həftə lent yazısı alır.

“Rejissorları tapmaq başqa məsələdir. Filadelfiya və Pitsburqdakı həmkarlarım da mənə eyni şeyi deyirlər. Biz hamımız işə gəncləri götürüb onlara təlim keçməyə başlayırıq. Yaxşı rejissor daha böyük sahələrə tez keçə bilər.”

Bəlkə də televiziya xəbərlər xidmətinə daxil olmaq istəyən cavanlar üçün çevik olmaları məsləhət görülür. Texnologiya elə tez-tez dəyişir ki, texniki sahədə daha az insanlara ehtiyac var; sadəcə bir sahədə – tele – radioda deyil deyil – çoxlu sayda, bacarıqları olan mütəxəssislərə daha çox tələbat var.

Missuri Universitetinin tele-radio jurnalistikası proqramlarına uzun müddət rəhbərlik etmiş Rod Gelat deyir ki, bütün insanlar radio və ya televiziya xəbərlər xidmətində işləmək üçün yaranmayıb. Biz öz tələbələrimize eyni ilə yazmaq, reportaj etmək və videoqrafiya qabiliyyətlərindən istifadə edə biləcəkləri korporativ video, ictimai informasiya və marketing kimi başqa peşələrə maraq göstərməklərini məsləhət görürük.

“Lakin əgər onların televiziya xəbərlərində işləmək fikirləri qətidirsə, onlar iş tapa bilərlər,” deyərək Gelat əlavə edir. “Yaxşılara həmişə iş var.”

Washington Journalism Review

İşdə irqi müxtəliflik

Nyu York Tayms-da verilmiş bir məqalədə deyilir ki, irqi müxtəliflik “Amerikadakı müxbir otaqlarında bəlkə də ən mübahisə doğuran bir məsələdir.” Son on il ərzində müxbir otaqlarında bir çox rəhbərlər işə daha çox milli azlıqlardan olanları götürmüş və onların təsirini əks etdirmək üçün əhatə sahəsini dəyişmişdilər. Bununla da jurnalistləri kəskin münasibət bildirməyə sövq etmişlər. 1990-ci illərin əvvəlində, müxbir otağının rəhbərlərinin daha çox müxtəlif irqə məxsus jurnalistləri işə götürməsi, veteran işçilərin müvəqqəti

və ya tamamilə işdən azad edilməsi kimi çox pis nəticəyə səbəb oldu. 1993-cü ildə, *America Journalism Review* “Böyük həyəcan: Müxbir otaqlarında irqi müxtəlifliyə çağırış siyasəti ağdərillilərin qorxub qaçmasına səbəb olur” başlıqlı bir yazı çap etmişdi.

İrqi müxtəlifliyin məqsədini sual etmək siyasi cəhətdən düzgün olmadığı üçün ağ irqdən olanların əksəriyyəti bunu yazılı göstərməkdən boyun qaçırırlar. Milli azlıqlar isə, əksinə ağdərillilərin narahatçılığına rişxənd edir və qəzetlərin hələ də irqi müxtəlifliyə lazımı qədər geniş yer vermədiyini qeyd edirlər.

Əks diskriminasiya şaiyələr və qəzetlərin açıq aşkar və təşəbbüskarcasına milli azlıqlardan olan namizədləri axtarması ilə qızıqdırılır. Onlar məsləhət şirkətlərini işə cəlb edir, hissi-mədəni seminarlar keçirir, milli azlıqların əmək yarmarkalarında olur, xüsusi işə qəbul etmə qaydaları elan edir və milli azlıqların saylarını vurğulayırlar. ... Bu səylər, iqtisadiyyatın zəifləməsinin qəzetləri və başqa şirkətləri büdcələrini və layiqli işçilərinin sayını azaltmağa məcbur etdiyi vaxtda ortaya çıxması daha qorxuludur.

Tədqiqat aparılaraq xəbərlər xidmətində yalnız 4 faiz milli azlıqdan olan adamların işlədiyini göstərəndən sonra 1970-ci illərin sonunda irqi müxtəlifliyə doğru iş başladı. Bu onların mediada işləmək maraqlarının olmadığından deyil, müəssisələrin onlara sistemətik olaraq rədd cavabı verdiyindən irəli gəlmişdir. Media irqi müxtəliflik kampaniyasına başladı. 1995-ci ilə qədər milli azlıqlar Amerikanın müxbir otaqlarında işləyən jurnalistlərin demək olar ki, 11 faizini təşkil edirdi. (*Editor and Publisher* jurnalı bu yaxınlarda məlumat verir ki, qəzetlər üçün milli azlıqlardan olan kollec tələbələrinin 96 faizinin jurnalistliyi peşə kimi seçməməsi problem olaraq qalır.)

Müxbir otaqlarında milli azlıqların nümayəndələrinin sayı artmışdır və özünü idarəedicilərdə göstərir. *Editor and Publisher* jurnalında verilmiş sorğunun nəticələrinə görə 1995-ci ildə milli azlıqlardan olan rəhbərlərin sayı əvvəlki ildəki 7.7 faizdən 8.2 faizə qalxmışdır. Tam ştata işə götürülənlərin 21 faizi, müxbir otağında interna keçənlərin isə 36 faizi milli azlıqlardan olmuşdular.

Ən çox işçisi olan, ABŞ-ın ən böyük gündəlik qəzetlərindən olan milli azlıqların faiz göstəricisi bunlardır.

Honolulu Advertiser – 43.8%

Miami Herald – 40.4%

Oakland Tribune – 36.8%

San Antonio Express News – 27.4%

Long Beach Press-Telegram – 27.5%

İşçiləri daha çox olan, orta ölçülü və kiçik ABŞ qəzetlərində milli azlıqların faiz göstəricisi belədir:

El Paso Times – 62.1%

Franklin (La.) Banner-Tribune – 50%

Silver City (N.M.) Daily Press & Independent – 50%

Pecos (Texas) Enterprise – 50%

Media rəhbərləri bütün ölkədə milli azlıqları işə cəlb etmək və təlim keçmək üçün xüsusi proqramlar tərtib etmişlər. Məsələn, *ABC News*-un milli azlıqdan olan müxbirlərinin təkmilləşməsi proqramı təşkil olunmuşdu. CBS News-un milli azlıqlardan olan müxbirləri üçün təlimlər proqramı, NBC News-un son illərin kollec məzunlarından ibarət müxtəlif mədəniyyətli qrupları televiziya jurnalistikası sahəsində ixtisaslaşdıran on aylıq “Xəbərlər Xidməti Proqramı” var. CNN müxtəlif irqli müxbirlər üçün başlanğıc işlərdə həyata keçirdiyi təlimlərdə qazandığı uğurla çox fərəhlənir.

Ölkə boyunca media veteranlarının ənənəvi sığınacağı olan mətbuat klubları Zənci Jurnalistlərin Milli Birliyi, Yerli Amerikan Jurnalistlər Birliyi, Milli Azlıqlardan olan media rəhbərlərinin Milli Birliyi, Asiya mənşəli Amerika Jurnalistlərinin Birliyi və Latın Amerikasına Jurnalistlərinin Milli Birliyi kimi milli azlıqların jurnalist birlikləri tərəfindən sıxışdırılır. Birliklər əmək yarmarkalarına sponsorluq edir, üzvlərə şəbəkəyə daxil olmağa, peşələrini inkişaf etdirməyə yardım edir və medianı milli azlıqların maraqlarına və problemlərinə daha həssas yanaşmağa yönəldir.

Poynter İnstitutunda medianın tədqiq və təliminə həsr edilmiş, jurnalist təhsili verən təşkilat və tədqiqatçılar “İrqi müxtəlifliyi qanuniləşdirmək” yollarını tapmağa çalışırlar. *Washington Journalism Review*-nin məqaləsinə əsasən “Bu məsələni qəzetdəki işin tərkib hissəsi etmək lazımdır ki, kimin rəhbər olmasından asılı olmayaraq başlıca məsələ olaraq qalsın.” Jurnal yazır ki, tədqiq edilən fikirlərin çoxu ilə müxtəlif qəzetlər maraqlanmışlar. Bu məsələlərdən bəziləri aşağıdakılardır:

- Naşirlər də daxil olmaqla bütün rəhbərlərin müxtəlif irqlərin dəyərlərindən bəhs edən mədəni seminarlarda iştirakını təmin etmək.
- İşin qiymətləndirilməsində, əmək haqqının artırılmasında və daha yüksək vəzifə verilməsində irqi müxtəlifliyə doğru irəliləyişin əsas faktorlardan biri hesab edilməsi.
- Bütün yeni iş yerlərində ən azı bir nəfərin milli azlıqlardan olması.
- Müxbir otağının dizaynı, yenidən təşkili və başqa məsələlərin həllini planlaşdıran komitələrə milli azlıq nümayəndələrinin daxil edilməsi.
- Yalnız milli azlıqların problemləri barədə yazanların deyil, bütün müxbir və redaktorların insanları və onların problemlərini öyrənmək üçün milli azlıqların icmalarına göndərilməsi.

500 min və ya daha çox tirajla çıxan qəzetlərdə mühüm dəyişikliklər baş verir. Qəzet Amerika Qəzet Redaktorları Cəmiyyətinin işlə təmin olunma haqqında sorğusuna əsasən, böyük qəzetlərin müxbir otağında işlə təmin olunmuş milli azlıqların sayı 1990-cı ildəki 13.3 faizdən 1996-cı ildə 17.2 faizə qalxmışdır. *American Journalism Review* yazır ki, bu qəzetlərdə rəhbərlər milli azlıqların işə qəbul edilməsi ilə əlaqədar sərt təzyiq altındadırlar və çox zaman hər bir faiz artımına görə mükafatlandırılırlar.

Böyük gündəlik qəzetlərdə işləyən milli azlıqların sayının artmasına baxmayaraq, daha kiçik qəzetlərdə irəliləyiş xeyli ləngdir. *American Journalism Review* yazır ki, son rəqəmlər Amerika qəzetlərinin 45 faizinin müxbir

otaqlarında bütün işçilərin ağdərili olduğunu göstərir, bu da ölkənin gündəlik tirajının üçdən biri deməkdir. Daha sonra jurnalda deyilir: “Daha şöhrətpərəst jurnalistlər, istər ağdərili, istərsə də zəncilər böyük mərkəz qəzetlərində işləmək istəyirlər. İşçilərinin sayını azaldaraq milli azlıqların nümayəndələrini işə qəbul etməyə cəhd göstərən belə qəzetlərdə ağ irqdən olan kişinin iş tapması ehtimalı azalır.”

Atlanta, Nyu-York, Vaşinqton, D.S., Sinsinnati, Portland, Hartford, Konnektikut, Los Anceles kimi milli azlıqların yaşadığı mərkəz ərazilərində qəzetlər irqi müxtəlifliyə geniş imkan vermək üçün jurnalistlərin işə qəbul edilmə qaydalarını və xəbərləri işıqlandırmaq yollarını dəyişmişlər. *Seattle Times*-in inkişaf və irqi müxtəlifliklərlə məşğul olan meneceri vardır. Eyni zamanda qəzetin milli azlıqların problemlərini işıqlandırmasını qiymətləndirmək üçün müntəzəm olaraq görüşən müxbir, redaktor və fotoqraflardan ibarət komissiyası var. 30 min tirajlı *Medford (Ore.) Mail Tribune* rəhbərlər və işçilər üçün irqi müxtəlifliklərlə bağlı təlim proqramları təşkil etmişdir. 1992-ci ildə Amerika Qəzet Redaktorları Cəmiyyəti qəzetlərə kömək məqsədilə irqi müxtəlifliyin prinsiplərinin necə həyata keçirildiyini auditoriyaya çatdırmaq üçün təlimatlar çap etmişdir. *Personnel Journal* jurnalının yazdığına görə bu təlimatdan *Detroit News*, *Atlanta Journal and Constitution*, *Boston Globe*, *Kansas City Star* və *Sacramento Bee* və *Qanet* silsilə qəzeti kimi nəşrlər istifadə edir.

Jurnal bildirir ki, “*Washington Post*”un rəhbərləri “milli azlıqdan olan jurnalistlərinin işə qəbul edilməsini, mobilliyini və peşəkarcasına inkişafını ciddi izləmək üçün” iş qruplarına və “öz menecerləri və işçilərinə irqi müxtəliflik mövzusunda təlim” keçmişlər. *Portland Oregonian* milli azlıqlara kömək məqsədilə ixtisasartırma proqramları təşkil etmişdir ki, onlara rəhbər, yazı üzrə təlimatçı, həftəlik seminarlar və müntəzəm olaraq işdə istiqamət verən redaktorlar təklif edir. Media sahəsində ən böyük qəzetlər olan *Gannett* və *Knight-Ridder*-in də milli azlıqlar üçün xüsusi işə qəbul etmə və təlim proqramları var. *Knight-Ridder*-in “Milli Azlıqları İşə Qəbul Etmə Proqramı” 1970-ci ildən işə başlamışdır və bu silsilə eyni zamanda bir neçə milli azlıqlarla bağlı proqramları təşkil etmiş və təşəbbüslər irəli sürmüşdür.

St. Petersburg (Fla.) Times müxbir otağındakı rəhbərlərdən istənilən açılmış yeni iş yerinə namizəd olan üç nəfərin arasında bir qadının, milli azlıqlardan bir nümayəndənin və ya hər ikisinin olmasını tələb etmişdir. Hətta *Merced (Calif.) Sun-Star* kimi kiçik qəzetlərin rəhbərləri milli azlıqların işə götürülməsini dramatik dərəcədə artırmışdır. *Sun-Star* San Fransisko və San Jose yaxınlığında olan əmək yarmarkalarına işçi yığmaq üçün gedən yeni icraedici redaktorun söyləri sayəsində milli azlıqlardan olanların işə götürülməsini iki il ərzində 4 faizdən 20 faizə artırmışdır. Ən uzun müddət davam edən proqram *Los Angeles Times*-in, müxbirlik, fotoqrafiya və redaktə sahələrini əhatə edən Milli azlıqlar üçün redaksiya təlim proqramıdır (MARTP). *Personnel Journal*-a əsasən, qəzetin ümumi təsisçisi olan “Times Mirror” tərəfindən maliyyələşdirilən bu proqram 100-dən artıq milli azlıqdan olan insanı əhatə etmişdir.

Editor and Publisher jurnalı yazır ki, bütün bu söylərə baxmayaraq Zənci Jurnalistlərin Milli Birliyinin apardığı sorğunun nəticələri açıqlamışdır

ki, “qaradərili müxbirlər və onların rəhbərlərinin xəbər otağında iş əldə etmə imkanlarına dair fikirləri fərqlənir”. Sorğu aşağıdakıları göstərmişdir:

- Rəhbər qaradərili olmağın uğur qazanmaq yolunda maneə deyil, üstünlük olması halı ilə demək olar ki, həmfikir idilər.
- Rəhbərlərin 92 faizinə görə qaradərili və ağdərili jurnalistlər üçün vəzifədə yüksəlmə standartları eynidir.
- Rəhbərlərin 97 faizinə görə zənci müxbirlərə karyeralarında irəliləmək imkanı başqaları qədər və ya daha çox verilir.

Sorğuda iştirak edən zənci jurnalistlər demək olar ki, əks fikirdə idilər:

- Qaradərili jurnalistlərin yalnız 28 faizi qaradərili və ağların vəzifədə irəli çəkilməkə eyni standartta əsasən qiymətləndirilmə aparılmasına inanırdı.
- Qaradərili jurnalistlərin yalnız 24 faizi razılışı ki, şirkətdə irəliləmək üçün həmkarları ilə eyni imkana malikdirlər.
- Demək olar ki, 60 faizi iş yerləri barədə başqaları qədər məlumat almadıqlarını deyiblər.
- Qaraların işə götürülməsi.
- On rəhbərdən doqquzu şirkətlərinin zənci jurnalistləri işə götürmək üçün ciddi səy göstərdiyini deyir. Afrika mənşəli Amerika jurnalistlərinin 50 faizi isə bunun belə olmadığını bildirir.
- Qaraların başlanğıc vəzifələrdən yüksəldilməsi.

Rəhbərlərin 82 faizinin fikrinə görə qaralar ilkin işdə başqalarından heç də uzun müddət işləmirlər. Afrika mənşəli Amerikalıların 67 faizi isə qaraların bu işlərdə daha uzun müddət qaldıqlarını deyir.

- Qaradərili jurnalistlərin təlimi.

Rəhbərlərin 83 faizinə görə zənciləri daha təcrübəli həmkarları öz himayələrinə başqaları qədər və ya daha çox götürür. Zənci jurnalistlərin 73 faizi isə onlara olduqca az kömək göstərildiyini deyirlər.

1995-ci ilin payızında *New Republic*, irqi müxtəlifliyə bölünmə işini genişləndirmiş *Washington Post* haqqında məqalə nəşr etmişdir. *New Republic* satışa buraxılan kimi qalxan qalmaqalı işıqlandıran *New York Times* belə yazır: “məqalə (Post-un) işçilərinin irqlərə bölündüyünü və xəbər xidmətinin Vaşinqtonun qaradərili məsul adamlarını daha nəzakətlə təqdim etdiyini göstərmişdir.” *Times* davam edərək yazır:

The New Republic-də verilən məqalədə deyilir ki, *The Post-un* öz iş ştatında irqi müxtəlifliyə üstünlük verməsi onun nəşirlərinin keyfiyyətini aşağı salmışdır. Müəllif hesab edirdi ki, redaktorlar daha çox milli azlıqdan olan jurnalistləri işə götürmək üçün “ənənəvi işə götürmə standartlarını qaydaya salacaqlar. Müəllif təklif edir ki, redaktorlar işə çoxlu sayda milli azlıqdan olan jurnalistləri qəbul etmək üçün ənənəvi işə qəbul etmə standartlarında müəyyən dəyişikliklər etsinlər.

Məqalə eyni zamanda “*The Post*”-un naməlum ağ irqdən olan jurnalistlərinin zənci həmkarlarına nifrətlərini bildirərək “o bir şey yaza bilmir” və “o tir kimi keydir” deyir.

Bu məqalə “*The Post*” ölkənin hər yerində öz ştatında irqi müxtəlifliyi həyata keçirən mətbuat orqanlarının nümunəsi kimi göstərmişdir. Bəzi jurnalistlər deyir ki, qəzetə olan güclü reaksiya göstərdi ki, irqi müxtəliflik Amerika xəbərlər xidmətində ən qalmaqallı məsələ ola bilər.

Qəzetin redaktoru və naşiri, jurnala və *The Post*-un bu yaxınlarda ölkənin siyasi yazıçıları arasında parlayan ulduz kimi təsvir etdiyi 24 yaşlı Rut Şaliti (*Ruth Shalit*) qarşı, qəzəbli cavab kampaniyasına başlamışlar. Jurnala ünvanlanan məktubda, *The Post*-un baş redaktoru Leonard Douni Jr., xanım Şaliti məsuliyyətsiz müxbir adlandırmışdır.

Cənab Douni çərşənbə günü məqaləni müzakirə etmək məqsədi ilə 400 nəfər işçinin iştirak etdiyi iclas keçirmişdir. İşçilərinə yazdığı müraciətdə, cənab Douni xanım Şaliti “ideoloji qərəzçilikdə” və “böyük yalan təbliğata” arxalanmaqda günahlandırmışdır.

American Journalism Review bildirir ki, *New Republic* məqaləsi işıq üzü gördəndən sonrakı həftələr ərzində müəyyən edilmişdir ki, xanım Şalitin, faktiki səhvlərə yol vermişdir, bu da ona olan “inamı azaltmışdır”. Nəticədə xanım Şalit faktiki səhvləri deyil, məqaləni müdafiə etmişdir. “Mənə dərs oldu ki, jurnalistlər, xüsusilə də ölkədə ən böyük və ən güclü media orqanlarından birinin jurnalistləri barədə yazanda, əmin olmalısınız məqalə hər tərəfdən mühafizə olunub və hər bir sətir diqqətlə yoxlanılıb, yəni siz onlara özünüzə qarşı istifadə edilə biləcək silah verməmişiniz, çünki istənilən halda onlar bunu edə bilərlər.”

American Journalism Review, *Post*-un redaktoru Leonard Douni-dən “xanım Şalitin dediklərində heç həqiqət yox idimi”-deyə soruşanda o çox məharətlə cavab verdi. “Bu sizin, həqiqət dedikdə nəyi nəzərdə tutduğunuzdan asılıdır. Əgər siz müxbir otağımızı müxtəlif irqli etmək kimi ambisiyalı söylər etməyimizlə yanaşı, buradakı hər bir insanın bacarığını təkmilləşdirməkdə və insanlara daha yaxşı rəhbərlik etməkdə davam etməyimizi, və bəzən bu prosesdə müxbir otağında olan gərginliklərə əlavə olaraq, başqa gərginliklərin də baş qaldırıldığını nəzərdə tutursunuzsa, onda bəli, bu həqiqətdir.”

Qadınlar

Böyük qəzetlərin veteran kişi jurnalistləri tərəfindən Şaliti qarşı olan təkəbbürlük sürətlə artır və möhkəmlənir. Şalit düşünür ki, onu etibardan salmağa edilən birgə cəhd onun jurnalist peşəsindən vaxtından əvvəl uzaqlaşmasına səbəb olmayacaq ki. Hakim elita jurnalistikanın zirvəsinə sürətlə yol açaraq, bir çoxlarında qibtə hissi oyadan, zəkali, heysiyyətli cavan qadın Şaliti asanlıqla tənqid hədəfinə çevirdilər. Biz daha əvvəl qeyd etdiyimiz kimi o səhvlərə yol vermiş, faktlarda yanılmışdı. Bu hal bir çox müxbirlərin ümüdvərici peşə inkişaflarına son qoymuşdur. Lakin Şalit ictimai tənqidlərə məruz

qaldıqdan sonra bir sıra jurnalistlərə bir məsələ maraqlı idi. Görəsən Şalit kişi olsaydı o bu cür tənqidlərə məruz qalardımı?

Bəlkə də bunu sual etmək paranoyyadan xəbər verər. 1960-cı, 70-ci illərdən bəri, ilk pionerlər cins maneələrini aşandan bəri qadınlar medianın hər bir sahəsində möhkəm nüfuz və yüksək vəzifələr əldə etmişlər. *Editor and Publisher*-in son nömrələrindən birində Doroti Giob belə yazır: “Bir çox nəşirlərdən qadınların müxbir otağındakı inkişafı barədə soruşsanız, özünüzü statistika və həqiqətlərlə dolu bir söhbətə salmış olarsınız.”

Onlar haqlı olaraq, qadınların son 10-15 il ərzində mühüm nailiyyətlər əldə etdiklərini qeyd edəcəklər. On il əvvəl baş redaktor və ya baş redaktor müavini vəzifəsində olan qadınların sayı həddindən artıq az idi.

Doğrudur ki, hal hazırda bütün ölkədə qadınlar gündəlik qəzetlərdə yüksək vəzifələr tuturlar. Lakin bu da doğrudur ki, yalnız bir hissə ən yuxarı yerləri: redaktor və ya baş redaktor vəzifələrindədir. Müəyyən səviyyədən sonra qadınların sayı son dərəcə azalır.

Qadınların çoxu zaman və demografiyanın tezliklə cins uyğunsuzluğunu aradan qaldıracağını deyir. Hal hazırda vəzifə piramidasının ikinci və ya üçüncü pilləsində olanlar ən yüksək pillə boşaldıqda ora keçmək imkanlarının olacağına inanırlar.

Amerika qəzetlərində işləyən jurnalistlərin 38 faizini qadınlar təşkil etsə də, onlar hələ də əmək haqqı və vəzifə bölgüsündə kişilərlə bərabər səviyyəyə çatmalıdırlar.

Əgər bəzi cavan qadınlar, müəyyən bir ixtisasa yiyələnmək fikrində olarkən cinsinə görə maneəyə heç zaman təsadüf etmədiklərini təkid edərlərsə, daha yaşlı qadınlar ayrı-seçkiliyi nəinki xatırlayır, hətta bununla özləri üzleşirdilər. Yalnız 30 il əvvəl qadın idman müxbirləri, televiziya xəbərlər xidmətinin müxbirləri və siyasi şərhçilərin sayının azlığına səbəb qadınların bu vəzifələrə yiyələnmək maraqlarının olmaması deyil, bu sahələrdə səlahiyyətli kişilərin onlara imkan verməməsi idi.

1970-ci illərdən və qadın hərəkətlərindən əvvəl ölkənin hər yerində müxbir otaqları demək olar ki, yalnız ağ irqdən olan kişilərdən ibarət idi. Məsələn, idman komandalарının iş yerlərinə, daha dəqiq desək paltar dəyişmə otaqlarına qadın müxbirlərinin eyni hüquqla daxil olmasına icazə almaq üçün 1970-ci illərin sonunda məhkəmədə qalib gəlmək lazım gəldi. Paltar dəyişmə otaqlarına daxil olmağa icazəsi olmadığından qadın müxbirləri kişi həmkarları ilə məqalələr uğrunda ədalətli rəqabət apara bilmirdilər. *Orlando Sentinel*-in idarəedici redaktoru, Ceyn Hili (*Jane Healy*) *Editor and Publisher* 1980-ci ilə qədər “idarəedici redaktor vəzifəsində qadınların” olsa da, olduqca az olduğunu deyir. “Əgər var idi isə, bir neçə qadın idi ki, onlar da səhifə redaktoru vəzifəsində işləyirdi.” 100 mindən çox tirajı olan qəzetlərdə qadın baş redaktorları faktiki olaraq yox idi.”

Televiziya xəbərlərindəki vəziyyət qadınlar üçün bundan çox fərqlənmirdi. Diskriminasiya əleyhinə qanunlar və onlara qarşı qaldırılan məhkəmə işlərində uduzmaq qorxusu 1970-ci illərdə TV şəbəkələrini qadın müxbirləri

işə götürməyə sövq etdi. Televiziya xəbərləri şərhçisi Ceyn Poli (*Jane Pauley*) *Los Angeles Times*-la söhbətində demişdir ki, hal-hazırda qadınlar televiziya əsas xəbər jurnallarına məsul şəxs kimi millionlarla dollar qazanır, yüksək maaşlı tapşırıqlar yerinə yetirirlər. Bununla da qadınlara hələ də televiziya uzun müddət çalışmaq çox çətindir. TV xəbərlərinin məsul redaktoru Ceyn Poli *Los Angeles Times*-da bildirirdi: “Bu işdə elə bir qadın yoxdur ki, cinsi ilə bağlı narahatçılıq keçirməsin. Nəzərə çarpacaq dərəcədə gənc və qəşəng olmaları menecment və televiziyaadakı “istedadlar” arasında rəqabətin olması bəzi kişi rəhbərləri peşə inkişafı yolunda olan və ya olmayan qadınların məğlub olacağını və ya gəncin sensasiyasına çevriləcəyini görmək üçün onları kəməra qarşısına atırlar.

Qadınlar ölkənin müxbir otaqlarında çalışmaq uğrunda mübarizə aparırdılar. Lakin onların iştirakı son 20 ildə medianın işini müəyyən dərəcədə dəyişmişdir. Jurnalist Syuzan Jakobi (*Susan Jakoby*) *Washington Post*-da belə deyir: “70-ci illərin əvvəllərində qadınlar hərəkatı ailə və uşaqlara qayğı məsələlərinə daha çox diqqət yetirməyə başlamışdı.” “Müxbir otaqlarında çalışan bir çox qadınlar eyni zamanda körpə uşaqların anası idilər. Onlar özlərinin başına gələn hadisələri işıqlandıрмаğa başladılar. Hətta qadın hərəkatı olmasa da, yüksək səviyyəli siyasətdən danışan, sərt xəbər adlanan, “sərt” və “yüngül” xəbər arasında olan köhnə fərq artıq silinməyə başlayırdı.

Ümumiyyətlə, qadınlar son 20 ildə böyük nailiyyətlərə nail olublar. Hər halda, qadınların nüfuz və hakimiyyət verən vəzifələrə yüksəlməsi ləng gedir. *Boston Globe*-un baş redaktoru Helen Donovan *Editor and Publisher*-ə deyir: “ölkənin müxbir otaqlarında, qadınlara qarşı yönəlmiş biləcək bir sıra faktlar var. İdarəetmə işində hansı müddətə və hansı vəzifədə işləmək kimi fərqlər gələn nəslə yox olacaq.

Los Angeles Times bu yaxınlarda xəbər vermişdi ki, televiziya xəbərlər xidmətində, 1980-ci illərdəki durğunluqdan sonra qadınlar inamla irəliləməyə başlamışlar. “Böyük tele-radio şəbəkələrində (xəbər xidməti və xəbər jurnalları ilə birlikdə) qadınlar müxbirlərin demək olar ki, 33 faizini təşkil edir. *ABC*-də bu rəqəm 16 il əvvəlkindən iki dəfə çoxdur.”

Peşəkar qadınlara bu gün artıq seçdikləri ixtisas üzrə işləmək üçün gərgin mübarizə aparmaq lazım gəlmir, lakin irəliləmək üçün hələ də cinsi təhqir, ayrı-seçkilik, gəlir fərqləri və onları inkişafdan saxlayan bir sıra problemlərə qarşı vuruşmalı olurlar. Son sorğular göstərir ki, qadınlar iş yerində kişilərlə bərabərliyə nail olmaq üçün hələ uzun yol keçməlidirlər. *Editor and Publisher*-də nəşr edilmiş, 1995-ci ildə qadınlar, kişilər və media mövzusunda aparılan araşdırma qadın jurnalistləri tərəfindən yazılan birinci səhifə xəbərlərinin sayının kəskin dərəcədə azalmasını göstərdi. Rekord il sayılan 1994-ci ildə ölkə qəzetlərinin baş məqalələrinin 25 faizi qadınlar tərəfindən yazılmışdı. 1995-ci ildə bu rəqəm 19 faizə enmişdir. Eyni ilə rəy səhifəsi üçün yazan qadınların da vəziyyəti belə idi. Qəzet şirkətinin başçısı *Editor and Publisher*-ə belə deyir: “Biz “Elen Qudmanın yazısı varsa, başqa qadınların fikirlərini ifadə edən yazıya ehtiyacımız yoxdur” fikrini əsas tutduğumu görürük.” “Redaktorlar belə hesab edirlər ki, çox sayda kişilərin fikri lazım olduğu halda,

qadınlardan birinin fikri də kifayətdir. Kişilərin fikirlərində müxtəliflik var, qadınların fikri isə eyni hesab edilir. Lakin qadınların fikri kişilərinki qədər bir-birindən fərqlənir.”

Diskriminasiya qadınların dəf etməli olduqları başqa bir maneədir. 1995-ci ilin başqa bir tədqiqatı göstərir ki, 40 faiz qadınlar müdirləri tərəfindən cinslərinə görə diskriminasiyaya məruz qaldığını, 36 faizi isə işdə şəxsən cinsi təhqirlə qarşılaşdıklarını demişlər. Florida Universitetinin tədqiqatçısı *Editor and Publisher-ə* hesabat vermişdir ki, tədqiqatın nəticələri qadın jurnalistlərin cinsi təqibinin geniş yayıldığını göstərir.

Bir neçə il əvvəl Nyu Yorkun reklamla məşğul olan qadınları media mütəxəssislərinin cins fərqlərini göstərən sorğunun nəticələrini mətbuatda çap etmişdilər. *Editor and Publisher-in* qeyd etdiyi kimi sorğuda iştirak edən qadınların 65 faizi bildirmişdir ki, şəbəkədə uzun müddət çalışan kişilər və cinsi diskriminasiya iqlimi onların müvəffəqiyyət qazanmaq imkanlarının qarşısını almışdır. Sorğu eyni zamanda əmək haqlarında böyük fərq olduğunu göstərmişdi. Belə ki, kişilər başlanğıc işlərdə qadınlardan, kobud desək, 7 min dollar, 20 ildən çox bir müddətdən sonra isə orta hesabla 32 min dollar çox qazanırlar. Bu məlumatlar bir daha nəzərə çarpdırır ki, qadınlar əvvəlcədən özlərinin peşə inkişaf yolunu nəzarətdə saxlamalıdırlar. Eyni iş üçün başqalarından daha aşağı əmək haqqını qəbul etməmək üçün maaşlar haqqında əvvəlcədən ətraflı məlumat toplamalıdırlar.

Niyə bu milli azlıqlardan olan jurnalistika tələbələrinə aid deyil

Ernest L. Viqqins (*Ernest L. Wiggins*)

Gündəlik qəzətdə 10 il işlədikdən sonra qovluqlarımı, dəftərçələrimi, lazımlı stolüstü sorğu kitablarımı, xırda mırda əşyalarımı yığıb maşınımı akademiya sürdüm.

Cənubi Karolina Universitetinin Jurnalistika və Kütləvi İnformasiya Xidmətləri Kollecinə məni müəllimlik vəzifəsi gözləyirdi. Yəqin ki, mənim şəhər məsələləri və çox-mədəniyyətlilik sahəsindəki işim, müxbir və redaktor kimi təcrübəm, magistr dərəcəm, mediada milli azlıqlar haqqındakı tədqiqatım və düzünü desəm cinsim və irqim birləşib gözəl bir imkan yaratmışdı.

Mən də razı oldum, lakin tərəddüdlə.

Akademiyanın buzlu havasına və ya nadir təzyiqlərinə uyğunlaşa biləcəyəmmi?

Bu işdən çəkinməklə öz bacarıqlarımı sübut edə bilərəmmi?

Geriyə baxanda birinci semestr gərginliklərlə və açıqlamalarla dolu idi.

Gərginliklər gözlənilən səbəblər üzündən idi – siniflər və komitələr, tələbələrin tələbləri və böhranları, mənim şəxsi təcrübəsizliyim və ev tapşırıqlarını oxumağa vaxt tapmayan tənbellərə imkan verməyim. Mə-

nim müəllimliyim yaxşı qiymətləndirildi və həmkarlarım içərisində olan “dostlarım” məni çox bəyəndi.

Semestr ona görə açıqlamalarla dolu idi ki, mən mətbuatın nəyə görə müxbir otağına və xəbərlər xidmətinə milli azlıqların cəlb edilməsi işini dayandırmasının səbəbini aşkar etdim.

Əgər Cənubi Karolina Universiteti nümunədirsə, və mən hesab edirəm ki, bu belədir, çox az qaradərili tələbələr qəzet jurnalistikasını özlərinə ixtisas seçirlər. Seçənlərin bir çoxu enerjili və fərasətli olsalar da, yazı bacarığının zəif olması onların inkişafını zəiflədir, müxbirlik və redaktorluq siniflərində müvəffəqiyyətlərini azaldır.

Mən ağ irqdən olan tələbələrin zəncilərə nisbətən ümumiyyətlə jurnalistikaya, daha yaxşı hazırlıqlı olub olmadıqlarını bilmirəm. Bunu normal düşüncə təstiqləyər.

Lakin mən onu deyə bilərəm ki, böyük qəzetlərin müxbir otaqlarında zəif yazmaq və redaktə qabiliyyəti ilə işləmək istəyən qaradərili tələbələr özlərini pis vəziyyətdə qoyurlar. Ağdərili namizədin orta səviyyədə olmasına çox da fikir verməyə bilərlər, çünki Afrika mənşəli Amerikalılar və Latın Amerikasını nümayəndələri, onların effektivliyi və əldə etdikləri bacarıqlar haqqında ictimaiyyətin fikri pisləşir, aparıcı qəzetlərdə hiss olunacaq qədər mövcud olan dil problemləri karyeranın süqutuna gətirib çıxarır.

Çox az sayda müxbir otaqlarının işçilərinin yazılarını korrektə etməyə vaxtı və ya həvəsi var. Şirkətlərin kiçildiyi bir vaxtda istedadlı müxbirlər və redaktorlar birliyi gündən günə daha da təkmilləşir və zənginləşir.

Kollec tələməçilərindən fərdi diqqət tələb olunur, lakin böyük kolleclərdə bu demək olar ki, mümkün deyil. Həvəsli və enerjili gənc müəllimlər dissertasiyalarını bitirmək, jurnallar üçün yazmaq, xeyriyyə işləri görmək, komitələrdə xidmət etmək və siniflərdə dərs deyərək beş istiqamətdə fəaliyyət göstərirlər. Baş müəllimlər isə inzibati işlərlə, öz tədqiqatları ilə və yüksək səviyyəli dərsləri ilə məşğuldurlar.

Sonda ən çox diqqətə layiq olan və ehtiyacı olan tələbələrə çox zaman ən az diqqət ayrılır. Qaradərili tələbələr arxada qalır və müxbir otağının gələcək namizədləri jurnalistikamı daha rahat sahələrə dəyişirlər.

Buna görə mən müxbir otağının menecerlərinə ərazidə olan ali məktəblərdə və kolleclərdə qəzet jurnalistikasına marağı olan qaradərili tələbələrə təlim keçmək üçün seçilmiş işçilərə ayda bir neçə saat ayırmaqlarını tövsiyə edərdim.

Bir çox şirkətlərin Laubax təlimlərini və ya CPR dərslərini könüllü olaraq işçilərə çatdıran stimullaşdırıcı işçiləri var. Bu işi eyni ilə tələbələr üçün etmək işçilərinin sayı azalan və kiçikləşən jurnalistika məktəblərinə əhəmiyyətli yardım olardı.

İkinci onu aşkar etdim ki, kolleclər Avropa-Amerika tələbələrinə lazım olan - milli azlıqlar yaşayan icmalarda daha taraz işıqlandırmaya nail olmaq üçün nə etməli olduqlarını öyrətmirlər.

Ağ irqdən olan tələbələrə müntəzəm olaraq milli azlıqların icmaları haqqında yazmaq tələb olunmur. Bu təcrübə onların rəsmi təlimləri üçün mühümdür, çünki xəbərlər otağı azsaylı xalqların icmasının problemləri və maraqlarından yazmaq üçün onların nümayəndəsini gözləyə bilməz. Daha doğrusu, onlar gözləməməlidirlər.

Qaradərili haqqında yazıların yalnız onların özləri tərəfindən yazılmasını təşkil etmək, nə qədər məntiqi əsaslandırılsa da kadrlara yanlış rəhbərlik deməkdir.

Əvvəllər redaktorlar mənə belə deyərdi, “Biz istəyirik ki, siz bir həftə ərzində ictimai yaşayış layihəsinə baş çəkəsiniz və bu haqda məqalə yazasınız. Biz sizin ağdərili həmkarınızı göndərə bilmərik. O orada özünü yad hiss edəcək. Yalnız siz bu işin öhdəsindən gələ bilərsiniz.”

Bu mənim Avropa-Amerika həmkarlarıma deyilənlərdən fərqlənirdi: “Biz istəyirik ki, siz hökumət evinə gedib büdcə haqqında müzakirəyə dair yazı hazırlayasınız. Siz bunu edə biləcək yeganə adamsınız.”

İkinci halda qərarın təcrübəyə, birincidə isə rəngə əsaslandığı görünürdü.

Ağdərili müxbirə milli azlıqlar haqqında, hansı yolla olursa olsun, məqalə yazmaq imkanı verməmək işçilərin vaxtlarını boş-boşuna sərf etməsi deməkdir.

Qaradərili müxbirə isə dünyanın istənilən nöqtəsinə yollanıb məqalə yazmaq imkanı verməmək ağılsızlıqdır və tədricən qiymətli işçinin mənavi sarsıntısına və işdən getməsinə səbəb ola bilər.

Jurnalistika məktəbləri hərtərəfli, yəni məlumat verə bilən, yazan, redaktə edən, foto şəkillər çəkən və qrafika ilə məşğul olan jurnalistlər yetişdirmək üçün yaradılır.

Kolleclər isə əlavə etməlidirlər: “Mövzunun ardınca istənilən yerə gedə bilən jurnalistlər.”

Ümüd edirəm ki, müxbir otaqları bu işin öhdəsindən kolleclərlə birgə gələcəklər.

Editor and Publisher